

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

Снежана С. Васић

**УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНИХ СУБЈЕКТА БЕЗБЕДНОСТИ
НА РЕДЕФИНИСАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

докторска дисертација

Београд, 2014.

PA 24028

10-51236247
M, RF = 1,200, 5

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Снежана С. Васић

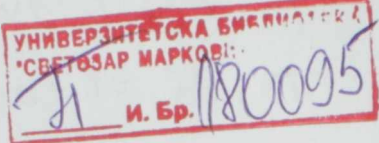
**УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНИХ
СУБЈЕКАТА БЕЗБЕДНОСТИ
НА РЕДЕФИНИСАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ
БАЛКАНА**

докторска дисертација

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ПРИМЉЕНО:	20.05.2016
ДОСТАВЉЕНО:	
	140/6-13

Београд, 2014

UNIVERSITY IN BELGRADE

FACULTY OF SECURITY

Snezana S. Vasic

**INFLUENCE OF INTERNATIONAL
SECURITY ACTORS
ON REFORMULATING THE NATIONAL
SECURITY OF WESTERN BALKAN
COUNTRIES**

Ph.D. Dissertation

Belgrade, 2014

Ментор:

- Др Жељко Иваниш, ванредни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

Чланови комисије:

- др Зоран Кековић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности;
- др Драган Симић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука;
- др Зоран Јефтић, доцент, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука.

Датум одбране: _____

Захвалност

Користим ову прилику да се срдечно захвалим свом ментору, ванредном професору др Жељку Иванишу на свесрдној и стручној помоћи током израде ове дисертације.

Захвалност за сугестије и стручну помоћ током израде докторске дисертације упућујем члановима комисије: редовном професору др Зорану Кековићу, редовном професору др Драгану Симићу и доценту др Зорану Јефтићу.

На несебичној помоћи захваљујем се драгим колегама из Института за стратегијска истраживања Министарства одбране Републике Србије.

Такође се захваљујем Министарству одбране Републике Србије које ми је дало прилику да кроз овај облик усавршавања стекенем предуслове за даље напредовање у професионалној каријери.

Посебну захвалност дугујем својој деци и супругу за разумевање, подршку, љубав и стрпљење.

Родитељима захваљујем за веру коју су имали у мене свих ових година, од основних и магистарских студија до докторске дисертације.

И на крају, захваљујем се својој свекрви, брату и пријатељима који су све време били уз мене и помогли ми да превазиђем неке тешке животне препреке, као и да завршим докторску дисертацију.

Овај рад посвећујем својој породици

УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНИХ СУБЈЕКТА БЕЗБЕДНОСТИ НА РЕДЕФИНИСАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Резиме:

Међународна безбедност завршетком хладног рата, губи своју утемељеност и „сигурност” у постојећем свету подељеном на два супротстављена блока. Иако супротстављена, та два блока давала су својим чланицама јасну представу ко је непријатељ, одакле прете опасности, како се доживљавају и како могу да се спрече. Данас то више није случај. У савременом „глобализованом свету“, поред постојања *традиционалних претњи* (ратови унутар и између држава) суочени смо и са *асиметричним претњама* које су последица употребе нових технологија и пораста утицаја нетрадиционалних претњи (организовани криминал, тероризам, еколошке и демографске претње и др.). У том смислу традиционални концепт безбедности постаје неефикасан инструмент у решавању безбедносних проблема, а редефинисање појма безбедности и успостављање међународног или колективног безбедносног система на новим основама постаје императив.

Због бројних и разноврсних безбедносних проблема, различитог нивоа повезаности безбедносних изазова и претњи и њиховог ризичног регулисања и међународном поимању безбедности, последњих година у оптицају је термин „Западни Балкан“. У XX веку овај регион је био поприште нестабилности, сукоба и ратова. У тим догађајима створени су специфични односи између појединих народа и држава који су резултирали непријатељствима, мржњом, неповерењем и немогућношћу успостављања стабилних добросуседских односа заснованих на повезаности и сарадњи, а које би могле довести до успостављања демократских тековина тих друштава и обезбеђења просперитета. Наслеђени проблеми из прошлости, историјске противречности, као и последице сукобљавања народа на простору Балкана и данас утичу на стање безбедности у региону.

Савремени изазови, ризици и претње захтевају сагледавање новог места и улоге Западног Балкана, а пре свега Босне и Херцеговине, Републике Македоније, Републике Србије и Црне Горе, у контексту међународних интеграционих процеса. О проблему укључења наведених земаља Западног Балкана у евроатлантске интеграције постоје многе економске, политичке, социјалне, војне и друге расправе и схватања на различитим нивоима и са различитих аспеката

разматрања овог питања, али њиховом дубљом анализом уочавамо да нигде нема јединственог става о начину укључења у интеграционе процесе.

У идентификацији и образложењу проблема истраживања, поред савремених безбедносних изазова, ризика и претњи у свету, неопходно је указати и на друге бројне факторе који су у директној или индиректној вези са безбедношћу једне земље. То су пре свега: основне противуречности међународних односа, предвиђања и очекивања у развоју процеса интеграције у свету и ближе окружењу; промене у начину вођења рата и ратној вештини; процењен и анализиран стратегијски и војно-политички положај земље; искуства неких балканских земаља и земаља у окружењу које су ушле у интеграционе процесе; унутрашња политика и начин државне организације земље, дефинисање и усвајање националних интереса и стратегије националне безбедности.

Предмет истраживања обухватао је две области: идентификацију и компарацију различитих теорија појма безбедности, као и његова развојна својства и компарацију стратегијско-доктринарних докумената држава Западног Балкана.

Истраживање је операционализовано кроз четири основна сегмента. Први сегмент је обухватио представљање различитих теоријских приступа безбедности који имају одређене рефлексије ка разумевању овог појма код међународних безбедносних субјеката, као и систематизацију различитих концепта поимања безбедности међународних безбедносних субјеката. Други сегмент се бави дефинисањем основних чињеница о западном делу Балкана и узрока и услова његовог безбедносног статуса, односно представљањем карактеристика и међузависности безбедносних изазова, ризика и претњи у земљама Западног Балкана. Кроз трећи сегмент су представљена теоријска исходишта у којима се проналазе могући перспективни утицаји безбедносних субјеката на стабилизацију земаља Западног Балкана. При томе је указано на суштину феномена утицаја, његова различита обележја која имају политички, економски и безбедносни карактер. Коначно, четврти сегмент је дао осврт на могуће последице безбедносних интеграција земаља Западног Балкана у међународне и регионалне безбедносне организације, као и њихов утицај на редефинисање система националне безбедности.

Временско одређење истраживања односи се на период од 1990. године до данас, јер третира постојеће евроатланско поимање безбедности и стабилизације Западног Балкана, али и будуће стање утицаја евроатланских субјеката на датом

простору. То је период неизвесних промена условљених како утицајем глобалних кретања као екстерним и унутар државним друштвеним променама као интерним одредницама.

Научном дескрипцијом омогућен је увид у обим и структуру безбедносних проблема Балкана, односно у врсту фактора који значајно утичу на стабилизацију и интеграцију земаља Западног Балкана, док је научном класификацијом извршена класификација савремених безбедносних појава у групе између којих постоје одређене узрочно последичне везе које су предмет научног објашњења.

С обзиром на карактер, истраживање је засновано на теоријској анализи доступних извора на теме међународних односа, светске политике и националне безбедности.

Коришћене су основне аналитичке методе анализе и дедукције, а од синтетичких метода синтезе. Имајући у виду циљ истраживања примењене су парцијалне анализе, првенствено анализа садржаја, компаративна и структурално-функционална анализа. Дедукција је примењивана у свим фазама истраживања, а нарочито у циљу описивања и верификације ставова. У примењивању методе синтезе, коришћена је репродуктивна синтеза, посебно приликом формирања научних ставова у закључку. У комбинацији са наведеним методама примењиван је и дескриптивни метод, као један од основних метода који се користи за описивање збивања у међународним односима.

Такође, теоријски карактер истраживања определио је коришћење оперативних метода прикупљања података, нарочито методе анализе садржаја докумената, историјско-компаративне и компаративне методе, које су послужиле за добијање сазнања о функционалној вези између безбедности и стабилизације Западног Балкана и савремених међународних односа. Статистичком методом класификовани су и обрађени подаци о квантитативним обележјима која карактеришу предмет истраживања.

Током истраживања коришћени су различити извори података: научни и стручни радови који се директно или индиректно баве феноменима безбедности, националне безбедности, интеграцијама и другим сродним појмовима; научни и стручни истраживачки пројекти из ове области; међународна документа, конвенције, протоколи и извештаји; извештаји, зборници са тематских конференција.

Истраживањем је потврђена генерална хипотеза по којој поимање безбедности и организација система безбедности међународних субјеката

безбедности доприноси изградњи и повећању безбедности земаља Западног Балкана.

Резултати истраживања су показали да карактеристике и специфичности балканских земаља и њихови међусобни односи, испољавају велики утицај на стабилност овог дела Европе, а посебно у сфери одбране и безбедности. Чиниоци нестабилности и проблеми безбедности и њихово интерактивно деловање упућују државе Западног Балкана на међусобну сарадњу и интеграцију у међународне и регионалне безбедносне субјекте.

Научна оправданост истраживања се огледа у самој спознаји и систематизацији сазнања до којих се дошло из области безбедности и прецизном дефинисању концепта безбедности међународних безбедносних организација и њиховог утицаја на безбедност Западног Балкана., као и опису и објашњењу појма безбедносних интеграција који има и своју теоријско-концептуалну димензију. На основу анализа нормативних и стратегијских докумената, овим истраживачим радом су идентификовани утицаји међународних организација на нормативно уређење система безбедности држава Западног Балкана.

Друштвена оправданост постиже се оствареним научним сазнањем о безбедносним проблемима Балкана у савременим условима и потребом да се та сазнања уграде у пракси савремених међународних односа. Сазнања могу значајно допринети у редифинисању стратегијско нормативних докумената Републике Србије, али и других земаља овог региона, с обзиром да је поштовање правила понашања које намећу велике силе веома значајно питање и услов опстанка.

Кључне речи: међународни односи, међународна безбедност, међународни субјекти безбедности, Западни Балкан, национална безбедност, национална стратегија, безбедносне интеграције, регионална сарадња.

Научна област: Науке о безбедности.

Ужа научна област: Студије безбедности.

УДК број: 327 (292.464)

INFLUENCE OF INTERNATIONAL SECURITY ACTORS ON REFORMULATING THE NATIONAL SECURITY OF WESTERN BALKAN COUNTRIES

Abstract:

At the end of the Cold War, international security loses its well-foundedness and “safety” in the existing world divided in two opposing blocks. In spite of being mutually opposed, the two blocks presented to their respective member states a clear picture of who the enemy was, where the threats came from and how these could be perceived and prevented. Nowadays, it is no longer the case. In the modern “globalised world”, in addition to *traditional threats* (wars waged inside one or between different states) we are faced with *asymmetric threats* that are the consequence of the utilisation of new technologies and the increased influence of non-traditional threats (organised crime, terrorism, environmental and demographic threats, etc). In this respect, the traditional concept of security becomes an inefficient tool in terms of addressing security issues, and the reformulation of the notion of security and the establishment of an international or collective security system with new foundations becomes an imperative.

Due to numerous and diverse security issues, different levels of linkage between security challenges and threats and the risky management thereof, and the international understanding of security, the term “Western Balkans” has been used for several years now. Throughout 20th century, this region was the arena of insecurity, conflicts and wars. Through these events, special relations between particular peoples and states were generated resulting in hostilities, hatred, distrust and impossibility to establish good neighbourly relations that rest on bonds and cooperation and that could have lead to setting up democratic achievements of those societies and ensured prosperity. The problems handed down from the past, historic contradictions, and the consequences of the conflicts between the peoples in the Balkan area still affect the security situation in the region.

Contemporary challenges, risks and threats require the comprehension of the new position and role of the Western Balkans, and those Bosnia and Herzegovina, the Republic of Macedonia and Montenegro in particular, in the context of international integration processes. There are numerous economic, political, social, military and other types of debates and perceptions of the issue of the Euro-Atlantic integration of the said Western Balkan countries on different levels and from different points of view in terms

of considering this issue, but through a deeper analysis thereof, we see that there is no single stance about the method of integration.

In the identification of and argumentation for the research problem/issue, in addition of the contemporary security, risks and threats, it is necessary to point to other numerous factors that are directly or indirectly related to the security of a country. These are primarily: the fundamental contradictions in international relations, predictions and expectations in the integration process development in the world and the immediate neighbourhood; changes in the warfare method and the art of war, the estimated and analyzed strategic and military-political position of a country, the experiences of some Balkan countries that entered the integration processes; internal politics and the system of government; defining and adopting the national interests and national a security strategy.

The subject of the research included two areas: identification and comparison of different theories of the notion of security as well as its development attributes to include the comparison of strategic and doctrinal documents of the Western Balkan countries.

The research was conducted through four main segments. The first one encompassed the presentation of different theoretic approaches to security that are reflected to a certain extent in the understanding of this notion by international security actors, and the systematisation of different concepts of security comprehension by international security actors. The second segment deals with setting forth the basic facts about the western part of the Balkans, and the causes of and conditions for its security status, i.e. the presentation of the characteristics and correlation of security challenges, risks and threats in the Western Balkan countries. The third segment provides the presentation of the theoretic starting points in which prospective long-term influences of security actors on the stabilization of the Western Balkan states are found. In this context, the essence of the notion of influence is emphasised as well as its different features of political, economic and security nature. Finally, the fourth segment provides a review of possible consequences of the security integration of the respective Western Balkan states into international and regional security organizations, and their influence on the reformulation of the national security system.

The research refers to the period from 1990s until now since it considers the existing Euro-Atlantic conception of security and stabilisation of the Western Balkans, and but also the future status of the influence of Euro-Atlantic actors within the

specified area. That is a period of uncertain changes conditioned by both the influence of global trends as external and in-country social changes as internal points of reference.

Scientific description provided an insight into the scope and structure of the security problems of the Balkans, and the type of factors that significantly affect the stabilization and integration of the countries of Western Balkans, while the scientific classification was applied for the classification of modern security concepts into groups between which there are certain cause-effect relationships that are the subject of scientific explanation.

Considering its character, the research is based on a theoretical analysis of the available resources on the topics of international relations, global politics and national security.

Basic analytical methods of analysis and deduction were used, and from the synthetic methods - synthesis. Bearing in mind the objective of the research, partial analyses were applied, primarily contents analysis, comparative and structural-functional analysis. Deduction was applied to all stages of research, especially for the purpose of describing and verification of positions. In applying the method of synthesis, a reproducible synthesis was used, especially in the formation of scientific positions in the conclusion. In conjunction with the above methods, descriptive method was applied as one of the principal methods used to describe events in the international relations.

Also, a theoretical character of the research determined the use of operational data collection methods, especially method of analyzing contents of the documents, historical-comparative and comparative methods, which were used to obtain information on the functional relation between security and stabilization of the Western Balkans and contemporary international relations. Statistical method was used to classify and analyse data on the quantitative features that characterize the subject of research.

During the research, different data sources were used: scientific and professional papers that directly or indirectly deal with the phenomena of security, national security, integration and other related concepts; scientific and technical research projects in this field; international instruments, conventions, protocols and reports; reports, proceedings of thematic conferences.

The research confirmed the general hypothesis according to which perception of security and organization of the security system of international security subjects contributes to building and increasing of the security of the countries in the Western Balkans.

The results showed that the characteristics and specificities of the Balkan countries and their relationships have a great effect on the stability of this part of Europe, and especially in the sphere of defence and security. The factors of instability and security problems and their interaction direct the countries of the Western Balkans towards cooperation and integration into the international and regional security subjects.

The scientific justification of the research is reflected in the very perception and systematization of knowledge gained in the field of security and the precise definition of the concept of security of international security organizations and their impact on security of the Western Balkans, as well as the description and explanation of the concept of security integration, which has its theoretical and conceptual dimension. Based on the analyses of normative and strategic documents, this research work identified the impact of international organizations on the normative regulation of the defence system of the states of the Western Balkans.

Social justification is achieved by realised scientific knowledge about the security problems of the Balkans in contemporary conditions and the need for this knowledge to be incorporated into practice of modern international relations. The knowledge can significantly contribute to the redefinition of strategic normative documents of the Republic of Serbia and other countries in the region, considering that the respect for the rules of conduct imposed by the great powers is very important issue and a condition of survival.

Keywords: international relations, international security, international security subjects, the Western Balkans, national security, national strategy, security integration, regional cooperation.

Scientific field: Security Sciences

Major in: Security Studies.

UDC number: 327 (292.464)

У В О Д.....	4
I ПОИМАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ МЕЂУНАРОДНИХ СУБЈЕКАТА БЕЗБЕДНОСТИ	10
1. Савремено поимање појма безбедности	10
1.1. Одређење појма у безбедносним теоријама	14
1.1.2. Либерализам	20
1.2. Нови приступи безбедности	23
1.2.1. Неореализам	24
1.2.2. Неолиберализам – обнављање и ширење либералистичких приступа	26
1.2.3. Критичке теорије.....	28
1.2.4. Копенхашка школа.....	30
2. Теоријско поимање безбедности међународних безбедносних субјеката.....	34
2.1. Концепт колективне безбедности.....	35
2.2. Концепт сарадње у безбедности.....	40
2.3. Концепт колективне одбране.....	43
3. Концепти безбедности међународних безбедносних субјеката.....	44
3.1. Безбедност у оквиру Организације уједињених нација.....	44
3.2. Безбедност у оквиру Европске уније.....	46
3.3. Безбедност у оквиру Северноатлантског савеза	49
4. Актуелне политике и испољавање безбедности међународних безбедносних субјеката	54
4.1. Актуелне политике и испољавање безбедности Организације Уједињених нација.....	54
4.2. Актуелне политике и испољавање безбедности Европске уније	56
4.3. Актуелне политике и испољавање безбедности Северноатлантског савеза ..	63
II УЗРОЦИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА.....	64
1. Основне карактеристике земаља Западног Балкана	64
2. Изазови, ризици и претње безбедности земаља Западног Балкана.....	67
2.1. Организовани криминал као облик угрожавања безбедности.....	67

2.2. Екстремизам.....	71
2.3. Тероризам	79
2.4. Избеглице и интерно расељена лица	85
2.5. Компликована одрживост територијалног интегритета	93
2.6. Изазови за окружење и цивилне ванредне ситуације.....	96
3. Међузависност безбедносних изазова, ризика и претњи земаља Западног Балкана	106
III УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНИХ БЕЗБЕДНОСНИХ СУБЈЕКТА НА БЕЗБЕДНОСТ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА	110
1. Теоријско одређење појма утицаја	110
2. Утицаји међународних безбедносних субјеката на земље Западног Балкана	112
2.1. Политички утицај међународних безбедносних субјеката.....	112
2.1.1. Политички утицај Организације Уједињених нација (УН)	112
2.1.2. Политички утицај Северноатлантског савеза (НАТО)	115
2.1.3. Политички утицај Европске уније (ЕУ).....	120
2.2. Економски утицај.....	123
2.2.1. Економски утицај Организације уједињених нација (УН)	123
2.2.2. Економски утицај Северноатлантског савеза	127
2.2.3. Економски утицај Европске уније.....	141
2.3. Безбедносни утицај.....	146
2.3.1. Безбедносни утицај Организације уједињених нација (УН)	146
2.3.2. Однос Северноатлантског савеза и Европске уније као безбедносних актера.....	151
2.3.3. Безбедносни утицај Европске уније.....	154
3. Основне карактеристике система националне безбедности земаља Западног Балкана	156
3.1. Појмовно одређење система националне безбедности	156
3.2. Елементи система националне безбедности	162
3.3. Упоредна анализа нормативног уређења националне безбедности земаља Западног Балкана	165

1. Република Србија	165
2. Република Албанија	168
3. Република Македонија	171
4. Црна Гора.....	175
5. Босна и Херцеговина.....	179
6. Република Хрватска	185
3.4. Упоредна анализа система националне безбедности земаља Западног Балкана	188
1. Република Србија	188
2. Република Албанија	195
3. Република Македонија	199
4. Република Црна Гора	205
5. Босна и Херцеговина.....	208
6. Република Хрватска	213
3.5. Заједничке карактеристике система националне безбедности земаља Западног Балкана	218
4. Могуће последице безбедносних интеграција земаља Западног Балкана у међународне безбедносне организације на систем националне безбедности	222
4.1. Интеграција у НАТО	224
4.2. Интеграција у ЕУ	227
4.3. Јачање регионалне сарадње као прелазни период или алтернатива интеграцијама у међународне безбедносне организације	231
IV ЗАКЉУЧАК.....	235
V СКРАЋЕНИЦЕ	243
VI ЛИТЕРАТУРА.....	248

УВОД

Реч безбедност се у савременом свету користи у свим сферама друштва, чиме се потпуно изгубила граница између тзв. тврде и меке безбедности. Концепт безбедности који је био доминантан током Хладног рата данас је скучен и не обухвата све аспекте безбедности у 21. веку. Међународна безбедност завршетком Хладног рата добија на значају у другим сферама друштва, а не само у војној која је била доминантна у свету подељеном на два супротстављена блока. Иако супротстављена, та два блока давала су својим чланицама јасну представу о томе ко је непријатељ, одакле прете опасности, како се оне доживљавају и како могу да се спрече. Постојао је свет са јасном замисли међународне безбедности и система. Данас то више није случај. Више не постоји равнотежа између две суперсиле које су креирале светску политику након Другог светског рата, а свет се налази у периоду бројних противречности, истовременом процесу фрагментације и интеграције, на раскршћу глобалне структуре и у непрестаном преобликовању. Систем међународне безбедности суочава се са бројним изазовима, ризицима и претњама. Сада они више не поседују ону снагу угрожавања целокупне безбедности, од појединачне до светске, коју је са собом носио могући нуклеарни рат, већ у себи садрже нове потенцијалне узроке наношења штете и патњи по међународну заједницу и њену безбедност.

Терористички напади 11. септембра 2001. године наметнули су потребу поновног преиспитивања начина на који безбедност треба да се посматра. Тако је тероризам као веома озбиљна невојна и недржавна претња поново дошао у први план, што је код многих држава наметнуло потребу да се ослањају на традиционална војна средства у одбрани од нових невојних претњи. Упоредо са тим покренуте су нове међународне иницијативе са циљем превазилажења овог проблема, а ради заштите сопствене безбедности. У савременом „глобализованом свету“, поред постојања *традиционалних претњи* (ратови унутар и између држава) суочени смо и са *асиметричним претњама* које су последица употребе нових технологија и пораста утицаја нетрадиционалних претњи (организовани криминал, тероризам, еколошке и демографске претње и др.). У том смислу традиционални концепт безбедности постаје неефикасан инструмент у решавању безбедносних проблема, а редифинисање појма

безбедности и успостављање међународног или колективног безбедносног система на новим основама постаје императив.

Неспорна је чињеница да постоје државе које располажу моћном економијом, модерним и јаким снагама безбедности у вишедимензионалном простору (на копну, у ваздуху, на мору и космосу), уз изразит политичко - дипломатски утицај у свету и које у својим стратегијско - доктринарним документима заступају ставове да су им расположиви капацитети довољни за обезбеђење стабилне безбедносне ситуације. Но чак ни такве државе, без обзира на богате расположиве ресурсе, не могу се потпуно самостално и довољно ефикасно супротставити асиметричним претњама безбедности због чега се све више окрећу сарадњи са другим државама у овој изузетно осетљивој друштвеној области.

Сви региони у свету су суочени са истим безбедносним изазовима, тако да не изненађује чињеница да је простор Балкана такође морао да прође кроз болну трансформацију поимања безбедности у ужем и ширем смислу, са свим проблемима који су уз то ишли - од архаичног поимања искључиво војних претњи безбедности до пацификације региона.

Слика бр. 1: Мапа Балканског полуострва

Простор Балкана на северу је омеђен линијом: Тршћански залив - Випава - река Крка - Дунав, а са запада, југа и истока окружен је Јадранским, Јонским, Средоземним, Егејским и Црним морем.¹ Простор Балкана се простире на површини од 1.545.241 километара квадратних, са више од 140 милиона становника. Заузима 6 % површине Европе.

Овај простор назив је добио 1808. године захваљујући немачком географу Аугусту Цојнеу (August Zeune) који је сматрао да овај географски простор треба назвати по централном планинском масиву Балкан. То је регион који се назива и „капијом Европе“, а назив је заслужио својом географском позицијом кроз коју пролазе три трансевропска стратешка коридора. Због тога се може рећи да земље Балкана имају изузетно повољан геостратешки значај. Осим стратешких трансевропских путних коридора Балкан све више добија на значају као транзитна рута трансевропских гасовода и нафтовода који повезују земље богате енергентима и крајње кориснике.

У XX веку Балкан је био поприште нестабилности, сукоба и ратова. У тим догађајима створени су специфични односи између појединих народа и држава који су резултирали непријатељствима, мржњом, неповерењем и немогућношћу успостављања стабилних добросуседских односа заснованих на повезаности и сарадњи, а које би могле довести до успостављања демократских тековина тих друштава и обезбеђења просперитета. Проблеми безбедности балканских земаља у прошлом веку имали су свој континуитет дешавања већ од почетка века са кризом суверенитета Босне и Херцеговине, преко Балканских ратова, Првог и Другог светског рата и грађанског рата на простору бивше Југославије деведесетих година. Наслеђени проблеми безбедности земаља Балкана наставили су свој континуитет са догађајима из претходног века и на почетку XXI века, са настанком нових безбедносних изазова. Оно што карактерише овај део Европе и разликује га од осталих је континуитет нестабилности и актуелност безбедносних проблема и у савременим условима где се, између осталог, као такви ретко где могу наћи. У историјском смислу регион Балкана је само у двадесетом веку био поприште десет ратова од којих су два светска значајно утицала на све друштвене прилике у балканским земљама. На простору Балкана налази се граница три често антагонистички настројена културно - цивилизацијска круга: источног православног, западног римокатоличког и исламског, односно оријенталног. Измешаност различитих

¹ Нишић С.: *Велике силе и Балкан*, ВИЗ, Београд, 1999, стр. 15.

народа и вера, њихова константна борба за што веће територије и неслагање око међудржавних територијалних разграничења у дугој историји балканских односа, били су најчешћи узрок међусобних спорова и оружаних сукоба, што је несумњиво погодовало уплићању спољних сила. Преузимањем улоге заштитника појединих балканских народа, велике силе су истовремено обезбеђивале и зону свог непосредног утицаја у складу са стратешким интересима на тим просторима. Тако је било у прошлости, тако је и данас.

Суочавање са бројним облицима угрожавања безбедности државе, усмерених против остваривања, очувања и унапређења безбедности једне државе одвија се на два нивоа - нивоу спољне, међудржавне сарадње са другим субјектима међународних односа, али и на унутрашњем нивоу, нивоу државе која се стара за одржавање мира и реда, односно постојећег друштвеног, правног и политичког поретка имајући у виду како опште друштвене интересе, тако и специфичне интересе појединих друштвених група и појединаца.²

Већина држава у региону Балкана данас прихватају и унапређују вредности демократије, економске и друштвене стабилности и безбедности, што умањује могућност избијања сукоба и позитивно утиче на безбедносно окружење. Томе свакако доприноси подизање регионалне безбедности на виши ниво који се у све већој мери заснива на сарадњи и заједничким и усаглашеним активностима у области безбедности, политике и економије и другим областима које су усмерене на очување стабилности и предупређивање криза у овом региону.

На читавом европском континенту питање безбедности не представља толико велико ограничење развоју нација, држава, региона у њиховом свеукупном напретку, као што је то случај са земљама Балканског полуострва. Наслеђени проблеми из прошлости, историјске противречности, као и последице сукобљавања народа на простору Балкана и данас утичу на стање безбедности у региону. Ризици од избијања ратова и других оружаних сукоба на овом простору иако су смањени, нису у потпуности елиминисани. У политичком смислу, земље Балкана су на различитим степенима интеграције у европске и евроатлантске структуре, што са једне стране може представљати проблем, али са друге стране може бити и покретачка снага за даље

² Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 1134.

напоре на стабилизацији политичких, економских, социјалних и других прилика ради остварења државних циљева.

Због бројних и разноврсних безбедносних проблема, различитог нивоа повезаности безбедносних изазова и претњи и њиховог ризичног регулисања и међународном поимању безбедности, последњих година у оптицају је термин „Западни Балкан“. Чињеница је да се на простору Западног Балкана налазе државе које су чланице НАТО - а (Република Албанија и Република Хрватска), али и оне које нису интегрисане у евроатлантске безбедносне структуре (Босна и Херцеговина, Република Македонија, Република Србија и Црна Гора), већ су укључене у Програм НАТО - а „Партнерство за мир“.

Слика бр. 2: Државе Западног Балкана

Савремени изазови, ризици и претње захтевају сагледавање новог места и улоге Западног Балкана, а пре свега Босне и Херцеговине, Републике Македоније, Републике Србије и Црне Горе, у контексту међународних интеграционих процеса. О проблему укључења наведених земаља Западног Балкана у евроатлантске интеграције постоје многе економске, политичке, социјалне, војне и друге расправе и схватања на различитим нивоима и са различитих аспеката разматрања овог питања, али њиховом дубљом анализом уочавамо да до сада нема јединственог става о начину укључења у интеграционе процесе. Питања од стратегијског значаја која ове земље морају хитно да реше су - како се поставити у новом геополитичком окружењу диктираном савременим

безбедносним izazovima i pretnjama, i koji je najbolji način uključivanja u integraciju kao odgovor na te izazove i pretnje, bez gubljenja nacionalnog identiteta.

I ПОИМАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ МЕЂУНАРОДНИХ СУБЈЕКТА БЕЗБЕДНОСТИ

1. Савремено поимање појма безбедности

Безбедност је појам са вишеструким значењем. У најопштијем смислу подразумева слободу од страха, претњи и физичког насиља. Међутим, безбедност укључује и моралне, идеолошке и нормативне елементе, што је одувек отежавало њену прецизну дефиницију. У питању је друштвено конструисан концепт који стиче специфично значење само унутар датог социјалног контекста. Сама реч безбедност најчешће се везује за одређено стање, осећање, услове или окружење у коме се неко или нешто налази или егзистира. Она подразумева перцепцију одређеног стања и принцип на основу којег се ствари формулишу, најчешће као део теорија у тумачењу односа и као услов очувања сваке вредности.

Према речнику српско - хрватског језика, реч безбедност означава стање оног који је безбедан, оног што је безбедно: „Безбедан је онај који је осигуран од опасности, заштићен, који се осећа обезбеђен, сигуран“.³ У српском језику је у употреби још и реч „сигурност“ која етимолошки вуче корен од латинске именице *sēcūritas*, *ātis* f. (мир духа, безбрижност, безопасност, сигурност) и придева *sēcūrus* (безбрижан, без бриге, који се не боји, без бојазни). Веома често се ове две речи у српском језику употребљавају као синоними, мада се сигурност може посматрати као шири појам од безбедности, јер осим одсуства опасности обухвата и извесност и самопоуздање. У енглеском језику реч *security* користи се у смислу „националне безбедности“ (*secure* – сигуран, осигурати) – *national security*. Енглески термин *safety* означава способност деловања, како не би дошло до непожељне безбедносне ситуације. У руском језику се користи термин *безопасност* (безопасность).

Посматрана историјски, безбедност је нераздвојно везана са државом и њеним војним сектором. Међутим, безбедност је постепено захватала социјалну и политичку сферу и она је у савременим условима свеобухватна, међузависна и веома промелива, што свакако усложњава могућност дефинисања једног заједнички прихватљивог одређења безбедности. Појам безбедност се појављује још у време Римског царства као

³ *Речник српско - хрватског језика*, Матица Српска и Матица Хрватска, Нови Сад, Загреб, 1967, стр. 160.

објашњење за осећај одсуства бриге.⁴ Током средњег века почињу да је везују за политику и доводе је у везу са појмовима мира, слободе и власти, док се почетком XVI века реч безбедност користи у смислу објашњавања односа владар - поданици.⁵ Склапањем Вестфалског мира државе постају најмоћнији актери у међународном систему и добијају легитимитет за примену силе, а теоретичари тај легитимитет повезују са „склапањем међусобног друштвеног уговора“.⁶ Безбедност тада постаје примарна функција суверене државе. Након XVII века појам безбедности везује се за појам суверене државне власти, њену унутрашњу и спољну заштиту уз помоћ полиције, правосудног система и других политичких, економских и војних инструмената. Одбрана од спољњег напада остаје централни проблем, мада је досадашња пракса недвосмислено показала да држава може бити угрожена унутрашњим немирима и сукобима, економским и друштвеним поремећајима, нарочито у заједницама у којима недостаје осећај идентитета и социјалне кохезије. Управо холистичка природа⁷ безбедности намеће потребу сталног теоријског развоја и научног истраживања, са коначним циљем достизања што објективније дефиниције овог појма.

Након Првог светског рата који је донео нове врсте оружја и начине ратовања, дошло је до потребе изналажења нових одговора на питања заштите националне безбедности држава. Управо тада се развија и идеја о колективној безбедности, а долази и до развијања посебне научне дисциплине која изучава међународне односе. Уколико речи безбедност додамо префикс „колективна“ и разматрамо термин колективна безбедност, можемо рећи да он означава стање система безбедности унутар групе суверених држава. То је систем за адекватан одговор међународне заједнице на кршење међународног мира, уперен против народа једне или групе суверених држава унутар система колективне безбедности.

⁴ Реч безбедност у употребу су, у првом веку пре наше ере, увели римски државник Цицерон и песник Лукреције под тиме подразумевајући филозофско и психолошко стање ума, односно субјективно осећање одсуства туге и бриге.

⁵ Заштита поданика од стране владара у миру и подршка поданика владару током рата.

⁶ За Томаса Хобса појединци у природном стању живе у условима „рата свију против свих“. Пошто је је „човек човеку вук“ његов је живот „усамљен, бедан, гадан, бруталан и кратак“. Како би превазишли ово стање сталног страха за свој опстанак, које можемо назвати „индивидуалном безбедносном дилемом“, појединци склапају међусобно друштвени уговор. Овим договором они монопол на легитимну употребу физичке силе добровољно предају у руке свемоћном Левијатану, односно Држави, која је предуслов али и гарант безбедности свих појединаца.

⁷ Холизам је теорија по којој је целина (холос - на грчком целина) више него збир њених саставних делова. Овај термин је први сковао Јан Сматс (Jan Smats) у књизи „Холизам и еволуција“ (1926. године).

Други светски рат са огромним бројем жртава, пре свега цивила иза борбене линије, великим разарањем и пустошењем свих ресурса једне државе, условио је поновно преиспитивање појма националне безбедности и повећање улоге Организације уједињених нација⁸ у очувању међународне безбедности. Током Хладног рата појам безбедности се изједначавао углавном са војном безбедношћу и готово у потпуности је одговарао америчким појмовима функционисања међународних односа у коме су Сједињене Америчке Државе „светионик демократије“ за читаво човечанство, коме се супростављају ригидни антикапиталистички и атилиберални идеолошки системи.⁹

Распад Источног блока и Совјетског Савеза оставио је једну врсту безбедносног вакуума, како у Европи, тако и у Азији. Многе бивше совјетске републике постале су регионалне силе, а многе арапске земље ојачале су своје позиције у том периоду. Нуклеарно наоружање постало је доступно и другим земљама чиме се усложњавала међународна безбедност. Практично, САД као суперсила - победница суочиле су се, уместо са противником једнаке снаге, са великим бројем малих држава наоружаних оружјем за масовно уништење, са регионалним силама које су покушавале да својим суседима наметну сопствену безбедносну перцепцију.

Крај Хладног рата је практично означио и крај релативно стабилне и симетричне поделе моћи унутар међународне заједнице, што се значајно рефлектовало и на промене у безбедносној сфери, пре свега кроз смањење ризика од војног сукоба глобалних размера. Међутим, свет је истовремено суочен са бројним традиционалним, али и новим изазовима, ризицима и претњама безбедности, чије су последице сиромаштво и социјална угроженост дела становништва, етнички и верски екстремизам, регионални и локални сукоби, тероризам и организовани криминал, пролиферација оружја, илегалне миграције, климатске промене и све израженији дефицит енергетских ресурса. Њихова суштинска одлика је да све више постају непредвидиви, асиметрични, и да имају транснационални карактер. Овакви безбедносни изазови, ризици и претње итекако угрожавају стабилност појединих земаља и читавих региона, а самим тим и глобалну безбедност. Такав карактер савремених изазова, ризика и претњи безбедности утицали су на то да је безбедност недељива, при чему је све очигледније да ниједна земља није у стању да самостално

⁸ Организација уједињених нација је основана 1945. године на темељима Друштва народа.

⁹ Кисинцер Х.: *Дипломатија*, Београд, Верзал прес, 1999, стр. 5-36.

решава све сложеније проблеме очувања и јачања националне безбедности. Због тога се безбедност у савременим условима све више сагледава глобално, а национална безбедност је све значајније повезана са стањем безбедности у ширем и даљем окружењу, при чему се концепт безбедности „проширује“ и „продубљује“ хоризонтално, са чисто војне димензије на остале области друштва попут политике, економије, екологије, информатике и слично.¹⁰ Истовремено, концепт безбедности проширивао се и вертикално напуштајући тако државу као јединог референтног објекта безбедности (оно што се штити) односно јединог субјекта безбедности (онај који штити). Поред државе, било као референтни објекти или као субјекти безбедности на сцени се појављују и други актери - од појединаца, преко друштава и нација, до региона и глобалног поретка.

Од самог значења речи безбедност, знатно је теже пронаћи адекватну дефиницију, односно одређење појма и садржаја безбедности. У теоријском смислу, одређивање појма безбедности углавном је везано за различита тумачења стања и статуса угрожености одређених вредности које можемо сагледати кроз седам питања која нам помажу да анализирамо одређену безбедносну политику и утврдимо њен концепт безбедности:

1. **безбедност за кога** - односно ко је референтни објект безбедности који се жели заштитити (појединац, друштво, држава, међународни систем итд.);
2. **за које вредности** - питање вредности које се желе заштитити. Оне могу бити веома различите, као што су политичка независност, демократија, слободна трговина, али и физички опстанак;
3. **колико безбедности** - концепт безбедности мора тежити само ка одређеном нивоу безбедности јер је немогуће достићи апсолутну безбедност;
4. **од којих претњи** – веома комплексно и значајно питање јер у савременим међународним односима претње добијају нове облике и могу бити изазване људским или природним фактором, посредне или непосредне, војне или невојне, старе и нове,

¹⁰ Такве ставове поткрепљује и чињеница да НАТО савез мења перцепцију претњи и прилагођава се новим тенденцијама и смеровима проширења концепта безбедност на остале сфере друштва, при чему се у Стратешком концепту НАТО - а (усвојен у новембру 1991. године) истиче да су ”за разлику од преодминантних претњи из прошлости, преостали ризици по безбедност Савеза мултидимензионални и мултидирекционални (...) Данас је могуће извести закључке из чињенице да безбедност и стабилност имају политичке, економске, социјалне и еколошке елементе као и незаобилазну одбрамбену димензију. Документ доступан на: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm

симетричне или асиметричне, краткорочне, средњорочне или дугорочне, а њихови носиоци могу бити актери или процеси.

5. **којим средствима** – безбедност се може достићи различитим средствима као што су војна, дипломатска, економска, обавештајна, полицијска и слично;

6. **по коју цену** - ово питање се односи на аспект посматрања безбедности (као примарна или маргинална вредност), при чему свака безбедносна политика увек има своју економску и друштвену цену, а која зависи од потреба које изискује одређени политички и историјски контекст.

7. **за који временски период** – увек се настоји да буде „за дуги временски период“, мада средства којима се достиже дугорочна безбедност могу имати негативне безбедносне последице на краatak рок и обрнуто.

Историја људског друштва недвосмислено показује да достизање и очување стабилне безбедности није једноставно и лако, јер је безбедност изузетно сложене, међузависне и „неухватљиве“ природе о којој говори и Б. Базан (Barry Buzan): „Сваки покушај проучавања безбедности мора да се суочи са проблемом мреже без шавова“.¹¹ Променљиву безбедносну стварност и холистичку перспективу, односно проблем „мреже без шавова“, није могуће схватити без познавања теоријских приступа безбедности.

1.1. Одређење појма у безбедносним теоријама

Према многим савременим теоретичарима, данашњи свет се све више препознаје као простор глобалне узбурканости, јер се суочава са израженим поларизацијама, социјалним и политичким тензијама, верским и етничким сукобима, односно са ризиком у најширем смислу те речи. Сиромаштво и неизграђеност демократских система директно ће утицати на развој ресурса, а традиционалне парадигме ће бити „окидач“ за фундаменталистичке покрете и ширење терористичке и криминалистичке мреже, као тренутно највеће претње за стабилности због тенденције да се „прелију“ у међудржавне сукобе – „Безбедност је као и мир, недељива, делује по принципу спојених судова са окружењем, односно у међузависности националних

¹¹ Buzan B.: *People, States and Fear*, ECPR Press Classics, Second edition, London, 1991, p. 186.

безбедности“.¹² Тиме практично отварамо питање перспективе односа асиметричних претњи и конвенционалних одговора.

Досадашња филозофија „потребе за знањем“ мора бити замењена дубоким разумевањем да се „одговорност мора делити“, док класификовање информација више не представља сигурно уточиште за институције безбедности, које више очигледно не располажу монополом над безбедношћу. Незаустављиви и трајни процес преобликовања безбедности одразио се на промене замисли и концепта безбедности, при чему држава више није главни предмет интересовања изучавања науке о безбедности. Савремено схватање безбедности све више се усмерава на проширивање сарадње и успостављање заједничке безбедности засноване на усаглашеним интересима и вредностима држава укључених у безбедносну заједницу. Кроз концепт заједничке безбедности (регионалне и глобалне) национална безбедност остаје веома значајна, али се више не остварује само кроз јачање појединачне безбедносне способности државе, него и сарадњом у оквиру региона, који сада посматрамо као примарни простор појединачне и глобалне безбедности.

Главне промене у приступу безбедности одвијају се у неколико праваца:

- од државне (националне) безбедности према глобалној и регионалној безбедности и према безбедности појединца;
- од безбедносног надметања („безбедносне дилеме“) према јачању поверења и ширењу сарадње у безбедности;

Зато се концепт безбедности данас посматра као генерална свеобухватна замисао, односно идеја о систему безбедности, који представља комбинацију свих карактеристика или делова система безбедности. Овакав приступ појму концепта безбедности намеће потребу за опсежним проучавањем пре свега међународне безбедности, при чему се узимају у разматрање сви чиниоци и односи у постојећем међународном систему безбедности. Међутим, у савременој теоријској мисли највећи спор постоји на пољу разматрања шта је у средишту концепта – да ли је референтни објекат безбедности индивидуална, национална или пак међународна безбедност.

Класици студија безбедности приступ овом проблему испољавају кроз два основна идеолошка правца: *реализам* и *либерализам*.

¹² Buzan B.: Ibid, стр.208.

Либерална идеја доминирала је у периоду између два светска рата¹³, док је реализам свој врхунац досегао за време биполарне поделе¹⁴ међународне сцене на глобалном нивоу. Обе теорије полазе од тога да је структура међународног система анархична, да су државе централни актери у међународним односима, па тако ове теорије појам безбедности првенствено везују за националну безбедност.¹⁵ Према Арнолду Волферсу (Arnold Volfers) безбедност је „у објективном погледу, одсуство претњи усвојеним вредностима, а у субјективном погледу, значи одсуство страха да ће те вредности бити нападнуте“.¹⁶ Треба истаћи да заговорници реалистичког приступа на питање стварања услова за дуготрајни мир међу државама гледају углавном песимистички, док либерална идеја заступа ставове да тензије између држава могу бити знатно смањене, ширењем слободне трговине, демократије и међународних институција.

1.1.1. Реализам

Реализам је најстарији и можда најразвијенији правац у развоју замисли безбедности, који појам безбедности првенствено везује за националну безбедност. Ова школа се најчешће посматра кроз неколико видова разматрања безбедности, односно „струја унутар главног тока“¹⁷:

- традиционални реалисти,
- неореалисти,
- структуралисти,
- неоструктуралисти и
- контингентни реалисти.

¹³ Период између Првог и Другог светског рата.

¹⁴ Подела на Варшавски пакт и НАТО

¹⁵ Симић Д.: *Наука о безбедности - савремени приступ безбедности*, Службени лист СРЈ & Факултет политичких наука, Београд 2002, стр. 11.

¹⁶ Симић Д.: Ibid, стр. 29.

¹⁷ Симић Д.: Ibid, стр. 65.

Притом, њихово заједничко полазиште је држава као референтни објект безбедности и стање анархије у односима између држава¹⁸. Колективна безбедност, како је дефинишу либерални мислиоци, за реалисте је апсолутно неодржив положај. По својој рационалној, државно - центричној природи, свака држава настоји да буде најјача у безбедносном смислу. Реалисти заступају тезу да је основна улога државе да ратује, јер држава мора да заштити своје грађане од опасности које потичу изван њених зидова. Укратко, реалисти подржавају моћ да одржи државу, да овековечи државу и да фаворизује интересе државе на међународном анархичном терену. Такође, реалистичке школе мишљења у основи претпостављају да је међународни систем анархичан, у смислу да не постоји власт над државама и да није у стању да регулише њихове интеракције. Држава мора самостално да успоставља односе са другим државама, уместо да они буду диктирани од неког вишег контролисаног ентитета.

Тако Нелсон Данијел заговара становиште да равноправан однос између опасности и капацитета пружа потенцијалне услове за мир и просперитет¹⁹ при чему националну безбедност сматра основним оквиром сваке друге безбедности и дефинише је односом између државних опасности и државних капацитета. У том смислу Џорџ Ф. Кенан (George Frost Kennan), сматра да национална безбедност тежи „очувању физичке нетакнутости националног живота”, док, А. Хиуди (A. Hewedy) националну безбедност одређује као делатност националних држава којом оне, у складу са својим друштвеним могућностима, у садашњости и будућности, узимајући у обзир глобалне промене и развој, штите властити идентитет, опстанак и интересе.²⁰ Кен Бут и Николас Вилер (Ken Booth and Nicolas Wheeler) тврде, да постојану безбедност могу достићи само они људи и групе који је не ускраћују другима, односно да се „безбедност може достићи само ако се разуме као процес еманципације“.²¹

Идеја **класичног реализма** јача након Другог светског рата, мада се она јавља код Тукидида, Томаса Хобса (Thomas Hobbes) и Карла фон Клаузевица (Carl von

¹⁸ Buzan B. истиче да се „популарни назив анархија користи као сининим за хаос и неред ојачавајући на тај начин своју негативну замисао. Овакво преовлађујуће гледиште анархије предочава довођење у заблуду концепције рада међународног система.“ Buzan B.: op. cit. p. 148.

¹⁹ Nelson N. Daniel, „Threats and Capacities: Great Power and Global Insecurity“, in: Klare T. Michael, Chandrani Yogesh: *World Security*, St. Martin's Press, New York, 1998.

²⁰ Симић Д.: *Наука о безбедности - савремени приступ безбедности*, Службени лист СРЈ & Факултет политичких наука, Београд 2002, стр. 30.

²¹ Симић Д.: Ibid, стр. 29-30.

Clausewitz), који у различитом историјском периоду проблем безбедности сагледавају као универзални социјални проблем без обзира да ли је на индивидуалном, друштвеном или међународном нивоу. Стварање противтеже и равнотеже моћи представља основно полазиште класичног реализма, а као најважнији фактор и форма политичког организовања наметнула се држава и она поседује монопол над легитимном употребом силе. Реалисти сматрају да је воља за стицањем, одржањем и увећањем моћи основна снага која покреће политичке односе унутар државе или између њих. Будући да су државе једине суверене политичке заједнице у међународном систему, реалисти полазе се од тога да је организациони принцип овог система анархија и да је војна моћ најважнији облик моћи. Да би државе увећале своју моћ ради остваривања својих интреса за опстанком, оне повећавају свој војни потенцијал или се удружују у савезе са другим државама. Према овим теоретичарима, у анархичним условима сарадња између држава је тешка, а у условима анархије рат је природна појава. На тај начин се постиже мултиполарна равнотежа моћи коју сматрају за најстабилнији поредак у међународним односима. Традиционални реалисти сматрају да држава властиту моћ и безбедност налази у сопственој војној снази и слабости противника.

Оно што **контингентне реалисте** издваја из ове школе мишљења јесте њихова приврженост сарадњи као нужном облику односа између држава. Они сматрају да није у бити држава да се само међусобно надмећу и да између њих влада стално неповерење, већ да се одређени национални циљеви и безбедност могу остварити, очувати и унапредити сарадњом, и да се у постојећем анархичном систему могу достићи квалитетнији односи – систем „зреле анархије“²², у којој односи између држава неће бити односи у којима ће се сукоби решавати крајњим одмеравањем снага – ратом.

Неореализам је настао као последица биполарног поретка и затегнутих односа између два супростављена војно - политичка блока (НАТО - а и Варшавског пакта). Овај правац заступа основна становишта класичног реализма и сматра да су државе главне јединице политичког организовања, а војна моћ најважнији фактор у међународним односима. Разлика је што се као примарни интерес држава сматра њихова безбедност односно опстанак, што је условљено трајним карактеристикама

²² Buzan B.: op. cit. p. 176.

анархичног међународног система. Неореалисти подижу ниво анализе са државе на међународну политичку структуру, полазећи од тога да та структура има три елемента - принцип уређења (анархичан или хијерархичан), карактер јединица (сличност или диференцираност функција) и дистрибуција снага. Ови теоретичари тврде да се само трећи елемент мења (униполарна, биполарна, мултиполарна дистрибуција снага) док прва два елемента остају непроменљиви²³. За разлику од класичних реалиста који сматрају да је мултиполарни систем најстабилнији, неореалисти углавном сматрају да је то биполарни систем. Такође сматрају да државе рационално бирају своје стратегије, остављајући могућност да се не понашају онако како међународна структура од њих захтева. Као последицу евентуалног непоштовања захтева међународне структуре, неореалисти виде у лошијем котирању „непослушних“ држава у међународним структурама. Поред тога, они заступају становиште да државе нису склоне сарадњи и то из два разлога - због страха да друге државе неће испунити своје обавезе, као и да ће из сарадње извући већу корист.

Постоје два правца неореализма, *дефанзивни и офанзивни неореализам*. Дефанзивни неореалисти сматрају да међународни систем подстиче државе на агресивно понашање само уколико равнотежа „напада и одбране“ фаворизује напад²⁴. У већини случајева дефанзивни реалисти предвиђају да великим силама више одговара status quo. Један део теоретичара, неореалиста, детектовао је разлику између моћи и претње кроз „равнотежу претњи“²⁵, сматрајући да пораст моћи не мора аутоматски представљати претњу. Да ли нека држава представља претњу или не, зависиће не само од њене моћи, већ од њених намера, географске удаљености и равнотеже „напада и одбране“²⁶. Са друге стране, офанзивни неореалисти сматрају да је најбоља стратегија за преживљавање увећавање војних способности у односу на друге државе²⁷. Стога је

²³ Основно дело у коме су постављени темељи овог приступа је књига Кенета Волца *Теорија међународне политике*, Видети: Waltz N. Kenneth: *Theory of International Politics*, McGraw - Hill, New York, 1979.

²⁴ Равнотежа „напада и одбране“ је варијабла која комбинује разне факторе (технолошке, географске, демографске итд) и чини војну победу у рату више или мање могућном.

²⁵ Најпознатију варијанту дефанзивног реализма понудио је Стивен Волт кроз теорију „равнотеже претњи“. Према: Walt M. Stephen: *Alliance Formation and the Balance of World Power*, International Security, Vol. 9, No. 4, 1985, pp. 1-43.

²⁶ Према дефанзивним реалистима, када нека држава повећава своју моћ, друге државе ће балансирати тако што ће се удруживати у савезе са трећим државама, осим уколико се ради о изузетно малим државама које немају избора.

²⁷ Миршајмер Џ.: *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД, Београд, 2009 [2001].

најбоље бити глобални хегемон или барем регионални, јер је у анархичном свету релативна војна моћ коју државе поседују од пресудног значаја.

Неокласични реализам²⁸ се појављује код теоретичара који покушавају дати објашњење неких трајних карактеристика међународне политике, али не и разлика које постоје у спољним политикама држава. Ова идеја истовремено укључује међународно политичке факторе попут равнотеже снага, али и унутрашње политичке варијабле које је неореализам у потпуности искључио из анализе. Те унутрашње политичке варијабле могу бити људска природа (класични реализам), али и други фактори попут политичког система, идеологије и амбиција.

Неприкосновено место реализма међу теоријама безбедности озбиљно је уздрмано крајем Хладног рата, проширивањем европских интеграција, убрзаним процесима демократизације и либерализације, као и ентузијазам и оптимизам поводом глобализације током деведесетих година XX века. Терористички напади од 11. септембра 2001. године, раст осталих сила попут Бразила, Русије, Индије, Јужне Африке и Кине и стварање мултиполарног света коначно је распршило и утопијске снове деведесетих година о крају историје.

1.1.2. Либерализам

У досадашњем развоју теорије безбедности препознате су три верзије либерализма:

- теорија либералног мира,
- теорија демократског мира и
- теорија неолибералног институционализма.

Теорија либералног мира по први пут доводи у везу слободно тржиште са миром.²⁹ Настала је као реакција на меркантилизам током XVIII века. Поставља се теза да тржишне силе, осим што увећавају богатство народа, смањују тензије између

²⁸ Термин неокласични реализам први је употребио Гидеон Роуз 1998. године. Видети опширније: Rose Gideon: *Review: Neoclassical realism and theories of foreign policy*, World Politics, Vol. 51, No. 1, 1998, pp. 144-172.

²⁹ Међу првим ауторима који су довели у везу слободно тржиште са миром био је енглески филозоф Адам Смит у свом делу „Богатство народа“ објављеном 1776. године. Видети: Смит Адам: *Истраживање природе и узрока богатства народа*, Култура, Загреб, 1952 [1776].

народа. Идеја да слободна трговина и мир иду руку под руку³⁰ добија на све већем значају.

Даља еволуција либералне идеје полази од тога да је за мир од кључног значаја постојање демократије, што практично чини основ за развој **теорија демократског мира**. Заговорници либералне идеје у периоду пре Првог светског рата заступали су тврдње да су републике склоније миру него други облици владавине.³¹ Основна хипотеза ове теорије гласи да су демократије мање ратоборне него остали облици владавине³², при чему није постигнута сагласност због чега је то тако. Према једној струји, постојање система поделе власти отежава доношење одлуке да се иде у рат као и брзу и несметану мобилизацију ратних ресурса. Према овим тумачењима, владајуће коалиције су увек састављене од много већег броја актера него аутократске, чиме се повећава и ризик од губитка подршке у случају непопуларног или губитничког рата. Такође, у демократском друштву много теже је убедити јавно мњење о неопходности рата. Друга струја ове идеје истиче да демократски уређене државе пројектују своје унутрашње норме мирног решавања спорова и на међународну сцену. Лидери и јавност демократских држава међусобно се доживљавају као пријатељи и партнери, док недемократске државе сматрају потенцијалним противником. Ова теорија је трпела многе критике, а пре свега да теорија демократског мира даје легитимитет доктрини праведног рата и интервенционизму САД.³³ У периоду између два рата тежиште својих теорија либералисти преусмеравају са унутрашњих либералних реформи ка међународним односима, међународним организацијама и међународном праву. По либералним институционалистима свет карактерише међузависност, односно мрежа транснационалних веза између држава.³⁴ Држава и даље остаје централни актер у

³⁰ Томас Фридман је рекао да државе које имају McDonalds не ратују већ чекају у редовима своје хамбургере; Friedman L. Thomas: *The Lexus and the Olive Tree*, Anchor Books, New York, 2000.

³¹ Током 19. века, либерали су углавном заснивали своје идеје на Кантовом убеђењу да су републике склоније миру него други облици владавине.

³² Претеча ове школе мишљења је немачки филозоф Имануел Кант који је у делу *Вечни мир* (1795.) развио тзв. монадичну теорију демократског мира.

³³ Основа доктрине „демократског проширења” америчког председника Била Клинтона била је теорија демократског мира. Америчка *Национална стратегија безбедности за нови век* из 1998. године је била је заснована на претпоставкама теорије демократског мира. Џорџ Буш млађи као и велики број присталица неоконзервативног покрета су били још ватреније присталице теорије да демократије не ратују међусобно. Она им је представљала и главну инспирацију за спољну политику САД посебно према Блиском Истоку.

³⁴ Keohane R. and Nye S. J.: *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little & Brown, Boston, MA 1977.

међународним односима, али се анализа међународне политике и безбедности проширује са државе и националних интереса на светске, глобалне интересе³⁵, чиме се заговара идеја о о безбедносној заједници.

Теорија **неолибералног институционализма** тежиште пребацује на улогу међународних институција у очувању мира, фокусирајући се притом на унутрашње факторе држава³⁶ који доводе до мирољубиве спољне политике. Заговорници овог правца, слично реалистима, у великој мери прихватају државоцентрични приступ проблему као и претпоставке о анархичној структури међународних односа. Међутим, неолиберални институционалисти сматрају да међународне институције настају да би се заштитили заједнички интереси свих држава које учествују у сарадњи, а не појединачни национални интерес најмоћнијих држава. Међународне институције се означавају као „ублаживачи“ безбедносних дилема између држава, омогућавајући им мирно решавање спорова. Ови теоретичари сматрају да су државе спремне на сарадњу због тога што им апсолутне добити значе више од релативних добити.

Представници либералистичких теорија (Р. Киохејн, Џ. Нај, З. Бауман и други³⁷), свакако не оспоравају значај националне безбедности, али у исту раван стављају и појединачну, групну, регионалну, међународну и глобалну безбедност. Џозеф Нај је тврдио да је „мека моћ“ стварни покретач света, дефинишући свој концепт „меке моћи“ као способност да оно што желите можете добити кроз привлачење пре него путем принуде. Наравно способност привлачења треба неговати кроз односе са савезницима, тј. концепт колективне безбедности. Ова група теоретичара, указујући на значај међународне сарадње кроз институционално удруживање и мултилатералне облике, истиче да у остваривању безбедности једнаку улогу имају државни и недржавни субјекти, док је колективна безбедност, у теорији и савременој стварности, најприсутнији концепт и модел. Аутори ове школе прихватају државу као средишњи објекат разматрања безбедности али и упућују на чињеницу да је

³⁵ Brown S.: *International Relations in a Changing Global System*, Westview Press, Boulder, CO 1996.

³⁶ Слободно тржиште, демократска владавина.

³⁷ Robert Keohane, Joseph S. Nye и Zygmunt Bauman.

међународна сарадња важна у односима између држава како би оне достигле одређени степен поверења, и касније унапредиле своје односе.

Можемо закључити да, за разлику од реализма у коме је држава доживљена као самостална јединка, плурализам деловања представља камен темељац либералног мишљења. Уместо да се ослањају на сопствене унутрашње снаге да се осигура безбедност, сарадња између држава за обострану безбедност представља окосницу либералног мишљења. Либерализам сматра да уместо анархичног међународног система постоји много могућности за сарадњу.

Током осамдесетих година двадесетог века почели су да се развијају и алтернативни приступи попут социјалног конструктивизма, постструктурализма и критичке теорије, који, уместо државе као референтне објекте безбедности означавају друштвене групе и појединце, а као субјекте посебно наглашавају улогу недржавних субјеката и невојних видова безбедности.

1.2. Нови приступи безбедности

Геостратегијске и друштвене промене крајем двадесетог века довеле су до преобликовања глобалне безбедносне структуре, па самим тим и до промене промишљања значења, садржаја и захвата појма безбедности. У већини нових приступа, достизање националне безбедности све више се усмерава на ширење сарадње у безбедности и успостављање заједничке безбедности засноване на сагласности интереса и вредности држава укључених у безбедносну заједницу. У практичном смислу, то значи да државе одређеног региона прво треба међусобном сарадњом да изграде појединачну и заједничку безбедност, коју ће затим, по истом концепту сарадње, ширити према другим регионима и свету као целини³⁸.

Измењена природа безбедносних ризика и претњи после Хладног рата намеће потребу промене традиционалних концепта безбедности. Према Ричарду Улману (Richard Ulman) нема дилеме да су традиционални концепти безбедности у погледу безбедносних претњи и одговора на њих били „претерано ограничени“ и „претерано војни“.³⁹ Он сматра да се таква схватања нужно морају проширити на економске и

³⁸ Brown S.: *International Relations in a Changing Global System*, Westview Press, Boulder, CO 1996, стр. 75.

³⁹ Ulman H. Richard: *Redefining Security*, *International Security*, Vol. 8, No 1, 1983, pp. 129-153.

развојне факторе. Сличне теорије заступа и Бери Бузан, који сматра да изазови безбедности не потичу само од друштвених чинилаца, односно, у савременим условима извори конфликта све чешће су последица исцрпљивања природних ресурса, пораста популације⁴⁰, „друштвених стресова“ у окружењу везаних за несташнице, економске оскудице и други поремећаји.⁴¹

Традиционални приступи безбедности, нарочито реалистички, у први план стављају државу и војна средства, док већина заговорника нових приступа сматра да савремена безбедност не може бити монопол државе а одговор на изазове и претње новог доба не сме се заснивати само на војним средствима, јер „не можете да пучате на озонску рупу“, како илустративно објашњавају Г. Принс и Р. Стампа (Gwyn Prins, R. Stamp).⁴²

Из изнетог се може уочити да ни данас, као и у прошлости, нема јединственог тумачења безбедности нити универзалног безбедносног модела. Пре разматрања савремене европске безбедности, корисно је да се упознамо са основним карактеристикама барем оних новијих приступа безбедности, који сасвим сигурно имају утицај на обликовање европске безбедности.

1.2.1. Неореализам

Кроз проучавање теоријских полазишта реалистичког схватања безбедности насталих средином двадесетог века, намеће се закључак да је заједничко прихватање државе као главног субјекта безбедности, док је њена национална безбедност референтни објект безбедности. Данас су класичне реалистичке теорије нешто измењене, у складу са променама у понашању државе на међународној сцени и препознате су крајем седамдесетих година, са књигом К. Волца, „Теорија међународне политике.“⁴³ Волц, за разлику од класичних реалиста (Моргентау и следбеници⁴⁴),

⁴⁰ Комисија УН за окружење и развој, међу важне изворе угрожавања безбедности истиче комплексну међузависност проблема сиромаштва, конфликта и деградације окружења. Један број писаца истраживача савремене изазове безбедности везује првенствено за структурално насиље, као последицу дубоких социоекономских поремећаја.

⁴¹ Buzan B.: *States and Fear*, op. cit. p. 208

⁴² Prins G., Stamp R.: *Top Guns and Toxic Whales: The Environment and Global Security*, Earthscan Publications, London, 1991, p. 15.

⁴³ Waltz N. Kenneth: *Theory Of International Politics*, Adison Wesley, Massacushets, 1979., pp. 117-125.

истиче да непрекидна борба држава за стицање што веће моћи изнад супарничких држава не проистиче из „несавршене и окрутне“ природе човека у борби за свој опстанак, него из анархичне природе структуре међународног система. Према овом теоретичару, анархичност у односима међу државама на међународном нивоу непрекидно намеће потребу државе да се бори за јачање своје моћи како би одржала и поправила своју позицију у систему. Зависно од ставова према чиниоцима моћи, појавили су се и различити правци неореалистичког приступа безбедности као што су „офанзивни“, „дефанзивни“, „неокласични“, „контигентни“, „генерички“ и „специфични“ реализам. Међутим, најчешће се, као најзначајнији, издвајају „офанзивни реализам“, који се углавном везује за име Џон Миршајмера (Mearsheimer, John J.)⁴⁵ и већ поменути „дефанзивни реализам“ К. Волца (Waltz N. Kenneth).⁴⁶

Основна разлика између Миршајмеровог и Волцовог приступа је колико моћи државе желе. Миршајмер заступа идеју о незаситној тежњи држава за стицањем моћи, док Волц сматра да ту постоји ограничење јер државама није приоритет да максимализују моћ, већ да одреде своје позиције у систему: „Разумни државници траже само одговарајући износ моћи, за њихове потребе сигурности. Државе балансирају снагу а не максимизирају је“⁴⁷. „Оне ретко могу себи приуштити циљ за стицањем максималне моћи.“⁴⁸ Представници оба неореалистичка приступа сматрају да је структура анархије веома трајна, што наговештава да ће међународна политика у будућности вероватно бити насилна као у прошлости. У свом чланку под називом „Повратак у будућност“ Миршајмер наговештава да ће крај Хладног рата пратити повратак традиционалном мултилатералном балансу моћи (политике познате у прошлости), у коме ће екстремни национализми и етничко ривалство довести до

44 Hans Morgentau, Raymond Aron и следбеници.

45 Професор Џон Ј. Миршајмер (Mearsheimer, John J.) је сарадник бројних научних института у САД и свету, а 2002. био је и Председник Харвардског Колеџа и Масачусетског Института Технологије. Међу његовим бројним делима издваја се књига *Трагедија политике великих сила (Tragedy of Great Power Politics)*, у којој је детаљно образложио своје ставове о основној улози моћи у међународним односима и безбедности.

46 Snyder H. Glenn: *Mearsheimer's Realism and the Struggle for Security*, International Security, Vol 27, No. 1, Summer 2002., pp. 150-159.

47 Према дефанзивним реалистима државе нису тако „плашљиве“ и спремне су да прихвате ризике да живе са „скромном дозом безбедности“, односно, они заступају уверење, да државе, након што су уравнотежиле моћ насупрот потенцијалног противника и тиме постигле задовољавајући степен безбедности, немају даље потребе за акумулацијом силе.

48 Waltz N. Kenneth: *Theory Of International Politics*, Adison Wesley, Massacushets, 1979., op. cit. p. 122.

раширене нестабилности и конфликта.⁴⁹ Без обзира на бројне критике, нови реалистички приступи имају значајну улогу и утицај у савременој пракси међународних односа и безбедности.

1.2.2. Неолиберализам – обнављање и ширење либералистичких приступа

Ера Хладног рата и готово ирационална трка у наоружавању довели су до чињенице да реалистички концепти безбедности не могу понудити прихватљиво решење за обуздавање бесомучног војног надметања великих сила и редукцију снажне блоковске конфронтације. Истовремено, овај период почеле су оптерећивати и друге врсте транснационалних и глобалних изазова безбедности који по својој природи нису били чисто војни и који су превазилазили способност било које појединачне државе или савеза да одговори на њих.⁵⁰ Новонастали облици безбедносних изазова захтевали су од научне и политичке елите, посебно на Западу, излаз за превазилажење прилично непредвидивих претњи човечанству. Нове идеје указивале су на постепени заокрет према обнављању либералистичких приступа међународним односима и безбедности, при чему је фаворизовано ширење сарадње и јачање улоге међународних институција. Овакви присутни названи су **либерално - институционалистички**.

У основи либерално - институционалистичког схватања је став да национална безбедност није искључиво у надлежности држава, нити је одређена само стањем њихове војне моћи.⁵¹ Заговорници ове теорије сматрају да управо везе и сарадња држава у области безбедности воде смањењу јаза неповерења и успостављању институционалних облика сарадње у тој области.⁵²

⁴⁹ Mearsheimer J. John: *Back to the Future*, International Security 15, No 1, Summer, 1990.

⁵⁰ Реч је пре свега о неконтролисаном расту становништва, масовним миграцијама, појави нових болести, продубљивању јаза између богатих и сиромашних, еколошким проблемима (загађивање животне средине, природне и вештаче катастрофе), исцрпљивању животних ресурса, енергентским кризама и другим.

⁵¹ Заговорници либералног институционализма не одбацују све претпоставке реализма (да је међународни систем у основи анархичан и да су државе његови кључни субјекти), они за разлику од реалиста, који минимизирају значај сарадње, управо у могућностима сарадње виде легитимну функцију међународних односа и основни начин очувања безбедности.

⁵² Већ средином осамдесетих година прошлог века, успостављањем Конференције о европској безбедности и сарадњи потврђена је релевантност нових ставова либералиста. Прва Конференција о европској безбедности и сарадњи, на којој је донет први Заједнички акт о јачању европске безбедности, одржана је 1975. године, у Хелсинкију. Мада Конференција није одмах успостављена као стална

Распадом биполарне безбедносне структуре и престанком хладноратовске војне конфронтације великих сила, јачала су либерално - институционалистичка промишљања о прихватљивом концепту безбедности. Један од водећих заговорника новог либералног приступа, Френсис Фукујама (Francis Fukuyama) 1992. године је закључио да „постоје добри разлози за поновно преиспитивање аспекта либералног међународног наслеђа“⁵³, јер политика базирана искључиво на моћи не може да одговори новим изазовима. У том периоду подстакнуто је мноштво идеја либералних институционалиста које су са једне стране указивале да је будућност међународне заједнице у постепеној глобалној институционализацији међузависних интереса, а са друге предвиђале „крај историје ратова“ и нестанак потребе да се међународни односи уопште баве питањима безбедности, рата и мира.

Фаворизовања улоге наднационалних институција развио је нови неолибералистички приступ у политичкој теорији - **неолиберални институционализам**.⁵⁴ Ове теорије претпостављају једну врсту свесног, скоро добровољног самообуздавања у корист јачања сарадње и елиминације претњи, што у суштини подразумева самоодрицање држава од дела суверенитета и његово преношење на међудржавне организације или њихове институције. Такође, заједничко у овим теоријама је и претпоставка да је очување и јачање безбедности условљено блискошћу основних вредности на којима се заснивају и које штите државе, међу којима су најважније демократија и владавина права.⁵⁵ Према Џозефу Нају (Joseph Samuel Nye), видови моћи и њихов утицај померени су од државних субјеката ка „приватним“, односно од богатих у новцу према богатим у информацијама. У условима

међународна организација, она је остала отворени форум за дијалог као Конференција у континуитету. У сталну међународну организацију - Организацију за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), конституисана је 1995. године.

⁵³ Цитирано према Kegley W. Charles Jr., Wittkopf R. Eugene: *World Politics*, St. Martin's Press, New York, 1992, p. 96.

⁵⁴ Kegley W. Charles Jr., Wittkopf R. Eugene, Ibid, pp. 96-97.

⁵⁵ Нови оквир неолибералистичких схватања безбедности значајно проширује категорије субјеката међународних односа и безбедности. Поред држава једнаку важност даје међународним организацијама, мултинационалним корпорацијама, невладиним организацијама, скрајнутим групама и скуповима других ентитета, до појединаца као самосталних учесника. У њиховим схватањима извршено је и превредновање чинилаца државне моћи. Моћ једне државе више се не мери само величином њене територије, бројем становника, војном моћи и богатством у тзв. грубим сировинама и изворима енергије. Значајни извори моћи држава у међународним односима су степен њиховог техничко - технолошког развоја, структура становништва (образовна, старосна итд.), политички утицај у светским пословима, привлачност њихове културе, идеологије, начина размишљања, квалитет живота и слично.

сложене међузависности држава, „тврда моћ“ (исказана првенствено кроз војну моћ) бива потискивана из првог плана другим видовима „меке моћи“, која се изражава економско - финансијским, технолошко - техничким, комуникацијско - информативним, политичким („друштвено-демократским“) и другим показатељима невојне моћи. Из овога се може закључити да неолибералисти померају тежиште својих теорија на невојне димензије безбедности.⁵⁶ Актуелна пракса европских и евроатлантских безбедносних интеграција - заједница потврђује становиште да новим изазовима и претњама националној и међународној безбедности, готово ни једна држава не може сама да се супростави, што неминовно упућује државе на безбедносну сарадњу, управо по матрици неолибералних схватања.

1.2.3. Критичке теорије

Средином осамдесетих година прошлог века дошло је до појаве нових праваца дефинисања безбедности. Оне су настале као последица незадовољства појединих група међународног друштва (различитих ентитета) ограничењима претходних школа мишљења, и као такве често се називају **критичке теорије**. У овим теоријама наглашава се улога недржавних субјеката у међународним односима и невојних чинилаца у безбедности, па се безбедност идентификује са ширим друштвеним, економским и политичким циљевима. У ствари, већина критичких теорија тежи конструктивистичком концепту у приступу безбедности.

Ставови постмодерниста сматрају да класичне теорије охрабрују безбедносно надметање, односно подстичу државе на понашање које воде сукобу и ратовима.⁵⁷ Они полазе од ставова да у безбедности кључну улогу треба да имају међународна и други видови безбедности а не државна безбедност, и теже да се реалистичка теорија, која одбија сарадњу као средство за спречавање рата, замени теоријама које ће довести до заједничког тражења мирних решења путем разговора, споразума и усвајањем заједничких норми.

⁵⁶ Kegley W. Charles Jr., Wittkopf R. Eugene: *World Politics*, St. Martin's Press, New York, 1992, p. 37-40.

⁵⁷ Шире о ставовима Васкеза у Baylis John, Wirtz J. James, Cohen Eliot, Gray S. Colin: *Strategy in the Contemporary World - Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, 2002.

Постмодернистички приступ се најчешће оцењује као утопистичко - универзалистички јер почива на идеји о стварању једног глобалног отпора (протеста) свих људи који би довео до радикалне промене понашања свих субјеката међународних односа и безбедности, а највећи потенцијал мира је управо у људима света (маргинализованим појединцима, групама и интелектуалцима) који у ратовима подносе највеће жртве⁵⁸, а које се најмање рачунају.⁵⁹

Идеја водиља теоретичара безбедносне критике је да дође до смене у сагледавању безбедности и да се као главни референтни објекат безбедности посматра појединац. Зато предлажу еманципацију као кључ за већу националну и међународну безбедност. Овакве претпоставке критичке теорије прихватају и присталице *феминизма*, уз истовремену тврдњу да се истраживање међународне политике врши са гледишта мушког дела популације и да процеси који се дешавају у њој утичу колико на мушкарце толико и на жене, ако не и више, и да је глас жена занемарен и недовољно артикулисан.⁶⁰

Постмодернисти се такође јављају као једна од струја у оквиру алтернативних погледа. Овај правац наглашава важност идеја и дискурса у промишљању безбедности и сматра да треба доћи до замене „беседе реализма“ са „комунитарним вредностима“, односно да треба преобликовати дебату о глобалној безбедности кроз постављање управо оних питања која су била игнорисана традиционалним приступом. Постоји веровање међу постмодернистима да природа међународне политике може бити измењена ако „епистимолошке заједнице“ помогну у ширењу комунитарних идеала, односно идеала заједништва.⁶¹ Све ово указује на једно шаренило безбедносних теорија, условљено, како је већ истакнуто, новим безбедносним претњама и међународним односима, односно померањем објекта безбедности са државе на појединца.

⁵⁸ Такве потенцијалне жртве могу да се супротставе идеологијама екстремних национализама, теоријама нуклеарног рата и сличним, и усмере друштвену снагу света на изградњу другачијих глобалних конструкција међународног поретка које ће спречити уништавање људских живота, друштвених и социјалних структура. Они се могу такође супротставити свим облицима сегрегације и експлоатације људи и створити боље, опште важеће норме, које ће обезбедити мир, социјалну и сваку другу сигурност свим људима.

⁵⁹ Baylis J., Wirtz J. J., Cohen E., Gray S. Colin, Ibid.

⁶⁰ Остојић М.: *Увод у безбедност*, Академија за економију и безбедност, Београд, 2011, стр. 42.

⁶¹ Остојић М.: *Увод у безбедност*, Академија за економију и безбедност, Београд, 2011, стр. 43.

1.2.4. Копенхашка школа

Радикална трансформација безбедносне сцене и потпуна реконфигурација система светских односа моћи и силе након престанка ере Хладног рата довели су до потпуно нових безбедносних изазова и претњи. Све то је снажно утицало на распламсавање дебате о нужности редефинисања самог концепта безбедности. Оваквим усложњавањем агенде међународних односа, односно порастом броја економских и еколошких изазова са којима се међународна заједница суочавала, појавом нових безбедносних изазова и претњи, као и нових актера у међународним односима, дотадашње виђење самог концепта безбедности и његове суштине постало је преуско. Основно питање било је да ли и како проширити и продубити концепт безбедности, не доводећи при томе у питање његову логичку кохерентност, односно како развити фокус истраживања и на друге, невојне секторе, а да се не доведе у питање одрживост самог концепта.

Копенхашка школа представља један од најскладнијих покушаја развоја оквира за студије безбедности у конструктивистичкој традицији, који се развијао се после Хладног рата управо кроз мењање дефиниције безбедности укључивањем до тада занемариваних питања као што су промена природне средине, сиромаштво и људска права. Основне промене се огледају у процесу проширења безбедности са војног на невојне секторе. Државе су мање забринуте за војно угрожавање безбедности, а све већу пажњу посвећују новим претњама као што су тероризам, организовани криминал, климатске промене и слично. На основу новонастале безбедносне динамике, Копенхашка школа развила је секторски приступ и дефинисала пет сектора безбедности.⁶²

1. **Војни сектор** карактеришу односи моћи између држава, а референтни објекат је територијални интегритет држава. У ери престанка хладноратовских тензија, опасност од избијања међудржавних оружаних сукоба на европском континенту је умањена, али не и потпуно искључена.

⁶² Сектори безбедности су карактеристични по односима и референтним објектима који су у њима доминантни. Наравно, уочено је да се у пракси већина безбедносних проблема преплиће се динамика из више безбедносних сектора.

2. **Политички сектор** као главни референтни објекат дефинише организациона стабилност социополитичког поретка и овај сектор карактеришу односи ауторитета. При томе се мисли на социополитичку кохезију унутар једне државе, односно на легитимитет који њене установе уживају код грађана.⁶³
3. **Економском сектор** бави се трговинским односима, а референтни објекат може бити благостање једне државе, односно њен постојећи економски поредак.
4. **Социјетални сектор** безбедности карактеришу односи између колективних идентитета. Као кључни референтни објекат препознаје се идентитет једне политичке заједнице који може бити изграђен на различите начине - помоћу нације, религије, расе, цивилизације или нечег сасвим другог. Социјетални сектор представља способност друштва да очува своје суштинске особине услед променљивих околности и упркос могућим или ставрним претњама.
5. **Еколошки сектор** бави се односима између човека и природе, а кључни референтни објекат представља биосфера, као и гарант опстанка човека.⁶⁴

⁶³ Једна држава може бити војно моћна, као на пример бивши СССР, али политички изузетно слаба. Супротно томе, држава може бити војно слаба али политички јака, као на пример Шведска.

⁶⁴ Ејдус Ф.: Ibid, стр. 115-116.

Табела бр. 1: Сектори безбедности - односи, референтни објекти и претње⁶⁵

Сектор	Односи	Референтни објекат	Пример претње
Војни	Односи моћи	Територијални интегритет држава	Инвазија Немачка као претња европским земљама 1939-1945.
Политички	Односи ауторитета	Организациона стабилност социополитичког реда	Револуција Ширење марксистичке идеологије међу америчким интелектуалцима након завршетка II светског рата.
Економски	Трговински односи	Међународни либерални економски поредак	Крах берзе 1929. године. Светска економска криза 2008. године
Социјетални	Односи колективних идентитета	Колективни идентитет	Културни имеријализам. Страх Француза од американизације.
Еколошки	Однос човека и природе	Цивилизација и/или биосфера	Глобално загревање. Цунами, УВ зрачење Подизање нивоа мора.

Копенхашка школа је понудила и оригинални спектар безбедносних питања, указујући да се безбедносна динамика не може сводити само на војно - политичке односе две супер силе ма колико значајни они били. При томе, присталице Копенхашке школе дали су акценат на то како се кроз интерсубјективне процесе даје значење самој безбедности, и у мањој мери које су политичке последице ове конструкције безбедности. Најзначајнији доприноси Копенхашке школе студијама безбедности сматрају се:

- теорија секуритизације и
- теорија регионалних безбедносних комплекса.

Теорија секуритизације бави се процесом социјалне конструкције безбедности, односно анализом процеса секуритизације. Неке ствари третирају се као претње и као такве захтевају урегментна и приоритетна деловања, док неке немају такав

⁶⁵ Ејдус Ф.: Ibid, стр. 116.

третман јер нису социјално конструисане односно секуритизоване. Секуритизација се сматра процесом који обухвата језичко конструисање безбедносних претњи као и предузимање специјалних мера ради борбе против њих. Према овој теорији, процес секуритизације се састоји од следећих елемената: говорног чина, односно секуритизујућег потеза, секуритизујућег актера, функционалних актера, специјалних мера и публике. За присталице ове теорије безбедност је „говорни чин“ којим се формулише одређени политички проблем као посебно значајан за опстанак заједнице. Бери Бузан, један од представника Копенхашке школе, тежећи да одговори на питање „који је то квалитет који неко питање претвара у безбедносно питање“, креће од тврдње да је безбедносно питање заправо питање опстанка, тј. стања егзистенцијалне угрожености референтног објекта које оправдава употребу ванредних мера и акција које излазе из уобичајеног оквира политичке процедуре са циљем неутралисања претње. Уколико нема јасно утврђених критеријума који једно безбедносно питање одвајају од небезбедносног, концепт безбедности је тривијалан концепт који иза себе оставља само конфузију.

Теоретичари Копенхашке школе називају секуритизујућим потезом политику изван установљених правила игре где се неко питање третира као питање посебне врсте политике или као питање које је изнад нормалне политике. Актери који предузимају секуритизујуће потезе називају се секуритизујућим актерима. То су најчешће представници државе, али могу бити и представници опозиционих политичких странака, друштвених покрета, интелектуалне елите итд. Да би секуритизација била успешна, морају бити задовољена три услова. Најпре, говорни чин се мора придржавати граматике безбедности, односно да њен текст мора експлицитно или барем имплицитно садржати концепте и идеје као што су „тачка без повратка“, „егзистенцијалне претње“ или „опстанак“. Осим што морају да поштују граматику безбедности, уколико желе да буду успешни секуритизујући актери треба да поседују одређени социјални капитал. То значи да не може свако да буде секуритизујући актер јер социјални капитал може потицати од политичког легитимитета, специјализованог знања или пак може долазити из неког другог извора. Специјалне мере могу бити: употреба силе и принуде, суспензија људских и грађанских права или предузимање неког другог изузетног акта којим се иступа из нормалних оквира политичког процеса. Уколико се као резултат секуритизујућег потеза усвоје специјалне мере које се иначе не би сматрале прихватљивим, на делу је опозиционих политичких странака,

друштвених покрета, интелектуалне елите итд. Ситуација на коју секуритизјући актери указују мора бити генерално прихваћена и третирана као опасна. То значи да публика већ мора имати развијене претеће асоцијације у вези са неким друштвеним проблемом како би он могао бити успешно секуритизован.

Трећи допринос Копенхашке школе студија безбедности представља **теорија регионалног безбедносног комплекса**. Ову теорију развио је Бери Бузан који је безбедносни комплекс дефинисао као „групу држава чији су примарни безбедносни интереси уско повезани, те се њихове националне безбедности не могу реалистичко разматрати одвојено⁶⁶“. Представници ове теорије развили су девет регионалних безбедносних комплекса и то: северноамерички, јужноамерички, европски, блискоисточни, северноазијски, блискоисточни, јужноазијски, источноазијски и јужноафрички, као и два протокомплекса западноафрички и источноафрички⁶⁷. Регионални безбедносни комплекс има своју структуру која се састоји од **граница, структуре** (хијерархија или анархија), **поларности** (униполаран, мултиполаран или аполаран) и **форме** (конфликтна формација⁶⁸, безбедносни режим⁶⁹ или безбедносна заједница⁷⁰)⁷¹.

2. Теоријско поимање безбедности међународних безбедносних субјеката

Појавом држава јављају се и одређене противречности које је требало решавати мирним путем или ратом. Веома брзо се показало да је решавање неких спорова међу државама најефикасније преко неког заједничког тела – организације, где би свака држава првенствено задовољила своје интересе, а потом и интересе заједнички

⁶⁶ Buzan B.: *People, States and Fear*, op. cit. p. 106.

⁶⁷ Buzan B., Waever Ole, op. cit. p. 491.

⁶⁸ Конфликтна формација представља однос међузависних јединица. Такав однос је углавном непријатељски и вођен страхом од избијања рата. Најупечатљивији пример конфликтне формације је регион Блиског истока.

⁶⁹ Безбедносни режим представља образац безбедносне динамике који дефинише могућност избијања рата, с тим што је она истовремено ограничена међусобно прихваћеним правилима, као и очекивањима да ће та правила бити поштована.

⁷⁰ Безбедносну заједницу представља облик међусобних односа, у коме јединице нити очекују, нити се припаремају за употребу силе. Пример обрасца безбедносне заједнице постоји у Северној Америци и у Европи (ЕУ).

⁷¹ Wendt A.: *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 1999, p. 246-313.

удружених држава. Већ смо схватили да су се институционални модели безбедности мењали током развоја међународне организације, нераздвојно повезани са државом и њеном одбраном, што је случај и данас. У условима измењених безбедносних претњи, застарели ставови да је питање безбедности једне земље њена интерна ствар не могу опстати. Стога можемо рећи да је безбедност једна недељива (интегрална) друштвена појава која настаје у времену и простору, без обзира да ли је схватамо као стање, функцију, организацију, политику или нешто друго. Ефикасно управљање државама ће све више зависити од способности да се кроз сарадњу и партнерство искористе предности које пружа доба информатичког друштва и нове технологије, уз сталан тренд пораста утицаја наднационалних субјеката, невладиних организација и недржавних актера.

Безбедносна кретања у свету која су обележила последњу деценију прошлог и почетак овог века, сигурно ће наставити и убудуће да утичу на карактер и динамику трендова безбедносног окружења.⁷² Безбедност ће се и даље преливати из претежно војне сфере и на друге области, првенствено економску, енергетску, социјалну и еколошку безбедност, при чему ће све више расти значај безбедности појединца. Јачање интеграционих процеса у области безбедности, интензивирање економске и културне сарадње и међузависности, јачање демократских процеса и стварање мултиполарног света, као и све интензивнија стварање услове који ће умањивати могућност великих сукоба и оружаних конфликта.

2.1. Концепт колективне безбедности

Систем колективне безбедности појавио се у XX веку као замена за застарели систем равнотеже моћи. Циљ система колективне безбедности је спречавање агресивног рата и штете уз сталну проверу чланова система, јер би у супротном рат и штета могли настати од било ког члана групе који је укључен у систем колективне безбедности. Колективна безбедност оцењена је као виши степен организовања међународне заједнице у односу на класичан систем савеза и баланса силе, који су по правилу водили ратове. Она треба да представља компромис између концепта светске владе и нације - државе на основу односа снага система (баланс сила). Полазно

⁷² У односу на просторно ограничење, безбедност се може разматрати на глобалном, регионалном и националном нивоу – глобална, регионална и национална безбедност.

одредиште колективне безбедности можемо описати као безбедносни аранжман на регионалном или глобалном нивоу, у којој свака држава у систему прихвата да је безбедност једног брига свих, и слаже се да се придруже колективном одговору на претње и повреде мира. Постоји неколико предуслова који морају бити испуњени да би колективна безбедност у свом суштинском значењу остварила сврху свога постојања:

1. скоро свака држава чланица међународне заједнице, посебно веће државе (силе), морају да буду у аранжману колективне безбедности и предане томе како би колективна безбедност функционисала;
2. ни једна држава не може да блокира процес одлучивања;
3. обезбеђење економских санкција које ће држави која нарушава колективну безбедност нанети економску штету, што је у условима светске економије плодотворније. Санкције треба да буду такве да у условима међузависности светске економије треба да штете само намењеној држави, али не и државама које санкционишу. Економске санкције могу да буду типа потпуног или делимичног блокирања финансијских фондова, прекид трговинских односа, прекид поморског и ваздушног саобраћаја и др;
4. државе морају да имају поверења у колективну безбедност, да узајамно учествују и верују у систем како би функционисао на високом нивоу и заштитио њихову безбедност.⁷³

На основу наведених предуслова може се закључити да је колективна безбедност сложен и недељив појам који садржи три конститутивна елемента:

- одрицање употребе силе као средства за решавање међудржавних спорова,
- недељивост светског мира и ангажовање свих чланица међународне заједнице на спречавању аката агресије и успостављању светског мира и
- поштовање и примена одлука међународног ауторитета којима је дата надлежност да утврде повреду мира и одлуче о мерама које треба предузети.

⁷³ Како би овај услов био испуњен, пажња се више мора поклонити у разради и испуњавању прва три наведена услова.

Колективна безбедност се најчешће приписује европском модерном систему држава, и као и Вестфалски мир, који је потписан 1648. године, сматра се резултатом, с једне стране „притиска стварности (...) који је повезао све народе на земљи заједно у интимност остваривања контакта без преседана, међузависности благостања, и узајамности рањивости“⁷⁴, а са друге либералним потезом за рационализацију супротстављених захтева нормативних материјала за разлику од верских или идеолошких термина. Као таква, колективна безбедност је „функционални одговор на сложеност савременог државног система, органски развој укоревљен у реалности система, пре него необавезан експеримент причвршћен на њој“⁷⁵, као и идеал или људска колективна тежња за разумевање мира као изграђене норме за колективну добробит и бољитак људи кроз мултилатералне форуме. У сваком случају, колективна безбедност у пракси представља „еволуцију међународне заједнице на основу кодификације принципа не-интервенције и образложеног дискурса о дефиницији претњи и углавном је анализирана као међународна владавина и успостављање стандардних процедура и/или процеса међународних организација.“⁷⁶ Холистичка за разлику од *ad hoc* природе посвећености забрани рата и владавине односа између држава прави разлику од традиционалног колаборационистичког успостављања политике и мултилатералне акције за самоодбрану, при чему државе удружују снаге како би заштитиле своје националне интересе против одређеног учиниоца.⁷⁷

На основу претпоставке да је рат нераздвојив од људске коегзистенције, колективна безбедност се пре свега залаже за одржавање мира непрестаним потврђивањем међусобне обавезе држава за њихов заједнички допринос идеји и оквиру непринудне међународне интеракције - то јест мултилатерализмом и међународним организацијама. Договором о томе шта представља легитимно понашање и шта су одређени заједнички институционални аранжмани, државе успостављају међународну заједницу која се залаже за одбрану од било ког агресора или савеза, у сваком тренутку. Заменом равнотеже снага са заједничком власти државе се одричу једностране употребе силе, политике „играј сам“ и обавезују на политику „играј са

⁷⁴ Inis L. Claude: *Swords Into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*, 4th ed., New York Random House, 1971, p. 3

⁷⁵ Ibid, стр.6

⁷⁶ Barry Buzan and Lene Hansen: *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, p. 21-38

⁷⁷ Ramesh Thakur: *The United Nations Peace and Security: From Collective Security to the Responsibility to Protect*, New York, Cambridge University Press, 2006, p. 343-369.

другима“ под једнаким правима, као и на коришћење силе само у име и у режији колектива.⁷⁸

Успостављено је заједничко разумевање, а затим су институционализоване организационе структуре и процедуре да се очува заједнички дискурс и уједине чланови у поступању. Без обзира на њихов однос према уложеном, државе се обавезују да стварају доступне неопходне ресурсе за трансфер дискурса у праксу. Иако је држава та која ствара одлуке и спроводи их, оне репрезентују све стране које припадају и доприносе међународној заједници и успостављају актере колективне безбедности.

Разлика се често појављује између правне и политичке колективне безбедности, између институционалног правног оквира за доделу међународних вредности, поштовању права и спровођењу обавеза, и идеолошкој посвећености држава колективној легитимизацији међународних политика и ауторитативних налога. Док се теорије правне колективне безбедности фокусирају на примену тих заједничких схватања и норми за одређене ситуације, теорије политичке колективне безбедности претежно одређују заједничка схватања и норме. То је донекле проблематично, јер се у стварном свету два термина тесно преклапају и имају једнаке важности без потребе да се међусобно појачавају. У оба случаја, важан део колективне безбедности је занемарен у смислу односа између дискурса и његове примене што доводи до закључка да колективна безбедност пати од „проблема очекивања“, са ефектима дестабилизације за свет.⁷⁹ Стога анализа колективне безбедности мора да испита политичку и правну колективну безбедност, и што је још важније, да повеже та два термина ради испитивања равнотеже између легалитета и легитимитета.

Иако је циљ колективне безбедности да се рационализује људско понашање и интеракција као и сваки други покушај успостављања политике, колективној безбедности не може да побегне нормативна дилема приоритета неке вредности у односу на друге и самим тим жртвовање неке вредности за друге. Она се развија око нормативних питања или захтева о укључивању и искључивању, о подели схватања себе и других, и о односу између индивидуалних и колективних схватања безбедности.

⁷⁸ Wolfers Arnold, „Collective Defense Versus Collective Security“, in *Discord and Colaboration: Essay on International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, p. 21-38.

⁷⁹ Inis L. Claude: *Swords Into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*, 4th ed. (New York, Random House, 1971), p. 8-17.

За доношење политичких одлука о томе како да организују друштва, колективна безбедност успоставља норме које дају легитимитет, посредују у односу снага и извршавају политичке промене. Државе и њени народи се подстичу да остваре циљеве за колективну добробит и оправдавају њихове поступке. То представља допринос и тежњу за идеалну безбедносну политику „која ће довести до расподеле вредности, задовољавајуће за све народе, тако да ће намера за нападом и са њим проблем светске безбедности бити сведен на минимум“.⁸⁰ Наведено проширује и продубљује појам колективне безбедности који треба анализирати кроз заједничке тежње и узајамне обавезе које се стално редефинишу и повремено потврђују у пракси.

Колективна безбедност смештена на раскрсници права, политике и норми, може се разумети двојачко - као заједничка идеја и схватање и као оквир за спровођење истих. Са друге стране, колективна безбедност може се разумети као пракса у погледу доделе овлашћења и међународне легитимизације. Она ствара облик дискурса који служи као оправдана позадина за акције држава и интеракцију права, политике и норми, од којих су сва три подједнако важна.

Правила, норме, закони и друге заједничке институције се оснивају да обезбеде форму и форум у коме државе заједно дефинишу следеће одговоре: које су вредности и самим тим коме је потребна заштита, где и када; који ниво или стандард заштите је потребан и са којим средствима, као и шта би требало бити заштићено. Циљ колективне безбедности према досадашњим сазнањима представља смањење броја непознатих, одређивањем процедуралних норми разматрања и размишљањима које треба следити и факторима који би међународна заједница требало да узме у обзир да би владала светом. Регулисањем, омогућавањем, одржавањем, па чак и спровођењем заједничког дискурса о томе шта представља претње и питање „безбедност од чега“, државе имају за циљ да се избегну сукобе идеја или концепција мира и безбедност у контексту глобалног пројекта стабилизације.

⁸⁰ Arnold Wolfers: *“National Security” as an Ambiguous Symbol*, Political Science Quarterly, Volume LXVII, број 4., децембар 1952, p.498.

2.2. Концепт сарадње у безбедности

У условима новог геостратешког безбедносног окружења, условљеног савременим изазовима и могућностима, као једна новонасталих приступа безбедности у смислу ширег облика сарадње, покренута је идеја кооперативне безбедности (Cooperative Security). Заговорници овог концепта безбедности су амерички политички и војни стратежи Е. Картер (Ashton Carter), Џ. Штајнбрунер (John Steinbruner) и В. Пери (William Perry), чија је основна жеља била тражење погодне форме за постепено укључивање новонасталих демократија на истоку Европе у оквир заједничке, евроатлантске безбедности.⁸¹

Структура кооперативне безбедности, према замисли, садржи четири концентрична круга (прстена) безбедности, размештена тако да се појединачна безбедност налази у центру и представља исходиште свих осталих видова безбедности (колективне безбедности и колективне одбране) и покретачку снагу унапређења и активног ширења стабилности.⁸² Практично, кроз концепт кооперативне безбедности се настоји да договор и консултације замене конфронтацију и сукоб, сигурност - одвраћање, превенција – исправљање, а међузависност - унилатерализам.

Шема бр. 1: Концепт кооперативне безбедности

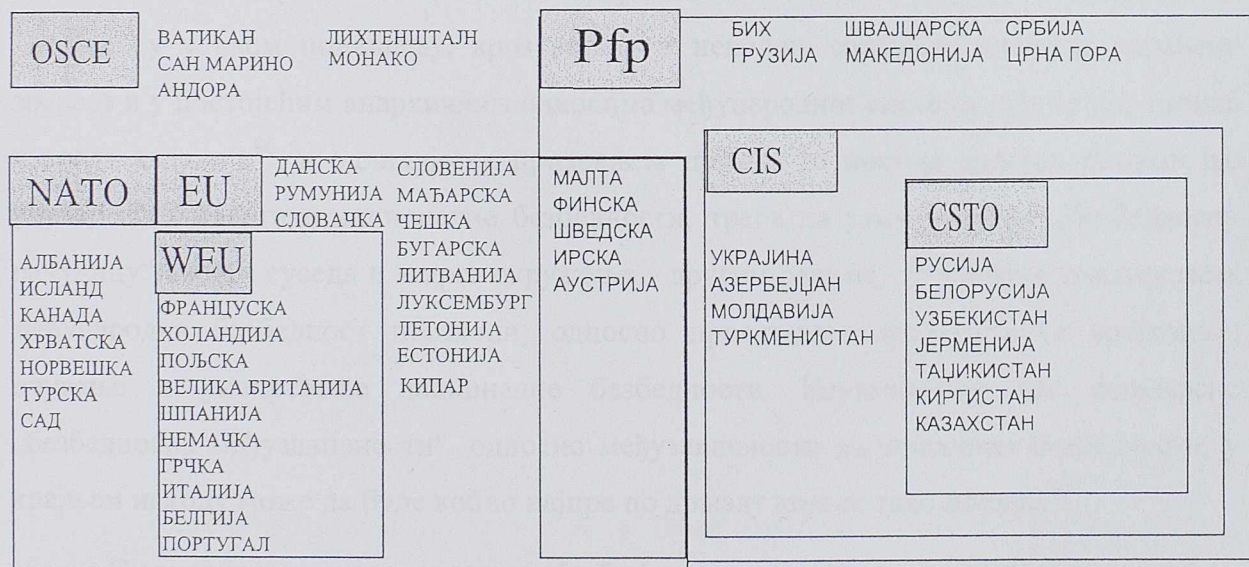
⁸¹ Видети више: Carter Ashton, Steinbruner John, Perry William: *A New Concept of Cooperative Security*, The Booking Institution Press, Washington DC 1993., p. 11-17.

⁸² Coen Richard, Mihalka Michael, op. cit. p. 10.

Концепт кооперативне безбедности полази од логичне премисе да је појединачна безбедност једно од најважнијих питања људских права, која су темељ сваког демократски уређеног друштва. Кад се ради о систему међународне безбедности, људска безбедност треба да буде њен основ јер без остварења, очувања и унапређења појединачне и људске безбедности нема ни других видова безбедности - националне, регионалне и глобалне.⁸³

Професори Европског центра за студије безбедности „Дорц Маршал“, Коен Ричард (Coen Richard) и Михалка Михаел (Mihalka Michael)⁸⁴ разрадили су концепт кооперативне безбедности, који је управо кроз сарадњу у безбедности прихваћен у великом броју држава унутар и изван евроатлантског подручја. На значај и обухватност нове замисли сарадње у безбедности најбоље је указао директор овог центра, Р. Кенеди (Robert Kennedy): „Ниједан посебан ток у протеклој деценији не заслужује пажљивију анализу од огромног пораста сарадње између земаља Евроазије и Северне Америке“.⁸⁵

Шема бр 2: Европска безбедносна архитектура

⁸³ Цветковић В.: *Ризик моћ заштита*, Службени гласник и Факултет безбедности, Београд 2010, стр. 115-127.

⁸⁴ Coen Richard, Mihalka Michael: *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, The Marshall Center Papers, No 3, Garmisch - Partenkirchen, 2001, p. 9-10.

⁸⁵ Ibid, p. 3.

Заговорницима кооперативне безбедности указује се прилика за експлоатацијом промена дефиниције безбедности и њеног проширења са војне на економску и еколошку. Заговорници ове врсте безбедности убрзано утичу на државе чланице у њиховом одређивању претњи по њихову безбедност у економском, еколошком и демографском смислу. При томе се мора имати на уму да појавом нетрадиционалних безбедносних изазова нису елиминисане и традиционалне војне претње. Уочени војни дефицит, повећан осећај угрожености цивилног становништва и забринутост за крхкост националне инфраструктуре представљају делове наведене измењене безбедносне перцепције.

Циљ кооперативне безбедности је стварање широко прихваћеног, легитимног међународног и домаћег политичког поретка у којем државе и њени грађани имају прилику да остваре своје циљеве без претњи насиљем, и у којем неизбежни конфликти који настану могу бити решени без прибегавања војној сили. То на жалост не подразумева да ће војни конфликти бити елиминисани из међународног окружења. Освајачке државе и режими ће увек бити преостали извор насиља. Такве земље и режими су данас, међутим, у мањини. Један од резултата приступа кооперативне безбедности је ограничење њиховог броја, као и њиховог утицаја у будућности. Државе су у свом понашању, кроз вољну и невољну сарадњу, достигле одређену зрелост и у постојећим анархичним односима међународног система која се још назива и зрела анархија⁸⁶, а одликује се признањем држава да постоје ваљани разлози да, управо због властите националне безбедности, треба да узму у обзир „безбедносну рачуницу“ својих суседа и ширег окружења – другим речима, да у новим околностима међународна безбедност претходи, односно представља предуслов за достизање, очување и унапређење националне безбедности. Неуважавање ове својеврсне „безбедносне међузависности“, односно међузависности националних безбедности, у крајњем исходу може да буде кобно најпре по државу која се тако понаша⁸⁷.

Са проширењем кооперативне безбедности након Хладног рата на економију и окружење проширен је и сам појам кооперативне безбедности без губитка њеног оригиналног тежишта, које произилази из самог њеног појма који је дефинисан као процес у коме се државе са заједничким интересима ангажују заједнички кроз

⁸⁶ Buzan, Bapps: *People, States and Fear*, op. cit. p. 208.

⁸⁷ Buzan, Bapps, *Ibid*.

договорене механизме ради смањивања тензије и сумњи, решавања или ублажавања спорова, изградње поверења, побољшања економске перспективе развоја и одржавања стабилности у региону.

2.3. Концепт колективне одбране

Концепт колективне одбране као облик сарадње у безбедности, за разлику од колективне безбедности, усмерен је више ка „споља“, према ближем и даљем окружењу система колективне одбране. Савез земаља који се заснива на систему колективне безбедности претпоставља дугорочнију сарадњу чланица савеза на безбедносном плану, без обзира на степен интензитета спољашњих претњи. Овакво удруживање има за основни циљ заштиту својих држава чланица од спољног напада, односно агресије. Систем колективне одбране обавезује све државе да одговоре у случају да је било која чланица под претњом напада, или је постала жртва агресије једне или више држава изван простирања држава чланица система колективне одбране. Поред тога, систем колективне безбедности уважава и подржава интерне норме безбедносног деловања, односно подржава правила по којима се колективно кажњава сваки покушај угрожавања савезништва, било да долази изван или из редова чланица савеза⁸⁸. Имајући у виду такве механизме, заговорници система колективне безбедности истичу његове предности:

- лако се уочавају потенцијални чланови савеза који би могли угрозити стабилност савеза или представљати унутрашњу претњу егзистенцији самог савеза, што се достиже захваљујући транспарентности војне снаге чланица;
- психолошки ефекат одвраћања од агресије потенцијалног спољњег агресора, због спознаје о нужности колективне одбране чланица савеза;
- систем колективне безбедности омогућава и охрабрује некадашње или потенцијалне непријатеље да и сами постану чланови оваквог начина осигурања безбедности⁸⁹.

У складу са тим, заговорници система колективне безбедности сматрају да је НАТО савез заправо институција колективне безбедности, јер је кроз свој историјат предузимала конкретне кораке ради унапређивања безбедности у ближем и даљем

⁸⁸ Claude L. Inis: *Power and International Relations*, Random House, New York, 1962, p. 146.

⁸⁹ Вукадиновић Радован: *Међународни политички односи*, Барбат, Загреб, 1998., стр. 163-165

окружењу.⁹⁰ Насупрот њима, критичари система колективне безбедности наводе разлоге против, полазећи од претпоставки да је у једном таквом систему нужно успоставити релативну равнотежу снага међу чланицама савеза како доминантна сила не би постала хегемон. Такође, они сматрају да и уз чврсту равнотежу снага различите чланице имају различиту перцепцију угрожавања безбедности и стабилности - оно што је за неке витални безбедносни интерес, за друге не мора бити безбедносни приоритет. Коначно, посебно указују да, због својих различитости, чланице система неједнако доприносе заједничком систему, што се посебно односи на спремност издвајања на одбрамбеном плану.

3. Концепти безбедности међународних безбедносних субјеката

3.1. Безбедност у оквиру Организације уједињених нација

На почетку Другог светског рата отпочели су преговори о стварању нове, редефинисане међународне организације чији би првенствени задатак био очување мира и безбедности, тј. наставак ангажовања на ономе што Друштво народа није успело да оствари. Тако је, ангажовањем, пре свега, три велике силе – САД - а, СССР - а и Велике Британије,⁹¹ конципирана Организација уједињених нација – ОУН, заједно са нацртом Повеље УН, као нови механизам за имплементацију идеје о колективној безбедности. Званично, Уједињене нације су настале 24. октобра 1945. године, када су Повељу УН ратификовали Кина, СССР, Велика Британија, Француска, САД и већина других потписника. Ова организација не треба да представља наддржавну творевину, већ субјекат међународног права, односно универзалну светску организацију, чији је циљ повезивање међународне заједнице у једну целину.

Основна преокупација главних актера оснивања Организације УН била је усмерена на област одржавања међународног мира и безбедности и у том оквиру

⁹⁰ У складу са тим, на почетку деведесетих година прошлог века, стварају се тела, управо са циљем унапређења те сарадње: Северноатлански савет за сарадњу (North Atlantic Cooperation Council - NACC), Евроатлански савет за партнерство (Euro-atlantic Partnership Council - EACP), Стални заједнички савет НАТО - Русија (NATO - Russia Permanent Joint Council), Заједничка комисија НАТО – Украјина (NATO - Ukraine Joint Commission) и Средоземни дијалог (The Mediterranean Dialogue).

⁹¹ Кина је учествовала на маргинама преговора, а Француска је била под окупацијом и за време рата је имала марионетску владу. Без обзира на наведено, утицај Кине и Француске није био занемарен у будућем мирнодопском свету.

овлашћења Савета безбедности, као и појединачну улогу држава чланица у процесу доношења одлука. Концепт Организације УН се јасно разликовао од начина функционисања Друштва народа, јер организација није успостављена само за преговарање, већ и у циљу спровођења мира, у случају да је било која од држава чланица претрпела спољну агресију. Као што је до сада наглашено, Организација УН је заснована „на идеји колективне безбедности као међународном поретку, који заједничком акцијом свих држава треба да онемогући агресивну политику сваке од њих појединачно. Уједињене нације представљају организацију у којој се утврђује и одлучује да ли постоји напад на неку земљу и усаглашавају заједничке мере против агресора“⁹². С тим у вези, члан 1. Повеље УН гласи: „Циљеви Уједињених нација су:

1. **одржање међународног мира и безбедности** и у ту сврху: предузимање ефикасних колективних мера ради спречавања и отклањања претњи миру и сузбијања аката агресије и других повреда мира, као и постизање мирним средствима, а у складу с начелима правде и међународног права, сређивања и решавања међународних спорова или ситуација који би могли довести до повреда мира;
2. **развијање међу нацијама пријатељских односа** заснованих на поштовању начела равноправности и самоопредељења народа и предузимање других одговарајућих мера ради учвршћења општег мира;
3. **постизање међународне сарадње решавањем међународних проблема**, економске, социјалне, културне и хуманитарне природе, и унапређивање и подстицање поштовања права човека и основних слобода за све, без обзира на расу, пол, језик или веру;
4. **да постану седиште за усклађивање акција** предузетих ради постизања ових заједничких циљева. »⁹³

Процес, који није био без успеха и падова, кулминирао је ратификацијом Повеље Уједињених нација којом је забрањено било какво коришћење или претња употребе силе. Савету безбедности, као једном од главних органа Уједињених нација - а, поверена су обимна нормативна и оперативна овлашћења. У годинама које су

⁹² Стајић Љ.: *Основи система безбедности*, четврто измењено и допуњено издање, Правни факултет Нови Сад, 2011, стр. 95.

⁹³ Радуловић, Б. Р.: *Људска права и демократија*, Дневник, Нови Сад, 1993, стр. 11.

уследиле, основана је Генерална скупштина Уједињених нација као форум где се разматрају светски проблеми, решавају спорови и усаглашавају норме. Оформљен је Савет безбедности Уједињених нација, ради доношења одлука о примени тих међународних споразума и норми. Успостављен је Секретаријат са специјализованим јединицама и постављен је Генерални секретар Уједињених нација да олакша, координира, надгледа и води практичну имплементацију међународних споразума, норми и одлука. Формирани су и остали главни органи Организације УН - Економски и социјални савет, Старатељски савет, као и Међународни суд правде.

3.2. Безбедност у оквиру Европске уније

Европска унија је добила назив Уговором о Европској унији, потписаним у Мастрихту 1992. године и тако постала један од сигурно најзначајнијих економских и политичких чинилаца на савременој сцени Европе. Основни циљеви ЕУ предвиђени Уговором јесу: јачање привредне и друштвене кохезије и успостављање економске и монетарне уније кроз подстицање уравнотеженог и трајног привредног и друштвеног развоја, посебно стварањем простора без унутрашњих граница; јачање заштите права и интереса држављана држава чланица успостављањем права грађанства Европе; развијање блиске сарадње у области правосуђа и унутрашњих послова; потврђивање свог идентитета на међународној сцени, вођењем заједничке спољне и безбедносне политике укључујући и дефинисање заједничке одбрамбене политике; очување тековина комунитарног права, као и припрема основе за евентуалну даљу ревизију одредби о ЕУ. Уговор о Европској унији реализовали су се кроз тзв. **три стуба сарадње**.

Први стуб се реализује кроз деловање **три заједнице**, које у међународним односима, могу деловати независно, мада су се у многоме „утопиле“ у Европску унију:

- **Европска заједница за угаљ и челик**, створена потписивањем Париског уговора 1951. године.
- **Европска заједница за атомску енергију – ЕУРОАТОМ (EUROATOM)**, основана је Римским уговором 1957. године, са циљем општег развоја земаља чланица кроз јачање нуклеалне индустрије и технолошких процеса.

- **Европска економска заједница (ЕЕЗ)**, основана је Римским уговором од 25. фебруара 1957. године, који је ступио на снагу 1. јануара 1958. године, између шест европских индустријски развијених земаља – Немачке, Француске, Италије, Холандије, Белгије и Луксембурга.

Други стуб Европске уније представља *заједничка спољна и безбедносна политика*. Циљеви заједничке спољне и безбедносне политике дефинисани су кроз успостављање сталне сарадње између држава чланица и, кроз такву сарадњу, реализацијом заједничких акција у областима у којима државе чланице имају значајне заједничке интересе.⁹⁴

Трећи стуб се односи на сарадњу у областима *правосуђа и унутрашњих послова*. Ту су земље чланице такође дефинисале области и питања од заједничког интереса која треба реализовати кроз овај стуб сарадње.

Пријем нових чланица и коренито измењена међународна сцена, довела је до потребе стварања новог мултилатералног уговора који би обезбедио квалитативно нову организациону структуру Европске уније. Догађаји на Западном Балкану и ратна разарања током деведесетих година XX века показали су да Европска унија нема институције нити адекватне инструменте спољнополитичког деловања којима би могла да утиче на безбедносне кризе у њеном блиском суседству, што је такође допринело да се покрене процедура реорганизације Европске уније.

Уследио је покушај стварања „Устава Европске уније“, који је усвојен потписима шефова држава или влада Европске уније на Самиту у Риму 17. и 18. јуна 2004. године. Међутим, наведени документ државе чланице никада нису ратификовале.⁹⁵ На овај начин је пропао и покушај стварања неке врсте конфедерације европских држава, по угледу на конфедерални систем уређења САД. Потребно је истаћи да се у Бриселу није одустало од наставка реализације наведеног процеса, али се чекају повољнији услови за његову реализацију.

⁹⁴ Ти интереси се огледају кроз заштиту заједничких вредности, основних интереса и независности ЕУ, јачање безбедности Уније и њених држава чланица у свим облицима, државање мира и јачање међународне безбедности, унапређење међународне сарадње, као и развој и јачање демократије и правне државе, поштовање права човека и основних слобода.

⁹⁵ Процес ратификације су морале да реализују све државе чланице Европске уније, али Француска и Ирска нису имале потребну већину за његово усвајање.

Увидевши да је ново уређење Европске уније неопходно, недуго након неуспеха са „Уставом“, започета је процедура усвајања новог уговора Европске уније. Тако је, већ 2007. године, на састанку Европског савета у Лисабону, усвојен документ познатији као Лисабонски споразум, који је током времена, и уз не мале проблеме и компромисе, ратификован на националним нивоима од свих држава чланица, где у наново посебно велики проблеми постојали у Француској и Ирској. Лисабонски споразум представља квалитативно нови ниво јачања интегративних односа унутар Европске уније и, поред сегмента унутрашње организације, посебно значајне новине је донео на плану јачања заједничке спољнополитичке улоге и по питањима одбрамбене и безбедносне политике. Тако је Европска унија добила свог „председника“, оличеног у функцији председника Европског савета. Истовремено, Европска унија добија и „министра спољних послова“ који је формализован стварањем функције Високог представника Европске уније за спољну и безбедносу политику. Поред функције министра, јача и „дипломатија“ Европске уније, која је почела праксом упостављања специјалних представника Европске уније на сталној основи у државама које нису чланице.

Једновременно са успостављањем институционалних оквира, Европска унија је јачала и заједничке елементе „тврде моћи“, како би своју „дипломатију“ учинила кредибилном. Чланице Европске уније, са аспекта безбедности унутар Уније, развијају модел *кооперативне безбедности*, чији успех и ефикасност зависи од демократизације држава и стабилности унутрашњих државних уређења.⁹⁶ Нуклеус безбедности Европске уније су *безбедност појединца* (људска безбедност) и *унутрашња друштвена безбедност* (социјетална безбедност), одакле се она шири на спољну националну безбедност, затим на безбедност ближег окружења (подрегионалну безбедност) и даље, на заједничку европску безбедност.

⁹⁶ Заснива се на неолибералистичкој парадигми: „Демократије међу собом не ратују.“ (Карл Дојч).

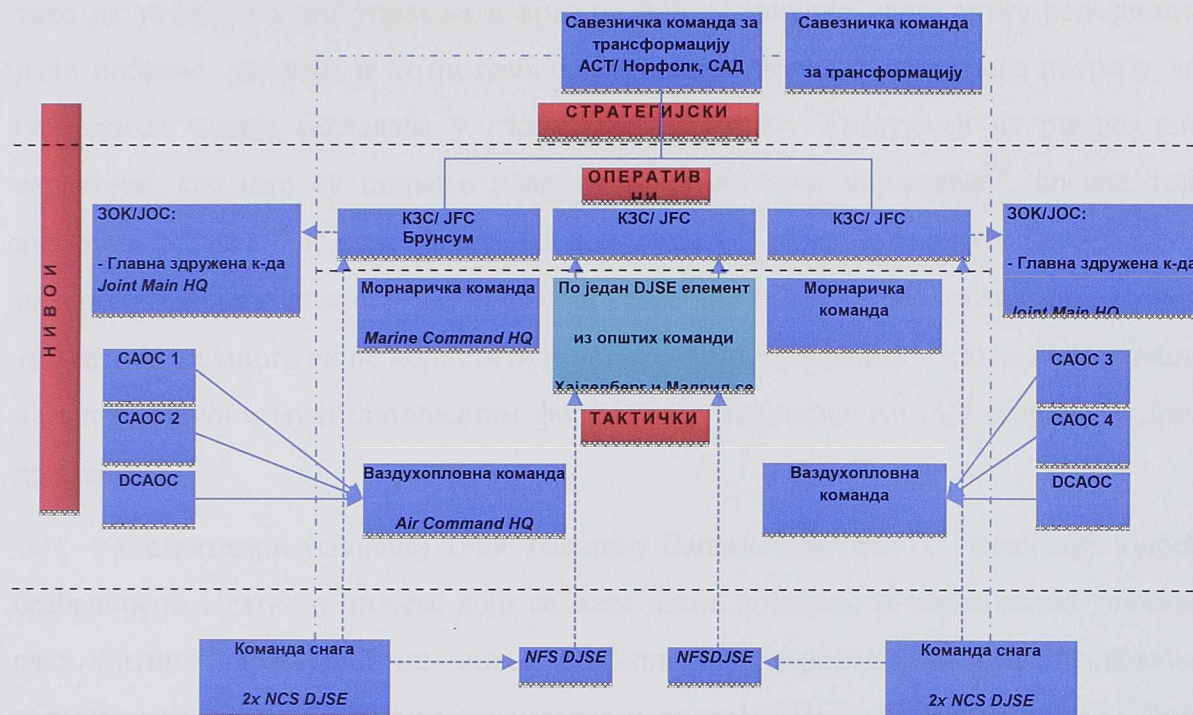
3.3. Безбедност у оквиру Северноатлантског савеза

Организација северноатлантског уговора - Северно атлантска алијанса (енг. North Atlantic Treaty Organization – NATO), је политичко - војна организација, формирана 4. априла 1949. у Вашингтону. Основна сврха Северноатлантске алијансе је да пружи заштиту слободу и безбедности свих њених чланица у Европи и Северној Америци, политичким и војним средствима, а у складу са принципима повеље Уједињених нација. Ако је угрожена сигурност било које од држава чланица, то има утицаја на остале чланице: „Оружани напад против једне (државе чланице) или више њих у Европи или Северној Америци ће бити сматран за напад против свих њих и следствено томе саглашавају се да ће свака од њих, ако се такав напад догоди, користећи право на индивидуалну или колективну одбрану, признато чланом 51. Повеље Уједињених нација – помоћи страну или стране уговорнице које су нападнуте, предузимајући одмах, индивидуално и у заједници са другим странама, акцију ако буду сматрале за потребно, укључујући употребу оружане силе, у циљу успостављања и одржавања безбедности северноатлантске области“.

Потписивањем Вашингтонског уговора, оснивачке повеље НАТО - а, свака држава чланица се обавезала у односу на друге чланице да ће поштовати овај принцип, делећи ризике и одговорност као и погодности које пружа колективна одбрана⁹⁷. Ово такође значи да многи аспекти у планирању и припреми одбране које је свака земља предходно сама предузела, сада све земље предузимају заједно. Свака земља остаје независна и слободна да доноси сопствене одлуке, али заједничким планирањем и дељењем ресурса, оне уживају колективни ниво безбедности који је далеко већи од оног који би могла да свака од њих постигне сама појединачно, што је принцип сарадње на пољу безбедности у оквиру НАТО - а.

⁹⁷ Северноатлантски уговор, Вашингтон, 4. април 1949. године, члан 5: „Оружани напад на једну или више чланица Савеза сматра се нападом на све чланице Алијансе, па ће све чланице помоћи нападнутој страни.“

Шема бр. 3: Начелна организациона структура НАТО - а

Стратешки концепт Алијансе је документ који описује сврху и задатке НАТО - а, разматра стратешке перспективе и, у светлу измењеног међународног окружења, поставља темеље новом приступу безбедности на почетку XXI века. Овај концепт даје и смернице за трансформацију снага и способности Алијансе, а евидентно је да, како се мењало стратешко окружење, тако се мењао и начин на који НАТО одговара на безбедносне изазове.

Стратешки концепт НАТО - а усвојен 1990. године на самиту у Риму⁹⁸, дефинише правце ширег приступа безбедности, заснованог на дијалогу, сарадњи и способности за колективну одбрану. Концепт повезује политичке и војне елементе безбедносне политике НАТО - а у јединствену целину, док сарадња са новим партнерима централне и источне Европе постаје интегрални део стратегије Савеза. Концепт је такође предвидео и смањивање зависности од нуклеарног наоружања. У условима промењених околности у безбедносном смислу на територији Европе НАТО

⁹⁸ На НАТО самиту одржаном у Риму 1991. године, покренута је иницијатива за јачање безбедности и стабилности кроз дијалог, изградњу поверења и сарадње европских држава и земаља у суседству. Као израз неопходности да се одговори новим безбедносним изазовима, Алијанса је покренула Савет за сарадњу, који је касније прерастао у Савет евроатлантског партнерства (Euro - Atlantic Partnership Council - EAPC).

снаге су смањене, прилагођене новом стратешком окружењу и постале су много флексибилније и мобилније него у време Хладног рата. Осим тога, реорганизоване су тако да успешно могу управљати кризом, али се њихова улога може редефинисати ради одбране, уколико је то потребно. Стратешки концепт наглашава потребу да се безбедност Савеза сагледава у глобалном контексту. Указује се на ризике ширег карактера, као што су ширење наоружања за масовно уништење⁹⁹, прекид токова виталних ресурса¹⁰⁰ и акти тероризма и саботаже,¹⁰¹ који могу да угрозе безбедносне интересе земаља Алијансе. НАТО ће се и даље бавити изазовима са којима је суочен, с тим што ће се много више користити и политичким средствима – путем консултација и на одговарајућим мултилатералним форумима, у најширој могућој сарадњи с другим државама.

У стратегији усвојеној 1999. године у Вашингтону, НАТО прецизније одређује безбедносне задатке и циљеве који се желе њима постићи, уз максимално уважавање свих битних карактеристика новог безбедносног окружења и идентификовање и образложење нових безбедносних изазова и претњи. Шефови држава и влада земаља чланица Северноатлантског савеза су на састанку Савета НАТО - а, одржаном априла 1999. године у Вашингтону, одобрили тзв. „Нови План стратегије Алијансе“, односно нову стратегију Савеза за 21. век. Том стратегијом прецизније се одређују принципи даљег прилагођавања војних снага Алијансе новим безбедносним изазовима у сврху извршавања будућих мисија. Тако на пример, формирање НАТО *снага за реаговање* многи сматрају кључним симболом трансформације Алијансе: „Ове снаге чине елитне копнене, ваздухопловне, поморске и специјалне јединице држава чланица под јединственом командом. Конципиране су тако да у року од пет дана могу да се оперативно и борбено развију на било коју кризну тачку планете и да самостално делују наредних тридесет дана. Снаге за брзо реаговање су оспособљене за извршавање разноврсних задатака као што су евакуација и помоћ у природним катастрофама, борба против тероризма, спречавање ширења локалних оружаных сукоба, мировне операције,

⁹⁹ САД су нападе Ирак и обориле режим Садама Хусеина са образложењем да Ирачани производе оружје за масовно уништење. Из истих разлога, Иран се нашао на листи „опасних“ земаља, против које НАТО покушава да покрене акцију „успостављања демократије“, сличну оној у Ираку.

¹⁰⁰ Пре свега је у питању територија „евроазијског Балкана“.

¹⁰¹ Ал Каида – Њујорк, Вашингтон, Мадрид, Беслан у Русији и други напади терористичких, најчешће исламских фундаменталистичких организација, које су углавном усмерене против Американаца и свих оних који се консолидују са њима у борби против тероризма.

да као снаге за брза дејства делују као претходница главних снага или као њихов саставни део“.¹⁰²

НАТО је на самиту у Лисабону 19. и 20. новембра 2010. године, по трећи пут након завршетка Хладног рата, а седми пут у историји, изменио свој стратешки концепт, а све у циљу адекватног одговора на нове безбедносне претње. Једнако као што су претходни стратешки концепти формиран на основу историјског контекста којем су припадали, и овај најновији несумњиво рефлектује новија историјска дешавања и безбедносне изазове данашњице. Поучени искуствима из рата у Грузији, који је показао да Руска Федерација, али и други државни субјекти, располажу војним капацитетима који су респектабилни и да не оклевају да их употребе у међународним околностима у којима је Алијанса окренута „борби против међународног тероризма“. Зато је један од посебних акцената дат класичним конвенционалним претњама, што се види и у завршном документу из Лисабона, члан 8, у коме се истиче да смо сведоци да „многи региони и земље широм света стичу значајне, савремене војне способности са последицама по међународну стабилност и безбедност евроатлантског простора које је тешко предвидети“. Тако се нови стратегијски концепт НАТО - а може означити и као значајан заокрет од превасходно војно - полицијских, односно антитерористичких операција, на пружање значајне пажње и „класичним“ војним операцијама. У прилог томе иде и чињеница да се НАТО одлучио да у будућности као најнижу националну јединицу разматра ниво батаљона, односно батаљонске борбене групе, што раније није био случај, а сведоци смо да је било држава које су у мисије НАТО - а упућивале и водне саставе. Истовремено, масован тренд умањења издвајања за буџете одбрана држава чланица због глобалне економске кризе, довео је водећу државу НАТО - а, САД, у ситуацију да нови стратегијски концепт лансира у јавности под називом „паметна одбрана“ („Smart defence“). Руководећи принцип наведеног концепта је двосмеран. С једне стране се НАТО користи као организатор стварања регионалних капацитета одбране у којој ће се државни буџети објединити за њихову реализацију и коришћење. С друге стране, државе чланице Алијансе које се појављују у улози донатора имају неупоредиво мање трошкове, јер се истим финансијским средствима задовољава потреба на регионалној основи уз битно смањене процедалне трошкове ако би наведени поступак обављали у билатералним контактима са свим државама.

¹⁰² *Евроатлантска ревија*, број 1, зима 2005/06, Београд, 2005, стр. 13.

Истовремено се развијала једна нова идеја о партнерској безбедности која је промовисана на самиту у Бриселу, у јануару 1994. године, представљањем новог програма Партнерство за мир – ПЗМ (Partnership for Peace - PfP), који је и практично отворио нову перспективу безбедносне сарадње, омогућивши брзо ширење евроатлантске заједнице безбедности на исток Европе.¹⁰³ Данас овај програм представља један од основних стубова концепта евроатлантског партнерства настао из потребе да се понуде довољно прилагодљиви програми и инструменти сарадње сваке државе партнера и НАТО - а у целини.

Сврха овог програма је да повећа стабилност, умањи претње по мир и изгради ојачане односе у области безбедности између појединачних партнерских земаља и НАТО - а као и са осталим партнерским земљама. Суштина програма су партнерски односи појединачно обликовани између сваке земље партнера и НАТО - а, усклађених према појединачним потребама и заједнички примењени на нивоу и брзином коју одабере свака појединачна влада која учествује у томе. Формални оквир Партнерства за мир представља Оквирни споразум¹⁰⁴. Он поставља специфичне активности за сваку земљу партнера и садржи обавезу савезника да се посаветују са било којом земљом партнером која се суочи са директном претњом по њен територијални интегритет, политичку независност или безбедност. Свака од земаља партнера преузела је и бројне далекосежне политичке и друге специфичне обавезе како би се промовисала транспарентност у планирању националне одбране и финансирања како би се успоставила демократска контрола над оружаним снагама, и како би се развили капацитети за заједничке акције у сарадњи са НАТО - ом у оквиру мировних и хуманитарних операција.

Управљање кризама у протеклој деценији постало је главно оперативно средство НАТО - а за остваривање, одржавање и унапређење безбедности и стабилности изван територија држава чланица. Успешности таквих подухвата у великој мери је доприносио оквир сарадње у безбедности установљен кроз Програм „Партнерство за мир“¹⁰⁵. Земље Западног Балкана улазиле су у чланство Програма

¹⁰³ Више о Партнерству за мир видети у: Глишић Мирослав: *Интероперабилност у програму „Партнерство за мир“*, Војноиздавачки завод, Београд, 2009.

¹⁰⁴ Текст Оквирног документа је непроменљиве садржине, не подлеже преговарању, и представља билатерални споразум, са политичким, а не међународно - правним дејством и не захтева ратификацију.

¹⁰⁵ Симић Р. Драган: *op. cit.* стр. 99.

„Партнерство за мир“ према исказаним националним потребама за улазак у овакав безбедносни аранжман, али и декларисаној политичкој вољи националних влада.

4. Актуелне политике и испољавање безбедности међународних безбедносних субјеката

4.1. Актуелне политике и испољавање безбедности Организације Уједињених нација

У оквиру Повеље УН - а, концепт колективне безбедности је обухваћен главама VI, VII и VIII, при чему не треба заборавити да је, према Споразуму Лиге народа, систем колективне безбедности давао предност мирном решавању спорова, док је Повеља УН - а отишла у други екстрем, због чега је данас у пракси под критикама и арбитражом. Поступак у глави VI (мирно решавање спорова) је вештачки одвојен од главе VII, где је успостављен веома значајан механизам санкције према онима који ремете мир или почине акт агресије. Глава VIII Повеље УН - а омогућава постојање регионалних споразума који су на располагању Савету безбедности, и који ће бити коришћени за одговарајуће акције наметања мира. Веома је важно да се мир и безбедност увек заједно помињу у Повељи УН - а, јер се на тај начин успоставља шири спектар потреба Уједињених нација. Систем колективне безбедности Уједињених нација не би требало да буде само одржавање мира, већ стварање свих услова за безбедност, као и за сврху да државе никад више не воде рат између или унутар себе.

Да би се конкретизовала колективна безбедност (посебно Глава VII Повеље УН - а), Уједињене нације располажу значајним правним средствима за њено одржавање, при чему су државе дужне да се уздржавају од претње силом или њене употребе, не само против територијалног интегритета или политичке независности било које државе, већ због тога што то није у складу са циљевима Уједињених нација (члан 2. став 4. Повеље УН). Поред тога, дужност Уједињених нација је да, уколико постоји било каква опасност за мир у свету, активно учествује у одржавању мира, а у случају претње, угроженог мира или акта агресије, ова организација може прибећи акцији наметања мира прописаној у Глави VII Повеље УН - а. Конкретно, према Повељи УН - а, забрањено је прибегавање рату, а у случају претње миру, на основу одлуке Савета Безбедности, могу бити предузете акције у циљу одржавања безбедности и мира у

свету. Систем колективне безбедности Уједињених нација био је због Хладног рата паралисан неколико деценија. У више наврата СБ је током 90 - их година одобрио употребу силе. Процес доношења одлуке био је састављен од три фазе:

1. потврђивање акта агресије, повреде мира или претње међународном миру и безбедности,
2. дефинисање циљева и
3. одлука да се дозволи употреба оружане силе.

Ова јединствена и неспорна пракса довела је до успостављања новог правила које је неформално променило Повељу УН – дозвољавајући употребу силе одобрену од СБ и извршену на добровољној бази од земаља чланица. Ово нас враћа назад у 1924. годину. Резолуција која овлашћује употребу силе има попустљив ефекат у смислу да чини законит поступак који би са друге стране био у супротности са генералном забраном употребе или претње силом. Улога СБ је прилично ограничена само на његову контролу над операцијом. Остављено је државама чланицама да одлуче да ли, када и како да употребе војну силу. Недостатак контроле је потпун када је држава која употребљава силу стална чланица СБ, и стога може да осујети сваки покушај да се резолуција измени или да се повуче овлашћење (опет на сцену ступа право вета, као манипулативни фактор и утицај П - 5 у складу са њиховим појединачним интересима). Међутим може се дозволити одступање од оригиналне шеме утврђене Повељом УН - а уколико одобрена пракса обезбеди у најмању руку минимални степен међународне контроле над употребом силе. Овакав вид контроле представља срж сваког система колективне безбедности. Можемо закључити да проблем није у изради правних правила за контролу употребе силе већ у формирању међународних институција за употребу силе у међународним односима, које ће бити законски уређење и контролисане на међународној основи, а не на бази суверености.

Као једно од важних механизма за очување мира у свету су мултинационалне снаге, чији је основни задатак пружање помоћи државама чланицама и генералном секретару у њиховим напорима за одржавање међународног мира и безбедности у свету. Ангажовање мултинационалних снага реализује се преко Одељења УН - а за мировне операције. Улога Одељења је да интегрише напоре УН - а, владиних и невладиних субјеката у контексту мировних операција, али и да обезбеђује смернице и подршку војној, полицијској и цивилној компоненти око релевантних питања за друге

УН политичке мисије и мисије изградње мира. Одељење УН - а за мировне операције вуче корене из 1948. године, али званично оно је формирано 1992. године заједно са постављењем Бутроса Бутроса Галија као генералног секретара УН - а.

Такође, у савременим условима, егзистира и Одељење УН - а за подршку на терену, чији је циљ обезбеђивање подршке мировним и политичким мисијама у циљу реализације њихових мандата у пуном спектру широм света. Подршка мисијама на терену обухвата обезбеђивање исхране особља у мисији, ваздушни транспорт људи у местима где готово да и не постоје путеви и инфраструктура, људства који су добро оспособљени за реализацију мултидимензионалног мандата Савета безбедности.

4.2. Актуелне политике и испољавање безбедности Европске уније

Прва *Стратегија европске безбедности* усвојена је 2003. године, а допуњена 2008. године. Она представља документ у коме су изражени ставови земаља чланица Уније о развијању заједничке безбедносне и одбрамбене политике са даљим циљем развијања способности за самостално очување унутрашње и спољне безбедности, и коначно, давања доприноса глобалном миру и безбедности.

Стратегија полази од становишта да током протекле деценије, ниједан регион света није остао поштеђен од оружаних сукоба, од којих је већина била унутар самих држава са огромним бројем цивилних жртава. У тексту стратегије идентификовани су ризици и претње по безбедност и дефинисани принципи заједничког наступа и областима војне и невојне безбедносне сарадње чланица ЕУ, при чему је она глобални чинилац који мора да буде спреман да преузме део одговорности за глобалну безбедност и изградњу мира. Као главне безбедносне претње земљама чланицама ЕУ наводе се: тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење, регионални сукоби, неуспех држава и организовани криминал. У складу са тако мапираним безбедносним претњама, као три стратешка циља Европске уније у спољној безбедности, наведени су:

1. бављење претњама,
2. изградња безбедности у суседству и
3. међународни поредак заснован на делотворном мултилатерализму.

Као темељни оквир међународних односа, у Стратегији европске безбедности идентификована је Повеља Уједињених нација. Трансатлантски однос описан је као „један од суштинских елемената међународног система“ који „ојачава и међународну заједницу у целини“. Његов значај оцењен је као незаменљив, уз изражено уверење да „делујући заједно, Европска унија и Сједињене Државе могу створити једну изузетну снагу у служби добра у свету“, при чему циљ ЕУ треба да буде „делотворно и уравнотежено партнерство са САД“.¹⁰⁶ Трајне споразуме о сарањи између Европске уније и НАТО - а (међу којима се по значају нарочито истиче такозвани Споразум „Берлин Плус“), Стратегија идентификује као механизме који повећавају оперативну способност ЕУ, и обезбеђују оквир за стратешко партнерство двеју организација у области управљања кризама. Постојање тих споразума такође се описује као одраз заједничке решености ЕУ и НАТО - а да се суоче са изазовима новог века.

У тексту Стратегије европске безбедности наглашена је и потреба за наставком рада на изградњи приснијих односа ЕУ са Русијом као „значајним чиниоцем њене безбедности и напретка“. При томе је изражено уверење да ће „поштовање заједничких вредности оснажити напредак ка стратешком партнерству“. Регионалне организације, попут ОЕБС - а, Савета Европе, АСЕАН – а, МЕРКОСУР - а и Афричке уније оцењене су као „институције које јачају глобално управљање“ и „доприносе једном уређенијем свету“.

Стратегија промовише концепт проактивног приступа претњама, констатујући да ће у савременим условима угрожености безбедности „прва линија одбране често бити у иностранству“, услед потребе да се делује пре него што нека криза избије¹⁰⁷, чиме је практично превазиђен традиционални концепт самоодбране, који је био готово универзално распрострањен до Хладног рата и његовог краја и заснивао се на опасности од инвазије. Као пример добре праксе из претходног раздобља наводе се укључење Европске уније и њена помоћ решавању регионалних сукоба и опоравку неуспелих држава на Балкану, у Авганистану и Демократској Републици Конго.¹⁰⁸

Потреба за даљим развојем широког спектра способности Европске Уније аргументује се чињеницама да ће у неуспелим државама вероватно бити потребна

¹⁰⁶ Ibid, стр. 20.

¹⁰⁷ Стратегија европске безбедности, стр. 11.

¹⁰⁸ Стратегија европске безбедности, стр. 7.

војна средства за успостављање поретка, а хуманитарна средства за одговор на непосредну кризу. „Регионални сукоби захтевају политичка решења, али војна средства и делотворне полицијске методе могу бити потребне у пост - конфликтној фази. Економска средства служе обнови, а цивилно управљање кризама помаже поновном успостављању цивилне власти. ЕУ је посебно добро опремљена да одговори на те сложене ситуације“.¹⁰⁹ На листу средстава којима ЕУ располаже за управљање кризама и превенцију сукоба уврштене су: „политичке, дипломатске, војне и цивилне, трговинске и развојне активности“.¹¹⁰ Наглашена је потреба за развојем стратешке културе која ће подржавати „рану, брзу и, када је неопходно, снажну интервенцију“, при чему би Унија требало да буде способна за извођење неколико операција истовремено. Развијање операција које би укључивале и војне и цивилне способности оцењено је као прилика да се „дода посебна вредност“.¹¹¹

Упоредо са увећавањем способности у различитим областима, указује се и на потребу планирања ширег спектра мисија које би могле обухватати заједничке операције разоружања, те подршку трећим земљама у борби против тероризма и реформи сектора безбедности. Последња поменута мисија чинила би део ширег процеса *изградње институција* (institution building).

Борбене групе ЕУ – БГ ЕУ (Battle Group EU – BGr EU) су високо обучене војне формација под командом Европске уније, осмишљене као најмање самоодрживе јединице. Креиране су на основу захтева Министарске конференције о доприносу војним способностима (одржане у Бриселу 24. новембра 2004. године)¹¹² да буду погодне за брзо размештање у зонама извођења војних операција под вођством ЕУ,¹¹³ одрживе у њима и интероперабилне са другим снагама (оспособљене за деловање у ширем међународном формату). Састав сваке од борбених група планира се тако да обухвати све потребне облике борбене подршке, као и неопходна основна средства за

¹⁰⁹ Ibid, стр. 12.

¹¹⁰ Ibid, стр. 17.

¹¹¹ Ibid., стр. 17.

¹¹² *Однос Европске уније према европској безбедности*, ИСИ, Београд, 2011, стр. 77.

¹¹³ Зона могућег размештања борбених група обухвата круг полупречника до 6.000 км од Брисела. Од њих се очекује да се разместе у року од 5 - 15 дана, након доношења одлуке о покретању операције и буду самоодрживе у операцијама до 30 дана. Уз подршку и додатно снабдевање, време одржања им се може продужити и до 120 дана.

размештање и одрживост. У највећем броју случајева, борбену групу чини више комбинованих пешадијских јединица јачине батаљона. Бројно стање сваке од БГ ЕУ (у просеку) се пројектује на 1.500 људи. За потребе спровођења специфичних операција, поморске и ваздухопловне снаге могу бити интегрисане у састав појединих борбених група. У таквим случајевима, број њихових припадника може бити повећан на преко 2.000 људи.

Амбициозно осмишљене, као једно од најважнијих оруђа за мобилизацију држава чланица ЕУ и спровођење Заједничке спољне и безбедносне политике - ЗСБП (Common Foreign and Security Policy – CFSP), борбене групе су намењене брзом извођењу операција у удаљеним кризним подручјима (попут „неуспелих држава“, енг. failed states), које би Унија покретала у координацији са другим међународним актерима. Примарно, али не и искључиво, оне могу бити ангажоване у операцијама предузетим под окриљем Организације Уједињених нација. Оспособљене су за вођење борбених операција у географски негостољубивом окружењу и пројектоване тако да могу бити употребљене било у аутономним операцијама, било као снаге за иницијално дејство. У овом другом случају, оне би припремале терен за долазак већих снага, устројених у складу са традиционалном улогом мисија очувања мира, а које би обезбедиле Уједињене нације или државе чланице ЕУ. Један од могућих облика ангажовања борбених група јесте и извођење тзв. „операција премошћавања“ (bridging operations). Такве операције трајале би онолико дуго колико би Уједињеним нацијама било потребно да формирају адекватне снаге за управљање одређеном међународном кризом која би достигла тачку кулминације и захтевала неодложан одговор. Значај постојања борбених група огледа се у њиховом доприносу способности Европске уније да размести контингенте снага високе борбене готовости, као одговор на безбедносну кризу. Та способност представља један од основних циљева успостављања заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ и најважнији елемент развоја њених војних капацитета.

Концепт борбених група први пут је достигао основну оперативну способност 2005. године, а пуна оперативна способност (Full Operational Capability – FOC) проглашена је у јануару 2007. године. Под појмом „пуне оперативне способности“ подразумева се могућност вођења две истовремене операције брзог одговора на кризе, које би захтевале обим ангажовања по једне борбене групе. Као специфичан облик снага за брзо реаговање, борбене групе остају у приправности по 6 месеци и у току

свог полугодишњег дежурства, морају бити спремне за покрет у било ком тренутку. Конференција за координацију рада борбених група (Battlegroup Coordination Conference) организује се на сваких 6 месеци. На њој државе чланице износе своје понуде за попуну ефектива у приправности. Обавеза је држава чланица да разреши све потешкоће које се односе на компатибилност са другим организацијама, а нарочито са снагама за брзо реаговање НАТО - а.

Снаге ангазоване у Борбеним групама обезбеђују се из састава националних армија држава чланица ЕУ, а матичне државе обезбеђују опремање и обуку. Оне делују под директном контролом Савета ЕУ, чије су одлуке из области заједничке спољне и безбедносне политике обавезујуће за све чланице и који одлучује о покретању операција. У оквиру Војног штаба ЕУ (енг. The European Union Military Staff – EUMS), оформљен је стални оперативни центар за командовање операцијама, тзв. Штаб операција (енг. Operations Headquarters – OHQ).

Према пореклу снага ангазованих у њој, борбена група ЕУ може бити једнонационална или вишенационална. Када се попуњава људством из армија више држава чланица, то се најчешће чини на регионалној основи.¹¹⁴ Једнонационалне борбене групе представљају вид доприноса већих, економски и војно снажнијих држава (Велике Британије, Француске, Италије и Шпаније). У вишенационалним борбеним групама обично је назначена једна држава која има водећу улогу. Савезна Република Немачка до сада није основала сопствену једнонационалну борбену групу, иако би за такав подухват несумњиво могла бити способна према економској снази, људском потенцијалу и војничкој традицији. Уместо тога, одабран је другачији приступ: Немачке оружане снаге ангазоване су у чак пет вишенационалних група¹¹⁵.

¹¹⁴ Као примере вишенационалних јединица, успостављених на регионалном принципу, можемо истаћи нордијску, HELBROC, немачко – чешко - аустријску и друге борбене групе (прим. аут).

¹¹⁵ Вероватан узрок томе је настојање Немачке дипломатије да не иритира европску и светску јавност сопственом, једнонационалном борбеном групом, чије би појављивање на европским и светским кризним жариштима многе могло непријатно асоцирати на улогу немачке војске у Другом светском рату, те послужити као повод за буђење старих и стварање нових антагонизама (прим. аут.).

Табела бр. 2: Преглед борбених група Европске Уније

р.бр.	Борбена група	Водећа држава	Државе учеснице
БГ формиране до 2006. године			
1.	Француска	Француска	једнонационална
2.	Италијанска	Италија	једнонационална
3.	Шпанска	Шпанија	једнонационална
4.	Британска	В. Британија	једнонационална
5.	Француско-Немачка	Француска	Немачка, Белгија, Луксембург и Шпанија
6.	Француско-Белгијска	Француска	Белгија
7.	Немачко-Холандска	Немачка	Холандија и Финска
8.	Немачко-Чешко-Аустријска	Немачка	Чешка и Аустрија
9.	Италијанско-Мађарско-Словенацка	Италија	Мађарска и Словенија
10.	Шпанско-Италијанска амфибијска БГ	Италија	Шпанија, Грчка и Португал
11.	Вишенационална БГ предвођена Пољском	Пољска	Немачка, Словачка, Литванија и Летонија
12.	Нордијска БГ	Шведска	Норвешка, Финска, Естонија и Ирска
13.	Британско-Холандска	В. Британија	Холандија
БГ формиране у периоду 2006. - 2009. година			
14.	Балканска БГ (HELBROC)	Грчка	Бугарска, Румунија и Кипар
15.	Чешко-Словачка	Чешка	Словачка
16.	Вишенационална БГ предвођена Шпанијом	Шпанија	Немачка, Француска и Португал
17.	Италијанско-Румунско-Турска	Италија	Румунија и Турска

Пуноправно чланство у Европској унији није предуслов за учествовање војних снага одређене државе у Борбеним групама. Државе које нису чланице ЕУ (попут Норвешке и Украјине) или још увек имају претприступни статус кандидата за пријем у чланство (какав је случај Турске), могу учествовати у борбеним групама. У том случају, оне добровољно потчињавају део својих снага ланцу командовања Европске уније, на основу претходно потписаног споразума. Такође, и државе које јесу пуноправне чланице Уније, а политички су се определиле да не приступе НАТО - у (Аустрија, Кипар, Финска, Шведска и Ирска), дају снаге за поуну у борбених група.

И много богатије земље од Републике Србије наилазе на финансијске потешкоће при обезбеђењу средстава за допринос борбеним групама. Последица тога је неуспех Европске уније да за прву половину 2012. и оба полугодишта 2013. године

обезбеди по две борбене групе на дежурству. У назначеним периодима, у приправности ће бити по једна борбена група, према распореду датом у наредној табели.

Табела бр. 3: Распоред шестомесечних дежурстава борбених група Европске уније, за период од 2010. до 2016. године (две борбене групе по полугодишту)

Семестар („полугодиште“)	Државе учеснице	Водећа држава
2010-1	Пољска, Немачка, Литванија, Летонија, Словачка	Пољска
	Велика Британија и Холандија	Велика Британија
2010-2	Италија, Румунија и Турска	Италија
	Шпанија, Француска и Португал	Шпанија
2011-1	Холандија, Немачка, Финска, Аустрија, Литванија	Холандија
	Шведска, Финска, Норвешка, Естонија, Ирска („Нордијска БГ“)	Шведска
2011-2	Грчка, Бугарска, Румунија, Кипар, Украјина HELBROC или „Балканска БГ“	Грчка
	Португалија, Шпанија, Француска и Италија	Португалија
2012-1	Француска, Белгија, Луксембург	Француска
	непопуњено	
2012-2	Италија, Словенија, Мађарска	Италија
	Немачка, Аустрија, Чешка Република, Хрватска, Македонија, Ирска	Немачка
2013-1	Пољска, Немачка, Француска (Вајмарска БГ)	Пољска
	непопуњено	
2013-2	Велика Британија, Шведска, Литванија, Летонија	Велика Британија
	непопуњено	Белгија
2014-1	Грчка, Бугарска, Румунија, Кипар (HELBROC или „Балканска БГ“)	Грчка
	непопуњено	
2014-2	Белгија, Холандија, Немачка, Луксембург,	Немачка
	непопуњено	
2015-1	Шведска, Финска	
	непопуњено	
2015-2	Француска, Белгија	
	непопуњено	
2016-1	Пољска, Мађарска, Словачка, Чешка („Вишеградска БГ“)	
	непопуњено	
2016-2	Велика Британија	
	непопуњено	
НАПОМЕНА:		
Семестар или „полугодиште“: 1 од јануара до јуна месеце наведене године		
2 од јула до децембра наведене године		

Имајући у виду текућу економску кризу и фискалне тешкоће са којима су суочене поједине европске државе, приморане на радикалне мере штедње, логично је поставити питање да ли ће у перспективи бити доведена у питање способност Италије и Шпаније да одржавају једнонационалне борбене групе. Такође се не чине

неумеснима ни питања да ли ће тренутно презадужена и на максималну рационализацију приморана Грчка дугорочно бити у стању да извршава обавезе водеће нације у борбеној групи HELBROC¹¹⁶, као и каква може бити будућност Амфибијске борбене групе, за коју снаге дају четири државе, тренутно оптерећене огромним спољним дугом и буџетским дефицитом, од којих се ултимативно захтевају мере строге штедње (Италија, Шпанија, Грчка и Португалија).

У завршном делу Стратегије, изведен је закључак да би активна и способна Европска унија имала одговарајући утицај на глобалном нивоу, те би на тај начин, допринела „делотворном мултилатералном систему, који би водио ка праведнијем, сигурнијем и уједињенијем свету“.

4.3. Актуелне политике и испољавање безбедности Северноатлантског савеза

НАТО се може посматрати и као организација колективне безбедности, која је заступала систем сардње у безбедности и охрабривала и унапређивала безбедност у ближем и даљем окружењу, подједнако као институција и кроз практичне акције. На самом почетку деведесетих година прошлог века, ствара се Северноатлански савет за сарадњу (North Atlantic Cooperation Council - NACC), а убрзо затим и Евроатлански савет за партнерство (Euro - atlantic Partnership Council - EAPC), Стални заједнички савет НАТО - Русија (NATO - Russia Permanent Joint Council), Заједничка комисија НАТО - Украјина (NATO - Ukraine Joint Commission), Средоземни дијалог (The Mediterranean Dialogue). Главно оперативно средство НАТО - а за остваривање, одржавање и унапређење безбедности и стабилности изван територија држава чланица, у протеклој седмици, постао је механизам управљање кризама. Успешности таквих подухвата у великој мери је доприносио оквир сарадње у безбедности установљен кроз Програм Партнерство за мир¹¹⁷.

¹¹⁶ Борбена група за брзе реакције коју чине јединице из Грчке, Бугарске, Румуније и Кипра.

¹¹⁷ Симић Р. Драган: *Наука о безбедности - савремени приступ безбедности*, Службени лист СРЈ & Факултет политичких наука, Београд 2002., стр. 99.

II УЗРОЦИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАЊА БЕЗБЕДНОСТИ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

1. Основне карактеристике земаља Западног Балкана

Крај осамдесетих и почетак деведесетих година карактеришу битна дешавања на светској сцени¹¹⁸ која битно утичу на редефинисање појма безбедности како на светској сцени, тако и у региону. Идеолошки, политички и војни ривалитет између две суперсиле и њихових блокова је престао да буде релевантан у кратком временском периоду. Овај преокрет потиснуо је страх од нуклеарног рата, али и конвенционалних оружаних сукоба већих размера у други план. На дневни ред међународне безбедности дошле су невојне претње попут урушавања држава, унутрашњих сукоба, тероризма и организованог криминала. Интензивирање је већ постојећи постхладноратовски тренд да невојне и недржавне претње долазе у први план али и указује на разорност коју такве претње могу имати по светски мир и стабилност. Као резултат тога, многе државе су почеле поново да се ослањају на традиционална војна средства у одбрани од ових нових невојних претњи. Северноатлантски савез се намеће као лидер у отклањању нових невојних претњи¹¹⁹, а државе региона препознају интерес у удруживању своје војне моћи са НАТО савезом, те се ствара нови безбедносни оквир у региону.

Стратегија безбедности ЕУ из 2003. године,¹²⁰ документ којим се идентификују глобални изазови и кључне асиметричне претње¹²¹ по безбедност европског континента, дефинише стратешке циљеве чијим се достизањем успешно одговара на претње и оцењују политичке последице које Европа може имати уколико се ови циљеви остваре. У документу је наглашено да је дошло до смањења директних војних претњи и да у свету превладавају конфликти чији је узрок сиромаштво и лоше управљање. Потенцира се рапидан пад залиха енергетских и природних ресурса¹²².

¹¹⁸ Пад Берлинског зида 1989, уједињење Немачке 1990. и имплозија Совјетског Савеза 1991. године.

¹¹⁹ У Стратешком концепту НАТО савеза усвојеног у новембру 1991. године се истиче да су, за разлику од преовлађујућих претњи из прошлости, преостали ризици по безбедност Савеза мултидимензионални и мултидирекционални (...) Данас је могуће извести закључке из чињенице да безбедност и стабилност имају политичке, економске, социјалне и еколошке елементе као и незаобилазну одбрамбену димензију.

¹²⁰ Европски савет је децембра 2003. године усвојио Европску стратегију безбедности.

¹²¹ Раније у тексту нове невојне претње или нове врсте безбедносних претњи.

¹²² Дрastiчно смањење залиха нафте, рудног богатства, воде итд.

Стратегија¹²³ дефинише следеће асиметричне претње које могу испољити утицај на безбедност земаља чланица ЕУ: тероризам, пролиферација оружја за масовно уништавање, неуспех држава,¹²⁴ организовани криминал¹²⁵. Битно је нагласити да постоји велика сличност у стратешкој перцепцији безбедносног окружења и идентификацији асиметричних претњи између Европске стратегије безбедности и Националне безбедносне стратегије САД из 2002. године, што је посредно или непосредно утицало и на опредељење држава Западног Балкана.

Компаративном анализом стратешких докумената можемо закључити да скоро све земље Западног Балкана перципирају безбедносно окружење и дефинишу асиметричне претње на исти начин као и Европска унија, додајући одређене специфичности карактеристичне за сваку земљу понаособ:

1. међународни тероризам;
2. пролиферација оружја за масовно уништење;
3. организовани криминал;
4. илегалне миграције становништва;
5. сајбер претње;
6. илегална трговина дрогом, конвенционалним наоружањем и људима;
7. природне и техничко - технолошке несреће;
8. економска нестабилност,
9. сива економија и
10. корупција.

Веома је битно напоменути да све земље разматрају оружане сукобе као могуће безбедносне претње, али мало вероватне. Све горе наведене претње су асиметричне и имају транснационални, асиметрични и непредвидиви карактер. У суштини, оне су директна или индиректна последица процеса глобализације и као такве не познају границе националних држава. Све земље Западног Балкана су их препознале и донеле исправан и једини могући закључак да се саме не могу супротставити наведеним асиметричним претњама, и да је за супротстављање истим потребна сарадња између

¹²³ *Европска безбедносна стратегија*, Центар за цивилно - војне односе,
<http://eubezbednost.ccmr-bg.org/pdf/03.%20Evropska%20bezbednosna%20strategija.pdf>

¹²⁴ Корупција, злоупотреба власти, слабе институције, недостатак одговорности доводи до слома државних институција и урушавања држава.

¹²⁵ Трговина дрогом, женама, децом и оружјем.

земаља и координисано деловање у оквиру међународних организација и система колективне безбедности. Само на тај начин је могуће спречити, односно минимизирати последице деловања међународних терористичких и криминогених организација, које су главни узрочници највећег броја ризика и претњи безбедности.

На простору Западног Балкана је у току процес транзиције који је веома противречан и компликован. Низак животни стандард, незапосленост и сиромаштво доводе до неповољних демографских кретања, која се огледају у негативном природном прираштају, опадању броја радно способног становништва, порасту броја пензионера, напуштању руралних подручја и кретање становништва ка великим градовима у потрази за послом, одласку из земље млађе и образоване популације и др. Промене у демографској структури у дужем временском периоду утичу на безбедност земаља. С друге стране неразвијеност, сиромаштво и недовољне стране инвестиције условљавају коришћење застарелих „прљавих“ технологија које директно утичу на повећано загађење животне средине и здравље људи¹²⁶. Низак степен образовања условљава појаву еколошки неодговорног понашања становништва. Део историјског наслеђа који представља наслеђе оружаних сукоба деведесетих година на територији бивше СФРЈ произвео је и неке неке нове претње које су карактеристичне за државе са тог географског простора. То су, између осталих, вишак наоружања, национални, политички и верски екстремизам.

Остале претње дефинисане у националним Стратегијама су карактеристичне за једну до две земље и представљају одраз специфичности друштвено - историјских услова у којима се свака земља Западног Балкана понаособ налази. Будућност одбрамбених политика држава региона усмерена је ка евроатланским интеграцијама, јачању поверења и сарадње као опцији за одговор на савремене, нове, асиметричне претње региону. Даља еволуција претњи, појава нових безбедносних концепата вероватно ће зависити од ситуације на глобалном нивоу и међусобних корелација између водећих сила света у будућности.

¹²⁶ Нпр. коришћење бионеразградивих материјала.

2. Изазови, ризици и претње безбедности земаља Западног Балкана

2.1. Организовани криминал као облик угрожавања безбедности

У савременој теорији постоје различити покушаји да се дефинише организовани криминал, што заправо указује на значај и велики број његових појавних облика и потребу научног разумевања и истраживања тог феномена ради што ефикаснијег супротстављања том злу савременог доба. Значај научног одређења организованог криминала огледа се у потреби да се направи дистинкција између организованог криминала и других сличних феномена, да би се објаснили природа и порекло те појаве и утврдили елементи на основу којих одређену криминалну активност можемо означити као организовани криминал.

Организовани криминал се дефинише као група која генерално функционише прикривено, са структуром која је рефлексија културних и социјалних услова у друштву у коме делује и чији је примарни циљ стварање приступа богатству и моћи кроз учествовање у криминалним активностима економског карактера. Организовани криминалитет је форма грубе акумулације моћи засноване на коришћењу претње и насиља, која има различите социоекономске појавне облике у времену и простору и која је генерисана специфичним условима окружења.¹²⁷ Неки теоретичари организовани криминал дефинишу као врсту имовинског криминалитета, којег карактерише постојање криминалне организације која обавља континуирану привредну делатност, користећи при том насиље и корупцију носилаца власти.¹²⁸

Организовани криминал такође можемо одредити као неидеолошку криминалну организацију која обухвата лица која су у блиским социјалним везама, организована по хијерархијском принципу у најмање три нивоа организације, и које делује са циљем обезбеђивања профита и моћи учешћем у нелегалним и легалним активностима. Позиције у хијерархији и позиције које захтевају функционалну специјализацију у криминалној организацији могу да буду додељене према критеријумима сродства, пријатељских веза или на основу приказаних вештина појединих чланова. Сталност је

¹²⁷ Schulte-Bockholt, A.: *A Neo - Marxist Explanation of Organized Crime*, Critical Criminology, 2001, vol. 10., p. 238.

¹²⁸ Игњатовић, Ђ.: *Организовани криминалитет (други део)*, Полицијска академија, Београд, 1998, стр. 25

битно обележје које се остварује тежњом чланова ка интеграцији криминалног предузећа у остваривању постављених циљева. Такође, криминално предузеће тежи избегавању конкуренције и достизању монопола заснованог на индустријској или територијалној основи. У остваривању циљева и одржавању дисциплине користи се насиљем и митом. Чланство је ограничено, а лица која нису чланови могу се ангажовати уколико то захтева дата ситуација. Постоје експлицитна правила, усмена или писана, чија се примена обезбеђује претњом санкцијом, која може бити и убиство.¹²⁹

Организовани криминал је активност коју врши група појединаца која константо мења и развија међусобне улоге и задатке, обрасце интеракције, статусе и везе, сфере утицаја и временом учествује у нелегалним и легалним активностима које обухватају велики капитал, спољне сараднике који нису чланови, коришћење насиља или претње насиљем и корупцију јавних службеника. Те активности су усмерене и развијају се постепено с циљем акумулације капитала и утицаја минималном дозом ризика по организацију. Капитал прикупљен нелегалним активностима интегрише се у легално пословање (прањем новца) с циљем повећања утицаја и моћи, а минимизације ризика разоткривања.¹³⁰

Организовани криминал представља криминалну делатност, тј. континуирано и у виду пословне оријентације систематско вршење кривичних дела усмерених на стицање профита, монопола и моћи коју организује и спроводи у дело група хијерархијски повезаних лица који делују у складу с унапред сачињеним планом и састоји се у обављању правно недозвољених и дозвољених послова уз коришћење насиља, застрашивања, корупције и других облика утицаја на државне органе, појединце и остале облике социјалне контроле.¹³¹

Организовани криминал је трајан криминални подухват који се рационално обавља ради профита од нелегалних активности, а његово трајно постојање одржава се коришћењем силе, претњама, контролом монопола и корумпирањем јавних службеника. Дакле, четири су примарна елемента организованог криминала: постојање

¹²⁹ Abadinsky, H. : *The Mafia in America: An Oral History*. New York, 1981, Praeger, p. 6

¹³⁰ Lupsha, P. A.: *Networks versus Networking: Analysis of an Organized Crime Group*, Career Criminals. Beverly Hills, 1983, CA Sage, p. 61

¹³¹ Симоновић, Б.: *Криминалистика*. Правни факултет у Крагујевцу, 2004, стр. 627.

трајне криминалне организације; рационално криминално деловање; стицање профита као крајњи циљ криминалног деловања и коришћење силе или претњи и прибегавање корупцији ради реализације циљева и очувања имунитета од примене права.¹³²

Организовани криминал се састоји од серије нелегалних послова између вишеструких преступника, од којих су неки специјализовани за поједине послове током дужег времена, с циљем стицања економске добити и политичке моћи која је потребна да би се остварио криминални профит. Корупција, застрашивање и насиље користе се ради остваривања хегемоније у обављању криминалних послова.¹³³

Да би се у потпуности схватили суштина и својства организованог криминала, навешћемо неке од његових основних карактеристика. Очигледно је да је тешко обухватити све карактеристике, као и то да све нису типичне и нужно присутне код сваке криминалне групе и њихових активности. Због тога ће бити учињен осврт на оне најчешће, а то су:

- постојање криминалне организације,
- имовинска мотивација,
- специфичности структуре,
- ексклузивитет чланства,
- континуитет у деловању,
- специфичност метода деловања,
- монопол,
- специјализација,
- инфилтрација у легалне економске токове,
- конспиративност деловања,
- разноликост појавних облика,
- тржишна оријентација и друго.

На основу наведених карактеристика, организовани криминал можемо дефинисати као имовински (профитно) оријентисану континуирану криминалну делатност коју врше криминалне организације у различитим областима погодним за „криминалну експлоатацију“, а одликује га висок степен интеракције између чланова

¹³² Albanese, J., *The Causes of Organized Crime, Journal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks, 2000, no. 4, p. 413.

¹³³ Rhodes, R.: *Organized Crime: Crime Control vs. Civil Liberties*, Random House, New York, 1984, p. 4.

организације, диференцијација задатака и организациони модели који се прилагођавају потребама деловања на криминалном тржишту, као и коришћење криминалних метода (насиља, застрашивања и корупције) и некриминалних метода (деловање у сфери легалних економских токова), којима се успостављају везе, врши утицај на носиоце власти и остварују криминални циљеви.¹³⁴

Организовани криминал је присутан у свим државама Западног Балкана, који је због историјске блискости држава и народа још више транснационалан у односу на друге регионе Европе. Борба против организованог криминала је постала проблем не само на националном нивоу, већ и на међународном плану. За ефикасну борбу против организованог криминала неопходно је нормативно дефинисати који услови се морају испунити да би дело било карактерисано као организовани криминал.

Креирању међународних правних оквира за борбу против организованог криминала и покушајима креирања универзалних стандарда за нормативно одређење организованог криминала значајан допринос дале су УН, доношењем Конвенције против транснационалног организованог криминала. Конвенцијом није експлицитно дефинисан организовани криминал, али у члану 2. одређени су појмови групе за организовани криминал, организоване групе и тешког злочина, који у суштини одређују елементе појма организованог криминала. Под појмом *групе за организовани криминал* у наведеном члану подразумева се: група од три или више лица која постоји у извесном периоду, делује споразумно с циљем вршења тешких злочина, ради стицања (посредно или непосредно) материјалне користи. Под *организованом групом* подразумева се група која није случајно формирана ради непосредног извршења кривичног дела и која не мора да има формално дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру. У наведеном члану за тежак злочин сматра се кривично дело кажњиво лишењем слободе од најмање четири године. Наведена конвенција би оживотворење својих одредби требало да оствари инкорпорацијом у унутрашње правне системе земаља потписница, чиме би се знатно олакшала међународна сарадња у борби против организованог криминала и отклониле баријере које могу да настану услед неуједначености правних норми којима се та појава нормативно дефинише. Ту конвенцију наша земља је ратификовала 2001. године.

¹³⁴ Бошковић Г.: *Организовани криминал*, Криминалистичко - полицијска академија, Београд, 2011, стр. 9.

У Републици Србији нормативно одређење појма организованог криминала обухваћено је Законом о кривичном поступку и Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела. Тако је у члану 504. ЗКП - а и члану 3. ЗОНДОСОКК - а појам организованог криминала јединствено одређен, чиме је превазиђена неусклађеност дефиниција која је постојала дуже време. Према наведеним одредбама, организовани криминал представља кривична дела која врше организоване криминалне групе или њени припадници. Под организованом криминалном групом подразумева се група од три или више лица која постоји одређено време, и делује споразумно с циљем вршења једног или више кривичних дела за која је прописана казна затвора од четири године или тежа казна, ради стицања, посредно или непосредно, финансијске или друге користи.¹³⁵

2.2. Екстремизам

Насилна фаза распада СФР Југославије завршила се деведесетих година XX века, остављајући за собом бројне жртве и масовна разарања. На дневни ред је дошла реконструкција и изградња мира, са интенцијом претварања Западног Балкана у стабилан европски регион. Имајући у виду карактер проблема на овим просторима, оживљене које су сукоби оставили за собом, као и постојећи конфликтни потенцијал, нужно је преиспитати претпоставке регионалног прогреса, нарочито у светлу препрека које га ограничавају.

Екстремизам, као феномен који тек последњих година долази на пиједестал важности приликом разумевања конфликта различитих размера, намеће се као једна од најважнијих тема на Западном Балкану. Специфичности поднебља су на еклатантан начин условиле ескалацију екстремистичких размишљања и чињења. На екстремизам се у скоро сваком савременом друштву гледа као на непожељан вид политичког мишљења и поступања. Сваки вид екстремизма карактерише агресивност наступа уз које иде мањак или потпуно одсуство толеранције, а врло често га обележава и деловање у име тзв. „узвишених циљева“. На тај начин, екстремисти себе увек доживљавају као једине истинске чуваре свог колективитета, те као брану од „велике опасности“ по свој колектив, који се углавном односи на расу, нацију или верску

¹³⁵ Службени гласник РС, бр. 72/09.

припадност. Екстремисте одликује претерана ефикасност у изналажењу криваца и непријатеља. Битна карактеристика екстремистичких група и покрета је да сами себи нису циљ нити су довољни. Као главна „мисија“ намеће се подстрекавање неекстремиста на насиље и то путем подизања нивоа њихове агресивности и усмеравања према унапред обележеном „кривцу“. Екстремизам очигледно представља и узрок и последицу сукоба, продубљује неповерење унутар и између заједница, те делује као наглашено дестабилишући фактор региона. Са свим својим конфликтним потенцијалом он представља један од најзначајнијих изазова за нормализацију етничких односа земаља Западног Балкана.

Екстремизам, као недовољно омеђен и дефинисан појам, дуго времена се користио на крајње колоквијалан начин. Злоупотребљаван је у сврху дисквалификације политичких противника, а даљу колоквијалну збрку уносило је његово поистовећивање са тероризмом. Савремена политичка теорија такође није дала превелики допринос овој материји, ограничавајући се углавном на коментаре о екстремизму или на опис његових манифестација, циљева и актера. Кореспондирајући са „жеђу“ јавности, аутори, углавном површно али спектакуларно, пласирају „поплаву“ текстова о екстремизму, где вешто избегавају његово стављање у оквире, а још мање се баве дефинисањем. Истина, главни разлог за овако површан приступ проблему лежи у тешкоћи овога „посла“.¹³⁶

Према Стивену Еткинсу (Stephen Atkins), „постоји тако мало ствари које је тако тешко дефинисати, као што је тешко дефинисати екстремизам“, и наставља: „Ма колико да је рецимо тешко дефинисати тероризам, то представља ипак лакши задатак од дефинисања екстремизма. Екстремизам тиња иза политичке сцене а може да произведе далеко теже последице од терористичког акта“.¹³⁷ Може се рећи да много тога што је екстремно сеже до границе дозвољеног и то често до оне крајње. Многи екстремисти воде, рекло би се сасвим нормалан живот који се ни по чему не разликује од живота мирољубивих људи. У њихове умове немогуће је продрети нити на било који демократски начин извршити било какву контролу мишљења. На тај начин они се налазе у лагодној позицији и из ње делују. Тек када се створе погодни услови, њихов ригидан

¹³⁶ Више о потешкоћама приликом појмовног одређења екстремизма, те узрочно - последичним везама између екстремизма и тероризма у: Суботић Милован: *Одређење екстремизма*, Војно дело, Београд, јесен 2010, стр. 297-313.

¹³⁷ Atkins, Stephen, *Encyclopedia of Modern Worldwive Extremists and Extremists Groups*, Greenwood Press, Westport, Connecticut. London, 2004. p. 25.

став прераста у делање, а колики број људи има неки екстремистички став није лако проценити из простог разлога што они углавном не желе да се искрено изјасне из страха од последица. Ове додатне тешкоће само доприносе одбојности приликом јасног дефинисања екстремизма.

Из свих наведених разлога, покушаји његовог дефинисања су превише уопштени или пренаглашавају једно или два својства екстремизма као појаве. Према одређеним покушајима дефинисања, екстремизам је једино и ексклузивно „криминализован“ (пример дефиниције Томаса Кофија (Thomas J. Coffey) по којој је „политички екстремиста онај који користи насиље и криминалне активности како би реализовао свој политички циљ“).¹³⁸ Према Роберту Нозику (Robert Nozick)¹³⁹, екстремизам, осим што гледа на непријатеља као на зло, има за своје основно обележје изазивање стреса и неприхватање компромиса. Постоји и значајан број стереотипних размишљања од којих тек нека имају употребну вредност за даља истраживања екстремизма. Примера ради, Лакеров (Walter Laqueur)¹⁴⁰ став да “људи са ауторитарним карактером обично прилазе екстремној десници”,¹⁴¹ не може се сматрати посебно оригиналним, па ипак се његова партикуларна употребљивост у одређењу екстремизма не може оспорити.

Како све ове набројане дефиниције садрже само одређене фрагменте широког појма какав је несумњиво екстремизам, тек одређени делови ових дефиниција у виду сублимације истих, дале би нам довољно основа за свеобухватно дефинисање овог феномена.

Стога, Драган Симеуновић уводи једну широку, али свеобухватну дефиницију према којој је: „Екстремизам комплексна друштвена појава заснована на пренаглашеним биолошким потребама самозаштите и ксенофобичној варијанти идентитетног механизма, које служе формирању и оправдању тешко дозвољивих ставова и агресивног понашања којима се, као непријатељска, угрожава нека расна, верска, етничка или друга група.

¹³⁸ Thomas J. Coffey: *A better democratic model – Extremism a definition*, National Library of Canada Cataloguing in Publication, 2003.

¹³⁹ Роберт Нозик (Robert Nozick 1938-2002.), амерички професор и политички филозоф. Његов најзначајнији рад *Анархија, држава и утопија* (1974.) сматра се капиталним делом савремене политичке филозофије којим је извршио снажан утицај на теорије и уверења деснице.

¹⁴⁰ Valter Laker (Walter Laqueur), амерички историчар јеврејско - немачког порекла у свом капиталном делу *Europe in our Time*, заступа тезу да „попуштање конфликта између држава може да веома појачавању конфликта унутар појединих друштава, да се унутар њих развије агресивни национализам различитих врста и деструктивних деловања“.

¹⁴¹ Laqueur, Walter: *Fascism*, New York: Oxford University Press, 1996. str. 6.

Екстремизам одликују вигилантни формално - заштитни став према сопственој групи који подразумева претерану ревност у изналажењу непријатеља и „право“ на нетрпељивост, мржња и агресивност према правом или претпостављеном непријатељу, као и тенденција преузимања вођства у својој групи или скупини ради њеног мобилисања са намером систематског преласка граница друштвено дозвољеног понашања, а све у име очувања вредности, идентитета и перспективе своје групе“.¹⁴²

По многим својим манифестацијама и консеквенцама које из њих произилазе, а највише по могућем степену деструктивности и успешности дестабилизовања неке политичке заједнице, екстремизам је у великој мери, мада не и увек, нераскидиво повезан са политиком. У општем оквиру дефинисања, политички екстремизам представља мишљење и понашање крајње политичке деснице, левице или неке радикалне верске групе.

Након овако дефинисаног појма уочава се како тероризам представља врло логично исходиште екстремистичким идејама, те да је, у начелу, тероризам без екстремизма немогућ. С правом се може рећи да су сви терористи уједно и екстремисти, али се мора имати у виду да сви екстремисти нису терористи. Дobar пример за наведено су скинхедси и уопште, најновије неонацистичке и неофашистичке групе. Они се, полазно, не могу сматрати терористима. Тежња за оживљавањем нацизма и фашизма, или пак бандитизам скинхедса јесу појаве у сфери екстремног размишљања и чињења, али то још увек није прерасло у тероризам све док остаје на вербалном испољавању или насилничким инцидентима као код не малог броја неонациста, а нарочито код скинхедса, који уз набројено немају јасно артикулисане политичке претензије или циљеве. Иако њихово деловање представља друштвено опасну појаву, још увек их не може квалификовати као терористе. На скали друштвено штетних и опасних појава, екстремизам представља само једну од њих.

Како су као кључни узроци екстремизма означени: недовршена урбанизација, специфични облици индустријализације, промена етнодемографске структуре друштва, наглашена склоност ка традицији и историји, те национална, идентитетска и културну маргиналност, лако се уочава да се највећи број земаља Западног Балкана данас налазе у скоро егземпларским условима за јачање екстремистичких тенденција. Такође, значајно

¹⁴² Симеуновић Драган: *Тероризам*, општи део, Правни факултет у Београду, едиција Crimen, 2009. str.158.

је истаћи да је по многим својим манифестацијама и консеквенцама које из њих произилазе, а највише по могућем степену деструктивности и успешности дестабилизовања неке политичке заједнице, питање екстремизма суштински политичко питање са, у мањој или већој мери израженим, особеностима карактеристичним за своје партикуларитете кроз:

- политички екстремизам;
- религијски екстремизам;
- етнички екстремизам и
- комбиновани екстремизам, који укључује све набројене варијетете.

У државама насталим након распада СФРЈ постоји значајан број екстремистичких група које свој етнички екстремизам баштине на принципима неонацистичких група. Када се посматрају појединачно, ове групе остају на друштвеној маргини, јер свака броји релативно мали број чланова. Но, ове чињенице их не чине мање опасним, те их као такве не би требало потцењивати. У неким већим градовима Словеније (Марибор и Љубљана), Хрватске (Загреб, Осиек, Сплит, Задар) и Србије (Београд, Нови Сад, Ниш) постоје неонацистичке групе које припадају међународном покрету „Крв и част“. Нешто утицајније и бројније су клеро - фашистичке групе, које повезују елементе фашистичке идеологије и религиозног фундаментализма: у Хрватској и деловима Босне и Херцеговине насељеним Хрватима се издиже „римокатоличко - усташки“, а у Србији „православно – фашистички“ подмладак. У Босни и Херцеговини (резиденцијално), као и у Рашкој области („Санџаку“) и Косову и Метохији (рефлексивно) постоје наглашене тенденције ка исламистичком фундаментализму и тероризму, што ће делом бити елаборирано кроз утицај исламистичког екстремизма на територији Републике Србије.¹⁴³

Базу десничарских екстремиста у Хрватској чине ратни ветерани, тзв. навијачи и мање шовинистичке партије. Они су повезани са неонацистичким еквивалентима – сродним групама у Мађарској, Немачкој и Аустрији. У Босни и Херцеговини су ове структуре подељене према националности (Срби, Хрвати и Муслимани/Бошњаци) и углавном се састоје од тзв. навијача десничарске оријентације, ветерана рата и паравојних група.

¹⁴³ Десни екстремизам – ултрадесничарске и неонацистичке групације на простору бивше СФРЈ, Центар за социјална истраживања, Алтернативна културна организација, Нови Сад, 2011, стр. 7.

Проблем поступања са екстремистичким организацијама и групама у региону Западног Балкана додатно усложњава чињеница да многе од поменутих група уживају најчешће прикривену подршку одређених политичких партија, појединих универзитетских професора или јавних личности. Такође сам латентни карактер екстремизма представља отежавајућу околност у дефинисању и спровођењу ефикасних мера против овог облика политичког насиља. Наиме, није могуће користити тако разноврсне механизме као у случају противтерористичких мера. Пре би се могло рећи да, када је у питању изналажење адекватног одговора на екстремизам, говоримо о корпусу превентивних механизма, док је репресивни карактер мера значајно мање у употреби. Рашка област (тзв. Санџак) подручје је на ком се сучељавају супростављени интереси исламских, западних и неких суседних земаља. Слаба економска развијеност, нагомилани социјални проблеми, нарастање међунационалних, као и појава ширења радикалног исламизма представљају битна обележја стања у овом делу Србије. Услед наведених чинилаца, које су већ означене као егземпларска категорија за етаблирање најчешће верског екстремизма, политичко - безбедносна ситуација у Рашкој области периодично поприма карактеристике усложњавања.

Верска компонента савременог екстремизма у највећој мери је оличена кроз деловање радикалног исламског правца – вахабизма (салафизма)¹⁴⁴ на простору Рашке области. Иначе управо овај регион се, према тумачењу експерата за овај вид политичког насиља матра потенцијалним жариштем радикалног ислама, те у том

¹⁴⁴ Вахабизам (салафизам) јесте покрет у исламу који је утемељио Мухамед ибн Абдел Вахаб (1703-1792), учењак и верски шеих по којем је вахабистички покрет добио име. Вахаб је учио да сваки прави верник мора да чини напоре да очисти ислам од онога што је по његовом мишљењу представљало теолошке иновације (бида), празноверје (хуруфа), девијације и ревизију вере, јерес, политеизам (ширк) и идолатрију. Реч је, дакле, о конзервативном и пуританском исламистичком покрету, који би могао бити одређен као фундаменталистички, јер заговара враћање на основна и изворна исламска учења, уз нескривену нетрпељивост у односу на шиите, на суфизам и дервише, као и на либерална исламска учења. Савремени вахабизам, односно салафизам се разликује од сличних исламистичких покрета, који су били активни седамдесетих и осамдесетих година прошлог века. Разлика је у томе, на пример, што вахабисти одбацују не само „западњачке идеологије“ (као што су капитализам, социјализам и сл.), већ и све друге „западњачке концепте“, као што су нација, политичке партије, социјална правда или право, политика, устав, људска права, демократија, револуција, економија и други. Доследни вахабисти су против савременог политичког ислама (исламизма) и често су оштро критиковали истакнуте исламисте, као што су, на пример, Сејид Кутб, Абу Ала Маудуди или, чак, Осама бин Ладен. Изузетно критички су расположени и према скоро свим исламистичким групама, као што су Муслиманска браћа или Ал Такфир вал Хидзра („Анатема и изгнанство“), као и методама које они користе (политичке партије, тероризам и друго). Сматрају их заведеним муслиманима, који су прихватили неке западњачке идеје и тиме се удаљили од истинског, изворног ислама. Многи вахабисти остају наглашено нетолерантни према следбеницима других верских учења и неверницима, при чему се позивају на праксу каква је постојала у првим вековима исламске историје. Сматрају, често, да сви муслимани треба да упражњавају ислам на начин како то они чине. У супротном, биће отпадници и непријатељи ислама, што представља верско оправдање за евентуалну примену силе против њих.

контексту и могућим кризним регионом. Постепена експанзија вахабистичког покрета представља потенцијални безбедносни ризик. Вахабисти, као „чуvari изворног ислама“, што се у модерном времену назива носиоцима верског радикализма, не одричу се крајњег екстремистичког испољавања у виду огољеног тероризма, а све у сврху остварења својих циљева – стварања тзв. микрокалифата, тј. регионалног повезивања са истомишљеницима у Босни и Херцеговини, на Косову и Метохији, југу централне Србије, у Црној Гори, Македонији и Албанији. Њихову делатност сада карактеришу настојања да покрет омасове превасходно млађим присталицама, ригидан наступ према женској популацији, пружање финансијске помоћи сиромашним присталицама, ширење вахабистичке мреже на друга подручја Републике Србије, као и агресивност у испољавању вере, те њено радикално тумачење у смислу немогућности суживота са немуслиманима, али и муслиманима који не упражњавају религију у складу са њиховим схватањима.

У протеклом периоду, верски екстремизам се јавио и кроз антагонизам, а често и отворене сукобе супростављених опција у оквиру Исламске верске заједнице. Ови сукоби су у последње време у великој мери пасивизирани, али су остале бројне последице које су из њих проистекле, од којих је најозбиљнија изражена у виду настојања да се оснивањем појединих институција остваре чвршће везе и ојача верски и политички утицај из Босне и Херцеговине. У том смислу, активности исламске заједнице у Србији и њених поглавара у доброј мери излазе из оквира верског деловања, те попримају карактер политичког екстремизма.

Такође, значајно је поменути да респектабилан број екстремистичких група у Републици Србији који се вокацијски сврставају у етничко - екстремистичке, отворено кокетирају са “једино исправним” православним разлозима. И на овом примеру је изражен дисперзиван карактер екстремизма, те оправданост увођења тзв. комбинованог екстремизма као категорије нарочито карактеристичне за ово поднебље.

Услед нагомиланих економско - социјалних проблема, спорости у суштинској демократизацији друштва, те упорног изостајања ваљане изградње превентивних механизма друштва у смислу промовисања толеранције, повремено долази до ескалације насиља екстремистичких група и покрета десне орјентације. Као окидачи за ескалацију насиља, а тиме и нарушавања опште безбедности друштва јављају се различити поводи: неслагање са начином остваривања кључних националних интереса, хомофобичне и ксенофобичне тенденције и слично. Већина група, њих око 20, делује

на локалном нивоу и броји до стотину чланова. Осталих десетак су оне које се најчешће помињу у јавности су „Национални строј“ и „Образ“, „Крв и част“, „СНП Наши 1389“ итд.¹⁴⁵ Аналитичари процењују да је екстремизам ове врсте у Србији почео значајније да се развија од 2000. године, а карактер ових екстремистичких група је у доброј мери дивергентан и креће се од националистичких, клерофашистичких до „навијачких“ и сл.

Иако у Србији живи велики број различитих националних мањина, етнички екстремизам се јавља спорадично и не представља озбиљну друштвену опасност. Изузетак у ограниченој мери представљају тензије које су најчешће генерисане од стране појединаца и група из корпуса екстремизма са мађарским етничким предзнаком, а које делују на територији АП Војводине. Њихове активности усмерене су на обједињавање свих релевантних мађарских организација и обезбеђење међународне подршке ради стварања услова за одлучнију борбу за аутономију у Србији. Главни носиоци екстремистичког и сепаратистичког деловања су у редовима мађарске екстремистичке организације „Омладински покрет 64 жупаније“ чије је програмско опредељење рестаурација „претријанонске (велике, прим. аут.) Мађарске“. Активност ове организације и инциденти који су из њих проистекли до сада су били локалног карактера.

Укупно узевши, етничке, верске и друге екстремистичке организације и групе немају потенцијал да озбиљније угрозе безбедност Републике Србије. Међутим, даље усложњавање социјално - економских услова у земљи, као и одсуство континуираног и систематичног рада са младима у смислу промовисања плурализма, толеранције и уважавања различитости, могли би да, ионако повољне услове за екстремистичко деловање, учине још повољнијим.

¹⁴⁵ Први званични списак неонацистичких и осталих екстремистичких организација у Србији МУП је направио 2005. године.

2.3. Тероризам

Тероризам¹⁴⁶, као нелегалан метод политичке борбе, један је од феномена који је битно обележио другу половину прошлог, али и почетак овог века. Готово свакодневни догађаји широм планете неумољиво иду у прилог тези да је тероризам један од основних облика угрожавања великог броја држава и друштава, те да ће то и остати како у ближој, тако и у даљој будућности. Данас готово да нема државе која би са сигурношћу могла тврдити да није или да неће бити потенцијална жртва, за неке од носилаца терористичких активности.

Историјски гледано, у XIX и XX веку тероризам је био везан, тачније речено мотивисан, за решавање националних проблема, односно националне еманципације и борбу за стварање самосталне националне државе. Међутим, распад бивше СРФЈ довео је до повећања броја терористичких аката који су били почетна фаза сукоба у бившим југословенским републикама и представљали увод у ратове. Мете су углавном били противници самосталности бивших република и припадници ЈНА као симболи југословенске власти. Слична ситуација се могла видети и на простору Косова и Метохије, где су албански екстремисти и терористи годинама нападали припаднике српских снага безбедности све до отворене оружане побуне 1998. године.

Савремени тероризам се може теоријски најопштије одредити као сложен облик политичког насиља, обележен застрашујућим психолошким методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушава остварење „великих циљева“, на начин потпуно непримерен датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају.¹⁴⁷

Посматрано са историјског аспекта, човечанство је било сведок деловања многобројних носилаца тероризма, тј. терористичких организација, које имају различите циљеве (сепаратистичке, идеолошке, верске итд). Сходно томе и њихове жртве су биле селективне или неселективне, појединачне или масовне итд. Међутим,

¹⁴⁶ Појам тероризам је настао из корена латинске речи *terror*, која значи страх и ужас.

¹⁴⁷ Драган Симеуновић: *Тероризам као квазиреволуционарни феномен*, Савремени тероризам, НИП Пословна политика и Socialist Thought and Practice, Београд, 1989.

ниједан носилац терористичке активности тј. тероризма, као данас актуелни исламистички, није имао, односно нема за последицу енорман број настрадалих, при чему жртве најчешће немају директне везе са државом или неком њеном институцијом против које је конкретан терористички акт уперен. Једина „кривица“ или „грех“ тих жртава је у томе што су „неверници“ или „вероодступници“, што су грађани Републике Србије, САД, Шпаније, Русије, што нису муслимани или су пак муслимани који желе мир и суживот са другим верама и народима.

Иако је исламистички тероризам већ по свом називу уско и веома снажно везан за једну од највећих и најутицајнијих светских религија, било би јако погрешно и некоректно закључити да је сам Ислам његов једини извор. Исламски фундаменталисти и екстремисти, који злонамерно, тенденциозно и на радикалан начин тумаче Ислам, односно Куран и шеријат, засигурно ће у њему наћи довољно инспирације за манипулисање муслиманима, као и за обрачун са „невереницима“ и „вероодступницима“. Међутим, значајно је истаћи и то, да исламистичког, али не само њега, тероризма не би било да нема и одговарајућих политичких и економских групација и њихових интереса, које су већ на власти у исламским, али не само исламским, земљама или теже да до исте дођу. Да би оствариле своје намере, односно циљеве, не бирају средства и не обазире се на жртве, сопствене или туђе, спремни су и на манипулацију религијом, верским и националним осећањима својих сународника и сл. Једноставно речено, свим силама се труде да обезбеде довољно „добру“ верску или националну идеолошку подлогу за потенцијалног терористу тако да она постане покретач ирационалног, политички екстремног и фанатизованог понашања, односно његовог деловања.

Током читавог двадесетог века, а поготово у последње две до три деценије, као и с почетка новог миленијума, регион Западног Балкана суочавао се, суочава се, а и убудуће ће се суочавати са проблемом исламистичког, а у појединим случајевима и националног тероризма. Имајући у виду актуелна дешавања на међународној политичко - економској сцени, односно у међународној заједници те односима унутар ње, регион Западног Балкана ће и даље бити веома интересантан за исламистичке терористичке организације, како као база за даље напредовање ка Европи или као сигуран транзитни правац ка истој, тако као и простор који треба дефинитивно

освојити и исламизовати, у складу са њиховим крајњим циљем - стварањем УМЕ.¹⁴⁸ Такође, у складу са својим локалним или глобалним интересима, исламистички терористи и њихови ментори, цео Западни Балкан могу увек изнова активирати као поприште масовних терористичких активности. Дакле, узимајући у обзир напред наведено као и друге чињенице и досадашња искуства, недвосмислено се намеће закључак који иде у прилог тези да је простор Западног Балкана веома интересантан за исламистичке терористе. Овакво стање ствари, намеће нам потребу изградње адекватног одбрамбеног система, његово непрекидно развијање и јачање како би био способан да се супротстави носиоцима исламистичког тероризма, са циљем да се терористи трајно елиминишу, односно да се заштите виталне вредности наше државе, односно држава Западног Балкана. На простору Западног Балкана како због његове прошлости, садашњости и будућности, тако и свих специфичности и комплексности које обележавају наведени простор, изузетно је тешко, пре свега политички крајње јасно и отворено указати не само на одређене проблеме, већ и на носиоце и регенераторе истих. Тако је било одувек, тако је и данас.

Међутим, тренутне безбедносне прилике приморавају, како народе који настањују тај простор тако и све релевантне међународне факторе, да предузму одлучне кораке како би простор Западног Балкана постао миран, слободан и демократски део Европе и света. У противном, историја тј. историјске грешке могу се, нажалост, веома лако поновити. Дакле, последњи је час да се ствари назову правим именом, те да се њихови протагонисти јасно именују, те у складу са законом и санкционишу. Поготово, када се ради о једном од највећих безбедносном проблему садашњости, а вероватно и будућности, глобалним исламистичким терористичким покретом. Свакодневне тврдње, како појединих локалних представника државних институција и власти, тако и појединих представника међународне заједнице и њених институција, да на простору Западног Балкана нема организованог исламистичког покрета, његових носилаца, те примене њихових метода деловања, укључујући и тероризам, никако не могу бити тачне. Овакве и сличне шпекулације су производ или елементарног незнања и непознавања ситуације, зле намере или једноставно речено политичког интереса. Супротно претходно изреченим ставовима, тврдњама и гледиштима, а посматрано са чисто безбедносног аспекта, те узимајући у обзир све

¹⁴⁸ УМА (УММАН) представља универзалну (глобалну, јединствену, једну на планетарном нивоу и сл.) муслиманску територију.

историјске чињенице о дешавањима у последњих неколико векова на овом простору, ситуација је готово драматична. Слободно се може констатовати да је последња фаза исламизације простора Западног Балкана увелико у току.

Према тврдњама господина Грегорија Коплија (Gregory Copley), односно, његовим анализама изнетим у часопису „Defence and Foreign Affairs“, последња фаза исламизације целокупног Балкана почиње у време распада СФРЈ (1991-92.),¹⁴⁹ а свој пуни замах добија од момента када се у читав тај процес максимално укључује иранска влада и организација Осаме бин Ладена, Ал Каида. Наиме, користећи тадашњу трагичну ситуацију у СФРЈ, исламисти су дошли до закључка да је најпогоднији моменат за улаз на европско подручје и то кроз врата звана „зелена трансверзала“. Свесрдну помоћ у реализацији наведеног, односно као „пету колону“ унутар простора Западног Балкана, имали су локалне исламистичке политичке партије и покрете, разне невладине и хуманитарне организације у Босни и Херцеговини, Србији, посебно на КиМ и у Рашкој области), северу Црне Горе, Македонији и Албанији. У том периоду, једна од најбитнијих тачака на тој трансверзали је била Босна и Херцеговина, где је уз пуну заштиту исламистичког режима Алије Изетбеговића и покровитељство иранске амбасаде у Сарајеву, ирански шиитски клер обезбеђивао обуку и комплетну логистику вахабитима,¹⁵⁰ односно салафитима,¹⁵¹ како би исти могли отвореније да раде са босанским муслиманима сунитима. Уколико се на ту верску индоктринацију придода и деловање исламистичких војних инструктора муџахедина, резултати њиховог рада били су запањујући и веома видљиви, како на простору читавог Западног Балкана, тако и шире. Њихове методе борбе током рата у Босни и Херцеговини, попут одсецања глава и других облика скрнављења тела, као и набијања на колац хришћана, пре свих Срба, затим класичне терористичке акције албанских терориста на простору јужне српске покрајине Косова и Метохије, југу централне Србије и западној Македонији, јасно говоре о високом степену „дихадизације“ истих. Такође, многе обавештајне службе су дошле до релевантних података који говоре о томе да су босанске исламистичко - терористичке структуре

¹⁴⁹ Copley Gregory: *The Coming New Surge in European Islamist Terrorism: The Momentum Has Begun*, Defense and Foreign Affairs Strategic Policy, 2003, pp. 9,12-13.

¹⁵⁰ Вахабит, припадник екстремног исламског покрета насталог у Саудијској Арабији у 18. веку.

¹⁵¹ Салаф у преводу значи исламски реформист.

коришћене за подршку и активно учешће у терористичким нападима на САД, 11. септембра 2001. године, те низ напада на простору Руске федерације итд.

За исламистичке фанатике данас, поред Босне и Херцеговине, једна од најбитнијих тачака на „зеленој трансверзали“ је јужна српска покрајина Косово и Метохија. Идеално место за свестрано деловање исламиста - како за њихову обуку терориста тако и за скривање по извршењу конкретних аката насиља широм Западног Балкана или света све више обавештајних података говори о учешћу исламиста – „белих муџахедина“ са простора Западног Балкана у терористичким нападима широм планете, те бављење организованим криминалом, и све то, нажалост, уз пуну заштиту институција међународне заједнице, односно, УН - а, ЕУ и ОЕБС - а.

Такође, према тврдњама још једног америчког експерта за тероризам господина Боданског, средином августа 2004. године исламистичке екстремне снаге успоставиле су комплетну терористичку инфраструктуру на подручју целокупног Балкана и сматрају га кључном тачком будуће ескалације конфликта у срцу Европе.¹⁵² У прилог наведеном иде и недавно постављање Шахид Емир Муса Аузија¹⁵³ за главног координатора исламистичких активности на целокупном простору Балкана, са посебним акцентом на простор тзв. „зелене трансверзале“. Такође, према наводима господина Боданског, Аузијев циљ у тзв. Балканској операцији је да изврши цихадизацију Словена, односно да регрутује Балканске муслимане, посебно оне из БиХ и Србије, који ће у самоубилачким терористичким акцијама убијати хришћане и Јевреје. У контексту наведеног, америчке обавештајне структуре су дошле до поузданих података да је, након извесног времена по отпочињању своје мисије, Аузи предао оптимистички извештај Ал Завахирију, бившем другом човеку Ал Каиде.¹⁵⁴ У поднетом извештају он наводи да је „албанска земља“, у шта он подразумева Албанију, јужну српску покрајину Косово и Метохију, западну Македонију, делове Црне Горе и Грчке, осигурана за Ал Каидину активност и да су „плавокоси“ муџахедини регрутовани и потпуно спремни. Он је такође уверио своје претпостављене да су Балкански муџахедини кориснији (бољи) за убијање „неверника“ јер нису тамнопути, односно, да су „прихватљивих европских

¹⁵² М. Божиновић, <http://www.serbianna.com>., Погледи и анализе, 12.12.2004. године.

¹⁵³ Шахид Емир Муса Ајзи (Shahid Emir Mussa Ayzi), познати терориста Ал Каиде и веома близак сарадник Осаме бин Ладена. Посебно добре односе и везе има са Талибанима.

¹⁵⁴ М. Божиновић, Ibid.

карактеристика“, па се као такви могу лакше измешати са Европљанима. Дакле, могу се слободније кретати, планирати и изводити терористичке акције.

Све државе Западног Балкана су нормативноправно регулисале кривично дело тероризма у складу са израженим безбедносним ризиком од ове врсте кривичних дела. Тако је у нашем законодавству кривично дело тероризма кажњиво по члану 312. КЗ. Радња кривичног дела се састоји у предузимању неке општеопасне радње, која се законски описује као стварање стања конкретне опасности по по живот или тело људи или имовине, дакле у најширем сислу те речи. Осим предузимања општеопасне радње, Закон предвиђа да и акт насиља може бити окарактерисана као терористичко дело, али и отмица, самостално лишавање слободе и друго. Оно што суштински карактерише кривично дело тероризма јесте неспорно утврђена чињеница да је починилац или група имала за циљ стварање осећања страха и несигурности код грађана. За постојање кривичног дела тероризма нужно је да се утврди и намера да се њиме угрози уставни поредак и безбедност Србије. Дакле, сам мотив, који мора да има политичку позадину, суштински одређује и разликује ово кривично дело од других. Општедруштвена свест о опасности кривичног дела тероризма се сагледава и у чињеници да је и сама припрема терористичког акта кажњива по члану 320. Кривичног закона Републике Србије.¹⁵⁵

За разлику од других народа на Западном Балкану, који су се осамосталили и формирали међународно признате државе, то није случај са Албанцима на КиМ и у Македонији, те се на тим територијама и даље могу очекивати терористички акти мотивисани реализацијом националне идеје, стварање „Велике Албаније“ или „природне Албаније“ како савремени заговорници исте идеје то данас чине. Сведоци смо да се и даље догађају терористички напади на простору Косова и Метохије, северозападу Македоније и југу Србије.

¹⁵⁵ Стојановић З. и Перић О.: *Кривично право - посебни део*, 13. издање, Академија, Београд, 2009. стр. 263-264.

2.4. Избеглице и интерно расељена лица

Избеглица је „свако лице које је услед основаних страхова да ће бити прогањано због своје расе, вероисповести, националности, припадништва одређеној друштвеној групи или политичких гледишта, ван земље свог порекла и није у стању, или услед таквог страха, није вољно да приушти себи заштиту те земље; или које, не поседујући држављанство и налазећи се ван земље свог ранијег уобичајеног боравка због таквих догађаја, није и стању или због таквог страха није вољно да се у њу врати...”¹⁵⁶

Због распада СФРЈ и ратова који су обележили крај XX века, у Србији још увек живи више од 330.000 избеглица које су напустиле просторе на којима су раније живеле. Током деведесетих година прошлог века, UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) је обезбедио хуманитарну подршку у проналажењу најбољих решења за њихов тежак положај. Са Владом бивше Савезне Републике Југославије, уз велику подршку међународне заједнице, учествовао је у решавању проблема тих лица, као и у пружању помоћи Влади наше земље. Будући да се Србија налази у периоду транзиције и да је за економску трансформацију потребно одређено време, UNHCR ће наставити да пружа социјалну и економску подршку избеглицама, укључујући и лица која су одлучила да приме држављанство Србије, односно Црне Горе.

Иако избеглица и интерно расељених лица има у свим државама насталим распадом бивше СФРЈ, овај проблем је највише изражен у Републици Србији. У жељи да се проблеми избеглица и интерно расељених лица реше на адекватан начин, у Србији је у јулу 2001. године основана Радна група у оквиру Владе Србије која се бави тим питањима. Ради трајнијег и потпунијег решавања укупних проблема избеглица и интерно расељених лица, на нивоу Владе Србије донесена је 30. маја 2002. године Национална стратегија за решавање проблема избеглица, истераних и интерно расељених лица. На основу стратегије треба првенствено да се олакшају репатријација и локална интеграција избеглица. Национална стратегија је усвојена за трогодишњи период, закључно са 2004. годином. Буџет је процењен на око 678 милиона америчких долара, од којих 183 милиона требало да обезбеди Влада Србије, 14,5 милиона требало је да се обезбеди из интернационалних извора, а остатак – 480 милиона, требало је

¹⁵⁶ Конвенција о избеглицама из 1951. године члан 1А.

покрити донацијама из иностранства и кредитима из међународних финансијских институција.

Националном стратегијом је предвиђено оснивање Фонда за домаћинство, из којег би се финансирала изградња кућа за избеглице и зграда за категорију избеглица којима је потребна медицинска нега и који имају посебне социјалне потребе. Трајним решавањем смештаја избеглица омогућило би се, у већини случајева затварање колективних центара који су до сада били привремено решење. Претпоставља се да би се формирањем фонда за запошљавање, школовање и обучавање решио проблем 45 процената незапослених избеглица.

Једно од важних питања на које се односи национална стратегија и које треба решити у сарадњи са UNHCR - ом јесте репатријација избеглица у Босну и Херцеговину и Хрватску, што подразумева обнову њихове уништене имовине и обезбеђење двојног држављанства. На основу стратегије требало би обезбедити јаче билатералне и трилатералне односе у решењу круцијалних питања репатријације, при чему је најважнија подршка међународне заједнице у региону. Високи комесаријат за избеглице обезбедио је значајну подршку Радној групи Владе Србије и наставиће да пружа Влади континуирану подршку у имплементацији стратегије, углавном кроз посредовање између донатора из међународне заједнице и потреба избеглица, све док се трајно не реше њихови проблеми.

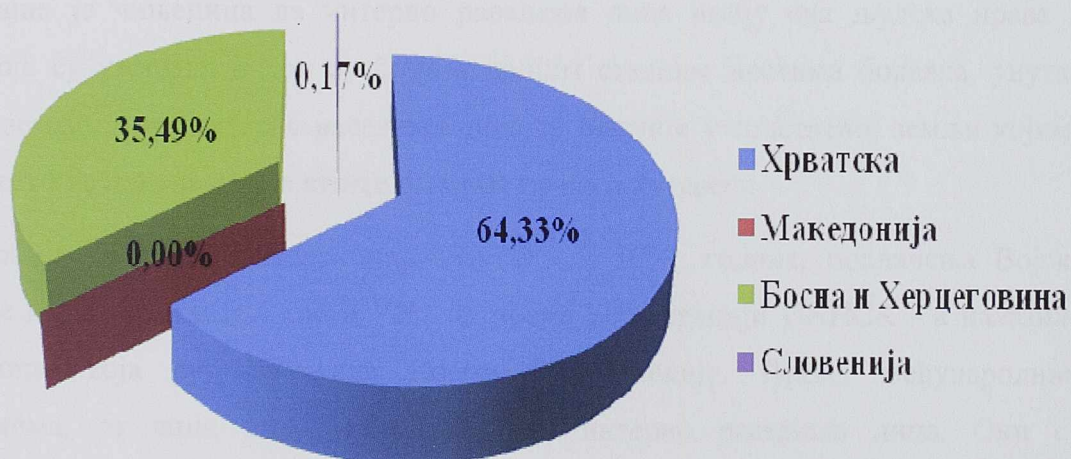
На попису који је обављен 2001. године око 60 % од 330.000 избеглица изјаснило се да жели да прими држављанство Србије и да се integriше у локалну заједницу. Већина избеглица је напустила своје домове током деведесетих година и у протеклих десетак година на неки начин се прилагодила животу у Србији. У поређењу са држављанима Србије, избеглице су у неповољнијем положају за запошљавање, али је ипак више од 20 % лица нашло посао и самостално се издржава. С обзиром на повећање међународне подршке оживљавању привреде и инфраструктуре Србије, UNHCR улаже напоре да постепено повећава директну хуманитарну помоћ усмерену на укључење избеглица у изградњу и опоравак земље. Високи комесаријат сматра да већина избеглица има могућност да се integriше у скорој будућности, али будући да је број тих лица велики, очекује се подршка међународне заједнице Влади Републике Србије.

Табела бр. 4: Број избеглица према државама ранијег пребивалишта¹⁵⁷

ДРЖАВА	БРОЈ	%
Хрватска	242.624	64,33
Македонија	13	0,00
Босна и Херцеговина	133.853	33,49
Словенија	641	0,17
УКУПНО	377.131	100,00

Из табеле се види да је највећи број избеглица (64,33 %) у Србију дошло са територије Хрватске, што износи око 12,9 % њеног тадашњег становништва.

Графикон бр. 1: Избеглице према ранијој држави пребивалишта

Интерно расељена лица су „лица или групе лица која су принуђена да напусте своје домове или места становања изненада или неочекивано услед оружаног сукоба, унутрашњих сукоба, систематских кршења људских права или елементарних непогода и несрећа које је изазвао човек и који нису прешли међународно признату границу државе“.¹⁵⁸

¹⁵⁷ *Refugee Registration in Serbia*, March - April 2001, United Nations High Commissioner for Refugees, Commissioner for Refugees of the Republic of Serbia and European Community Humanitarian Office, Belgrade 2001.

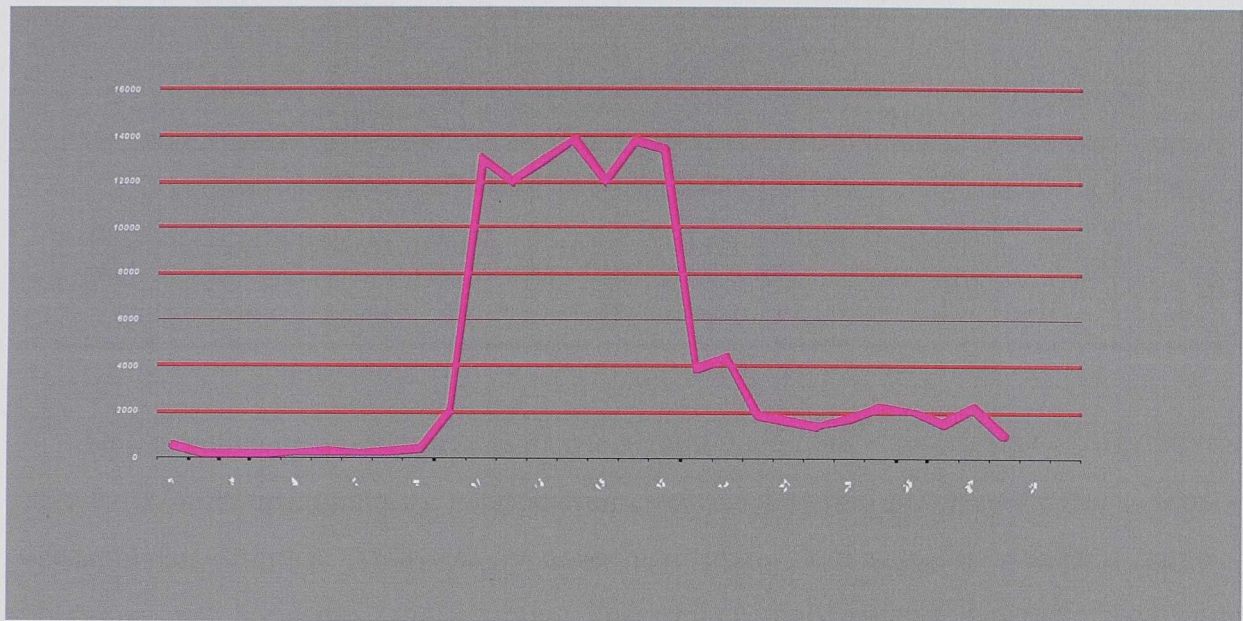
¹⁵⁸ То је радна верзија дефиниције специјалног известиоца за интерно расељена лица из 1995. године, са симпозијума у Женеви, пошто до тада нису постојали посебни међународни законски прописи који су се односили на то питање.

Последице унутрашњег расељавања су вишеструке и лица која су погођена тиме могу да буду лишена потреба које су им неопходне за преживљавање. Губитак дома, радног места и сигурности личности, претња животу и слободи, недостатак хране, губитак одговарајуће здравствене заштите и могућности за образовање само су неке од тешких и тренутних последица таквог расељавања. Већина садашњих интерно расељених лица напустила је своје домове због масовног и грубог кршења људских права, односно због угрожености њиховог живота и опстанка. Међутим, бекство из места сталног становања, поред осталог, чини унутрашње расељена лица посебно изложеним даљим делима насиља, насилним нестанцима и нападима на њихово лично достојанство, укључујући сексуално злостављање и силовање. Владе држава које на својим територијама имају интерно расељена лица првенствено су дужне да о њима брину и да им пруже заштиту.

Значајна је чињеница да интерно расељена лица имају сва људска права и слободе које су уживала и док су била у својим сталним местима боравка, унутар сопствене земље. Али, интерно расељена лица су бегунци у сопственој земљи којима се веома често не признају и не штите основна права и интереси.

У Србији се након интервенције НАТО - а 1999. године, повлачења Војске Југославије и распоређивања снага УН - а, према регистрацији UNHCR - а налазило 187.129 лица која су напустила Косово и Метохију. Према међународним критеријумима, та лица нису избеглице, већ интерно расељена лица. Они су држављани Србије и расељени су у оквиру земље. Проблеми интерно расељених лица, као и код избегличке популације, могу се сагледати кроз неколико индикатора. Престанком ратних дејстава почело је нагло расељавање и напуштање територије Косова и Метохије и одлазак у друге делове Србије.

Графикон бр. 2: Динамика расељавања према данима у јуну 1999. године¹⁵⁹

Расељавање са Косова и Метохије било је најучесталије у јуну 1999. године, посебно у другој декади месеца, док је током 1998. године регистровано само 449 интерно расељених лица. Национална структура интерно расељених лица је прилично хомогено заступљена. Косово и Метохију напустило је 86 одсто Срба, затим 11 одсто Рома и око три одсто осталих.

Табела бр. 5: Интерно расељена лица према националности¹⁶⁰

Етничка припадност									
Пол	УКУПНО	СРБИ	ЦРНОГОРЦИ	МУСЛИМАНИ	РОМИ	АЛБАНЦИ	ЕГИПЋАНИ	БЕЗ ОДГОВОРА	ОСТАЛИ
Збир	187.129	141.396	7.748	4.265	19.551	305	605	9.646	3.613
Мушкарци	92.809	70.171	3.923	2.069	9.798	162	306	4.710	1.670
Жене	94.320	71.225	3.825	2.196	9.753	143	299	4.936	1.943

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ *Registration of internally displaced persons from Kosovo and Metohija*, UNHCR and Commissioner for Refugees of the Republic of Serbia, Belgrade, 2001.

Табела бр. 6: Интерно расељена лица старија од 15 година према полу и степену образовања¹⁶¹

	Пол	Образовање							
		укупно	без школе	основна школа	средња школа	виша школа	факултет	последипломци	не зна
Укупно	Сви	132.403	12.513	28.507	57.822	8.352	8.393	363	16.453
	мушкарци	64.653	35.26	11.492	31.369	5.213	4.940	262	7.851
	жене	67.750	89.87	17.015	26.453	3.139	3.453	101	8.602

Према добијеним резултатима најсложенији проблеми у збрињавању избеглица и расељених лица представљају неадекватан смештај и трајно решавање избегличког и расељеничког статуса. Међутим, услове практичног живљења и стандард живота избеглица и расељених лица, ниво практичног побољшања укупног животног стандарда, стање и динамика решавања статуса тих лица, овим истраживањем је делимично или уопште није истраживано.

Од интерно расељених лица старијих од 15 година већина има завршену средњу школу, и то 43,7 %, основну школу је завршило 21,5 %, никакву школу нема 9,5 %, високу школску спрему има 6,3 % и само 0,3 % завршило је постдипломске студије. Карактеристично је да у укупном збиру интерно расељених лица жене имају мањи степен образовања него мушкарци.

Трећина интерно расељених лица старија од 15 година била је запослена пре напуштања Косова и Метохије, док је трећина зависила од других (деца, ученици, студенти). У време доласка интерно расељених лица Србија је била у тешкој економској кризи, која се још продубљивала тако да је незапосленост још увек највећи проблем тих лица. Значајно је да је у време овог истраживања сива економија била веома развијена тако да је већи број интерно расељених лица делио судбину избеглица и радио „на црно“. Од радно способних интерно расељених лица пре расељења било је запослено око 29 % и 14 % незапослених.

¹⁶¹ Ibid.

Табела бр. 7: ИРЛ према запослености и типу смештаја¹⁶²

Занимање пре расељења	Тип ПРИВРЕМЕНОГ СМЕШТАЈА					
	укупно	колективн и смештај	изнајмљен и станови	код рођака и пријатеља	сопствени смештај	други тип смештаја
Укупно	187.129	12.959	76.149	74.523	14.231	9.267
Деца	27.504	1.896	11.946	10.683	1.540	1.439
Школска деца	35.762	2.595	15.317	13.465	2.550	1.835
Студенти	5.292	267	2.225	1.976	577	247
Запослени	55.233	3.573	24.061	20.541	4.963	2.095
Незапослени	27.499	2.015	10.250	12.048	1.779	1.407
Пензионери	13.634	854	4.351	6.225	1.618	586
Остали	22.205	1.795	7.999	9.585	1.204	1.658

Од укупног броја интерно расељених лица свега 6,9 % смештено је у колективне центре, највећи број је изнајмио стан – 40,6 %, код рођака и пријатеља смештено их је 39,8 %, сопствени смештај има 7,6 % и у осталим типовима смештаја је 4,9 % тих лица. Изнајмљени станови интерно расељених лица углавном не припадају категорији комфорних станова по европским стандардима, већ би се пре могли назвати неком врстом „нужног смештаја“ без основних услова за живот. Властити смештај запослена интерно расељених лица има око 9 %, а у колективним центрима смештено је око 6 %, односно 7 % незапослених лица.

Структура интерно расељених лица према занимању и запослености у односу на смештај, где је највише интерно расељених лица смештено у изнајмљене станове, а најмање у колективним центрима.

Према спроведеном истраживању, 13 % од свих интерно расељених лица има озбиљне *медицинске* проблеме, а од тог броја више од 70 % су лица којима је потребна стална медицинска нега и помоћ. Регистрована обољења су најизраженија код старијих особа. Осим већ познатих проблема, као што је и иначе тешко стање интерно расељених лица, велики терет за заједницу су та лица којима је требало барем привремено решити смештај и обезбедити негу.

У колективним центрима и у властитом смештају највише је интерно расељених лица животног доба од 20 до 59 година, док је најмање деце до 7 година и лица преко 60 година.

¹⁶² Ibid.

Истраживање које је вршио UNHCR 2001. године у склопу пописа избеглица, ратом погођених лица и интерно расељених лица са тежиштем на снимању тренутног стања делимично је обухватило и све области збрињавања тих категорија лица. Уз обећану велику социјалну и економску подршку међународне заједнице у решавању проблема избеглица и расељених лица, Национална стратегија за решавање проблематичних лица није дала очекиване резултате, пре свега због недостатка финансијских средстава. У истраживању UNHCR - а значајна ставка у збрињавању избеглица и расељених лица – делатност хуманитарних организација није разматрана, што се, с обзиром на хуманитарни и међународни карактер ове организације, може сматрати недостатком.

Но, без обзира што утицај и допринос хуманитарних организација није обухваћен, с аспекта хуманитарне делатности то истраживање има велики међународни значај. Приказивањем опште слике настајања избегличке и расељеничке популације и проблема збрињавања доприноси потреби већег ангажовања међународне јавности у решавању проблема збрињавања те категорије становништва у Србији. Показатељи тог истраживања коришћени су у функцији доказивања чињеничног стања у процесу збрињавања избеглица и расељених лица.

Већина избеглица и интерно расељених лица нашла је приватни смештај у Србији, од чега је регистрованих избеглица смештено у Војводини (48,72 %), затим у Београду (30,12 %), централној Србији (21,07 %) и само 0,1 % на Косову и Метохији. Неоспорно је да је број избеглица смештених на Косову и Метохији био је већи према попису из 1996. године (3,6 %), али након НАТО интервенције тај број је драстично смањен.

Више од половине избеглица из Хрватске (52,71 %) живи у Војводини која је географски најближа Хрватској, али и због тога што је огроман број избеглица из Хрватске имао рођаке на тој територији који су се населили после Другог светског рата. У Војводини је регистровано и 41,53 % од укупног броја избеглица из Босне и Херцеговине. Разлози за њихов долазак на ту територију су слични као и за избеглице из Хрватске, јер избеглице су се углавном смештале код рођака, пријатеља и познаника који су им умногоме олакшавали ионако тешку ситуацију.

2.5. Компликована одрживост територијалног интегритета

Крај Хладног рата и нагли развој информационих и комуникационих технологија довели су до појаве процеса глобализације. Наиме, хладноратовски међународни односи су најчешће били карактерисани односима међузависности између држава. Нестанком политике сукобљавања идеолошки супротстављених блокова довео је до победе капиталистичке идеологије, која је „законима слободног тржишта“ успела да створи услове за глобалну експанзију свог капитала. Данас појам глобализације и њени ефекти утичу на свеколико друштвени, политички, економски, културни, безбедносни и сваки други развој. Једном речју процес глобализације је довео до појаве „глобалног села“ или „света без граница“, како се данас описује свет. Неопходно је да се сагледа на који начин је држава, као цивилизацијска појава, захваћена процесом глобализације и са којим последицама глобализација утиче на савремене државе.

Извесно је да је процес глобализације довео до појаве процеса слабљења државног суверенитета и њене моћи на унутрашњем плану, али и као основни, и дуго времена једини, субјекат међународних односа. Сувереност државе је редукована порастом моћи недржавних субјеката. Суверенитет је једновременно угрожен деловањем више недржавних субјеката, међу којима се истичу по својој моћи и утицају међународне организације, транснационалне компаније и међународне невладине организације.

Јасно се уочава тренд опадања економске моћи националних држава на рачун раста моћи мултинационалних компанија, и то за релативно кратак период од шест година. Мултинационалне корпорације негативно утичу на суверенитет држава због мобилности свог капитала, тако што својим инвестирањем и повлачењем капитала утичу на владе да им дају пореске и друге олакшице на уштрб основног прихода државе. Тако се велике мултинационалне компаније појављују као веома значајан субјекат међународних односа, који у односу на државе нема потребу да делује у складу са демократским принципима, нити има обавезе на друштвеном и социјалном плану према грађанима, већ само мотив увећања свог капитала. Тако националне државе постају све сиромашније у односу на мултинационалне компаније које све више контролишу масовне медије, посебно ТВ канале и рекламне агенције, преко којих шире потрошачку културу која суштински утиче на њихов профит. Производња и

продаја унутар мултинационалних компанија постаје све више дефинисана компанијском политиком, а све мање утицаја на њихов рад имају националне државе.

Табела бр. 8: Преглед најјачих економија и мултинационалних компанија са пресеком из 2002. и 2008.

године¹⁶³

2008. / 2002.	Привредна целина (држава одн. компанија)	Остварени GNI - укупна продаја у милијардама USD		2008 / 2002.	Привредна целина (држава одн. компанија)	Остварени GNI - укупна продаја у милијардама USD	
		2008.	2002.			2008.	2002.
1/1.	САД	14.481	10.345	20/22	Exxon Mobil Corporation	460	201
2/2.	Јапан	4.853	4.236	21/27.	Royal Dutch/Shell Group	458	179
3/5.	Кина	4.042	1.407	22/25.	Пољска	451	185
4/3.	Немачка	3.504	1.896	23/24.	Саудијска Арабија	439	185
5/4.	Велика Британија	2.810	1.556	24/17.	Швајцарска	434	268
6/6.	Француска	2.701	1.378	25/30.	Индонезија	427	157
7/7.	Италија	2.115	1.130	26/28.	Норвешка	405	178
8/9.	Шпанија	1.448	625	27/18.	Wal-Mart Stores	401	244
9/8.	Канада	1.446	716	28/23.	Аустрија	386	193
10/11.	Бразил	1.429	547	29/26.	British Petroleum Company Plc	366	180
11/16.	Русија	1.368	306	30/29.	Данска	322	162
12/13.	Индија	1.235	493	31/32.	Грчка	315	138
13/10.	Мексико	1.063	600	32/35.	Иран	296	114
14/12.	Република Кореја	1.049	563	33/34.	Јужна Африка	287	120
15/15.	Аустралија	898	395	34/31.	Аргентина	285	152
16/14.	Холандија	798	408	35/*	ChevronTexaco	273	98.7
17/21.	Турска	657	226	36/33.	Финска	256	128
18/19.	Шведска	483	243	37/*	ConocoPhillips	241	56.7
19/20.	Белгија	479	242				

Економску сувереност државе угрожавају наднационалне организације којима она делегира део своје суверености прихватајући правила игре, транснационалне финансијске институције, као што су Међународни монетарни фонд и Светска банка, мултинационалне корпорације и глобализација светског тржишта и информационо - комуникационе технологије и глобални проблеми које сама држава није у стању да решава (еколошки проблеми, тероризам). Број националних држава непрестално се

¹⁶³ За МНК подаци из 2008: UNCTAD, Annex table 26. The world's top 100 non-financial TNCs, ranked by foreign assets. http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2010_anxtab26.xls

- За МНК подаци из 2008: Annex table A.I.3. The world's top 100 non-financial TNCs, ranked by foreign assets. http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2004top100_en.pdf

- За државе подаци из 2002: The World Bank; World Development Indicators, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.ATLS.CD?page=1> - за државе подаци из 2008: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.ATLS.CD>.

повећава али се истовремено смањује њихова моћ и утицај. Сувереност је данас подељена између националних, интернационалних и понекад регионалних власти. На губитак или смањење суверенитета утичу глобална економија, нове форме глобалног управљања, међународни војни савези и међународно право. Многи елементи неопходни за одређење државе су релативизовани од граница до суверене власти и слабих капацитета њихових институција. Улога националне државе је у претходна два века била респектабилна, али са интензивирањем процеса глобализације она показује своје слабости и ограничења, што захтева преиспитивање њених класичних својстава. Националне државе нису више једини или главни облици владавине или моћи у свету. Социјална, политичка и економска димензија глобализације огледају се у новим формама владавине и ауторитета, новим сферама и пољима политичког деловања, тзв. „детериторијализација“ или „реконфигурација друштвеног простора“, односно „свету без граница“. Глобализација је универзалан процес или сет процеса који генеришу међуповезаност и међузависност између држава и друштава повезујући их у један модеран светски систем.

Национална држава не нестаје, већ се њена улога трансформише. Држава је била и остала потреба, како својим грађанима тако и међународном поретку. Тако Мартин Волф (Martin Wolf) истиче: „Глобализација државе не чини непотребним. Напротив, да би људи успешно искористили прилике које нуди међународна интеграција, њима је на оба краја њихових трансакција потребна држава. Неуспешне државе, неуређене државе, слабе државе и корумпиране државе избегавају се као црне рупе у глобалном економском систему“.¹⁶⁴ Национална држава је незаменљива у нуђењу унутрашње сигурости, безбедности, осећаја припадности и идентитета. Иако су током историје сличном реториком комунизам и глобализам говорили о „одумирању државе“, данас су можда више него раније потребне јаке и ефикасне државе са ограниченим делокругом неопходних функција.

На Балкану су углавном слабе државе, са јаком улогом међународне заједнице која се може назвати и неформалним протекторатом. Државе или државице се називају ентитети, суверени су високи представници или специјални изасланици, а за територију је учестали израз – „на овим просторима“. Државне границе су данас

¹⁶⁴ Волф М., „Да ли ће националне државе преживети глобализацију?“ преузето из: *Глобализација - мит или стварност*, уредио Владимир Вулетић, Завод за уџбенике и наставна средстава, Београд, 2003, стр. 315

отвореније, а културе имају већу могућност прожимања. Реалност и неминовност, а по неким и судбинска димензија глобализације огледа се у чињеници и историјском искуству по којем никада неразвијени нису били пример развијенима нити су слабији диктирали јачима, већ обрнуто. Да бисмо пронашли своје место у савременом свету, најпре је потребно да га упознамо и разумемо.

Још је Тукидид упозоравао да „велике државе раде оно што могу, мале државе раде оно што морају“. Иако се суверенитет националних држава трансформише, оне и даље представљају једног од кључних актера како на међународној сцени, тако и унутар своје територије.

2.6. Изазови за окружење и цивилне ванредне ситуације

Ванредне ситуације су разне појаве, догађаји и процеси у природи и друштву који у нормалној ситуацији представљају потенцијалну угроженост и претњу по безбедност одређене територије¹⁶⁵ и који у специфичним околностима могу да изазову промену постојећег стања и доведу до поремећеног, штетног и угроженог стања и односа у природи, држави и друштву у целини. Дакле, ванредне ситуације су стања када дође до таквог оштећења и угрожености живота и здравља људи, материјалних добара и животне средине, као и угроженог нормалног функционисања Уставом утврђеног поретка, чије се последице опасности које оне носе не могу отклонити редовним активностима и у пожељно време. Полазећи од премисе да безбедност уопште представља стање заштићености некога и нечега од свих видова или врста угрожавања и опасности, у овом случају безбедност као стање обухвата заштићеност државе односно људи, материјалних добара, вредности, тековина и друштва у целини од угрожености природних и техничко - технолошких опасности и од свих штетних утицаја, врста и видова угрожавања.

У природи и друштву постоји већи број различитих потенцијалних опасности које се међусобно разликују по својим особеностима и карактеристикама (начину настајања и испољавања, времену, објектима и ефектима разарања и сл.) због чега их је могуће груписати и класификовати према различитим критеријумима.

¹⁶⁵ У односу на стварно значење, безбедност се може дефинисати као стање, организација и функција безбедности, Војни лексикон, ВИЗ, Београд, 1981.

Табела бр.9: Груписање и класификација опасности

Критеријуми Класификација	Природа појаве	Време дешавања*	Тежиште угрожавања
Групе опасности - угрожености	-природне -техничко- технолошке - биолошке	-мирнодопске -ратне	✓ живи свет ✓ материјална добра и објекти ✓ животна средина ✓ суверенитет државе ✓ ометање функције органа власти
*односи се на време мира и време рата			

У савременом приступу безбедности постоји већи број прихваћених стандардизација класификација опасности - у оптицају су различити прилази, тумачења и груписања опасности углавном базираних на логичним и рационалним разлозима. Стога се у литератури могу срести разне поделе и груписања опасности које најчешће нису довољно доследне и прецизне у систематизацији опасности. Наиме, опасност исте групе често могу имати заједничке карактеристике са опасностима из других група. С једне стране, као што разне групе ванредних ситуација сврстаних по истом критеријуму могу такође имати заједничке особине и поред својих специфичности са друге стране. Дакле, многе природне и техничко - технолошке опасности деловањем природних сила и човека могу се појавити у миру и рату, као што се и многе условно назване мирнодопске опасности могу догодити у време рата, односно ратне опасности у време мира.

Глобално гледано све опасности би се могле условно груписати и класификовати према истим или сличним критеријумима и групама приказаним у табели број 9. Међутим, класификација опасности у разне групе према различитим критеријумима, те сличности и разлике појединих група опасности груписаних у истом или другом критеријуму класификацију чине конфузном и недовољно конкретном. Управо из тих разлога груписање и подела опасности према узроку настајања на две групе и њихова

класификација према природи појаве опасности, била би много јаснија, потпунија и природнија, и то:

- опасности настале деловањем природних сила,
- опасности настале деловањем људског фактора.

Природне појаве као што су земљотреси, клизишта, поплаве, олује, епидемије, епизоотије, суше, утицале су кроз историју на страдање становништва и произвеле велика материјална разарања. Нажалост, такве појаве су уобичајене и данас, иако је људима значајно олакшан живот развојем цивилизације.

Поред термина опасност данас је у широкој употреби термин хазард. Овај термин у суштини одговара термину угроженост, односно представља потенцијалну претњу по људе и њихово благостање. Хазарди (опасности) могу бити:

- природни (попут сеизмичког хазарда)
- изазвани људском активношћу (ратни и технолошки хазарди) и
- енвиروментални (еколошки хазарди).¹⁶⁶

Природни хазарди су природни процеси или феномени који се јављају у биосфери, а могу изазвати штетан догађај или ванредну ситуацију. Према пореклу, природни хазарди се деле на: геолошке, хидрометеоролошке и биолошке. Геолошки хазарди су природни процеси у биосфери који укључују геолошке, тектонске, хидрогеолошке и друге процесе (земљотреси, вулканске активности, одрони, клизишта, лавине итд).

Хидрометеоролошки хазарди су природни процеси у атмосфери или воденим просторствима (поплаве, велики морски таласи - цунами, тропски циклони, торнадо, ураган, олује, електрична пражњења (громови), велике снежне падавине, мразеви и поледица, суша и град). Биолошки хазарди, процеси органског порекла, укључујући и изложеност патогеним микроорганизмима и токсинима (епидемије, епизоозе, епифитоозе).

Као једна од најинтензивнијих опасности које изазива човек издваја се *ратна опасност*. Реч је о стању сложене угрожености безбедности земље изазвано непријатељским деловањем потенцијалног агресора. Стање ратне опасности настаје

¹⁶⁶ *Living with Risk: A Global View of Disaster Reduction Initiatives* (Geneva: UN International Strategy for Disaster Reduction).

када непријатељ интензивира своје делатности, планира и предузима опсежне оружане и друге активности употребом савремених ватрених система и оружја за масовно уништавање, дејствима са копна, мора из ваздуха, која се могу изводити у миру, периоду непосредне ратне опасности и у току рата у облику диверзија и терористичких акција. У ову групу опасности спадају и све *ненамерне техничко - технолошке опасности* ако су изазване терористичким акцијама, као и природне и техничко - технолошке опасности изазване ратним дејствима.

Опасност по безбедност земље коју носи непријатељска делатност споља односи се на угрожавање независности, суверенитета и територијалног интегритета државе (спољна угроженост), док се опасност коју носи против уставна делатност у земљи односи на угрожавање функционисања и рушења уставом утврђеног поретка. (унутрашња угроженост).

Свет је давно уочио потребу да се на организован и сврсисхдан начин пружи помоћ угроженима у отклањању опасности или отклањању настале штете. Најзначајнији резултат Пројекта закона о достављању хуманитарне помоћи био је усвајање „Смерница за олакшавање и регулисање достављања хуманитарне помоћи у катастрофама и помоћи у почетном опоравку земље“ (у даљем тексту: Смернице) од стране Међународне конференције Црвеног крста и Црвеног полумесеца која је одржана у новембру 2007. године.¹⁶⁷ Смернице обухватају увод и пет следећих целина: кључне задатке, рано упозоравање и спремност, почетак и окончање достављања помоћи од стране међународних фактора и почетна помоћ у опоравку, квалификованост за правне олакшице, правне олакшице за улазак и деловање.

Расположиви простор овом приликом нам не дозвољава да детаљно коментаришемо Смернице. Сконцентрисаћемо се на једно питање - перцепцију и дефинисање улога главних актера укључених у достављање међународне хуманитарне помоћи и почетну помоћ у опоравку. Али пре тога, потребно је да споменемо вредне дефиниције из члана 2. које су неопходан предуслов за нашу анализу. Најпре, дефиниција термина катастрофа: „*Катастрофа* подразумева озбиљан поремећај у функционисању друштва који представља значајну, широко распрострањену претњу по људске животе, здравље, имовину и окружење, без обзира да ли проистиче из неког

¹⁶⁷ Доступно на <http://www.ifrc.org/what/disasters/idrl/resources/guidelines.asp>

инцидента, природне или људске активности, без обзира да ли је настала изненада или је резултат дуготрајног процеса али која искључује оружани сукоб“.

Након ове широке дефиниције области у којој се примењују Смернице следе дефиниције термина хуманитарне помоћи и помоћи у почетном опоравку, да кажемо њиховом објекту. Хуманитарна помоћ означава достављање робе и пружање услуга како би се задовољиле непосредне потребе погођене земље. Помоћ у почетном опоравку односи се на средства и услуге чија је сврха обнова или унапређење услова живота у погођеној земљи, а који су постојали пре катастрофе укључујући и иницијативе којима се повећава опоравак и смањује ризик, а који се обезбеђују у почетном периоду како то одлучи угрожена земља након што су задовољене оне најнужније потребе. Састављачи Смерница су уложили много напора да дефинишу различите ентитете који учествују у процесу достављања помоћи:

- *актер који пружа помоћ* – свака она хуманитарна организација, држава, страно лице, страна приватна компанија која даје добротворну помоћ или други страни орган који реагује на катастрофу на територији угрожене земље или шаље помоћ у роби и услугама или прилаже донације у кешу;

- *угрожена земља* – држава на чијој територији катастрофа угрожава лица и имовину;

- *држава која пружа помоћ* – држава која доставља помоћ или пружа помоћ за почетни опоравак преко цивилних или војних органа;

- *земља порекла* – земља из које помоћ и људство за пружање помоћи, роба и опрема крећу за погођену земљу;

- *транзитна земља* – земља која је дозволила да преко њене територије прође хуманитарна помоћ или помоћ за почетни опоравак на свом путу до или од погођене земље;

- *хуманитарна организација која пружа помоћ* – страна, регионална, међувладина или међународна непрофитна организација чији су мандат и деловање усмерени пре свега на достављање хуманиране помоћи, опоравак и развој;

- *квалификована хуманитарна организација која пружа помоћ* – хуманитарна организација која је опредељена да буде квалификована да прима правне олакшице од земље порекла, транзитне или погођене земље.

Поред ових постоје и друге веома корисне дефиниције као што су средства,¹⁶⁸ услуге,¹⁶⁹ опрема,¹⁷⁰ људство.¹⁷¹

Први део Смерница носи наслов „Кључне обавезе“ и нема сумње да су принципи и правила која садржи од највеће важности. Оно што ту налазимо су основни принципи и правила која заједно са правилима садржаним у другим деловима Смерница представљају значајан правни оквир чија је сврха регулисање деловања свих актера укључених у достављање помоћи. Пре свега се односе на погођену земљу. Јер погођена земља је пре свега одговорна да обезбеди смањење ризика од катастрофа, као и достављање хуманитарне помоћи и потпоре за опоравак на својој територији. На погођеној земљи је одговорност да одлучи да ли стање настало услед катастрофе превазилази њене националне капацитете као и да одлучи да ли да тражи међународну помоћ или не, те коме ће се обратити за помоћ.¹⁷² Следствено томе, пристанак погођене земље и њен апел претпоставља достављање хуманитарне помоћи или помоћи за опоравак погођене земље.¹⁷³ Тај захтев је чак и строжи када је у питању војна помоћ; требало би да буде достављена само на захтев или уз изричиту сагласност погођене земље, након што се сагледају цивилне алтернативе. Ангажовању војних потенцијала требало би да претходи споразум о условима (укључујући трајање ангажовања, наоружање људства, ношење националних униформи и сарадњу са цивилним органима) између погођене земље и земље која пружа помоћ.¹⁷⁴

Смернице подстичу погођену земљу да правовремено одлучи да ли ће да тражи помоћ и да ту одлуку одмах проследи, да што боље прецизира свој захтев као и да актерима који пружају помоћ стави на располагање адекватне информације о релевантним домаћим законима.¹⁷⁵ Погођена земља је та која има „суверено право“ да

¹⁶⁸ Средства подразумевају залихе које треба да се доставе погођеним заједницама као помоћ или за почетак опоравка.

¹⁶⁹ Термин услуге означава активности као што су спашавање, медицинско збрињавање, а које предузима људство за пружање помоћи у погођеним земљама.

¹⁷⁰ Термин опрема подразумева физичке предмете и друге ствари које су неопходне за пружање помоћи или за почетни опоравак као што су возила и радио уређаји.

¹⁷¹ Термин људство означава особље и волонтере који пружају помоћ или учествују у почетном опоравку.

¹⁷² Видети члан 3.

¹⁷³ Видети члан 10.1

¹⁷⁴ Видети члан 11.

¹⁷⁵ Видети члан 11.2

координира, регулише и надгледа хуманитарну помоћ и помоћ у обнови коју на њеној територији пружају органи помоћи у складу са међународним правом.¹⁷⁶ Само по себи се разуме да органи за пружање помоћи и њихово људство имају обавезу да поштују законе погођене земље и примењиве међународне законе, да све време врше координацију са домаћим властима и поштују људско достојанство погођених лица.¹⁷⁷ Истовремено погођена земља је најодговорнија за одговарајуће коришћење помоћи; требало би да фондове и достављена средства донира на начин који је у складу са намером са којом су и дати.¹⁷⁸

Поред поменутих одговорности и права погођена земља дели цео низ других одговорности и права са другим факторима, посебно са другим земљама. У циљу смањивања утицаја граница и максимизирања ефикасности међународне помоћи која може да буде потребна, Смернице позивају све земље да пропишу процедуре које би олакшале брзу размену информација о катастрофи са другим земљама и хуманитарним организацијама у мери у којој је то потребно.¹⁷⁹ Такође подстиче земље да успоставе одговарајући правни, политички и институционални оквир у вези са пружањем хуманитарне помоћи и потпоре. Пре свега да усвоје свеобухватне правне, политичке и институционалне оквире и планове за спречавање катастрофа, ублажавање, готовост, помоћ и опоравак. Тај оквир би требало да се на одговарајући начин бави почетком, олакшавањем, транзитом и регулисањем достављања међународне помоћи као и помоћи у обнови како би се омогућила ефикасна координација у достављању помоћи. Требало би одредити домаће владине органе који би били одговорни и овлашћени за координацију.¹⁸⁰

У домену билатералне сарадње потписани су или се воде преговори за потписивање билатералних споразума или других међународних уговора Босне и Херцеговине са следећим земљама: Република Хрватска, Црна Гора, Република Македонија и Република Србија.

Јуна 2001. године потписан је Споразум о сарадњи у случају природних и других катастрофа између Босне и Херцеговине и Републике Хрватске. Фебруара 2006.

¹⁷⁶ Видети члан 3.3

¹⁷⁷ Видети члан 4.1.

¹⁷⁸ Видети члан 6.2.

¹⁷⁹ Видети члан 7.

¹⁸⁰ Члан 18.

године је потписан документ под називом „Стандардне оперативне процедуре преласка граница у случају пожара“.

Ови документи су омогућили да током 2006, 2007. и 2008. године у сезони пожара, без захтевних прекограничних процедура, специјализоване ватрогасне снаге Републике Хрватске пруже помоћ колегама у Босни и Херцеговини током 140 интервенција. У 84 случаја извршено деловање из ваздуха извиђачким летелицама и канадерима, 56 пута помоћ примљена након доласка копнених ватрогасних снага Републике Хрватске. Услед слабе опремљености, снаге Босне и Херцеговине нису прелазиле у Републику Хрватску ради пружања помоћи.

Септембра 2007. године је потписан Споразум о сарадњи у области деловања у условима природних и других несрећа који укључује и Стандардне оперативне процедуре преласка граница. Успешна сарадња Снага БиХ и Црне Горе остварена крајем новембра 2006. године приликом одрона велике масе земље у корито реке Таре, када је дошло до привременог успостављања природне бране која је претила поплавама већих размера.

Марта 2008. године је потписан Споразум о сарадњи у условима природних и других несрећа са Босном и Херцеговином. Истог дана започети су преговори о усклађивању докумената стандардних оперативних процедура.

Почетком 2006. године од стране Босне и Херцеговине покренута је иницијатива о преговорима за потписивање Споразума о сарадњи у области заштите и спасавања са Републиком Србијом. Иако је постојала развијена сарадња споразум је потписан 2010. године због унутрашње реконструкције система заштите и спасавања у Републици Србији. Поред наведеног, Снаге за заштиту и спасавање на територији Републике Србије додатно су ојачане формирањем Центра у Нишу заједно са снагама Министарства за ванредне ситуације Руске Федерације. Овај центар претендује да постане регионални центар за ванредне ситуације.

Успостављање Пакта стабилности за југоисточну Европу извршено је 10. јуна 1999. године у Келну, Немачка, а озваничено 30. јула 1999. године у Сарајеву, Босна и Херцеговина. Основни циљ успостављања Пакта стабилности био је помоћ земаља Европске уније „земљама југоисточне Европе у њиховим напорима да ојачају мир,

развију демократију, поштују људска права и осигурају економски просперитет, а у циљу постизања стабилности у читавом региону“.¹⁸¹

Пакт стабилности за Југоисточну Европу је своје послове обављао према структуралној подели на три Радна стола, а Иницијатива за спремност и превенцију катастрофа је формирана у марту 2000. године оквиру Радног стола III који се бавио питањима безбедности.

У периоду од 2004. до 2008. године у раду Иницијативе за спремност и превенцију катастрофа (DPPI SEE) је учествовало 12 земаља региона југоисточне Европе: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Црна Гора, Хрватска, Македонија, Мађарска, Молдавија, Румунија, Словенија, Србија и Турска, као и представници многих земаља, организација и институција у својству донатора и пријатеља од којих најдужи континуитет имају Данска, Шведска, САД, УН, ЕУ и НАТО.

Престанком рада Пакта стабилности за Југоисточну Европу дошло је до потребе комплетне реорганизације свих сегмената ове организације укључујући и Иницијативу за спремност и превенцију катастрофа. Данас Иницијатива за спремност и превенцију катастрофа функционише у окриљу Већа за регионалну сарадњу (Regional Cooperation Council - RCC). Основни документ о функционисању је Меморандум о сагласности о Институционалном оквиру Иницијативе за спремност и превенцију катастрофа за југоисточну Европу, потписан у Загребу 24. септембра 2004. године. Меморандум је до краја 2008. године потписало укупно 10 земаља.

За разлику од основних функција заштите и спасавања који се бави искључиво цивилним аспектима система сарадње у овој области заштите и спасавања од природних и других несрећа, у оквиру сегмента цивилно војне сарадње у овој области формиран су и активно делују Веће југоисточне Европе за цивилно - војно планирање у кризним ситуацијама (Civil - Military Emergency Management Planning Council for South East Europe – SMEPC CEE) и Програм симулацијских вежби цивилно - војне сарадње за Југоисточну Европу (South Eastern Simulation Network - SEESIM) . Програм SMEPC је успостављен под покровитељством Министарства одбране САД - а и Војске САД - а 1998. године и сврха му је била да у Европи охрабрује агенције одговорне за цивилно планирање у случају криза као и да развија и води цивилно - војне билатералне и

¹⁸¹ Хусеинбашић Ђ.: *Ријечник цивилне заштите*, Сарајево, 2004, стр. 116.

мултилатералне програме сарадње у овој области. Активности и вежбе које реализује Веће SMEPC везане за цивилно - војну сарадњу и координацију дале су изузетан допринос како развоју капацитета националних институција тако и у персоналној наградњи учесника који су прошли све различите видове обучавања за рад на цивилно - војној координацији у хитним ситуацијама.

Симулацијске вежбе SEESIM¹⁸² одржавају се у оквиру цивилно - војне сарадње под окриљем Организације министара одбране земаља југоисточне Европе (SEDM). Основну помоћ провођењу симултано – базираних вежби названих South Eastern Simulation Network (SEESIM) пружа Здружени штаб Војске Сједињених Америчких држава. Један од основних циљева SEESIM - а је да промовише сарадњу, координацију и интеропераблиност између држава SEDM - а употребом компјутерског моделинга и симулације. SEESIM вежбе се организују сваке друге године, укључују војне и цивилне агенције из SEDM земаља и међународних организација, а завршавају демонстрацијским вежбама са сценаријима кризних ситуација. Анализе и закључци се користе за побољшање рада као научене лекције.

Основни носилац система заштите и спашавања код свих држава Западног Балкана су Министарства унутрашњих послова, која су, између осталог, надлежна и за извршавање послова и задатака цивилне заштите.¹⁸³ Министарства јединице изворно формирају сходно процењеним опасностима и потребама на нивоу локалних заједница – општина, градова, покрајина односно ентитета, а омогућено је и формирање удружења грађана са основним циљем хуманитарног рада у области заштите и спашавања (удружења у областима рада горске службе спашавања, ронилаштва, црвеног крста итд).

¹⁸² Програм симулацијских вежби цивилно - војне сарадње за југоисточну Европу - South Eastern Simulation Network – SEESIM.

¹⁸³ Од бивших југословенских република једино је Словенија задржала функцију заштите и спашавања у функционалној надлежности Министарства одбране.

3. Међузависност безбедносних изазова, ризика и претњи земаља Западног Балкана

Западни Балкан се као политичка категорија у последња два века неизоставно повезује са појмом безбедности у смислу политичке нестабилности, коју готово увек прате оружани сукоби. Као политички нестабилан део Европе са економском и културном заосталошћу, представља изузетно погодно тле за ескалацију безбедносних изазова, ризика и претњи: организованог криминала, екстремизма, тероризма, пораста броја избеглица и интерно расељених лица, етничких, верских и територијалних несугласица, насиља, сиромаштва, нелегалне трговине оружјем, дрогом и људима и слично. Према професору др. Зорану Драгишићу „главни разлози за овако неповољну перцепцију Балкана леже учињеници да се овај простор налазио у фокусу интересовања западног јавног мњења само у периодима великих криза, док је у другим ситуацијама са одређеном дозом презира игнорисан.“¹⁸⁴

Проучавањем чинилаца националне безбедности омогућава се адекватно сагледавање стратегијског окружења чије карактеристике нам омогућавају дефинисање изазова, ризика и претњи безбедности, као и израде свеобухватне процене стања безбедности на регионалном и националном нивоу. Међутим, процес глобализације наметнуо је свакако једну измењену визију безбедности као вишедимензионалне категорије, истргнуту из националног контекста и исту претпоставио као општу цивилизацијску вредност.

¹⁸⁴ Види шире у Драгишић З.: *Безбедносни идентитет Балкана и ЕУ*, Факултет Безбедности, Београд, 2013, стр. 1.

Слика бр. 3: Безбедносни изазови, ризици и претње и њихов међусобни однос

На међународној сцени, конвенционалне војне претње из доба Хладног рата изгубиле су свој примат, па се већи значај даје асиметричним претњама. Земље Западног Балкана, као део међународне заједнице, кроз своје историјско наслеђе, националне, верске и културолошке разлике и супротности, те низак степен економског и друштвеног развоја, представљају потенцијалне изворе и генераторе нових криза и нестабилности.

Као битан предуслов за заједничко, координирано деловање у циљу остваривања повољног безбедносног окружења на простору Западног Балкана, може се истаћи степен идентичности у идентификовању две основе групе безбедносних изазова, ризика и претњи код готово свих земаља, који битно опредељује ангажовање националних и колективних ресурса система безбедности у свим ситуацијама:

Прву групу сачињавају класични безбедносни изазови и претње који се огледају у сукобима међу државама, односно сукобима различитих ентитета унутар једне државе, који се могу испољити као класичан оружани сукоб међу државама, као оружана побуна дела становништва против владе или као страна војна интервенција у корист неке од држава или ентитета умешаних у оружани сукоб.¹⁸⁵ Опасност од оружаног сукоба у региону данас битно је смањена, али рат као средство решавања спорних питања у региону није у потпуности искључен, нарочито не на локалним нивоима.

¹⁸⁵ Види шире у Драгишић З.: *Безбедносни идентитет Балкана и ЕУ*, Факултет Безбедности, Београд, 2013, стр. 8

Другу групу безбедносних изазова чине асиметричне претње, чији су носиоци недржавни субјекти који делују на простору Балкана.

Организовани криминал представља озбиљну безбедносну претњу, између осталог због политичких аспирација које испољавају организатори криминалних активности. Те аспирације се остварују кроз корупцију профитабилних привредних грана и легализацију незаконито стеченог новца, чиме се преузима управљање економијом, здравством и образовањем, медијима, цивилним друштвом, верским организацијама и политичким партијама. То је проблем који државе не могу самостално да реше, него решавање овог проблема захтева не само регионалну сарадњу, већ и сасвим нов начин креирања државне и међудржавне политике.

Пролиферација оружја за масовно уништење и његова употреба у терористичке сврхе, као и сви други асиметрични облици потенцијалних угрожавања војне и невојне природе главне су безбедносне претње у региону Западног Балкана, због чега се војна димензија угрожавања мира и безбедности не може у потпуности искључити.

Тероризам ће представљати једну од значајнијих претњи у региону. Због свог карактера он захтева одговор не само националних система безбедности него регионалну али и најширу међународну сарадњу.

Неравномеран економски развој с даљим продубљивањем разлика између развијених и неразвијених држава, демографска експанзија с потенцијалним економским миграцијама, главни су извори безбедносних претњи економско - социјалног аспекта овог региона.

Недовољно и недоследно уређење питања заштите животне средине итекако се препознају као реалне претње које дугорочно могу попримити и врло конкретне политичке и безбедносне импликације у региону, јер директно или индиректно утичу на повећање негативних ефеката у виду климатских промена, нарушавања глобалне природне равнотеже, несистематског исцрпљивања природних извора и слично. Безбедносне претње такође представљају и потенцијалне „еколошке бомбе“ у виду нуклеарних електрана и застарелих индустријских постројења у региону.

Као потенцијални извори нестабилности Западног Балкана никако не смемо занемарити могућност ескалације националних, верских и економских супротности, миграције изазване локалним кризама и сукобима, кријумчарење људи, дрога и оружја.

Економски проблеми, односно стагнација у процесу транзиције праћена јачањем организираног криминала, повећањем незапослености, спора имплементација норми из корпуса људских права и права националних мањина и друго, и даље су дестабилизујући чиниоци регионалне развијености Западног Балкана.

Оваква испреплетеност и међузависност безбедносних изазова, ризика и претњи превазилази способности самосталног одговора земаља у региону, односно не могу се ограничавати административним границама. Зато се све више намеће потреба за прихватањем тзв. „свеобухватног приступа“ којим се опасности смањују и отклањају међудржавном и регионалном сарадњом и тражењем заједничких одговора и решења, пре свега кроз дијалог, партнерство и усклађивање законске регулативе.

Све ово указује неопходност прихватања новог безбедносног обрасца и потребе координације између земаља Западног Балкана ради супротстављања савременим безбедносним изазовима, ризицима и претњама, што се најбоље постиже чланством у регионалним иницијативама, укључивањем у колективне системе безбедности.

III УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНИХ БЕЗБЕДНОСНИХ СУБЈЕКТА НА БЕЗБЕДНОСТ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

1. Теоријско одређење појма утицаја

Појам „утицаја“ се у свакодневном говору употребљава за представљање разлога због којих је учињена нека радња или поступак. Тако се у Речнику српског језика „утицај“ дефинише као деловање на нечији рад или усмеравање нечијих поступака, односно понашања, одређења и слично. „Усмеравање“ се још дефинише и као уплив, односно моћ деловања на неког или на нешто.¹⁸⁶ Енглески речници термин утицај, односно *influence* (етимолошки израз је настао од латинске речи *influens*), такође схватају као деловање на особу или ствар, али без чињења одређене радње. Утицај је према њима количина моћи коју поседује појединац или група којом се постиже ефекат на друге без директног или очигледног ангажовања.

Дакле, може се рећи да садржај појма „утицај“ представља однос субјекта који га врши и објекта који га са мањом или већом свешћу и добровољношћу прихвата. Принцип добровољности је у односима објекта према деловању субјекта дефиниција специфика, која „утицај“ разликује од уцене,¹⁸⁷ принуде¹⁸⁸ и других видова односа између елемената система које нису једнаки како је то случај међу људима, државама и међународним организацијама. Суштина односа објекта „утицаја“ јесте управо одређена слобода која му је објективно дата да се одреди према деловању субјекта који жели да му наметне свој интерес који је, у мањој или већој мери, у сагласности са интересима објекта. Важно је напоменути да је „утицај“ колективна категорија и да може постојати искључиво као категорија у односима вишечланог система.

Друга битна карактеристика појма „утицај“ везана је за појам моћи. Суштински, појам моћи се у односу на „утицај“ понаша класификаторски, односно одваја субјекат

¹⁸⁶ *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007, стр. 1422.

¹⁸⁷ Принуда је притисак на вољу применом силе или претње с циљем да се неко натера на одређено понашање које иначе не жели. Примена силе или претње се усмерава на чињење, нечињење или трпљење субјекта. Наведено према: Јовашевић Драган: *Лексикон кривичног права*, Службени гласник, Београд, 2006, стр.585-586.

¹⁸⁸ Уцена је принуђивање другог лица путем претње да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине. принуђавање се врши претњом да ће се открити нешто што може да шкоди части и угледу субјекта или њему блиског лица. Наведено према: Јовашевић Драган: *Лексикон кривичног права*, Службени гласник, Београд, 2006, стр.779.

од објекта у узајамности односа према коме, по правилу, моћнији намећу своје интересе елементима система који не поседују довољно моћи. Има ли боље прилике да се овакви односи узајамности сагледају од међународних односа у савременим условима глобализације? Субјекти међународних односа су, иако формалноправно равноправни у реализацији своје суверености на унутрашњем и спољнополитичком плану, суштински детерминисани управо појмом моћи односно хијерархијом моћи да међународном плану. Појам моћи их дефинише на међународној сцени, у међусобним билатералним односима, као и унутар међународних организација којима припадају. Можда је најбољи пример за признање принципа моћи у међународним односима управо Повеља Уједињених нација. Наиме, она признаје једнакост свих држава пред међународним јавним правом, али истовремено формира и Савет безбедности, у коме се поред ротационих чланица налазе и пет сталних чланица, великих сила послератног периода изузев поражених у Другом светском рату. Иако се тај изузетак од начела равноправности правдао негативним искуствима Лиге народа да очува мир у свету, чињеница је да су се оснивачи Уједињених нација на овај начин сагласили да нема очувања светског мира без уважавања моћи великих сила. Наиме, давањем права коришћења вета сталним чланицама Савета безбедности створени су правни основи за неравноправан третман интереса великих сила у односу на остале државе. То се правдало, онда али и до данашњих дана, чињеницом да су међународни односи по својим карактеристикама неуређени и да се на овај начин обезбеђује спровођење Монтескјеовог (Charles Montesquieu) принципа да једну моћ може да сузбије само иста моћ. Чињеница је да је принцип равноправности свих грађана према унутрашњем праву релативно лако реализовати, али у међународним односима нема универзалног устава нити глобалне полиције и судства које би били у стању да реализују одредбе међународног права које се тичу принципа равноправности држава. Управо је у самој природи државе на међународној сцени „глад за моћи“ како је то описао Хобс. Моћ је дакле нужан услов и средство за реализацију интереса у међународној арени, не само држава, већ и међународних организација, које моћ црпе из „изворне моћи“ држава чланица. У том контексту треба разматрати и чињеницу да међународне организације које имају многобројно чланство држава са малом моћи не могу надоместити међународне организације са малобројним чланством, али моћних држава. Најбољи пример је поређење Афричке Уније, која окупља 53 државе и Европске Уније или НАТО - а са 28 држава. Капацитети моћи НАТО - а или Европске Уније су

неупоредиво већи од Афричке Уније, јер се већина најразвијенијих држава налази у њиховом чланству.

2. Утицаји међународних безбедносних субјеката на земље Западног Балкана

2.1. Политички утицај међународних безбедносних субјеката

2.1.1. Политички утицај Организације Уједињених нација (УН)

На основу Повеље Уједињених нација, Глава VII (чл. 39-51), Савет безбедности може да предузме привремене мере које имају за циљ да спрече нарушавање „међународног мира и безбедности“, пре но што СБ „учини препоруку или донесе одлуку о мерама предвиђеним у чл. 39“. Уколико привремене мере нису допринеле постизању жељених резултата, Савет безбедности има овлашћења да предузме принудне мере које се могу сврстати у три категорије:

1) **политичке мере**, које могу укључивати прекид дипломатских односа, суспензију чланских права у агенцијама и другим организацијама које делују под окриљем система УН – а, искључење из чланства УН – а, непризнавање стања створеног незаконитом употребом силе;

2) **економско – финансијске мере** које подразумевају потпуно или делимично блокирање финансијских фондова држава и појединаца, прекид трговинских односа, железничког, поморског или ваздушног саобраћаја и

3) предузимање **војних мера** као крајње средство којим располажу УН. Све чланице УН – а дужне су да, на позив Савета безбедности, ставе на располагање оружане снаге, помоћ и олакшице, укључујући и право пролаза преко своје територије.

Разматрајући спектар расположивог деловања Савета безбедности УН – а, закључујемо да су на простору Западног Балкана током кризе деведесетих година примењене апсолутно све расположиве мере за очување „међународног мира и безбедности“. Савезна Република Југославија (СРЈ) је била под економским санкцијама, суспендовано јој је чланство у УН – у, прекинути су билатерални дипломатски односи са многим западним државама, НАТО савез је војно интервенисао

на територији бивше СРЈ, што је *post festum* легализовано усвајањем Резолуције 1244 Савета безбедности УН – а. Очигледно је да се ангажовање УН – а није показало као делотворно током кризе на просторима бивше СРФЈ, о чему јасно сведочи неуспех мисија у Хрватској и Босни и Херцеговини, као и изостанак реакције на ваздушну операцију НАТО – а простив СРЈ, која није имала мандат Савета безбедности УН – а за оружано деловање, те се према одредбама кодификованог међународног права може сматрати агресијом¹⁸⁹.

Анализом досадашњег, вишедеценијског деловања УН – а може се закључити неспоран огроман допринос развоју и функционисању универзалног система колективне безбедности у одржавању међународног мира и безбедности. Међутим, УН се од краја Хладног рата налазе у озбиљној кризи. Делимично, то није само последица понашања појединих великих сила које у последње две и по деценије систематски игноришу и потцењују циљеве и начела УН – а и унилатералним акцијама крше забрану примене силе у међународним односима, кријући своје праве мотиве и интересе иза наводног хуманитаризма и заштите људских права. Сведоци смо да САД, Руска Федерација и још неке државе у својим стратегијама националне безбедности дефинишу превентивне и преемптивне ударе (*preemptive strike*)¹⁹⁰ у иностранству као своје легитимно право што свакако угрожава „међународни мир“, и у директној је супротности са одредбама Повеље УН – а.

Чињеница је да се Повеља УН – а писала за услове у међународним односима који су важили за период након Другог светског рата и да је у своје време представљала напредак у односу на Лигу народа чију је улогу у међународним односима наследила. Дакле, јасно је да Повеља није могла да предвиди развој међународних односа и да буде применљива за савремене услове. Иако о томе постоји свест више деценија уназад, није постигнут консензус на међународној сцени за њену измену и прилагођавање савременом тренутку развоја цивилизације. Истини за вољу, велике силе нису имале ни мотива за такву врсту напора. Тако долазимо до другог

¹⁸⁹ Кривокапић Б.: *Међународно право - корени, развој, перспективе*, Мегатренд универзитет, Београд, 2006, стр. 213-221.

¹⁹⁰ Ради се о Стратегији националне безбедности САД из 2002. године, којом се под изговором да доктрина стратегије одвраћања не делује на ирационалне субјекте као што су исламистички терористи, већ се мора деловати свугде у свету где постоји претња за организовање терористичких напада на САД и њихове савезнике. Наведена стратегија је послужила за оправдање планираног рата против Ирака и доживела фијаско, пошто су САД и савезници морале да признају „грешку“ јер у Ираку нису нашли оружје за масовно уништење што је био изговор за почетак војне операције.

значајног разлога кризе УН – а, која се укратко може назвати недостатак политичке воље да се примени дух Повеље УН – а, већ се она тумачи правним методама и то веома стриктно, односно ригидно. Наиме, сама Повеља УН – а је многе области међународних односа оставила недефинисане. Прво, Повеља говори само о „међународном миру“ и предузимању колективних мера у случају кршења „међународног мира“, док су питања грађанског рата, револуције или унутрашњих немира остала изван домаћаја УН – а до границе до које ти догађаји не угрожавају или ремете светски мир. Наравно да се не ради о случајном пропусту, већ о чињеници да се било каквим деловањем у том смеру крши принцип Повеље УН – а о немешању у унутрашње, односно суверене ствари других држава. Ова област је централно место које је искоришћено да се од краја Хладног рата у свету предузме значајан број војних интервенција уз и без одобрења СБ – а, уз кршење принципа Повеље УН – а и др. Примери су Други Заливски рат против Ирака и оружана интервенција на СРЈ 1999. Године, која по међународном праву представља очигледан пример агресије, јер су САД и њени савезници војно интервенисали без одобрења Савета безбедности.

Агресија на СРЈ представља почетак ерозије угледа УН – а и његове дискредитације као организације која би требало да превентивно и непристрасно делује у циљу одржања и унапређења мира и безбедности у свету. Повеља УН – а прокламује и начело самоопредељења, које је такође постало извор међународних спорова, јер се начело селективно уважавало, често и кршило на штету територијалне целовитости и суверенитета појединих чланица УН – а. Насилно отцепљење Косова и Метохије од Републике Србије је најочигледнији пример двоструких аршина у примени начела самоопрадељења, имајући у виду и распад бивше СФРЈ, када исто начело није било доступно свим заинтересованим странама (Хрватска, БиХ, Словенија и Македонија су искористиле ово начело уз подршку Запада и прогласиле независност).

Сви наведени разлози указују да је маргинализован политички утицај УН – а у региону Западног Балкана, без намере да се упуштамо у разлоге појединих држава и међународних организација у вези са њиховим деловањем, односно неангажовањем у оквиру УН – а или супротно Повељи УН -а.

2.1.2. Политички утицај Северноатлантског савеза (НАТО)

Крај Хладног рата, узрокован нестанком Совјетског Савеза са светске сцене, није довео до нестанка Северноатлантског савеза као што би било логично, јер је ова организација и настала као противтежа Варшавског уговора. Убрзо су чланице Алијансе покренуле иницијативе за промену стратешког концепта НАТО – а у циљу очувања и унапређења безбедности чланица савеза и његовог ширења на исток Европе. Истовремено, већина новостворених држава у Средњој и Источној Европи изразила је жељу да се прикључи западним интеграцијама и постане део новог европског безбедносног поретка. Нови стратешки концепт Алијансе усвојен је на састанку шефова држава и влада НАТО – а у Риму 1991. Године, којим је одлучено да се смањи број снага и борбена готовост Савеза у Европи, уз повећање мобилности, флексибилности и способности брзог деловања у кризним ситуацијама. На састанку је наглашена судбинска повезаност европске безбедности са безбедношћу САД – а и Канаде, као и даље јачање европског безбедносног идентитета, успостављањем нових облика сарадње са новонасталим европским демократијама. Уместо самоукидања под утицајем САД – а и њених савезника, дошло је до суштинске измењене природе НАТО – а. Криза у бившој СФРЈ искоришћена је да НАТО први пут у својој историји војно интервенише изван територије земаља чланица. Дакле, може се рећи да је криза на простору биве СФРЈ утицала на судбину Савеза у смислу његовог опстанка, али и на његов развој и прилагођавање новим безбедностим ризицима и претњама који су карактерисали постхладноратовски период. На овај начин је Савез настојао да се прикаже као једини гарант европске и међународне безбедности после Хладног рата.

Потврду нове стратешке улоге НАТО – а после Хладног рата донео је Самит у Бриселу 1994. Године када су усвојене далекосежне одлуке, пре свега усвајање програма Партнерства за мир (Partnership for Peace – PfP/ПЗМ), који је означио нову еру европске и евроатлантске сарадње у области безбедности, очувања и унапређења мира. Основни циљеви ПЗМ су: олакшавање јавности рада у области планирања националне одбране и процесу доношења војног буџета; обезбеђивање демократске контроле оружаних снага; спремност да се, у складу са уставним претпоставкама, учествује у операцијама по овлашћењу УН – а и/или ОЕБС – а; унапређење војних односа и сарадње са НАТО – ом ради заједничког планирања, обуке и вежби, у циљу јачања способности учесника ПЗМ – а, да остваре своју мисију у одржавању мира,

хуманитарних операција и осталих активности; и дугорочни развој тих снага које ће бити у стању да боље дејствују заједно са НАТО – ом.¹⁹¹

Иако у расправама о интервенцији НАТО – а преовладава ваздухопловна кампања против СР Југославије из 1999. Године и мировни процес на КиМ, Савез је заправо у БиХ „прешао Рубикон“ ангажујући се ван територија држава чланица (out of area). Наиме, НАТО се војно ангажовао у БиХ 1994. Године, када је оборио четири авиона ратног ваздухопловства босанских Срба. Савез је интервенисао у БиХ ради заустављања рата, и од тада је посао Савеза помагање у решавању сукоба у евроатлантском региону. За територију БиХ се везује још један куриозитет у деловању НАТО – а. Наиме, прва провера заједничког деловања Алијансе и чланица ПЗМ уследила је у време сукоба у БиХ, оснивањем Снага за имплементацију (IFOR) и, касније Снага за стабилизацију (SFOR).

У то време је интервенција била веома осетљиво међународно питање. Прошло је више од четири године рата на територији бивше СФРЈ и готово исто толико времена расправе у Савезу, пре него што је НАТО интервенисао. У међувремену, расправа је изазвала велике проблеме у односима савезника са две стране Атлантика. Односи између САД – а, Велике Британије и Француске погоршали су се између 1992. И 1995. Године. САД су захтевале принципијелу и снажнију интервенцију у рату против босанских Срба, али нису биле вољне да своје војнике ангажује у операцији коју предводе УН. Француска и Велика Британија лоше су се припремале за слање властитих војника у операцију коју су предводиле УН, не желећи да ризикују политички капитал укључен у принципијелнији приступ рату који би неизбежно укључио пристрасност једној или другој страни, па су се радије усмериле на напоре за наговарање владе у Сарајеву да се сложи са поразом. Одлука о слању Снага за имплементацију мира у БиХ 1995. Године била је толико спорна да је једна од чланица НАТО – а, Грчка, одбила да пружи подршку мисији и службено забележила неодобравање, иако није спречила операцију. Подсећамо да је непосредан повод за интервенцију НАТО – а у рату у Босни и Херцеговини била Сребреница.¹⁹²

¹⁹¹ Бајагић М.: *Међународна безбедност*, Криминалистичко - полицијска академија, Београд, 2012, стр. 33.

¹⁹² Шире видети у зборнику Чехулић Лидија: *НАТО и нови међународни односи*, Политичка култура и Атлантско вијеће Хрватске, Загреб, 2004, чланак Christopher Bennett, стр. 30-36.

Нови стратешки концепт НАТО – а заснивао се на три кључне претпоставке које одражавају промене у којима је деловао Савез – то је, између осталог, и успостављање дијалога између чланица НАТО – а и новонасталих европских држава, јачање билатералне и мултилатералне сарадње са наведеним државама, и превладавању постојећих криза и спречавању сукоба. Снаге за имплементацију мира у БиХ су дакле биле практична провера новог стратешког концепта Алијансе, и то успешна. Убрзо је основано Веће за сарадњу Северноатлантског Савета (*North-Atlantic Cooperative Council – NAAC*) које је 1997. Године прерасло у Савет за евроатлантско партнерство (*Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC*). Основни задатак Већа био је успостављање сарадње између чланица НАТО – а и земаља бившег Варшавског пакта, у циљу изградње новог европског безбедносног окружења, кроз редовне консултације и саветовања о свим значајним политичким и безбедносним питањима чланица Већа; јачање економске сарадње, посебно у области планирања одбрамбеног буџета, и размену информација о свим питањима сарадње. На састанку у Мадриду јула 1997. Године договорено је ширење Програма ПЗМ новим чланицама и дефинисана је обавеза учешћа у заједничким војним вежбама са НАТО – ом у кризним подручјима. Чланице ПЗМ су укључене у планирање и припрему заједничких операција, а предвиђено је и њихово јаче присуство у структурама НАТО – а. У фебруару 1998. Године чланице ПЗМ су први пут учествовале у вежби управљања кризом. Сценарио је био фокусиран на НАТО акције мировне подршке под мандатом УН – а.

НАТО је за ангажовање на Косову и Метохији изабрао снажнији приступ од онога након доласка у ту покрајину 1999. Године. Штавише, без обзира на ризик, било је пресудно што је Савез донео колективну одлуку о интервенцији на КиМ на основу годишње анализе безбедносне ситуације. Тада је Алијанса дошла до закључка да би без њихове интервенције ризик био много већи, као и последице.

Међутим, трансформација НАТО – а у војни савез који би требало да под окриљем УН – а преузме глобални примат у тзв. „хуманитарним операцијама и операцијама управљања кризама“ није протекла без проблема. Ваздушна интервенција НАТО – а у СРЈ 1999. Године је било „глобални преседан далекосежног дејства“, акција изведена без дозволе Савета безбедности УН – а, чиме је потврђена тежња НАТО – а да се „кохабитација скрајнутог УН модела и експанзивног НАТО модела глобалне безбедности“ спроведе у корист НАТО – а. Последња криза у Ираку и

иницијатива САД – а према глобалном „рату против тероризма“ без јасних критеријума и дефинисаног непријатеља, указује да НАТО још увек тражи сопствени идентитет за XXI век.

Следећи стратешки документ од значаја за даљу трансформацију НАТО – а је „Нови стратешки концепт: активан ангажман, модерна одбрана“ („NATO Strategic Concept: Active Engagement, Modern Defence“). Мисија Концепта је усмеравање надолazeће фазе „Револуције НАТО – а“, како би НАТО остао ефикасан у мењању света и борби са новим претњама, са новим могућностима и партнерима. Концепт изнова потврђује обавезе чланица НАТО – а у узајамној одбрани, укључујући нове претње безбедности; обавезује Савез на превенцију и руковођење кризама и стабилизацију постконфликтних ситуација кроз ближу сарадњу са међународним партнерима, пре свега УН – ом и ЕУ; нуди партнерима могућност за већи политички ангажман са НАТО – ом и значајну улогу у обликовању НАТО операција. Поново се наглашава одлучна отвореност за све демократске државе у Европи које могу да испуне стандарде чланства, јер проширење доприноси јединственој Европи, слободној и у стању мира итд.

Ангажовањем у Македонији, НАТО је отишао корак даље, па је први пут своје снаге ангажовао у циљу превенције сукоба. С обзиром на чињеницу да у свим случајевима, као што су скептици предвидели, није било војног решења сукоба, војни размештаји су дали оквир у којем друге службе могу тражити одговарајућа решења. Међутим, проблеми у државама Западног Балкана у посконфликтном периоду имали су мноштво изазова, од којих је НАТО издвојио најсложеније: прелаз с комунизма и планске привреде на демократију и слободно тржиште, последице рата и национално питање. За решавање ових питања међународна заједница није имала, а чини се да их нема ни данас, одговарајуће инструменте. То свакако није само присуство снага НАТО – а на терену. Такви проблеми захтевају иновативне и прилагодљиве приступе, разрађујући оно што функционише и оно што не делује и обликујући начела у складу са новонасталом ситуацијом.

Искуства из операција НАТО – а на Западном Балкану и у Авганистану јасно говоре да је свеобухватан политички, цивилни и војни приступ неопходан за ефикасно управљање кризама. Најбољи начин управљања сукобима је да се спречи њихов настанак, тако да ће НАТО пратити и анализирати међународно окружење како би предвидео кризе, и према потреби предузео активне кораке на спречавању њихове

ескалације. Тамо где се спречавање сукоба покаже неуспешним, НАТО ће бити припремљен и способан да управља тим сукобом јер поседује јединствене капацитете за управљање кризама, укључујући и неупоредиву способност да употреби и одржи робусне војне снаге на терену. Међутим, чак и када се оконча сукоб Алијанса ће бити спремна да допринесе стабилизацији и реконструкцији где је то могуће, у сарадњи са другим релевантним међународним актерима.

Због доминантне претње светском миру и безбедности од оружја за масовно уништење, уз наглашавање значаја одржања безбедности Савеза кроз низ активности и промоцију контроле наоружања, разоружавања и уништења конвенционалног наоружања и оружја за масовно уништење, Концепт говори о неколико стратешких области, од којих и даље примарно место заузимају стратегијски концепти „отворених врата“¹⁹³ и „партнерства“. Док је политика „отворених врата“ јасна и недвосмислена, политика „партнерства“ има дугорочнији и далекосежнији значај. Реализацијом ове политике НАТО настоји да прерасте регионалне оквире и постане глобална политичко – безбедносна организација. У прилог тој тврдњи говори и декларација потписана између УН – а и НАТО – а из 2008. Године у којој се истиче неопходност политичког дијалога са УН – ом и неопходност практичне сарадње у реализацији мисија управљања кризама у којима су обе организације инволвиране.

Други значајан партнер НАТО – а је Европска унија, која је учинила значајан искорак усвајањем Лисабонског уговора у јачању капацитета за заједничко деловање у кризном менаџменту и јачању безбедности. Стратегијски концепт НАТО – а предвиђа да са ЕУ морају имати јачу улогу у пружању подршке међународном миру и безбедности, због чега се предвиђа: јачање стратешког партнерства са ЕУ у духу потпуне међусобне отворености, транспарентности, комплементарности и поштовања аутономије и институционалног интегритета обе организације; побољшање практичне сарадње у операцијама управљања кризама, од координираног планирања до међусобне подршке; проширење политичких консултација о свим питањима од заједничког интереса у циљу размене процена и планова; и сарадња у развоју

¹⁹³ Подразумева наставак процеса ширења НАТО - а, чија се перспектива сарадње у области безбедности сматрају основама унапређења европске стабилности на темељу прихватања заједничких вредности, које су основ интеграција оних европских земаља које желе у евроатлантске структуре. Врата чланства у НАТО – у су потпуно отворена за све европске демократије које деле вредности Савеза, спремне да преузму обавезе чланства.

способности да се „дуплирања“ сведу на минимум, уз истовремено повећање исплативости¹⁹⁴.

Концепт НАТО – а предвиђа унапређење политичких преговора и практичне сарадње са Русијом у областима од заједничког интереса, као и коришћење потенцијала Савета НАТО – а за дијалог између НАТО – а и Русије, и њихове заједничке акције. Савет за евроатлантско партнерство и ПзМ се у НАТО – у цене као централна тела за очувања слободне и мирне Европе као целине. Наглашава се посвећеност развоју пријатељских односа и сарадње са земљама Медитерана и олакшавање интеграције Западног Балкана у циљу обезбеђења трајног мира и стабилности, на основу демократских вредности, регионалне сарадње и добросуседских односа.

Дакле, може се рећи да НАТО сарадњом са УН – ом, ЕУ и Русијом обухватио најутицајне и најзначајније ванрегионалне субјекте који имају своје историјске и сваке друге интересе на Западном Балкану. С обзиром на присуство Алијансе у региону Западног Балкана и њихове рефлексије на безбедност у региону, јасно је да имају и веома значајан политички утицај на све државе региона.

2.1.3. Политички утицај Европске уније (ЕУ)

Ратификовањем Споразума из Лисабона из 2007. године, Европска унија (ЕУ) је добила много на функционалности и заједничком спољнополитичком наступу према другим субјектима на међународном плану, али и на безбедносном и одбрамбеном плану. Јасно је да ЕУ још није у довољној мери интегрисана да би могла деловати као јединствен субјекат међународних односа по свим питањима спољнополитичког ангажовања, и то превасходно због задржавања унутрашње демократичности, односно задржавања принципа једногласног одлучивања. Томе треба додати и сложену процедуру одлучивања у ЕУ која може показати одређене слабости на спољнополитичком плану, али не мора нужно значити и њен недостатак, јер постоје случајеви када процес међувладиних усаглашавања око одређених спољнополитичких проблема изнедре квалитетнија решења од оних које се доносе на националним

¹⁹⁴ Бајагић М.: *Међународна безбедност*, Криминалистичко - полицијска академија, Београд, 2012, стр. 37

нивоима. Чест је случај да велике силе своје спољнополитичке одлуке доносе у складу са унутрашњеполитичким интересима, што се у случају одлучивања у ЕУ веома ретко може догодити, због транспарентног начина одлучивања у коме учествују више органа Уније и постоји јасно дефинисани след догађаја и усаглашавања, пре усвајања коначне одлуке.

Спољнополитички утицај ЕУ на регион Западног Балкана се, по цену грешке због велике симплификације аспеката њеног деловања, најбоље може сагледати кроз реализацију њених програма економске помоћи и наставка процеса проширења на државе региона. Чињеница да и у време глобалне економске кризе ЕУ има могућности и воље да издваја финансијска средства за подстицај економског развоја и структурне реформе у државама Западног Балкана је довољан аргумент да је Брисел свестан важности наведеног спољнополитичког инструмента. Истовремено, све чешће Европска унија укида предвиђене финансијске квоте за поједине државе, као меру кажњавања због неуспешне или недовољно успешне реализације преузетих обавеза у односима са ЕУ. Дакле, више је него очигледно да се ради о класичном спољнополитичком инструменту са којим ЕУ постиже заједничке циљеве, и то како према државама партнерима, тако и према државама чланицама ЕУ. То је био случај са Бугарском којој је ЕУ укинула предвиђену финансијску квоту за структурне реформе, због лоших резултата у борби против корупције бивше Владе премијера Бојка Борисова.

Чињеница је да све државе Западног Балкана имају за свој спољнополитички циљ прикључење ЕУ показује да и у време великих проблема у самој Унији она није престала да буде привлачна за нове чланице. Разлози нису искључиво економске природе, већ и потребе да се усвоје стандарди ЕУ у смислу „доброг владања“, који су дефинисани у преговарачком процесу са ЕУ. Дакле, постоји свест да ће се нагомилани економски, политички и општедруштвени проблеми у државама Западног Балкана ефикасније и рационалније решавати у сарадњи са институцијама ЕУ и кроз њене механизме за пријем у чланство.

Након историјског петог проширења ЕУ¹⁹⁵ географско ширење Уније скоро да је исцрпљено.¹⁹⁶ Мало је вероватно да ће се Норвешка и Швајцарска скоро придружити

¹⁹⁵ Ради се о пријему Румуније и Бугарске у пуноправно чланство у ЕУ од 1. јануара 2007. године.

¹⁹⁶ Прокопијевић М.: *Европска унија*, друго допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 48.

Унији. Исланд је поднео захтев за пријем у чланство. Поред тога, остају Украјина која је због премишљања да постане део ЕУ или да остане верна Русији упала у озбиљну политичку кризу, као и Молдавија и Белорусија које су још увек далеко од уласка у аранжмане са ЕУ. Овде је врло умесно поставити питање да ли Унија има других региона где би могла да настави са реализацијом своје прокламоване политике „отворених врата“? Јасно је да су то земље Западног Балкана и Турска. Анализирајући тренутну ситуацију видимо да Унија има само две државе кандидате, Македонију и Турску. Македонија у овом тренутку има веће шансе од Турске према којој Унија, мора се признати, води нејасну политику. Са једне стране, део земаља чланица подстиче Турску да испуњава услове и напредује ка ЕУ, али истовремено са друге стране друге земље чланице разним потезима одржавају безбедну дистанцу што наводи на закључак да у Унији не постоји сагласност око уласка Турске у ЕУ. Унија, поред настављања процеса проширења и поред знакова „замора“, настоји да искористи своју привлачност за решавање регионалних проблема на Западном Балкану. У том смислу не треба очекивати да ће Унија променити своју политику дефинисану одлуком Европског савета из 2000. године, којом све државе Западног Балкана уживају статус потенцијалног кандидата, и укључене су у процес стабилизације и придруживања.

Прве две државе Западног Балкана које су закључиле Споразум о стабилизацији и придруживању су Македонија 2000. и Хрватска 2001. године, затим је остатак земаља Западног Балкана Споразуме закључио по следећем редоследу: Албанија 2006, Црна Гора 2007, Србија 29. априла и БиХ 16. јуна 2008. године. Без обзира што се сви Споразуми по правилу састоје од преамбуле и десет поглавља ипак кажемо да се због разликама у времену закључивања са појединим земљама Западног Балкана и сами Споразуми разликују. Та разлика није у структури нити у обиму питања која су покривени наведеним документом, већ у појединим деловима садржине структуре због тога што је у међувремену дошло до развоја права ЕУ. Истовремено, не треба занемарити чињеницу да је ЕУ 2000. и 2001. године, када су Споразум потписале Македонија и Хрватска бројала 15, а у тренутку када је то учинила Србија и БиХ, ЕУ је имала 27 земаља чланица.

Може се рећи да су већина држава Западног Балкана, иако на различитом степену интегрисаности према Унији, још увек у фази припреме за почетак преговора о ступању у чланство, што је процес који ће захтевати велике реформе и усаглашавања са стандардима Уније, али и процес који ће захтевати промењен начин комуникације са

суседима и другачији приступ решавању наслеђених проблема у региону. Управо у том светлу треба сагледавати начело добросуседских односа на коме инсистира Унија, која не жели да у своје структуре унесе нерешене проблеме из прошлости који карактеришу политичке прилике на Западном Балкану. Извесно је да се ради о дугом и сложеном процесу у коме ће Унија сасвим сигурно играти значајну улогу. Као веома сликовит пример се може навести ангажовање високе представнице ЕУ за спољну и безбедносну политику Кетрин Ештон у преговарачком процесу између Београда и Приштине.

2.2. Економски утицај

2.2.1. Економски утицај Организације уједињених нација (УН)

Економски утицај УН - а на глобалне али и регионалне социо - економске прилике реализује се кроз деловање Економско - социјалног савета УН. Надлежности Економско - социјалног савета су економски и социјални развој држава чланица. Главни циљеви су му: повећање животног стандарда становништва, пуна запосленост, социјално здравље, људска права и слободе, као и културни и образовни развој. У свом саставу Савет има мноштво функционалних - ресорних комисија за одрживи развој, људска права и сл. Поред тога, под окриљем Савета делују и специјализоване агенције, као што су Светска здравствена организација, Светска банка, Међународни монетарни фонд и друге. Специјализоване агенције су аутономне агенције које сарађују са УН - ом и међусобно, и координисане су од стране Економског и социјалног савета УН - а.

Утицај УН - а на економске прилике у региону се у највећем броју случајева своди на деловање Међународног монетарног фонда (ММФ / IMF – International Monetary Fund) и Групаације светске банке (World Bank Group). Због тога ћемо деловање наведених специјализованих агенција посебно анализирати и сагледати њихов утицај на економске прилике у региону у савременим условима светске економске кризе.

За ММФ и Групацију светске банке често се каже да су сестринске организације, јер су им функције комплементарне, односно међу њима постоји подела надлежности, подела посла која углавном добро функционише.¹⁹⁷

Комплементарност се огледа у томе што је ММФ углавном оријентисан на пружање тзв. техничке подршке (technical assistance), област међународних плаћања и политике девизних курсева и одобравање углавном краткорочних кредита земљама чланицама за текуће уравнотежавање платног биланса, док је Групација светске банке оријентисана ка дугорочним пројектима (после оснивања – за обнову ратом разрушених економија, а данас – за специфичне пројекте – изградњу водовода, мостова, заштиту животне околине и сл). Док је ММФ – међународна финансијска институција, Светска банка је кредитна институција. Разлике између ММФ - а и Светске банке могу се шематски представити на следећи начин:

Табела бр. 10: Главне разлике између ММФ - а и Групације светске банке¹⁹⁸

	ММФ	СВЕТСКА БАНКА
Карактер	Монетарна институција	Развојна институција
Оријентација	Стање потражње у привреди	Стање понуде у Привреди
Циљ	Монтерана стабилност, финансирање краткорочног дефицита платног биланса	Промоција и финансирање привредног развоја
Кредитирање	Стављање на располагање програма кредитирања свим члановима индустријских земаља и земаља у развоју	Кредитирање пројеката земаља у развоју
Кредитни Услови	Краткорочни/средњорочни кредити	Дугорочни кредити

Светска банка, као групација, садржи пет међународних организација које тесно сарађују у оквиру Групације. Све оне заједно називају се *Групацијом светске банке*. Иако се Међународна банка за обнову и развој (International Bank for Reconstruction and Development - IBRD)¹⁹⁹ често сматра синонимом за Светску банку, говоримо о

¹⁹⁷ Ове две организације су формиране истог дана 1944. године и истом месту, Бретон Вудсу (Bretton Woods), у држави Њу Хемшир (New Hampshire), САД, од стране виђенијих економиста и политичара тога времена и имају седиште у истој улици у Вашингтону.

¹⁹⁸ Гргић М. и Билас В.: *Међународна економија*, Ларес плус, Загреб, 2008, стр. 643

¹⁹⁹ IBRD је класична међународна развојна банка која под повољним условима кредитира земље у развоју и сиромашније земље.

Групацији светске банке (World Bank Group), јер је IBRD само једна, додуше стожерна организација ове групације коју још чине: Међународно удружење за развој (International Development Association/ IDA),²⁰⁰ Међународна финансијска корпорација (International Financial Corporation/ IFC)²⁰¹ и Мултилатерална агенција за гарантовање инвестиција (Multilateral Investment Guarantee Agency/ MIGA)²⁰² и Међународни центар за решавање инвестиционих спорова (International Centre for Settlement of Investment Disputes/ ICSID).

Заједнички циљ свих ових институција је да подигну животни стандард неразвијеног света, каналисањем финансијских средстава из развијених земаља у земље у развоју. Главни задатак Групације светске банке је и да створи погодне оперативне услове за приватни сектор и допунске фондове за приватна предузећа, посебно за дугорочне инвестиције у инфраструктуру. Своју политику кредитирања настоји да прилагоди потребама појединачних земаља чланица. За земље са ниским дохотком по глави становника и оне у транзицији, улажу се напори за стварање правног и регулаторног оквира, развој банкарског ситема и приватизације. Овде је неопходно истаћи да су, након ратних сукоба на простору бивше СФРЈ, поједине државе региона, међу којима је и Србија, добијале донације и бескаматне кредите од Међународног удружења за развој који су иначе намењени за најсиромашније државе Африке и Азије у првом постоконијалном периоду развоја. За земље са средњим дохотком по глави становника које су већ почеле са реформама, Групација светске банке тежи да понови успех земаља које су већ развиле свој приватни сектор и сада привлаче знатан приватни капитал. За земље које су на нешто вишем ступњу развоја, тежиште активности је на развијању тржишта капитала за финансирање дугорочних улагања.

Најсложенија и најконтроверзнија област је политика условљавања, односно условљавање (conditionality) од стране Банке, посебно у остварењу „политике давања зајмова“ (policy - based loans). Политика условљености је термин новијег датума и односи се на зајмове који зависе од прихваћене политике Међународне банке за обнову и развој и корисника зајмова. Док је политика условљавања стварала презир, она није успела да генерише развој у наведеним државама. Студије рађене у Светској банци и

²⁰⁰ IDA даје бескаматне кредите и донације најсиромашнијим земљама.

²⁰¹ IFC радом са њим стимулише развој приватног сектора у земљама у развоју.

²⁰² MIGA осигурава и даје гаранције од губитка због некомерцијалног (политичког) ризика да би стимулисала стране директне инвестиције у развијеним земљама.

другде показале су, не само да условљавање није осигурало да се земље брже развијају него није било ничега што би се могло наћи и доказати да то уопште делује. Добре политике се не могу купити. Постоји неколико разлога за неуспех условљавања. Најједноставнији се односи на чињеницу да новац који иде за једну сврху, ослобађа новац за другу; нето ефекат не мора да има ишта са намераваном сврхом. Чак и ако су наметнути услови који осигуравају да одређени зајам буде добро употребљен, зајам ослобађа средства на другој страни, која могу али не морају бити добро употребљена.²⁰³

Постојали су и други разлози зашто условљавање није повећало економски раст. У неким случајевима у питању су били погрешни услови: либерализација финансијског тржишта у Кенији и фискална строгост у Источној Азији су имали неповољне ефекте на те земље. У другим случајевима, начин на који је условљеност наметнута учинио је те услове политички неодрживим: када нова влада дође на власт они бивају напуштени. Такви услови се доживљавају као угрожавање суверенитета земље од стране колонијалне силе и веома је мало држава у региону које се нису сусреле са сличним проблемима, ако не пре, онда сасвим сигурно током глобалне економске кризе.

Међународни монетарни фонд (ММФ) је међународна финансијска организација чији је основни циљ да подстакне земље у вођењу адекватне економске политике и да помогне у превазилажењу платно - билансних тешкоћа земаља чланица. Основне функције ММФ - а су: подстицање међународне монетарне сарадње, допринос равномернијем расту и развоју међународне трговине, допринос стабилности девизних курсева, помоћ и подстицај увођењу конвертибилности валута земаља чланица и да помаже земљама чланицама у одржавању ликвидности у међународним плаћањима. Практично, ова организација је задужена за надзор глобалног финансијског система надзирањем каматних стопа и биланса плаћања, као и пружање техничке и финансијске помоћи:

²⁰³ Тако, на пример, земља може имати пројекат за два путна правца, један који омогућује председнику да лакше стигне до своје виле, а други да омогући групи сељака да превезу своје производе до оближње луке. Земља може имати средства само за један од ова два пројекта. Банка може инсистирати да њен новац иде за пројекат који повећава доходак сиромашних у руралним срединама; али обезбеђујући тај новац, она омогућује влади да финансира други путни правац.

- *Надзор* се састоји од редовног праћења економске политике коју спроводе земље чланице и израде годишњег извештаја о успешности те политике, поготово у области девизног курса.
- *Финансијска помоћ* укључује кредите и зајмове чланицама ММФ - а које су суочене са озбиљним платно-биласним тешкоћама.
- Што се тиче *техничке помоћи*, ММФ пружа стручну помоћ својим чланицама при креирању финансијске, монетарне политике и оснивању институција. Ова активност је била најизраженија у бившим социјалистичким земљама које су морале да пређу са централне економије на тржишну. То је био случај и са државама насталим распадом бивше СФРЈ.

2.2.2. Економски утицај Северноатлантског савеза

Северноатлантски савез се након Хладног рата трансформисао из претежно војно – политичке у политичко – војну међународну организацију, и на први поглед нема изражену економску димензију. Међутим, наведена организација има изузетно велики економски утицај, што је био предмет разматрања свих држава које су се прикључиле Савезу. Због тога ћемо се и ми сагледати најзначајније економске аспекте прикључења НАТО – у кроз анализу трошкова и добити прикључења Алијанси.

У приступу анализи трошкова држава у транзицији, бивших држава Совјетског Савеза или Варшавског уговора, разматрани су сви трошкови који су у директној вези са приступањем НАТО – у. У те трошкове су убројани и трошкови реформских активности, реализованих са циљем прилагођавања структуре, као део потребне компатибилности у извршењу заједничких мисија НАТО – а. Иако је у питању анализа трошкова, није је могуће одвојити од политичких одлука јер је њихова сврха реализација одређених политичких циљева. Цена коштања чланства у НАТО – у подразумева више врста трошковних анализа. Наиме, у пракси се анализирају трошкови следеће категорије и подразумевају претприступне и трошкове чланства:

- Буџетски трошкови, који се анализирају преко директних војних трошкова и издатака и индиректних, невојних трошкова.

- У односу на временске пројекције могу бити: краткорочни (једногодишње процене), средњерочни (1 – 5 година) и дугорочни (преко 5 година).

- Врста трошкова, која може бити инвестиција и повремени трошкови.

Трошкови имају и инвестициону функцију јер су усмерени на развој капацитета и побољшање функционалности, у складу са стратешким одређеним циљевима националне безбедности, и усклађени према процени ризика и претњи по националну безбедност (у ужем смислу – одбрану). У односу на то, инвестициони трошкови могу се посматрати према изворима финансирања:

- 1) *Унутрашњи извори финансирања*, који могу бити из Министарства одбране, других министарства и буџетских корисника, и заједничко финансирање са иностраним партнерима;
- 2) *Спољни извори финансирања*, који се могу реализовати путем помоћи од стране међународних организација, инвестиције од стране чланица НАТО – а, спољне помоћи и кредита и директним страним инвестицијама.

Анализа трошкова подразумева војне и невојне аспекте. Параметри и захтеви који креирају анализу војних аспеката трошкова учешћа у НАТО – у подразумевају: ограничен буџет за одбрану државе; средства за припрему оперативних јединица за учешће у операцијама као и јединица у припремној (дежурној) фази и трошкове учешћа у самим операцијама.

Сви трошкови интеграције у НАТО могу бити класификовани у директне и индиректне, иако је понекад тешко направити разлику између самих трошкова. У односу на потребе ове анализе, приказани су директни трошкови чланства.

При анализи *директних трошкова чланства* у НАТО – у, узимају се у обзир: трошкови чланства – допринос заједничком буџету НАТО – а, трошкови војних и цивилних представника у телима НАТО – а, трошкови у вези обавеза јединица у заједничким операцијама, трошкови учешћа у заједничким активностима (семинари, конференције, заједничке вежбе, „домаћинске“ улоге), успостављање и реализација одбрамбеног буџета на потребном нивоу који омогућава модернизацију и реструктуирање оружаних снага према НАТО стандардима, и трошкови уређења инфраструктуре и објеката и прилагођавање стандардима НАТО – а.

Имплементирајући принципе заједничког финансирања, државе чланице одређују буџетска средства за функционисање институција НАТО – а. Компоненте НАТО буџета које се уочавају и које се могу планирати су: цивилни буџет, војни буџет, и програми безбедносних инвестиција. Трошкови чланства су директни трошкови и

подразумевају се као „екстра (посебни, додатни) трошкови“ који се додају на три предходно наведена. Допринос сваке државе се одређује преговарањем међу чланицама и заснива се на бруто националном дохотку (БНД) по становнику али и другим факторима. Неслужбена процена је да обично 0,5% буџета за одбрану држава чланица одлази на трошкове чланства у наведеној форми.

У циљу реализације ефективне комуникације, консултација и учешћа у расправама, свака држава треба да има стално дипломатско и војно представничко тело у НАТО – у, као и остале представнике (техничко и друго особље) што у бројчаном смислу износи од 80 до 100 лица, за државу величине Србије (у својству пуноправног члана). Од тог броја, око 50% би требало да буду цивили (на основу досадашњих искустава и решења у пракси). Потребно је урачунати трошкове за плате овог особља, као и друге издатке у односу на стандарде који владају у НАТО – у, а које примењују и друге државе чланице, као и делове посебног буџета саме мисије за посебне трошкове (пријеме, презентације, и слично).

У трошкове учешћа у заједничким и здруженим операцијама потребно је урачунати опрему, обуку, припрему и обезбеђивање степена приправности у циклусу ротације. Ово су средства која морају бити планирана буџетом и одговарати потребама.

Домаћинске улоге су „добродошле“ и подстицане од стране „стarih“ чланица. Наиме тзв. Нове чланице²⁰⁴ имају „обавезу“ да одржавају домаћинске семинаре и радионице о сопственом трошку, а у оквиру активности које се сврставају у Индивидуални партнерски програм. Са временом, ограничавају се на неопходне и на активности које реализују конкретне користи. Искуство Албаније показује да је у две године пред пријем и у години пријема за ове намене потрошено око 300.000 евра.

Буџет се одређује према економској снази државе и препоручено је да буде до 2% БНД – а државе чланице. У предприступној фази, државе због планираних трошкова прилагођавања стандардима имају повећање буџетских издвајања. Албанија је у 2007. Години, која је била година пред прикључење НАТО – у, имала повећање буџета на 1,82% у односу на претходну, 2006. Годину у којој је буџет био 1,5% БНД – а. Буџет за потребе одбране (изражен у процентима, у односу на БНД) у „новим“ чланицама (државама које су приступиле НАТО – у после 1999. Године) за 2007.

²⁰⁴ Државе које су у фази предприступања и које реализују садржаје IPP (Individual Partnership Programme).

Годину износио је: у Пољској – 1,9; у Естонији – 1,6; у Словачкој – 1,7; у Мађарској – 1,1; у Бугарској – 2,3; у Чешкој – 1,6; у Румунији – 1,9; у Летонији – 1,7; у Словенији – 1,6 и у Литванији – 1,3.

Уређење инфраструктуре према НАТО стандардима и у складу са партнерским обавезама и потребама односи се на стање и прилагођеност путних и пловних саобраћајница, лука, аеродрома, телекомуникационих центара, тренажних и полигонских постројења. Ови трошкови су мерљиви и потребно их је дефинисати ради пројекције учешћа државе као домаћина и инвестиција од стране НАТО – а. Ови трошкови представљају и део инвестиција, јер подижу општу вредност инфраструктуре (транспортне, туристичке, енергетске, телекомуникационе и друге).

Поједини инфраструктурни пројекти се финансирају из међународних мултилатералних организација различитих врста (Светска банка, Европска инвестициона банка, Европски фондови и слично). Зато пројекција у планирању буџета, инвестиција и процене добити и коштања треба да обухвати шири аспект и уважи процене институција које са баве економијом, банкарством и финансијама, инфраструктуром и слично. Ове институције треба да буду, како из државног сектора тако и независне агенције и институти.²⁰⁵

Процена добити учлањења у НАТО има вишезначни и мултифункционални карактер. Могуће је посматрати политички, социолошки, безбедносни, дипломатски, економски и индустријски аспект. У контексту односа према економији и економским аспектима анализе прикључења НАТО – у, битно је анализирати следеће:

- Трошкове одбране;
- Стране директне инвестиције и кредитни рејтинг државе и
- Производњу наоружања и војне опреме – утицај на војну индустрију;

Чињеница је да је систем колективне заштите у оквиру НАТО – а организован по принципу развоја капацитета према делегираним областима, или *niche capabilities*.²⁰⁶ Овакав приступ даје могућност смањења броја појединих јединица или техничких

²⁰⁵ У односу на наведено, потребно је да детаљну анализу према наведеним параметрима, реализује стручна финансијска институција (Сектор за буџет и финансије) у сарадњи са одговарајућом институцијом изван МО. Оваква анализа, поткрепљена финансијском пројекцијом дала би потпуни преглед и убрзала предлог одлуке по питању трошкова чланства у НАТО - у.

²⁰⁶ Поједине државе у оквиру концепта колективне безбедности НАТО - а се специјализују за одређене посебне задатке у одбрани.

средстава. Државе које аплицирају за чланство рачунају на ови врсту уштеде као форму инвестиција, јер средства из буџета могу да се преусмере на друге намене. На пример, процене су да ако би се БиХ одлучила да трајно остане ван НАТО – а, требало би јој пет пута више авиона, три пута више тенкова и за 50% више људи него сада.

Искуства држава које су прошле процес прикључивања у НАТО показују висок степен условљености страних инвестиција и повећања бруто националног дохотка (БНД), повећање издвајања за трошкове одбране који прате повећање БНД – а. Ово је директно условљено трошковима одбране, јер је буџет који зависи од БНД – а основни генератор одбрамбене моћи. Посматрајући седамнаест НАТО чланица до 2004. Године, уочава се да је повећање улагања у одбрану постоји у седам држава, док је девет држава редуковало трошкове. У случају седам нових чланица од 2004. Године, шест држава има повећање улагања у одбрану. Самим тим, закључује се да само чланство не подразумева аутоматско повећавање улагања у одбрану.

Табела бр. 11: Степен повећања БНД у државама од прикључења НАТО (у %).

	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998
Чешка	4,9	5,0	5,8	6,4	6,4	4,5	3,6	1,9	2,5	3,6	1,3	-0,8
Пољска	5,2	5,6	6,5	6,2	3,6	5,3	3,9	1,4	1,2	4,3	4,5	5,0
Мађарска	3,4	2,6	1,3	3,9	4,1	4,8	4,2	4,4	4,1	5,2	4,2	4,9
Естонија	6,2	6,4	7,1	11,2	10,2	8,3	7,2	8,0	7,7	9,6	-0,1	5,4
Летонија	6,2	7,2	10,2	11,9	10,6	8,7	7,2	6,5	8,0	6,9	3,3	4,7
Литванија	6,3	7,5	8,8	7,7	7,9	7,3	10,3	6,9	6,6	4,1	-1,5	7,5
Словачка	6,2	7,0	8,7	8,5	6,6	5,2	4,8	4,8	3,4	1,4	0,0	4,4
Словенија	4,0	4,6	6,1	5,7	4,1	4,4	2,8	3,7	3,1	4,1	5,3	3,6
Румунија	5,8	5,9	6,0	7,9	4,2	8,5	5,2	5,1	5,7	2,1	-1,2	:
Бугарска	6,2	6,0	6,2	6,3	6,2	6,6	5,0	4,5	4,1	5,4	2,3	4,0

Повећање трошкова одбране у односу на БНД омогућио је државама да у процесу придружења НАТО – у номинално потроше више за одбрану без значајног и осетног повећања учешћа војних трошкова, односно повећања буџета у односу на БНД.

Табела бр. 12: приказ трошкова одбране у односу на БНД (у %)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Чешка	1,9	2	2	1,9	2	2,1	1,9	2	1,7
Пољска	2	1,9	1,9	2	2	2	2	2,1	2
Мађарска	1,5	1,7	1,7	1,8	1,6	1,7	1,5	1,4	1,2
Естонија	1,1	1,3	1,4	1,5	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6
Летонија	0,6	0,8	0,9	1	1,6	1,7	1,7	1,7	1,8
Литванија	1	0,9	1,4	1,3	1,4	1,4	1,4	1,2	1,2
Словачка	1,8	1,6	1,7	1,9	1,8	1,9	1,7	1,7	1,7
Словенија	1,4	1,3	1,2	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6
Румунија	3	2,7	2,5	2,5	2,3	2,1	2	2	1,8
Бугарска	2,3	2,5	2,5	2,7	2,7	2,6	2,4	2,4	2,3

Смањење учешћа у трошковима одбране присутно је и у државама које нису чланице НАТО – а. Ово смањење издвајања за одбрану се у случају ових држава линеарно одражава на реално смањење издатака, јер су мање и стопе раста БНД – а, чиме се реално мање издваја за одбрану. На овај начин се реално смањује темпо и квалитет модернизације и подизање стандарда у квалитету реализације обавеза оружаних снага. На примеру Словеније могу се посматрати трошкови учешћа у међународним операцијама.

Табела бр. 13: Трошкови Словеније у НАТО операцијама

година	Сума у милиони €
2003.	57,6
2004.	66,8
2005.	91,4
2006.	106,1
2007.	117,7
2008.	150,1

Табела бр. 14: Приказ улагања у одбрану у државама које нису чланице НАТО до 2005 године (у %)

	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Албанија	1,20	1,20	1,20	1,30	1,30	1,40	1,40	1,40
Јерменија	3,50	3,70	3,60	3,10	2,70	2,70	2,70	2,70
Аустрија	1,00	1,00	1,00	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90
Азербејџан	2,40	2,60	2,30	2,30	2,20	2,40	2,60	2,50
Белорусија	1,40	1,30	1,30	1,40	1,40	1,30	1,40	1,20
Босна и Херцеговина	*	*	*	*	4,30	2,80	2,30	1,90
Хрватска	5,50	4,30	3,00	2,60	2,40	2,10	1,70	1,60
Кипар	3,50	2,00	2,10	2,30	1,60	1,50	1,50	1,40
Финска	1,50	1,30	1,30	1,20	1,20	1,40	1,40	1,40
Грузија	1,10	0,90	0,60	0,70	1,00	1,10	1,40	3,50
Ирска	0,90	0,80	0,80	0,80	0,70	0,70	0,60	0,60
Македонија	2,20	1,80	1,90	6,60	2,80	2,50	2,50	2,20
Малта	0,70	0,70	0,60	0,70	0,70	0,70	0,70	0,70
Молдавија	0,60	0,50	0,40	0,40	0,40	0,40	0,40	0,30
Србија и Црна Гора	4,40	4,50	6,00	4,70	4,80	3,80	3,30	2,60
Шведска	2,10	2,00	2,00	1,90	1,80	1,70	1,60	1,50
Швајцарска	1,20	1,10	1,10	1,10	1,00	1,00	1,00	1,00
Украјина	3,40	3,00	3,60	2,90	2,80	2,80	2,60	2,40
Укупно не НАТО	2,15	1,92	1,93	2,05	1,89	1,73	1,67	1,66

Табела бр. 15: Упоредни приказ издвајања старих, нових држава НАТО и држава које нису чланице НАТО у односу на БНД

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Старе НАТО чланице	2,23	2,26	2,16	2,15	2,13	2,11	2,06	2,06
Нове НАТО чланице (1999, 2004)	1,66	1,67	1,71	1,79	1,86	1,87	1,78	1,72
Не НАТО државе	2,15	1,92	1,93	2,05	1,89	1,73	1,67	1,66

На основу изнетог могуће је уочити да реорганизација и трансформација сектора одбране има финансијске импликације у свим државама. Према томе, условљеност повезаности смањења буџета који неће проузроковати смањење квалитета реализације мисије Војске Србије, указује на потребу повећања БНД – а, што омогућује процентуално смањење издвајања за буџет и повећање квалитета и функционализације.

Прикључење НАТО – у претпоставља опште стање државе које осликава просперитет, стабилност, отворено тржиште и цивилну и демократску контролу система безбедности. Оваква друштвена атмосфера шаље поруку страним инвеститорима о сигурном амбијенту за улагање капитала, као и о повећању кредитног рејтинга државе. Према томе, прикључење није само спољнополитички гест, већ и акт којим се подстичу стране инвестиције. На примеру држава које су приступиле НАТО – у пре него што су постале чланице ЕУ, попут Чешке, Пољске и Мађарске, може се

уочити удвострученост страних инвестиција у периоду пре приступања ЕУ. Иако су део ових инвестиција средстава предприступних фондова, потребно је разумети логику улагача који тражи хомоген и безбедан простор за инвестиције. У Румунији је на пример у години уласка у НАТО пораст страних инвестиција достигао ниво од 141% у односу на годину раније. Такође, са становишта економије, интересантно је постојање могућности да се државе које су чланице интерним регулативама самог НАТО - а третирају као унутрашњи добављачи различитих роба за којима НАТО има потребе. Чланство у НАТО – у омогућава да компаније из Србије учествују на тендерима које Алијанса расписује у односу на потребна средства или услуге. Овај потенцијал није занемарљив, јер је у 2008 години укупна вредност коју је у односу на НАТО испоручено на основу оваквих отворених понуда, износила преко једне милијарде евра.²⁰⁷ Потребе су усмерене ка намиривању захтева логистике, а учешћем у НАТО – у компаније из Србије могле би да учествују на тендерима које објављује НАТО Агенција за логистику.²⁰⁸

Утицај на економију се посматра преко фактора страних директних инвестиција – СДИ (foreign direct investment – FDI).²⁰⁹ Кључни фактори за анализу у случају посебне државе су:

²⁰⁷ Од укупне суме, вредност роба је око 256 милиона евра, 700 милиона евра услуге и 46 милиона евра програм опремања, углавном из САД.

²⁰⁸ NATO Logistics Agency – NAMSA.

²⁰⁹ Посебност процене даје и врста инвестиција, и опредељеност према врсти тржишта (спољно или унутрашње). У анализи је веома битно проучити ризик у свим аспектима: безбедносни, политички и економски. Неки од показатеља су политички фактори, макрос менаџмент, чиниоци тржишта радне снаге и политичке стабилности. Утицајем на ове факторе постиже се утицај на креирање амбијента за финансирање. Сложеност анализе подразумева вијезначну и упоредну анализу прихватљивих ризика усмерених на економију, финансије, курс домаће валуте, политичке услове, културолошки амбијент, законе, регионалне и глобалне ризике. У усвојеним анализама посматрају се параметри које регулише Упутство за међународну процену ризика држава (International Country Risk Guide – ICRG), које обухвата 22 варијабле подељене у три категорије: политичке, финансијске и економске ризике. Ова методологија пружа показатеље, или ICRG индекс, који рангира 140 држава на месечној бази.[www.prsgroup.com]. Такође, постоје и друге категоризације и индикаторске анализе. Одређене агенције за процену кредитног рејтинга (на пример Moody's) укључују процену на основу четири групе показатеља: економска снага, снага институција, финансијска снага државе и осетљивост ризика. [www.moody.com] Једна од водећих агенција за процену ризика и израду финансијских извештаја је Standard & Poor's заснива своју методологију на ставовима аналитичара у односу на будућу спремност и вољу државе да испуњава тржишне и финансијске обавезе у потпуности и роковима. Државе се рангирају на скали од 1 (најбоље) до 6 (најслабије) и то према 9 аналитичких категорија: политички ризик, добит и економска структура, пројекције економског раста, фискална стабилност, унутрашњи државни дуг, ванбуџетска и непланска издвајања, монетарна флексибилност, спољна ликвидност и спољни дуг. [www.standardandpoors.com]

- - Економски услови (тржиште, ресурси, конкурентност);
- - Политичко окружење (економска политика, приватни сектор, трговина и индустрија, политике привлачења СДИ);
- - Инвестиционе стратегије према страним компанијама (процена и осећај ризика, локација, доступност ресурсима, степен интегрисаности, трансфер и транспорт).

Табела бр. 16: Показатељ СДИ у државама које су реализовале прикључење НАТО.²¹⁰

Држава	1999.	2002.	Индекс 2002.	Ранг	2004.	Индекс 2004.	Ранг	2006.	Индекс 2006.	Ранг	Укупно	Укупан ранг
Чешка	17,552	38,669	220	3	57,258	148	11	77,459	135	7	441	7
Мађарска	23,260	36,223	155	8	62,585	172	8	81,760	130	8	351	10
Пољска	26,075	48,320	185	5	86,366	178	7	103,616	119	10	397	9
Естонија	2,467	4,226	171	6	10,064	238	3	12,663	125	9	513	6
Летонија	1,795	2,751	153	10	4,516	164	9	7,532	166	5	419	8
Литванија	2,063	3,981	192	4	6,388	160	10	10,938	171	4	530	5
Словачка	3,188	8,529	267	1	20,910	245	2	30,327	145	6	951	2
Словенија	2,682	4,112	153	9	7,590	184	6	7,452	98	11	277	11
Бугарска	2,402	4,074	169	7	9,057	222	4	20,707	228	1	861	3
Румунија	5,671	7,798	137	11	20,522	263	1	41,00	199	3	722	4
Хрватска	2,562	6,031	235	2	12,349	204	5	26,812	217	2	1,046	1

При анализи дате табеле, потребно је имати у виду следеће чињенице:

- 1999. Године: Пољска, Чешка и Мађарска су се прикључиле НАТО – у;
- 2002. Година: Све државе које су приказане и табели (осим Хрватске) је примило позив за приступање НАТО – у;
- 2004. Година: све државе су завршиле преговоре о чланству у НАТО – у и ЕУ;
- 2006. Година: две године у НАТО – у и ЕУ;

Из напред наведеног, државе се могу поделити у три категорије:

а) државе које су постале чланице НАТО – а 1999. Године, а ЕУ 2004. Године;

²¹⁰ Пресек стања је рађен у тренутку када Хрватска није била чланица НАТО - а.

б) државе које су постале чланице НАТО – а и ЕУ 2004. Године;

в) државе које су постале чланице НАТО – а 2004. Године, а ЕУ 2007. Године;

Најдуже искуство са чланством у НАТО – у имају Пољска, Чешка и Мађарска. Током периода од осам година, укупни пораст СДИ у овим државама износио је од 350 до 450%. Од седам држава које су позване да се прикључе НАТО – у 2002. Години, њих три (Естонија, Словачка и Румунија) имале су највиши пораст СДИ у фази завршетка преговора о чланству. У две државе (Литванији и Словачкој) највиши степен прилива СДИ је забележен у периоду приступања, тј. Предприступној фази НАТО – у и ЕУ у периоду од 1999. До 2002. Године. Потребно је поменути случај Хрватске која је посматрана као држава ван НАТО – а и ЕУ за наведени период. Уочљиво је да су СДИ у Хрватској имале стабилан раст од око 200% на годишњем нивоу. Такође, уочава се ниво рангирања у оквиру групе који значајно расте самим позивањем у чланство НАТО – а 2005. Године. Укупно гледано, Хрватска је имала ефекат од 1046% пораста СДИ.

Ради потпуније слике, потребно је истаћи да су све посматране државе прво постале чланице НАТО – а, па затим ЕУ, а да примери држава које су истовремено остале чланице НАТО – а и ЕУ, потврђује уску повезаност процеса, као и ефекте и резултате процеса придруживања, који су комплементарни у смислу безбедносних стандарда. Примери Чешке, Мађарске и Пољске указују на то да је чланство у НАТО – у пре чланства у ЕУ омогућило повољну инвестициону климу. Највеће СДИ наведене државе оствариле су у периоду по приступању НАТО – у. Исте податке уочавамо и на примеру Бугарске и Румуније. Само Балтичке државе оставиле су непосредни раст СДИ у години одмах по приступању НАТО – у и ЕУ. Политички и законски оквир има више корелација са чланством у ЕУ, тако да је тешко раздвојити ова два процеса. Чланство у НАТО – у има значајан утицај на прилив инвестиција, са становишта смањења безбедносних ризика. Тако, нове чланице постижу виши кредитни рејтинг, који представља основни индикатор нивоа поверења у функционисање државе и њених институција. Кредитни рејтинг је веома битан за инвестиционе активности. Искуства Бугарске, Румуније и Литваније указују да чланство у НАТО – у значајно појачава кредитни рејтинг, што се може објаснити повећањем инвестиција у периоду после приступања. Међутим, примери Словеније и Естоније у којима ово није био случај указују да није могуће пројектовати линеарну зависност кредитног рејтинга од чланства у НАТО – у.

Ипак, као генерални закључак, могуће је истаћи да је чланство у НАТО – у значајније утицало на државе са раније малим кредитним рејтингом и ниском стопом страних инвестиција, него на државе са већим улазним кредитним рејтингом. Самим тим, чланство у НАТО – у је са становишта кредитног рејтинга и страних инвестиција значајније за државе са слабијом економијом и лошијим кредитним рејтингом.

У анализи економских аспеката, потребно је проучити и однос према домаћој војној индустрији. Искуства Бугарске показују да је она у фази процена ефеката чланства пројектовала развојни фактор своје наменске индустрије. Само реструктурирање ове индустрије имало је политички, социјални, технички и финансијски аспект. Модернизација постојећих и лансирање нових производа довели су Бугарску у позицију значајног партнера компанијама из НАТО држава. На овај начин реализована је стратегија освајања тржишних сегмената са производима који су имали компаративне предности. Случај Словеније је још интересантнији. Словенија раније није имала развијену војну индустрију, али је пројектовала потенцијале бочних и помоћних индустрија које би реализовале одређене производе за наменске индустрије других НАТО држава. Ова два примера показују да је могуће реализовати адекватан приступ, у складу са сопственим националним економским интересима. Оваква логика захтева тржишни приступ, са предходно реализованом анализом потенцијала, потреба тржишта и потенцијалних партнера. Извесно је да степен развоја и тржишног позиционирања наменске индустрије Србије отвара могућности сарадње и проналажења адекватног приступа даљем развоју. Сама војна индустрија је данас једна од најпрофитабилнијих грана, са високом стопом запошљавања. При овоме, треба размишљати рационално и не треба имати претензије ка тржиштима и гранама у којима су велики произвођачи који имају апсолутну доминацију у одређеним сегментима војне индустрије (САД, Русија, Кина, Француска, Немачка), већ треба рационално приступити сегментацији тржишта и истраживању конкуренције.²¹¹

²¹¹ Ова анализа потенцијала наменске индустрије Србије би као одвојена целина могао да представља задатак за Сектор за материјалне ресурсе.

Сумирани показатељи позитивних *економских аспекта* прикључења НАТО – у указују следеће:

1. Учлањењем у НАТО нове чланице се потврђују као сигурно место за стране инвеститоре, што је према показатељима утицало на пораст страних директних инвестиција и раст стопе бруто домаћег производа (БДП – а) у тим земљама.
 - У години приступања дошло је до раста прилива страних директних инвестиција у односу на претходну, 2003. Годину и то: у Румунији за 166%, а у Бугарској за 47,5%. Према подацима Хрватске народне банке, СДИ у Хрватској у 2008. Години износила су 2,9 милијарди, а у протеклих 16 година укупно 20,6 милијарди евра.
 - Исти тренд запажен је и код раста БДП – а, који је у Румунији за само годину дана од приступања порастао за 3,3%. У Бугарској, од 2004. До 2009. Године, стопа раста БДП – а кретала се константно преко 6%, док је стопа раста до 2004. Године износила до 5,5%.
2. Уласком страног капитала створена је могућност за отварање нових радних места и повећање улагања у одбрамбеном и цивилном сектору offset уговорима.
 - У Хрватској се ангажује компанија „Ђуро Ђаковић“ на склапању финских ОВ типа „Патриа“ за потребе Оружаних снага РХ, а у плану су и извозни аранжмани и формирање регионалног центра за техничко одржавање и регионалног центра за обуку и надзор ваздушног простора на аеродрому Земуник код Задра.
3. Поред наведеног, нове чланице Савеза стичу могућност коришћења новца из НАТО фондова за изградњу инфраструктуре.²¹² Отворена је и могућност за остваривање економских предности путем продаје или пријема помоћи за уништавање вишка наоружања и муниције или путем продаје и конверзије намене бивших војних база и објеката.

²¹² The NATO Security Investment Programme - NSIP

- Оцењује се да ће Хрватска за 5 – 10 година добити око 40 милиона евра за реконструкцију објеката по стандардима НАТО – а, за потребе својих оружаних снага и снага НАТО – а.²¹³
 - Бугарска је 2007. Године добила 75 милиона евра за модернизацију оружаних снага и припрему контингената за међународне мисије и операције.
4. На спољноекономском плану, учешћем у војним мисијама НАТО – а, створени су предуслови за значајније ангажовање домаћих цивилних и војних фирми у обнови „трећих земаља“ у којима су се суседне земље војно ангажовале. Такође, омогућава се приступ војне индустрије нових чланица иностраном тржишту.
- Румунска предузећа учествоваће у обнови Ирака, посебно компаније за експлоатацију и прераду нафте, компаније за изградњу рафинерија и фабрика цемента, као и за развој путне инфраструктуре и пољопривреде.

Сумирани показатељи негативних *економских аспекта* прикључења НАТО – у:

1. Смањење бројног стања оружаних снага и опремање савременијим наоружањем и опремом условљава повећање дела буџета одбране намењеног за модернизацију оружаних снага. У том смислу, наставак издвајања значајних финансијских средстава за опремање савременим НВО може да доведе до нарушавања баланса државног буџета, због чега су многе нове чланице НАТО – а успориле планирани процес модернизације својих јединица.
 - Република Хрватска планира да за модернизацију оружаних снага до 2015. Године издвоји осам милијарди куна.²¹⁴
2. Оно што посебно негативно утиче на развој домаће индустрије је чињеница да се опремање јединица врши пре свега наоружањем и војном опремом (НВО) страног порекла, што за последицу има појаву да се војне индустрије Румуније и Бугарске, иако значајним делом приватизоване, налазе у кризи. Да би испуниле обавезе према НАТО – у и реализовале стратегијске програме модернизације, поједине земље, пре

²¹³ У питању су аеродроми Земуник и Удбине, касарна у Бенковцу, бивша лука „Лора“ у Сплиту која је транзитна лука за поморску компоненту НАТО - а и војни полигон Гашинци.

²¹⁴ У питању је 1,07 милијарди евра намењених за: реализацију модернизације рада Симулационог центра и Центра за борбену обуку, која је већ завршена. Планиран је и наставак опремања са 126 оклопних возила за потребе КоВ. У 2010. години отпочела је изградња бродова за Обалску стражу. Поред тога, Хрватска разматра да до 2015. године опреми РВ савременим вишенаменим борбеним авионима (вероватно ЈАС-39 Грипен), што ће представљати изузетно велико напрезање за буџет.

свега Румунија, задужиле су се код страних банака у висини од 2,38% БНД у 2009. Години, што је додатно увећало укупну задуженост државе.

- Претходних година наменска индустрија Румуније обезбеђивала је 85% потреба оружаних снага, а сада се већи део опреме купује у иностранству. У 2009. Години страним компанијама је исплаћено 292 милиона евра без ПДВ – а, а домаћим 194 милиона.²¹⁵
- 3. Ради достизања НАТО стандарда планирана је модернизација домаћег тенка ТР - 85, БВП МЛI – 84 и фрегата типа 22.²¹⁶
- 4. Чланством у НАТО –ч у државама се намећу и друге обавезе:
 - Трошкови ангажовања оружаних снага у мултинационалним операцијама (МНОП)²¹⁷
 - Уплата годишње чланарине.²¹⁸
 - Ангажовање особља у НАТО командама и штабовима.²¹⁹
- 5. Питање стационирања војних база на територији чланица НАТО – а често изазива жестоке унутрашње дебате због евентуалних последица по екосистем, локалну привреду, а посебно туризам.

Државе су чланством у НАТО – у „отклониле“ најзначајније безбедносне ризике на својој територији и претње у ближем и ширем окружењу. Не може се тврдити да

²¹⁵ Румунске компаније опремају оружане снаге Румуније тежишно пушчаном и артиљеријском муницијом и средствима везе.

²¹⁶ Набавка за ОС Румуније подразумева: за КоВ набавку оклопних амфибијских возила, обичних и блиндираних теренских аутомобила, беспилотних летелица и других; За Ваздухопловне снаге - вишенамених транспортних авиона чија би испорука требало да почне 2009. године, ракетних система кратког домета, и за Морнаричке снаге интегрисаних система везе.

²¹⁷ Ангажовање контингента у ИСАФ (Авганистан) Бугарску годишње кошта 68,7 милиона УСД (око 10% буџета одбране). Сабор РХ продужио је мандат контингента са 300 војника у ИСАФ до краја 2009. године, а трошкови годишњег ангажовања процењују се на 30-40 милиона евра до краја 2012. године.

²¹⁸ У случају Хрватске то износи 3.030.000 евра. До сада је уплаћено само 344.000 евра и тај део је предвиђен за цивилни сектор НАТО - а, док је остатак за војни сектор Хрватска требала да уплати крајем 2009. године, и то из инвестиција. Међутим, с обзиром да ниједно хрватско предузеће није склопило уговор са НАТО - ом око извоза наоружања и војне опреме, није било прилива финансијских средстава по тој основи. Због тога, преостали износ годишње чланарине у НАТО - у, Хрватска је морала да исплати изузимањем финансијских средстава директно из државног буџета.

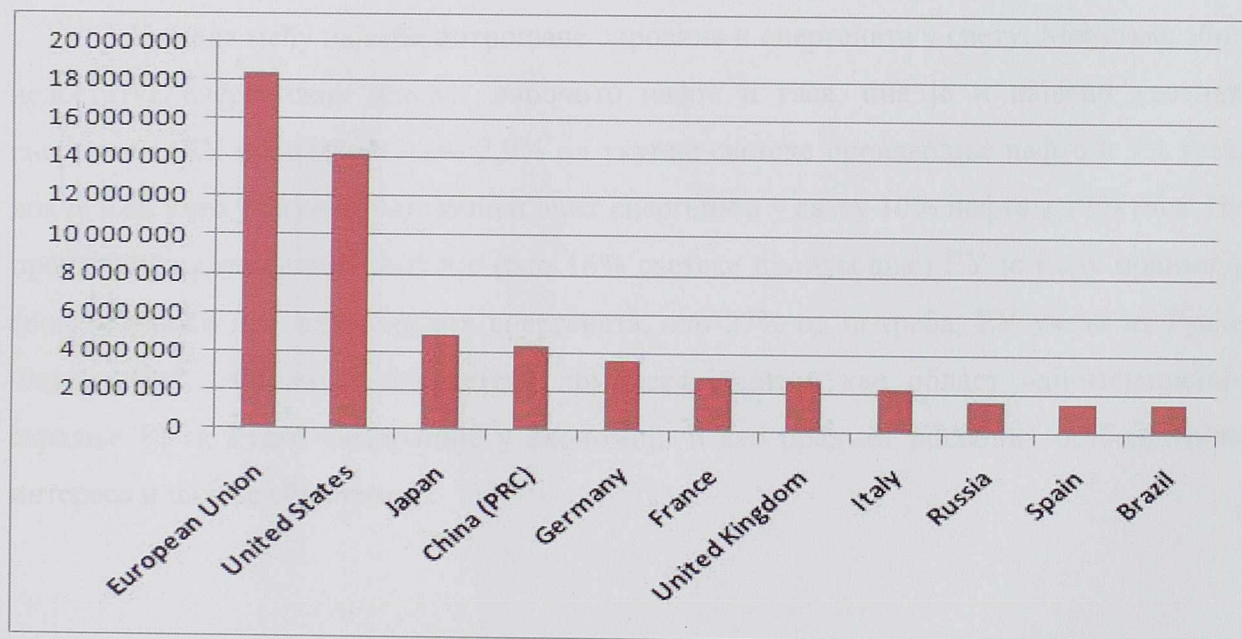
²¹⁹ РХ планира да одвоји 10 милиона евра за око 100 лица која су ангажована у структурама НАТО - а. За ротације у командама НАТО - а на располагању је око 400 лица. Пре чланства, бројно стање Војног представништва РХ при НАТО - у било је 12 лица, а након уласка у НАТО, Мисија се повећала на 27. Планирано је да у Војном представништву буде 18, а у одбрамбеном делу девет лица, укључујући и представника МУП - а.

постоји директна веза између чланства у НАТО – у и економског раста и повећања страних директних инвестиција. Учлањење у НАТО доприноси већој сигурности државе, смањењу политичког ризика и шаље снажан позитиван сигнал потенцијалним инвеститорима. Треба имати у виду да реалну процену економских показатеља чланства у НАТО – у, у овом моменту, отежава и текућа глобална економска криза.

2.2.3.Економски утицај Европске уније

Параметри економске моћи Уније уверљиво указују на њен потенцијал за снажан регионални и глобални утицај у свим областима, укључујући и област безбедности.

Графикон бр. 2: Десет највећих економија у свету у 2008.години (износи у милионима америчких долара).²²⁰

У оквиру ЕУ је успостављена највећа зона јединствене новчане валуте у свету, Евро (€), коју користи 17 држава чланица ЕУ. Према бруто домаћем производу – БДП (Gross Domestic Product – GDP), као што се види на графикону бр.1, ЕУ је са преко 18.000 милијарди америчких долара (12.506,172 милијарди евра) годишњег БДП - а на првом месту у свету. Следе је САД са 14.000 милијарди (око 10.000 милијарди евра), а затим Јапан и Кина са знатно нижим БДП - ом. Бруто домаћи производ ЕУ већ

²²⁰ *Fiscal Monitor: Navigating the Fiscal Challenges Ahead*, May 2010. Доступно на <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2010/fm1001.pdf>.

деценију одржава готово непромењени ниво од 30,4% учешћа у светском бруто производу, док је удео друге економске силе, САД у светском БДП - у опао, са 29% у 1998. години на 23,4% у 2008. години.²²¹

Од 27 држава чланица ЕУ четири државе (Немачка, Француска, Велика Британија и Италија) чланице су групе седам најразвијенијих земаља света (Г-7) и, истовремено, групе 20 држава са највећим економијама у свету (Г-20).²²²

Економско - трговинска размена ЕУ са остатком света спада у најпроминентније и највеће по обиму у свету. Само у 2009. години обим робне трговине ЕУ са светом износио је преко 2.200 милијарди евра, што је за око 300 милијарди евра више од спољнотрговинске размене роба САД, а знатно више од других држава света.²²³ У структури робне размене ЕУ са светом највећи део извоза се односи на производе високе технологије (око 65%) а најмањи на природне сировине (испод 8%), док се у структури увоза већи део односи на сировине и горива (око 30%).²²⁴

ЕУ спада међу највеће потрошаче сировина и енергената у свету. Међутим, због недостатка енергетских извора, нарочито нафте и гаса, она је и највећи увозник енергената. ЕУ производи свега 2,9% од укупне светске производње нафте и 7% гаса, док је њен удео у укупној потрошњи ових енергената у свету 10% нафте и 12% гаса. По производњи електричне енергије (око 16% светске производње) ЕУ је међу првима у свету. Највећи део недостајућих енергената, око 27% од потреба, ЕУ увози из Руске Федерације²²⁵. Отуда се енергетски комплекс јавља и као област најинтензивније сарадње ЕУ и Руске Федерације у економији и као предмет посебних безбедносних интереса и пажње обе стране.

²²¹ Ibid, стр. 17-19.

²²² Г-20 чине државе са највећим економским и финансијским утицајем на глобална кретања у светској економији. Збир њихових БДП чини 85% БДП света, док у њима живи две трећине светске популације. Основана је септембра 1999. године (на иницијативу министара финансија Г-7), а поред чланица Г-7 (САД, Јапан, Немачка, Велика Британија, Француска, Италија и Канада) чланице Г-20 су: Руска Федерација, Кина, Бразил, Индија, Индонезија, Аргентина, Мексико, Аустралија, Јужна Кореја, Јужна Африка, Саудијска Арабија и Турска.

²²³ *The EU in the World – A Statistical Portrait*, Ibid, стр.39

²²⁴ Ibid, стр. 41-45.

²²⁵ *Русија и чланице ЕУ – 2009*, Федерална служба државне статистике Руске Федерације, доступно на интернету www.gks.ru/bgd/reg/b09_65/Iss.

Такође, ЕУ има и највећи обим размена услуга у свету, којима покрива скоро две трећине дефицита у робној размени са светом, првенствено у услугама транспорта, финансијским, компјутерским и информатичким службама.

Са аспекта директних спољних инвестиција (Foreign direct investment – FDI), као веома значајног економско - финансијског чиниоца утицаја међу државама и другим ентитетима у свету, према подацима за 2008. и 2009. годину, ЕУ је уз САД највећи улагач слободног капитала као FDI у свету.²²⁶

Значајна моћ општег утицаја ЕУ у свету која чини повољну основу за утицај и у области безбедности, проистиче из привлачности друштвено - економског и социјалног модела живљења становништва у ЕУ. Са просечним приходом од око 17.000 евра по становнику ЕУ заузима пето место у свету (испред су САД са 26.500 евра, Канада са око 23.000 евра, Јапан са 22.000 евра и Аустралија са око 19.500 евра).²²⁷ Међутим, оно што социјално - економски образац живљења у ЕУ чини привлачним нису само високи просечни приходи по становнику, него и висок степен социјалне и друге сигурности. На пример, просечно издвајање за образовање у ЕУ за 2007. годину било је 4,98% БДП - а, што спада међу највиша издвајања за ову намену у свету. Слично је и са издвајањима за здравство која се крећу од 6 до преко 10 % БДП - а појединих чланица, и спадају међу највиша у свету. Такође, ЕУ карактерише високо издвајање за истраживање и развој, висока стопа приступа становништва најсавременијој информацијској и комуникацијској технологији (интернет, мобилна телефонија и сл.)²²⁸ итд.

Током протеклих 10 година ЕУ је била највећи давалац или донатор помоћи за реализацију Миленијумских циљева глобалног развоја (дефинисани на Миленијумском самиту УН - а септембра 2000. године), који су усмерени на искорењивање сиромаштва, глади, масовних болести, смањења смртности деце, одрживости животне средине и друго. ЕУ је и највећи давалац буџета УН - а - чланице ЕУ попуњавају 37% буџета УН - а, док донације 15 најразвијенијих чланица ЕУ прелазе половину укупних

²²⁶ *The EU in the World – A Statistical Portrait*, Ibid, стр. 49-53.

²²⁷ Међу чланицама ЕУ постоје велике разлике у приходу по глави становника. Највиши приход по становнику у ЕУ, у 2008. години, имала је В. Британија, преко 26.500 € (уједно то је и највиши приход по становнику у свету), док најнижи Румунија 2.325 €, *The EU in the World – A Statistical Portrait*, Ibid, стр.

²²⁸ На пример, Шведска за истраживање и развој издваја готово 4% БДП, што је највише у свету. Детаљнији подаци у *The EU in the World – A Statistical Portrait*, Ibid, стр. 26-29.

донација на располагању Комитета за помоћ развоју у оквиру Организације за економску сарадњу и развој (OECD).²²⁹

Систем финансирања ЕУ је уско повезано са специфичном природом њених односа са својим чланицама и такође се разликује од финансирања других међународних организација (УН, ММФ, ОЕБС итд.). Док се друге међународне организације углавном финансирају доприносима држава чланица и евентуално од добровољних донација, ЕУ је још од свог оснивања успоставила сопствени буџет који се првенствено попуњава из властитих прихода. Актуелни систем и механизми финансирања ЕУ махом су пренети (преузети) од Европских заједница чији се буџет попуњавао из две групе извора - доприноса чланица и властитих прихода заједница, са тенденцијом да властити приходи у потпуности замене доприносе чланица. После низа реформи система финансирања ЕУ, Европски савет је 2007. године усвојио нову Одлуку о систему властитих прихода Европских заједница.²³⁰ Основна одредба ове Одлуке, према којој се буџет Уније у целости попуњава из властитих прихода, потврђена је и новим Уговором о ЕУ, усвојеним у Лисабону 13. децембра 2007. године, а на снагу ступио 1. децембра 2009. године.²³¹ Према поменутој Одлуци извори властити прихода буџета ЕУ су: Традиционални властити приходи (Traditional own resources - TORs), Приход заснован на ПДВ - у (VAT own resources) и Приход заснован на БНД - у. Главни извори традиционалних властитих прихода су царине и дажбине на пољопривредне производе.²³² Када су у питању приходи од ПДВ - а они се обрачунавају по униформној стопи од 0,30% вредности ПДВ - а држава чланица, док је сума властитих прихода заснованих на БНД - у које дају државе чланице ограничена на максималних 1,31% укупног БНД - а свих држава чланица Уније. У пракси, приходи засновани на БНД - у углавном износе 0,75% БНД - а сваке појединачне државе чланице. У суштини, осим традиционалних властитих прихода ЕУ, као што се види,

²²⁹ Ibid, стр. 54-55.

²³⁰ *Council Decision of 7 June 2007 on the system of the European Communities' own resources*, Official Journal of the European Communities, L 163, 23.6.2007.

²³¹ Part six, Title II, Chapter 1, The Union's own resources, Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Union* No 2007/C 306/01, или на интернету: *Consolidated version of The Treaty on European Union and The Treaty on The Functioning of The European Union*, http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm.

²³² Детаљније у Снежана Р. Стојановић: *Финансирање Европске уније*, службени гласник Р. Србије, Београд, 2008, стр. 43-44 и 146.

остали извори су у ствари доприноси чланица, ма како их називали и којим методама утврђивали. Према подацима о буџету ЕУ за период 2006 – 2008. године,²³³ приходи буџету ЕУ од традиционалних извора чинили су само 15%, док је остатак прихода (85%) обезбеђиван из ПДВ - а (15-16%) и по основу БНД - а (око 70%).

Основни буџет ЕУ утврђује се на годишњем нивоу са детаљним прегледом свих корисника и активности (расхода), као и свих извора буџета (прихода). Дугорочније планирање буџета врши се за петогодишњи или већи период (седам, десет и двадесет година), кроз које се утврђују смернице развоја буџета у одређеном периоду, укључујући главне расходе и приходе. Носилац израде годишњег буџета је Комисија, у чему са њом обавезно сарађују све остале институције корисници ЕУ буџета. Усвајање буџета врши се кроз двоструки поступак усаглашавања и усвајања, од стране Савета ЕУ и Парламента. Дугорочни планови развоја буџета се такође утврђују на сличан начин, на основу смерница које доноси Европски савет.

Целокупни систем финансирања ЕУ, укључујући и утврђивање општег годишњег буџета, прате бројне слабости, почев од неравнотеже прихода и расхода, преко нетранспарентности и неефикасности до неправичности и тешкоћа са убирањем властитих прихода. Због тога се често мења (реформише) и дограђује. Током неколико протеклих година много се дискутује о установљавању нових властитих прихода ЕУ, првенствено базираних на порезима, као што су порези на дохоак корпорација и грађана, порези на енергентске изворе (за заштиту животне средине), на финансијске трансакције, на профит централних банака и акцизе (на дуван, алкохол и сличне). Иако међу државама чланицама ЕУ постоје различити ставови, притисак на буџет ЕУ се повећава и може се очекивати да ће део ових иницијатива убрзо бити прихваћен.

²³³ Извор: Буџети ЕУ за године 2006, 2007 и 2008. http://ec.europa.eu/budget/index_en.htm

2.3. Безбедносни утицај

2.3.1. Безбедносни утицај Организације уједињених нација (УН)

Уједињене нације су међународна организација која себе описује као глобално удружење влада које сарађују на пољу међународног права, глобалне безбедности, економског развоја и социјалне једнакости. Повеља УН – а је основни документ Организације којим се одређују права и обавезе земаља чланица и успостављају органи и процедуре Уједињених нација. Њоме се дефинишу главни принципи међународних односа. Преамбула Повеље износи идеале и заједничке циљеве свих људи чије су се владе удружиле како би основале Уједињене Нације:

„Ми народи Уједињених нација, решени да сачувамо будућа покољења од ужаса рата, који су у два наврата нанели неописиве патње човечанству у нашем животном веку, и поново потврдимо веру у основна људска права, у достојанство и вредност људске личности, у равноправност права мушкараца и жена, и великих и малих нација, и да обезбедимо услове под којима ће моћи да се очувају правда и поштовање обавеза које произилазе из споразума и других извора међународног права, као и да радимо на промовисању друштвеног напретка и бољег стандарда живота кроз већу слободу, и у том циљу да будемо толерантни и живимо заједно у миру и на начин добрих суседа, да ујединимо своје снаге ради одржања међународног мира и безбедности, да обезбедимо, прихватањем начела и успостављањем метода, да се оружана сила не употребљава, изузев у општем интересу, и да користимо међународни механизам у сврху унапређивања економског и социјалног напретка свих народа. Одлучили смо да удружимо своје напоре ради остварења ових циљева. Сагласно томе, наше владе, посредством својих представника окупљених у граду Сан Франциску, који су поднели своја пуномоћја у исправном и прописаном облику, усвајају ову повељу Уједињених нација и оснивају међународну организацију која ће се звати Уједињене нације.“

Из преамбуле Повеље УН – а се јасно дефинишу циљеви ове универзалне међународне одрганизације: одржавање мира и безбедности, спровођење здружених мера ради уклањања претњи, развијање пријатељских односа међу нацијама, заснованих на поштовању принципа једнаких права и самоопредељења људи, сарадња у решавању међународних економских, социјалних, културних и хуманитарних проблема и промовисање поштовања људских права и основних слобода, као и да УН

постану средиште за усклађивање акција нација ради постизања наведених заједничких циљева.

Основна начела УН – а, која су успостављена крајем Другог светског рата, још увек су на снази и представљају формални оквир по коме делује систем УН – а. Начела УН – а су: суверена једнакост свих чланица, чланице су дужне да савесно испуњавају своје обавезе, дужне су да регулишу своје међународне спорове на мирољубив начин и без угрожавања међународног мира и безбедности, као и правде, морају се уздржавати од претње или употребе силе против било које друге државе, дужне су да пруже сваки вид помоћи УН – у при ангажовању, и у складу са Повељом, а ни једна ставка Повеље не дозвољава УН – у да интервенише по питањима која су под унутрашњом јурисдикцијом неке државе.²³⁴

За разлику од идеалистичких схватања о организованој међународној заједници у којој би надржавна власт обезбедила мир и хармонију међу државама а тиме и њихову безбедност, у филозофији се јављају и идеје о немогућности наметања воље надржавне власти државама, и у тим идејама налазимо корене реалистичких теорија и теорија силе које ће се јавити у међународним односима у XX веку. Један од зачетника овог схватања је Томас Хобс и његова теорија о „природном стању“. Природно стање је према Хобсу је обележено сталним сукобима међу људима, било због одбране своје сигурности, било због славе или стицања богатства. Стање непрекидне угрожености, несигурности, страха и смртне опасности приморава људе да изађу из природног стања у грађанско стање. Једини начин да се избегне ово стање сталног насиља је институционализација власти која ће обезбедити мир. Закључењем друштвеног уговора појединци напуштају своју слободу у замену за сигурност. Тако настаје друштвено стање, које доноси мир и безбедност сваког члана друштва, јер се појединци потписивањем друштвеног уговора обавезују на поштовање међусобних интереса.

Према Хобсу, за разлику од унутрашњих односа у држави који могу обезбедити мир закључењем друштвеног уговора, у међународним односима „природно стање“ је једино могуће стање, и њега одликују стални сукоби и ратови међу државама, јер није могуће државама наметнути вољу надржавне власти. Државе се у међусобним односима опходе као појединци у природном стању, јер сваки владар има право да се

²³⁴ За више пронаћи у Кековић З: *Системи безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2009.

понаша онако како одговара његовим интересима, па и да прибегне сили како би одбранио и заштитио своје интересе. Једини закон који влада у међународним односима је, према Хобсу, закон силе.

Анализирајући текст Повеље УН – а и начела и задатке који из ње проистичу, јасно је да се она заснива на темељима идеалистичких схватања међународних односа и поимања безбедности. Међутим, имајући у виду историјско наслеђе неуспешности превентивног деловања Лиге народа и неопходности да се уваже реалности природе међународних односа, оснивачи УН – а су одлучили да формирају орган који би оперативно био ангажован да обезбеди мир и безбедност у свету. Тако је формиран Савет безбедности УН – а. То је колективни орган УН - а чија је примарна одговорност очување мира и безбедности на глобалном плану и представља компромис између принципа једнакости и принципа уважавања моћи великих држава, јер у свом саставу има сталне чланице, велике силе победнице у Другом светском рату: САД, Русију, Велику Британију, Француску и Кину. Поред сталних чланица, Савет безбедности чине и ротирајући чланови које бира Генерална Скупштина УН – а на период од две године, почевши од 1. Јануара са заменом пет чланица сваке године. Чланице се бирају према регионима и потврђују на заседању Генералне Скупштине УН – а. Регионална заступљеност се представља по следећој формули: Афрички блок три члана, Јужна Америка, Азија и Западна Европа по два члана и Источна Европа једног члана.

Управо се кроз функције и овлашћења Савета безбедности најбоље могу сагледати намере оснивача УН – а да се анархична природа међународних односа прилагоди потребама очувања безбедности. Савет безбедности има следеће функције и овлашћења: очување међународног мира и безбедности у складу са принципима и начелима УН – а, испитивање сваког спора или ситуације која може довести до међународног сукоба, предлагање метода решавања таквих спорова или услова за помирење, одређивање планова за успостављање система којим би се регулисао степен наоружања, дефинисање постојања претње миру или чинова агресије, као и предлагање која дејства треба спровести, позивање чланица на примену економских санкција, и других мера које не укључују употребу силе, како би се спречила или зауставила агресија, спровођење војних дејстава против агресора, предлагање пријема нових чланова, реализовање старатељских задатака УН – а у „стратешким областима“, предлагање Генералној скупштини именовања генералног секретара и заједно са Скупштином одабир судија Међународног суда правде.

Шема број 4: Организацијска структура Секретаријата УН – а

Савремене УН имају веома велико искуство у мировним операцијама. Постоје разне поделе и теоријске основе по којима се деле мировне мисије УН – а, а према смерницама УН – а се деле на:

- *Операција успостављања мира* (Peacemaking) – мировна операција која се изводи након отпочињања сукоба у циљу обезбеђења прекида ватре или постизања решења мирним путем, коришћењем дипломатске активности и подршке и, уколико је потребно, директну или индиректну употребу војних средстава.

- *Операција наметања мира* (Peace Enforcement) – мировна операција која се изводи у циљу постизања прекида ватре или мировног споразума, када је степен сагласности и пристанак неизвесан и претња од разарања врло висока. Мировне снаге морају бити способне да употребе уверљиву силу принуде и при томе непристрасно примењују одредбе мировног споразума.

- *Операција очувања мира* (Peacekeeping) – мировна операција која следи након постизања споразума или прекида ватре коју успостављају допуштајуће окружење, када је степен сагласности и пристанак врло висок, а претња од разарања је мала. Употреба силе од стране мировних снага је углавном ограничена на самоодбрану.

- *Операција изградње мира*. (Peace Building). Мировна операција у којој се допуњавају дипломатска, цивилна и, када је то потребно, војна средства.

Шема бр. 5: Структура мисије УН – а

Анализирајући организациону структуру јасно се уочава намера да се ангажовањем војних и полицијских снага створе услови за политичко решење криза и отклоне последице конфликта. Управо се то догодило на Западном Балкану. Наиме, избијањем кризе настале насилним растакањем бивше СФРЈ, мисије УН – а су покушале да обезбеде поштовање примирја у Хрватској и БиХ, али су обе мисије доживеле неуспех. У Хрватској је војно – полицијска операција хрватских органа власти „Олуја“ заузела територије чију су безбедност гарантовале УН, а слично се догодило и у БиХ где су снаге Војске Републике Српске ушле у заштићену зону УН – а у Сребреници. У Хрватској није дошло до значајнијег деловања такозване међународне заједнице, док су се у сукобе у БиХ умешале снаге НАТО – а.

2.3.2. Однос Северноатлантског савеза и Европске уније као безбедносних актера

Лидери НАТО - а су Нови стратешки концепт усвојили у новембру 2010. године у Лисабону. Циљ новог стратешког концепта јесте редефинисање улоге НАТО - а у складу са новим безбедносним изазовима и претњама које доноси 21. век. У уводу овог стратешког документа је истакнуто да ће НАТО наставити да игра јединствену и круцијалну улогу у осигуравању колективне одбране и безбедности. Стратешки концепт ће водити у следећу фазу еволуције НАТО - а како би наставио да буде ефикасан у промењеном свету, против нових претњи, са новим способностима и новим партнерима.²³⁵ У концепту се истиче:

- да су политичке и војне везе између Европе и Северне Америке допринеле успеху НАТО - а од када је ова организација основана 1949. године, као и да трансатлантска веза остаје јака и важна за очување евроатлантског мира и безбедности више него икад. Безбедност чланица НАТО - а са обе стране Атлантика остаје недељива.²³⁶
- Да активна и ефикасна ЕУ доприноси целокупној безбедности евроатлантског простора. Самим тим ЕУ је јединствен и важан партнер за НАТО. Ове две организације деле већину својих чланова, а све чланице обе организације деле заједничке вредности. НАТО препознаје важност јаче и способније одбрамбене политике ЕУ. Поздравља се ступање Лисабонског уговора на снагу, који ће обезбедити оквир за јачање капацитета ЕУ да одговори на заједничке безбедносне изазове.

Чланице НАТО - а који нису чланице ЕУ чине значајан допринос овим напорима. За стратешко партнерство између ЕУ и НАТО - а њихово учешће је кључно. НАТО и ЕУ могу и треба да имају комплементарне и узајамно јачајуће улоге у одржавању међународног мира и безбедности. У том циљу НАТО ће да јача стратешко

²³⁵ <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>

²³⁶ Ibid, стр. 2

партнерство са ЕУ у духу узајамне отворености, транспарентности, комплементарности и поштовање аутономије и институционалног интегритета обе организације.²³⁷

Нови стратешки концепт НАТО - а много говори о промени односа између ове организације и ЕУ. Наиме, ЕУ се признаје аутономнија улога у области одбране и безбедносне политике и она се препознаје као стратешки партнер НАТО - а. Ако упоредимо са стратешким концептом НАТО - а из Вашингтона 1999. године, видећемо да се у њему истиче развој безбедносног и одбрамбеног идентитета ЕУ у оквирима НАТО - а у складу са одлуком Алијансе у Берлину 1996. године. Овај процес захтева ближу сарадњу између НАТО - а, Западноевропске Уније и, када је и ако је потребно, ЕУ. То ће омогућити европским савезницима да кохерентније и ефикасније допринесу мисијама и активностима Алијансе, у складу са принципом подељене одговорности, ојачаће трансатлантско партнерство и помоћи ће европским савезницима да делују сами, по принципу који ће се одређивати од случаја до случаја, на бази консензуса у операцијама у којима Алијанса није војно ангажована, и под политичком контролом и стратешким вођењем или ЕУ или на другачији начин који је договорен, узимајући у обзир пуно учешће свих европских савезника који то изаберу.²³⁸

Промена у односу између НАТО – а и ЕУ, када је реч о правцу развоја одбрамбене политике ЕУ, може бити објашњена на неколико начина. Пре свега, догађаји као што су терористички напади 11. септембра у САД, а нарочито ратови у Ираку и Авганистану, су показали како САД не могу више унилатерално да решавају светске проблеме и да у одговору на њих користе традиционална средства тврде моћи. Са друге стране, ЕУ се показала као важан партнер у борби против тероризма, а њени инструменти меке моћи и легитимитета које ЕУ поседује као организација која тежи људској безбедности, подстичући развој као један од највећих донатора помоћи, су се показали као добри инструменти за решавање нових криза. Осим два рата, и светска економска криза је довела до слабљења моћи САД - а да утиче на решавање будућих криза. У том смислу се може поставити питање на ком месту је одбрана Европе на дневном реду НАТО - а и САД - а у условима пренапрегнутости војних капацитета, упркос схватању евроатлантске безбедности као недељиве и примарне за НАТО.

²³⁷ Ibid, стр. 9

²³⁸ http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm

Доласком Барака Обаме на место председника САД - а је дошло до помака у односима НАТО - ЕУ као и враћањем Француске у интегрисану војну структуру НАТО – а, чиме је направљен помак у односима који су били озбиљно пољуљани након рата у Ираку, који је довео и до подела унутар саме ЕУ.

Однос НАТО - ЕУ можемо пратити и поређењем изазова и претњи и погледом на инструменте предвиђене за њихово решавање у новом стратешком концепту НАТО - а и Европској безбедносној стратегији донетој 2003. године. Наиме, Европска безбедносна стратегија као кључне претње са којима се ЕУ суочава наводи: тероризам, пролиферацију оружја за масовно уништење, регионалне конфликте, пропале државе и организовани криминал. У борби са овим претњама зарад одбране сигурности и промоције вредности ЕУ (слобода, демократија, поштовање људских права и основних слобода и владавина права), стратегија идентификује три стратешка циља - усмерити се ка претњама европској безбедности, са спремношћу да се интервенише пре него што криза почне и да се делује на глобалној основи. С обзиром да је са новим претњама прва линија одбране често споља, потребна је изградња безбедности око граница Европе, кроз промоцију доброг управљања у европском суседству и развој јачег међународног друштва са међународним институцијама које добро функционишу и међународним поредком заснованим на узајамно прихваћеним правилима.

На овај начин Стратегија наглашава глобалну природу претњи са којима се ЕУ суочава и глобалну природу њених интереса. Наглашава се да, ако ЕУ хоће да направи допринос који је у складу са њеним потенцијалима, она мора да буде активнија, способнија и кохерентнија: *активнија* у остваривању својих стратешких циљева, *способнија* да трансформише европску војску у флексибилне, покретне снаге, јачајући и њихову цивилну компоненту и *кохерентнија*, спајајући своје капацитете у области одбране, развоја, дипломатије и трговине. Такође, она мора да ради са својим партнерима, а нарочито са Америком.²³⁹

Нови стратешки концепт НАТО - а у првом члану кључних задатака и принципа истиче да је фундаментална и дугорчна сврха НАТО - а очување слободе и безбедности свих својих чланова политичким и војним средствима, као и да Алијанса и данас остаје кључни извор стабилности у непредвидивом свету. НАТО чланице су посвећене

²³⁹ House of Commons, Defence Committee, *The Future of NATO and European defence*, Nine report of Session 2007-08, p. 72

принципима слободе, демократије, поштовању људских права и владавини права. Модерно безбедносно окружење садржи широк сет изазова сигурности територији и становништву чланица НАТО - а. У циљу осигурања своје безбедности Алијанса мора да настави да ефикасно испуњава три кључна задатка, у складу са међународним правом: колективна одбрана, управљање кризама и кооперативна безбедност. Као главне претње се наводе конвенционалне претње, пролиферација нуклераног оружја, тероризам, нестабилности изван граница НАТО - а, сајбер напади итд.²⁴⁰

Као што се може видети, вредности и претње садржане у стратешким документима ЕУ и НАТО - а су комплементарне, а разлике једино постоје у начинима предвиђеним за управљање тим новим изазовима и претњама, што је разумљиво с обзиром да је НАТО војни савез, док ЕУ то није. Међутим, у случају оваквих преклапања питање које се поставља јесте на који начин ће НАТО и ЕУ моћи да делују комплементарно, да ли ће то бити подела посла, супрематија²⁴¹ НАТО - а која је предвиђена Берлин плус споразумом, или ће то пак бити неки нови модел сарадње у случају да улога ЕУ постане јача. У томе се на најбољи начин може уочити да ли ће се тај однос кретати у правцу прокламованог стратешког партнерства, или ће то бити правац у коме ће се ЕУ и НАТО понашати као ривали на међународној сцени.

2.3.3. Безбедносни утицај Европске уније

Новине које Лисабонски уговор доноси у области заједничке безбедносне и одбрамбене политике представљају помак у схватању улоге коју ЕУ треба да има на међународној сцени. Међутим, може се уочити неколико проблема у ентузијастичном схватању уговорних одредби. Наиме, питање је колико ће те одредбе бити примењене у пракси, што још увек зависи од држава чланица. Иако је Лисабонским уговором укинута стубовска структура, одбрамбена политика ЕУ остаје дубоко у међувладином пољу, тако да ће проблеми са којима се ЕУ суочавала до сад у овој области, а то је немогућност да говори једним гласом на међународној сцени и даље наставити, у већој или мањој мери наставити да постоје. То може условити наставак виртуелног постојања заједничке безбедносне и одбрамбене политике без примене у пракси што је

²⁴⁰ <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>

²⁴¹ Врховни надзор, врховна власт, нарочито папе над бискупима и црквама, фигураивно: надмоћност

и до сад био њен највећи проблем, а тиме умањити кредибилитет ЕУ као важног безбедносног актера.

Заједничка безбедносна и одбрамбена политика ЕУ (ЗБОП) је заснована на Заједничкој спољној и безбедносној политици према Лисабонском споразуму. Циљ ове политике ЕУ јесте обезбеђивање оперативне способности ЕУ за извођење војних и цивилних мисија. У погледу оперативних способности Лисабон по први пут укључује у Уговор о ЕУ проширену листу Петербуршких задатака, која сада обухвата, уз традиционалне операције као што су хуманитарне мисије, мисије спасавања, мисије одржавања и наметања мира, операције управљања кризама, и операције заједничког разоружавања, војног саветовања и помоћи и операције против тероризма.²⁴²

Међу најважнијим новинама Лисабонског споразума у оквиру заједничке безбедносне и одбрамбене политике су клаузуле солидарности и клаузуле узајамне одбране, при чему ова прва обавезује државе чланице на узајамну помоћ и подршку у случају терористичког напада или природне катастрофе, док их друга обавезује да понуде помоћ у случају да нека од њих буде жртва оружане агресије на своју територију. Међутим, Уговор каже да ове клаузуле не утичу на националне политике одбране држава. Ове клаузуле су многи видели као зачетак војног савеза налик НАТО – у, с обзиром да оне представљају основу колективне безбедности. Међутим, у извесном смислу су ове клаузуле прецењене, с обзиром да оне, како Александер Стуб (Alexander Stubb) исправно закључује, само потврђују очигледно. Наиме, незамисливо је да у случају војног напада на неку од чланица ЕУ друге чланице остану пасивне, или да неће успети да прошире клаузулу солидарности. Ове клаузуле неће довести до тога да ЗБОП постане војни савез, с обзиром да оне ни на који начин не имплицирају да помоћ мора бити ограничена на војна средства, а у случају евентуалног напада војна помоћ нападнутој чланици ЕУ вероватно не требало ни да буде регулисана ЗБОП да би била остварена. Само чланство у ЕУ нуди већу одвраћајућу моћ него што би ЗБОП то икада могла да пружи.

²⁴² Новичић Жаклина: *Новине у спољној и безбедносној политици ЕУ након Лисабонског споразума*, расправе и чланци, август 2010, стр. 404.

3. Основне карактеристике система националне безбедности земаља Западног Балкана

3.1. Појмовно одређење система националне безбедности

Појам националне безбедности, који представља сложеница састављена од појмова „национална“ и „безбедност“, а који су недовољно разјашњени у савременој теорији, није јасно одређен. Као што је то случај са општим појмом безбедности, у литератури се може наћи мноштво дефиниција појма националне безбедности, а поједини аутори у својим делима нуде више дефиниција.

Посматрано из етимолошког угла, термин безбедност потиче од латинске речи *securitas – atis*, што значи безбедност, одсуство, опасност, извесност, самопоуздање, неустрашивост, заштићеност (*securus* – сигуран, безбедан, поуздан, неустаршив, уверен, сталан, чврст, одан, истинит, итд.).

У енглеском језику у употреби су два термина - *security* и *safety*. Термин *security* се користи у смислу „националне безбедности“ (*secure* – сигуран, осигурати) – *national security*, што имплицира оставрење и чување државног националног интереса, док термин *safety* означава способност деловања, како не би дошло до непожељне безбедносне ситуације, или таквих прилика које могу угрозити безбедност других.

У француском језику користе се изрази *securite* и *surete*, док се у руском језику користи термин безбедност и значи одсуство материјалне беде. У италијанском језику у употреби је термин *sicurezza* (*siciramente* – сигурно), у албанском језику термин *siguri*, а у Немачком *sicherheit*.

На српском говорном подручју користи се термин безбедност и изводи се из речи безбедно, што у суштини представља безопасност, чврсто, одлучно без колебања, стално без прекида, односно једноставније речено одсуство опасности, безбедност, одлучност, чврстину, готовост, јасност, одређеност, доследност.²⁴³

У нашој литератури термин *security* се равноправно преводи терминима безбедност и сигурност, који се најчешће сматрају синонимима, иако се у суштини ради о два термина са различитим значењима.

²⁴³ Речник српско - хрватског језика, изд. Матице српске, Матице хрватске, Нови Сад, Загреб, 1967.

За безбедност се обично каже да је настала када и живи свет, односно човек. Свако живо биће има своју основну преокупацију како да опстане, како да се развија и како да обезбеди наставак своје врсте. Тек много хиљада година касније безбедност се проширила на безбедност читаве друштвене заједнице, односно државе да би безбедност данас попримила глобални карактер. У савременим условима, поставља се питање да ли је потребно дефинисати појам безбедности и ако јесте како је то могуће урадити на један опште прихватљив начин. Наиме, данас постоје озбиљни спорови у научним круговима о садржини појма националне безбедности с обзиром на широк дијапазон садржаја, елемената, појмова и односа у друштвеној, природној и техничкој сфери, које би тај појам требало да обухвата.

Национална безбедност је способност државе (нације) да опстане тако што ће заштитити свој територијални интегритет и суверенитет, остварити политичку самосталност, и уз помоћ државних атрибута заштитити своје унутрашње вредности од свих облика угрожавања, без обзира на то да ли долазе споља или се налазе унутар државе. Заштита основних вредности друштва заснива се на активности националних безбедносних структура у оквиру специфичног система безбедности. Систем безбедности, између осталог, служи и за успостављање унутрашње и спољашње равнотеже у оквиру међународне заједнице. У корпус вредности које се чувају и унапређују деловањем система националне безбедности најчешће се убрајају: идентитет, опстанак у најширем значењу те речи, опстанак државе, национални опстанак, физичко самоодржање, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота и др. Национална безбедност се доводи у везу или се поистовећује са државном безбедношћу, па се разуме и као скуп свих безбедносних функција одређене политичке заједнице. Истовремено, она се користити и за то да означи настојања једне нације да организовано оствари и заштити виталне националне интересе.

Национална безбедност је у радовима многих аутора представљена као „несводиво језгро националног интереса“. Када желимо да утврдимо да ли је у некој земљи остварена национална безбедност, посматрамо то да ли та нација живи у миру или је у рату, да ли је слободна или није, као и да ли се развија или пропада. Савремена национална безбедност треба да деловањем државе омогући владавину закона ради

стварања опште климе погодне за друштвено - економски, социјални и културни развој грађана и заједнице у целини.²⁴⁴

Сам појам национална безбедност први пут је употребио Валтер Липман (Walter Lippmann) у свом делу „US Foreign Policy“ 1943. године. После Другог светског рата овај појам је нашао широку примену у политичком речнику савремених држава. У том контексту он је употребљаван да означи унутрашњу и спољну безбедност државе, односно безбедност државе у односу на спољне и унутрашње изворе угрожености. Ради се, дакле, о националној безбедности једне државе која обезбеђује опстанак и нормално деловање државе са свим елементима њене независности, територијалне целовитости и уставног поретка.²⁴⁵

По другим ауторима, национална безбедност се дефинише као „настојање националне државе да обезбеди свим члановима друштва сигурност пред угрожавањем извана (интервенције, напади, окупације, блокаде и др.) и унутар друштва (угрожавање реда и мира, криминал и др.).“²⁴⁶

Према трећој групи аутора, под националном безбедношћу подразумева се заштита и омогућавање несметаног функционисања основних вредности датог друштва. По овој групи аутора национална безбедност има своју унутрашњу и међународну димензију. Унутрашња димензија безбедности означава несметано функционисање друштвеног, економског и политичког система и очување јавног реда и мира, а међународна димензија безбедности подразумева заштиту територијалног интегритета и суверенитета државе.²⁴⁷

Бенковиц (Benkowitz) и Бакет (Backet) националну сигурност одређују као способност државе (нације) да своје унутрашње вредности заштити од спољних опасности.²⁴⁸

²⁴⁴ Симић, Драган: *Наука о безбедности: Савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.

²⁴⁵ Видети шире: Јовановић Б., часопис: *Полиција и сигурност*, бр. 1-2, Загреб, 1997, стр. 6

²⁴⁶ Видети шире: Гризолд Антон: *Европска варност*, Факултет политичких наука, Љубљана, 1998, стр. 23.

²⁴⁷ Видети шире: Ђорђевић Н.: *Безбедност и Југославија*, Загреб, 1985, стр. 29.

²⁴⁸ Видети шире: Benkowitz и Backet: *International Encyclopedia of the social Sciences*, vol.XI, 1968. p. 40.

Према Хрватском аутору Радовану Вукадиновићу, под „националном сигурношћу“ подразумева се физички опстанак једне државе и њезина становништва заједно са основним атрибутима неовисности и сталним материјалним просперитетом државе.²⁴⁹ У Војном лексикону, безбедност се дефинише „као стање организација и функција безбедности државе. Безбедност као стање представља заштићеност неког добра, вредности и тековине друштва. У политичко - безбедносном смислу, обухвата целокупну заштићеност државе од свих видова субверзивне делатности спољног и унутрашњег непријатеља и других штетних делатности и утицаја.“

Према Војном лексикону, с обзиром на опасности које са собом носе делатности спољног и унутрашњег угрожавања, безбедност може бити спољна и унутрашња. Спољна безбедност се односи на независност, суверенитет и територијални интегритет државе, док се унутрашња безбедност односи на несметано функционисање конкретног уставног поретка, односно друштвено - политичког, економског и правног система и заштићености других добара, вредности и објеката заштите. У обезбеђењу спољне и унутрашње заштићености државе и друштва учествују сви субјекти безбедности, као и други друштвени субјекти (невладине организације, агенције и друге организације).

Без упуштања у детаљније анализе различитих покушаја дефинисања националне безбедности што би захтевало много више простора, у овом раду се могу издвојити, као и у случају општег појма безбедности, они елементи који су неспорни или су заједнички у различитим покушајима дефинисања и представљају садржину националне безбедности:

- држава као објект и субјект националне безбедности;
- одбрана и контрола националне територије, акваторија и ваздушног простора;
- јавна безбедност људи и њихове својине;
- очување и одржање националног (државног) суверенитета;
- остваривање основних функција друштва: социјално - економске, друштвено - политичке, културне, еколошке, привредне итд;
- стратегија и политика безбедности;
- обезбеђење националних интереса;
- обезбеђење од ерозија прокламованих вредности квалитетног живота;

²⁴⁹ Видети шире: Маслеша Рамо: *Теорије и системи сигурности*, „Магистрат“ - Сарајево, 2001, стр. 37.

- субјективни осећај безбедности, спокојства и благостања.

Из претходног набрајања уочава се широк спектар елемената и делатности које обухвата национална безбедност. Разликујући појмове државе и друштва у савременој теорији и пракси, може се уочити да одређени садржаји, који представљају безбедност друштва и појединаца, представљају и садржаје националне безбедности. Из тога би се могло закључити да није само држава објект националне безбедности, већ она обухвата друштвену и појединачну безбедност. Неодређеност и непрецизна дефинисаност националне безбедности допринела је злоупотреби овог појма за примену политике силе у међународним односима. Тако се, кроз концепт заштите „националних интереса“ у националној безбедности, оправдавају сви поступци у међународним, односно међудржавним односима, а посебно притисци и примена силе.

Пошто се сви друштвени системи успостављају ради задовољења одређене друштвене потребе, систем безбедности је организован друштвени систем преко којег друштво оставрује функцију заштите својих виталних вредности ради општег напретка и развита друштва.

Систем националне безбедности је хармонична целина способна да самостално функционише у извесном временском и просторном окружењу, састављена од више хоризонтално, вертикално и дијагонално повезаних потцелина, које врше конкретне делатности чија збирна резултанта има за циљ несметано достизање, уживање и свеобухватну заштићеност вредности и интереса од угрожавања. Другим речима, систем безбедности је складно деловање више организација безбедности које обављају специфичне функције безбедности, што резултира извесним стањем безбедности. Значи, овај приступ заснован је на збирном схватању безбедности као функције, организације и стања. При том, функција и организација чине методолошки ниво безбедности, а стање безбедности је његов продукт.

Архитектура система безбедности је слична пирамиди и чини је више подсистема и организација. Они реализују функцију безбедности по просторном критеријуму, односно територијалном принципу, по критеријуму врсте функције, односно послова безбедности, односно њиховом комбинацијом. Начелно, елементи система безбедности у ширем смислу су субјекти и снаге, функција, послови, активности и мере безбедности.

Попут организација, и системе безбедности могу да формирају грађани и други субјекти недржавног сектора, државе на националном и на наднационалном нивоу, кроз наднационалне безбедносне системе и механизме.

Да би се сматрао системом сваки, па и систем безбедности, мора да буде функционалан, тј. да ради и да производи жељене резултате. Системи безбедности су сложени и начелно се састоје од више системских и организационо-функционалних компоненти. Системски ниво обухвата декларативну компоненту којом се дефинишу потребе оснивања, сврха, циљеви и делатности система; пројектну компоненту којом се систем конципира и организује; кадровску компоненту; материјално - техничку компоненту, односно финансијска и техничка средства и опрему; нормативно-правну и културолошку.

Организационо - функционални ниво обухвата номинативну компоненту којом се конкретним подсистемима безбедности, у оквиру додељених потфункција, налаже извршење конкретних послова и задатака; методолошку компоненту (у ужем смислу) у оквиру које се врши избор постојећих или конструишу нове превентивне и репресивне стратегије и тактике реализовања функције безбедности; делатну компоненту којом се функција безбедности непосредно реализује; аналитичко - прогностичку компоненту која подржава све остале потфункције безбедности и контролну компоненту којом се „изнутра“ и „споља“ контролише деловање система безбедности.

Схватање безбедности као система је исправно и свеобухватно јер обједињује сва претходна одређења. Систем безбедности, осим што служи успостављању унутрашње, служи и успостављању спољне равнотеже у оквиру међународне заједнице. Спољну равнотежу систем безбедности оставрује деловањем спољне политике на међународном плану, пре свега, одбраћањем својом снагом и организованошћу, као и успостављањем спољне безбедности у оквирима међународне заједнице, сарадњом са другим државама, на основу успостављеног међународног права.

3.2. Елементи система националне безбедности

Систем националне безбедности у ширем смислу чине највиши органи законодавне, извршне и судске власти: Парламент, председник државе, односно монарх, Савет за националну безбедност, Влада, судови и тужилаштва. У ужем смислу, систем националне безбедности чине: систем одбране, снаге Министарства унутрашњих послова, безбедносно - обавештајни систем и привремено формирани органи и координациона тела за поједине кризе.

Систем одбране представља јединствену, структурно уређену целину снага и субјеката одбране чији је основни циљ заштита државе од оружаног угрожавања споља. Војска је основни субјект система одбране. Оружане снаге, као главни носиоци одбрамбене делатности, добиле су нове задатке, пре свега због промене безбедносне ситуације након окончања Хладног рата. У последњих двадесет година оружане снаге претежно извршавају следеће мисије и задатке:

- заштита независности, суверености и територијалне целовитости земље;
- учешће у међународним мисијама очувања или наметања мира;
- пружање помоћи цивилном становништву у несрећама;
- помоћ цивилним органима власти у извршавању унутрашњих безбедносних задатака у изузетним случајевима;
- учешће у изградњи друштва (друштвена функција).

Степен остваривања задатака унутар одбрамбене делатности различит је од земље до земље, зависно од правног оквира и поимања безбедносне ситуације. Упркос новим безбедносним ризицима и претњама, најважнији задатак оружаних снага и даље је остао одбрана земаље од оружаног напада споља. Међутим, од краја Хладног рата носиоцима одбрамбене делатности постало је јасно да националној безбедности не прете само стране оружане снаге, него и нове невојне претње попут тероризма, грађанских ратова, организованог криминала, „сајбер“ напада и корупције. Да би одбрамбена делатност могла ефикасно да одговори на садашње и будуће изазове било је нужно да се ова делатност реформише.

Основни циљеви реформе одбрамбене делатности најчешће су: процес довођења у одговорнији положај пред легитимно изабраним органима политичке власти,

прилагођавање бројне величине и буџета оружаних снага економским могућностима друштва и новим безбедносним претњама, припремање оружаних снага за нову врсту ангажовања у мултинационалним операцијама ван националне територије и повећање интероперабилности оружаних снага да могу ефикасно да делују са иностраним оружаним снагама у области компатибилности система опреме, обуке, језика, обавештавања, команде и контроле. Због потенцијалних опасности да се оружане снаге стално уплићу у друштво, привреду и политику или да буду злоупотребљене за цивилно одржавање јавног реда и мира, неопходно је да оне буду под сталном демократском контролом и надзором од стране цивилног друштва.

Снаге Министарства унутрашњих послова су део система националне безбедности чији је циљ заштита националних интереса у домену унутрашње безбедности. Полиција је основна снага Министарства унутрашњих послова. Обавља послове заштите јавне безбедности, заштите живота, личне и имовинске безбедности грађана, обезбеђења државне границе, борбе против тероризма и оружаног угрожавања изнутра и друге послове у складу са законом. Носиоци делатности очувања јавне безбедности треба да имају оперативну независност, да су непристрасни и да се стриктно придржавају закона, те да делују професионално. Они треба да су свесни професионалног етичког кодекса и да га се придржавају. Део професионалне етике треба да буде поштовање права на живот и употребу силе само кад је то неопходно да би се обезбедио легитимни циљ. Носиоци делатности унутрашњих послова не смеју употребљавати силу више од апсолутно нужне и законом дозвољене, а њена употреба мора да буде у складу са принципом пропорционалности.

Делатност очувања јавне безбедности треба да буде под сталном контролом законодавне, извршне и судске гране власти, а неопходно је да постоји развијена и унутрашња контрола унутар ове делатности. Механизми унутрашње провере злоупотреба и јавних притужби на рачун носилаца делатности јавне безбедности треба да постоје унутар професионалног полицијског система. Процес обављања послова унутар делатности очувања јавне безбедности треба да тече одоздо и да одговара на изражене потребе грађана и друштвене заједнице, те да на тај начин задобија поверење, сагласност и подршку јавности. Отуда је ова делатност у савременим демократским државама децентрализована, како би на одговарајући, брз и ефикасан начин била у служби грађана у локалној заједници.

Безбедносно - обавештајни систем је функционално обједињен подсистем националне безбедности кога начелно чине централна обавештајно - безбедносна служба, војне обавештајно - безбедносне службе и специјализоване обавештајно - безбедносне службе појединих министарстава. Њихове надлежности, делокруг рада, овлашћења, задаци, међусобни односи и сарадња, као и демократска и цивилна контрола њиховог рада, регулишу се законом. Делатности обавештајно - безбедносних служби важне су делатности државе. Добром организацијом и реализацијом ове делатности обезбеђују се независне анализе података битне за безбедност државе и друштва и заштиту њихових животних потреба и интереса. За реализацију ове државне делатности задужени су посебни државни органи, обавештајне и безбедносне службе, које се у већини држава налазе у надлежности извршне власти, али законодавна власт има кључну улогу у надгледању њихових делатности.

У условима нових ризика и претњи за унутрашњу безбедност, попут пролиферације оружја за масовно унуштавање, организованог криминала, трговине дрогом, илегалних миграција, међународног тероризма итд, нарочито после догађаја од 11. септембра 2001. године, добри обавештајни подаци сматрају се подацима од суштинске вжности за сваку државу. Отуда су многе земље доделиле шира овлашћења обавештајним службама, а нове технологије прошириле су могућности за надзирање, откривање и лишавање слободе осумњичених и омогућиле већу сарадњу између обавештајних и безбедносних служби, како на националном, тако и на регионалном и међународном нивоу. У таквим околностима повећава се улога парламента у уравнотеживању нарастајуће моћи обавештајно - безбедносне делатности са грађанским слободама и људским правима.

Будући да делатност прикупљања обавештајно - безбедносних података захтева висок ниво тајности, ту главна опасност, с једне стране, лежи у могућности да подаци буду злоупотребљени у унутрашње политичке сврхе, а с друге стране, обавештајно - безбедносна делатност може да постане претња друштву и политичком систему ради чије заштите се и организује. Зато постоји велика потреба за цивилном и демократском контролом субјеката ове делатности од стране извршне и законодавне гране власти. Само систем провера и равнотежа власти може да спречи извршну или законодавну власт од злоупотребе обавештајних и безбедносних служби у властите политичке сврхе.

У демократским друштвима, субјекти обавештајно - безбедносне делатности треба да теже ка већој ефикасности, политичкој неутралности, привржености професионалној етици, деловању унутар законитих овлаштења и у складу с уставним и правним нормама и демократском праксом државе. Обавештајно – безбедносна делатност треба да буде на транспарентан начин дефинисана јасним законским оквирима усвојеним од стране парламента. У закону треба да буду прецизирана овлашћења и надзор, као и контрола над субјектима обавештајно - безбедносне делатности.

Послове усклађивања рада служби безбедности обавља Биро за координацију. Послове из области националне безбедности обављају и органи државне управе, институције надлежне за правосуђе, образовање и научну делатност и заштиту животне средине, Заштитник грађана, органи јединица локалне самоуправе, субјекти из области приватног обезбеђења, организације цивилног друштва, медији, правна лица и грађани који доприносе остваривању циљева националне безбедности.

3.3. Упоредна анализа нормативног уређења националне безбедности земаља Западног Балкана

1. Република Србија

Према члану 1. Устава, проглашеног 8. Новембра 2006. Године, Република Србија је држава српског народа и свих грађана који у њој живе, заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама, и припадности европским принципима и вредностима. На челу земље је председник Републике који се бира на општим изборима сваке пете године. Поред репрезентативних функција, председник Републике командује Војском, а у његовој надлежности је и именовање мандатара за састав владе и предлагање Народној скупштини носилаца функција. Политику земље утврђује и води Влада као носилац извршне власти. Чланове Владе предлаже мандатар, а избор Владе у целини врши парламент. Законодавну власт врши једнодомна Народна скупштина, чијих се 250 народних посланика бира на непосредним изборима по пропорционалном изборном систему сваке четврте године.

Стратегија националне безбедности Републике Србије је највиши стратегијски документ чијом се реализацијом штите национални интереси Републике Србије од изазова, ризика и претњи безбедности у различитим областима друштвеног живота и утврђују се основе политике безбедности у заштити националних интереса. Усвојила ју је Народна скупштина Републике Србије на својој седници 26. Октобра 2009. Године.²⁵⁰ Овим документом се пре свега врши перцепција безбедносног окружења, идентификују изазови, ризици и претње, а потом се утврђују национални интереси и циљеви. Примењена методологија је у потпуности одговарајућа с обзиром на реалну моћ коју поседује наша држава и њено место и улогу у међународним односима. Дефинисане су основе политике безбедности, структура, начела функционисања и одговорности у систему безбедности. Исказана су трајна опредељења Републике Србије да у оквиру УН – а, европских и других регионалних структура активно учествује у очувању и изградњи сопствене, регионалне и глобалне безбедности. Стратегија представља основу за израду стратегијских докумената у свим областима друштвеног живота, ради очувања безбедности грађана, вредности друштва и државе.

" Као код свих држава региона исходиште националних интереса су националне вредности дефинисане Уставом. Основним националним вредностима се сматрају: независност, суверенитет, територијални интегритет, слобода, једнакост, изградња и очување мира, владавина права, демократија, социјална правда, људска права и слободе, национална, расна, верска равноправност и равноправност полова, неповредивост имовине и очување животне средине.²⁵¹ Националне вредности се штите остваривањем националних интереса, а заштита националних интереса је смисао постојања система националне безбедности.

Национални интереси обухватају све области друштвеног живота и у складу су са демократским тековинама и стандардима савременог друштва. Национални интереси Републике Србије у области безбедности су:

- очување суверености, независности и територијалне целовитости Републике Србије и националног, културног, верског и историјског идентитета српског народа и националних мањина;

²⁵⁰ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009, стр. 13.

²⁵¹ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009, стр. 13.

- очување унутрашње стабилности, владавине права, развој демократије и демократских институција, и интеграција у Европску унију и друге међународне структуре;
- заштита живота и имовине грађана Републике Србије;
- економски развој, уз очување животне средине и природних ресурса;
- стварање мирног, стабилног и сигурног безбедносног окружења;
- очување и развој међународног поретка утемељеног на принципима правде, поштовања међународног права и политичке и државне равноправности;
- стално одржавање и унапређивање веза са Србима који живе и раде у иностранству.

Констатује се да је трајно опредељење Републике Србије да своје националне интересе остварује уз уважавање интереса других држава у региону и свету. Истакнута је одлучност употребе свих расположивих ресурса у заштити сопствених националних интереса.

После детаљне анализе изводи се закључак да Стратегија националне безбедности обухвата све кључне елементе које треба да има документ највишег нивоа важности за безбедност једне државе. Све неопходне претпоставке су елабориране на начин који одражава савремена теоријска и политичка достигнућа у супротстављању постхладноратовским и најновијим безбедносним ризицима и претњама безбедности. Квалитет и свеобухватност се огледа у давању одговора на основна питања:

1. *шта се штити* (националне вредности и национални интереси),
2. *од чега се штити* (изазови, ризици и претње),
3. *како се штити* (политика националне безбедности) и
4. *ко штити* (систем националне безбедности, са својим подсистемима).

Стратегија националне безбедности је солидна основа за дефинисање система безбедности Републике Србије. Њена примена гарантује заштиту највиших вредности и националних интереса и омогућава сарадњу са другим државама и свим релевантним међународним организацијама у супростављању савременим изазовима, ризицима и претњама, на регионалном и глобалном нивоу.

Законом о основама уређења служби безбедности Републике Србије од 11. Децембра 2007. Године, основан је Савет за националну безбедност као оперативно тело Републике Србије, у чијем је делокругу рада разматрање стања у области заштите

националне безбедности, разматрање питања која се односе на рад органа унутрашњих послова и безбедносних служби, њихову међусобну сарадњу и њихову сарадњу са другим надлежним државним органима и службама безбедности других држава и међународних организација, предлагање мера за унапређење стања у области заштите националне безбедности, као и разматрање предлога надлежних органа, органа унутрашњих послова и служби безбедности који је циљ унапређење стања у области заштите националне безбедности.

Чланови Савета за националну безбедност су председник Републике, председник Владе, министри одбране, унутрашњих послова и правде, начелник Генералштаба Војске Србије, директор Безбедносно – информативне агенције, директор ВБА, директор ВОА и начелник Службе безбедности Министарства спољних послова.

2. Република Албанија

Према Уставу из 1998. године, чије је усвајање бојкотовала опозиција, Република Албанија је дефинисана као унитарна република са парламентарним демократским уређењем. Шеф државе је председник Републике, кога бира парламент на период од пет година. Поред репрезентативних функција, у његовој надлежности је и именовање мандатара за састав владе. Председник Републике располаже и уставним овлашћењима у области одбране и безбедности. Он је врховни командант оружаних снага, на предлог председника Владе именује начелника Генералштаба и директора Државне информативне службе и има посебне надлежности, пре свега у погледу усвајања значајних нормативно - правних решења.

Извршна власт, која подразумева реализацију унутрашње и спољне политике Албаније, припада Савету министара, односно Влади, коју на предлог премијера именује председник Републике, а потврђује Парламент. Законодавну власт врши једнодомна Скупштина Републике Албаније која има 140 посланика. Од тог броја, 100 посланика се бира по већинском, а 40 по пропорционалном изборном моделу, на мандат од четири године.

Након промене политичког система и првих вишестраначких избора 1991. године, дошло је до реорганизације целокупног обавештајно - безбедносног и полицијског апарата Албаније. У периоду до доношења новог Устава 1998. године,

председник Републике и Национални савет за безбедност били су одговорни за безбедност и одбрану земље. Шефу државе је у том периоду била потчињена и централна обавештајно - безбедносна установа (тадашња Национална информативна служба). Новим уставним решењима су редукована овлашћења председника Републике, а компетенције Националног савета за безбедност су сведене на саветодавну функцију.

Координација рада обавештајно - безбедносних институција те земље се сада спроводи у оквиру Савета министара, при чему кључне надлежности имају премијер и седмочлана Агенција за координацију, те Комитет за безбедност који се успоставља при Савету министара у кризним ситуацијама. Народна скупштина врши парламентарни надзор над радом установа обавештајно - безбедносног система преко Комисије за одбрану и Комисије за безбедност.

Стратегију националне безбедности је усвојио Национални парламент Републике Албаније 2004. године.²⁵² Представља документ од националног значаја, заснован на Уставу, који одређује правце развоја државне политике у области безбедности. Основни задаци су: заштита суверенитета, независности и територијалног интегритета; заштита живота грађана и имовине; сталан демократски развој и економски просперитет; заштита националних вредности и достојанства и чланство у међународним безбедносним организацијама. Законодавство Републике Албаније се усклађује са стандардима и принципима демократских држава. У начину израде и одређивању структуре примењена је методологија дефинисања безбедносног окружења и идентификовања изазова, ризика и претњи, на основу којих су пројектовани национални интереси, што је карактеристично за мале земље. Промовисан је и стратегијски концепт безбедности чија је суштина следећа: интеграције и колективни систем безбедности, трансформација од земље конзумента безбедности у земљу извозницу безбедности, опредељеност за решавање спорова дијалогом и мирним средствима, али и дефинисање оружаних снага као једне од најзначајнијих институција за безбедност земље. Специфично је наглашавање да ће албанско национално питање у региону бити решено кроз евроатлантске интеграције земаља у окружењу.

Дефинисани национални интереси дају одговорност, легитимитет и поверење политичкој власти за функционисање у складу са међународним нормама и треба да

²⁵² Стратегија националне безбедности Републике Албаније, Тирана, 2004.

буду производ консензуса свих релевантних фактора друштва. Витални интереси су: остваривање суверенитета, заштита независности и територијалног интегритета земље, заштита уставног поретка, заштита живота грађана, основна права и дужности, економски развој, заштита имовине и вредности и друго. Национални интереси и рокови њихове реализације су уско повезани са безбедношћу земље. То подразумева одговорност, легитимитет и искреност политичке власти да буде у служби народа без обзира на време проведено на власти, што може бити у контрадикцији са временом потребним за реализацију националних интереса. Поред виталних, презентовани су и други национални интереси земље: процеси интеграције у ЕУ, НАТО и остале евроатлантске структуре и организације, развој билатералних односа са суседним земљама и партнерима, решавање социјалних проблема, заштита животне средине и др.

За разлику од перцепције безбедносног окружења и идентификације изазова, ризика и претњи, изводи се закључак да се дефинисању националних интереса није пришло на аналитички и студиозан начин. Наведено је неколико уопштених, стандардних флоскула које могу представљати националне интересе било које земље, без навођења одређених спецификаума и што је најважније, без позивања на основне националне вредности, које су дефинисане уставом земље. Из закључака анализе документа произилази настојање да се властити безбедносни интереси осигурају активном превентивном дипломатијом, што приснијим односима са земљама чланицама НАТО - а и сарадњом са суседима и земљама Југоисточне Европе. Безрезервна сарадња и савезништво са САД су од суштинског значаја за систем безбедности. Приступање НАТО - у је био најважнији стратешки циљ и основа спољне политике у остваривању националне безбедности албанске државе и нације.

Према многим изворима, Албанија представља транзитну тачку шверца и илегалне трговине на Балкану. Илегална трговина наоружањем, дрогом, људима и проституција су повезани са организованим криминалом и тероризмом. Ове појаве су озбиља претња националној безбедности Албаније, али и читавом Балкану.²⁵³ Све ове претње су идентификовање у Националној безбедносној стратегији, а и проистичу у великој мери од унутрашњег стања у држави. Јасно је да и надаље остају отворена

²⁵³ За шире видети: Starova A.: *Albania: National Trends in Security Sector Reform*, Security Sector Governance in the Western Balkans 2004, Istvan Gyarmati and Scott Vesel (eds.), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2004, pp.132-133.

питања организованог криминала, тероризма, као и отклањање природних катастрофа и опасности које човек може да изазове својом непажњом. Када се томе дода и значајан проблем шверца недозвољеном робом и троговина људима, која није само продукт лоше екомонске ситуације у Албанији већ и недовољне изграђености институција, последице овакве унутрашње ситуације се негативно рефлектују на читав регион Западног Балкана.

Ипак, узимајући у вид геополитички положај Албаније, ова држава може да игра веома значајну улогу како у стабилизацији региона, тако и његовој нестабилности, посебно на Косову и Метохији, у Македонији и Црној Гори.²⁵⁴ Због тога је за Републику Албанију значајна регионална сарадња чији је крајњи циљ њихово прикључење у евоевроатлантске интеграционе токове. Управо из тих разлога су прокламовани приоритети савремене Албаније: пријатељски односи са суседима, економски развој и, као коначан циљ, пријем у Европску унију. Највеће препреке за реализацију ових циљева представљају корупција, сиромаштво и илегална трговина.²⁵⁵

3. Република Македонија

Према Уставу од 20. новембра 1991. године, Република Македонија је унитарна и парламентарна демократска држава. Уставним амандманима и Законом о децентрализацији из 2001. године ојачани су механизми заштите мањинских права у земљи. Шеф државе је председник Републике, који се бира на општим изборима сваке четврте године. Поред репрезентативних функција, председник Републике има и надлежности у сфери одбране и безбедности. Вођење спољне и унутрашње политике земље поверено је Влади, чији избор врши парламент из редова најјаче странке, односно коалиције. Законодавну власт у Македонији врши једнодомни Парламент (Собрање) коју чини 120 посланика са четворогодишњим мандатом. Места у Собрању се попуњавају са страначких листа на општим изборима по пропорционалном моделу, на основу резултата у шест изборних јединица на нивоу државе. У надлежности

²⁵⁴ Поглед унапред: Безбедносни изазови на Балкану до 2010. године, Istvan Gyarmati and Theodor Winkler (eds.), EastWest Institute New York и Женевски центар за демократску контролу оружаних снага, Београд, 2002, str.124.

²⁵⁵ За шире видети: Starova A., Albania: National Trends in Security Sector Reform, *Security Sector Governance in the Western Balkans 2004*, Istvan Gyarmati and Scott Vesel (eds.), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2004, p.137.

Собрања је доношење и промена Устава, доношење закона, ратификација међународних уговора, одлучивање о рату и миру, одлучивање о сарадњи, удруживању и раздруживању са другим државама, избор судија редовних и Уставног суда.

Истовремено са процесом међународног признања Македоније, успостављао се и безбедносно - обавештајни систем те земље. Основу тог система су чиниле службе државне и јавне безбедности Министарства унутрашњих послова (Министарство за внатрешни работи - МВР) које су, нарочито у периоду од проглашења независности до пријема у организацију Уједињених нација априла 1993. године, поред осталог, спроводиле и обавештајну делатност према ЈНА и суседним земљама. Формирање новог безбедносно - обавештајног система окончано је 1995. године, доношењем новог Закона о унутрашњим пословима и посебног Закона о Агенцији за обавештајни рад.

Национални парламент Републике Македоније је 2003. године усвојио Националну концепцију безбедности и одбране која представља основни документ Републике Македоније у области безбедности и одбране. Заснива се на процени међународног окружења и положаја земље и угрожености њене безбедности. На основу тих процена дефинисани су национални интереси и циљеви. Концепција утврђује и изражава погледе Републике Македоније на њене националне интересе, безбедносно окружење, политику националне безбедности, циљеве, правце, области и инструменте за њену реализацију. То би требало да обезбеди стабилнију безбедносну ситуацију, заштиту основних вредности и интереса који из њих произилазе, као и миран развој земље, демократије, економије и поштовање људског достојанства у сваком погледу. Исказано је трајно опредељење Македоније да своју будућност остварује као део европске породице и чланством у ЕУ и НАТО - у. У креирању Концепције примењен је методолошки приступ карактеристичан за моћније земље, односно за оне земље које одбрану својих националних интереса темеље на ослоњу на колективни систем безбедности. Прво су дефинисани национални интереси, а потом безбедносно окружење и изазови, ризици и претње.

Национални интереси произилазе из основних вредности македонске државе, утврђених Уставом и базирају се на дугорочним потребама македонског друштва, које су важне за живот и безбедност грађана, али и за функционисање и континуитет државе. Највише вредности македонског друштва су: основне слободе и права човека и грађанина, слобода изражавања националног идентитета, демократије, владавине права и поштовања општеприхваћених међународних норми, интеграција и правична

заступљеност грађана - припадника свих заједница у органима државне власти, заштита својине, слобода тржишта и предузетништва, обезбеђење, унапређење и развој локалне самоуправе и заштита и унапређење животне средине.²⁵⁶

Национални интереси су грађирани по важности на: трајне, виталне и важне интересе. Трајни интерес Републике Македоније је очување националног идентитета, слободног изражавања етничког идентитета свих грађана, као и заштита територијалног интегритета. Витални интереси представљају израз потребе за унапређење безбедносне ситуације, стварање услова за бољи живот грађана и ефикасније функционисање државе и друштва и то:

- заштита и унапређење мира и безбедности живота, здравља, имовине и личне сигурности грађана;
- развој мултиетничког друштва заснованог на међусобном поверењу, заједничком напору и тежњи свих етничких заједница за стабилност и стваран напредак земље;
- економски развој заснован на принципима тржишне економије, приватне својине и заштите виталних ресурса и инфраструктуре земље;
- заштита и унапређење демократских темеља правне државе: политичког плурализма, парламентарне демократије, поделе власти, демократских и фер избора и др;
- политичка и одбрамбена интеграција у НАТО, политичка и безбедносна интеграција у ЕУ и друге системе колективне безбедности.²⁵⁷

Важни интереси, који представљају предуслове за достизање односно остваривање трајног и виталних интереса су следећи:

- изградња и развој свих облика сарадње са суседима у интересу мира, безбедности и развоја Републике Македоније и њених суседа;
- сопствени допринос очувању и унапређењу мира и стабилности у југоисточној Европи ради јачања демократије, безбедности и просперитета земаља региона;
- учешће у изградњи мира и стабилности у региону, Европи и свету;

²⁵⁶ Национална концепција за безбедност и одбрана, Скопје, 2003, страна 2.

²⁵⁷ Национална концепција за безбедност и одбрана, Скопје, 2003, страна 3

- очување и унапређење међународног поретка заснованог на правди, међународном праву и политичкој и економској једнакости држава;
- обезбеђење и унапређење унутрашње политичке стабилности;
- побољшање безбедносне културе;
- изграђивање праведне, социјалне државе за све грађане без обзира на пол, расу, веру, политичку, културну и другу припадност;
- изградња друштва у духу толеранције, демократских вредности, поштовања личног интегритета и других вредности, посебно међу младом генерацијом, у складу са европским традицијама;
- очување и заштита животне средине.²⁵⁸

Република Македонија је опредељена да своје декларисане националне интересе остварује поштујући људска права и слободе, демократске принципе и међународно право, што ће утицати на пораст угледа земље у свету. У документу се изражава и спремност Републике Македоније да учествује у спречавању и решавању криза у свету и региону у сарадњи са међународном заједницом, али и спремност да у складу са међународним правом и Повељом УН - а употреби силу ради заштите свог трајног интереса. У том правцу се усавршава систем безбедности земље, да буде способан да на ефикасан начин одговори на савремене безбедносне изазове, ризике и претње, да решава унутрашње кризе и да помогне у решавању криза у региону и свету. Веома је битан став да Република Македонија неће остваривати сопствене националне интересе на штету безбедности других држава. Детаљним испитивањем презентованих вредности и интереса изводи се констатација да је извршена свеобухватна анализа и дефинисање националних интереса и да су подједнако заступљени интереси на спољном и унутрашњем плану без непотребних пренаглашавања.

²⁵⁸ Национална концепција за безбедност и одбрана, Скопје, 2003, страна 5.

4. Црна Гора

Према Уставу, проглашеном 22. октобра 2007. године, Црна Гора је грађанска, демократска, еколошка и држава социјалне правде. Највише вредности Црне Горе, дефинисане Уставом су: слобода, једнакост, национална и родна равноправност, стабилност друштва, социјална правда, људска права, имовинска сигурност, очување природе и животне средине, владавина права и демократија. Црна Гора је унитарна држава, административно подељена на 21 општину.

Безбедносно - обавештајни систем Црне Горе конципиран је јуна 2006. године доношењем Стратегије националне безбједности. Тим документом су ближе разрађени принципи развоја и функционисања система заштите виталних националних и државних интереса. Такође, Стратегија националне безбједности представља основ за текућу реформу досадашњег система безбедности Црне Горе. Према документу Стратегије, елементи националне безбедности Црне Горе су: председник, Скупштина, Влада, Савјет за националну безбједност, министарства правде, иностраних послова, одбране и унутрашњих послова, Агенција за националну безбједност, судство, државни тужилац, Царина, снаге безбедности и унутрашња безбедност.

Основу система безбедности Црне Горе су у претходном периоду чиниле службе државне и јавне безбедности Министарства унутрашњих послова, будући да је војна компонента безбедносно - обавештајног система била везана за структуре бивше заједничке Војске СРЈ (СЦГ). Важни кораци у правцу успостављања нових безбедносно - обавештајних институција начињени су Законом о полицији и Законом о Агенцији за националну безбједност, које је Скупштина Црне Горе усвојила 27. априла 2005. године.

У законској надлежности Агенције за националну безбједност је: прикупљање података и информација о потенцијалним опасностима, плановима или намерама организација, група и појединаца усмереним против територијалног интегритета, безбедности и Уставом утврђеног поретка; прикупљање података од непосредног значаја за националну безбедност; супротстављање унутрашњем и међународном тероризму и организованом криминалу; прикупљање података и информација о најтежим облицима кривичних дела против човечности и међународног права; безбедносна и контраобавештајна заштита Скупштине, Владе и председника Републике

Црне Горе, других државних органа, министарстава и органа управе; и обезбеђењу штићених лица објеката и простора и вршење других послова од значаја за безбедност републике. У обављању послова из свог законског делокруга, Агенција за националну безбједност је овлашћена да тајно прикупља податке применом специфичних средстава и метода, укључујући успостављање сарадње са домаћим и страним држављанима, тајно праћење, опсервирање и документовање, те надзор над поштанским пошиљкама и другим средствима комуникација. Припадници ове службе немају полицијска овлашћења.

Парламентарни надзор рада Агенције за националну безбједност врши Скупштина, преко надлежног радног тела - Одбора за безбједност и одбрану, коме Агенција подноси годишњи извештај о раду. На захтев Одбора, Агенција за националну безбједност подноси и посебне извештаје о појединим пословима из свог делокруга. Агенција је дужна да, на захтев тог радног тела, дозволи увид у поступак надзора над поштанским пошиљкама и другим средствима комуникације, уколико се тиме не угрожава национална безбедност земље. Чланови Одбора и лица која учествују у његовом раду дужни су да штите поверљиве информације до којих дођу у раду тог тела. Дужност чувања поверљивих информација их обавезује и након престанка чланства, односно рада у надлежном радном телу. Чланови надлежног радног тела, након избора потписују изјаву о обавези чувања државне, службене, пословне и војне тајне. Седнице Одбора за безбједност и одбрану су за јавност, а председник Одбора обавештава јавност о раду сагласно закључцима тог тела.

Агенција за националну безбједност је дужна да грађанина, на његов писани захтев, обавести да ли су предузимане мере прикупљања података о њему и да ли АНБ води евиденцију његових личних података и да му, на његов писани захтев, стави на увид документа о прикупљеним подацима. Агенција није дужна да поступи у складу са овом одредбом ако би обавештење довело у опасност извршење послова Агенције за националну безбједност или би могло довести до угрожавања безбедности другог лица.

Унутрашњу контролу рада Агенције за националну безбједност врши генерални инспектор, који, између осталих послова, надзире и примену и прекорачење овлашћења. Директор Агенције за националну безбједност може привремено прекинути или забранити генералном инспектору вршење контроле из разлога заштите интереса националне безбедности.

Стратегију националне безбедности Црне Горе је усвојила Народна Скупштина Републике Црне Горе 2008. године. Представља стратешки документ који опредељује развој и функционисање система безбедности Црне Горе. Искazuje недвосмислену намеру Црне Горе да постане чланица ЕУ и НАТО - а. Истиче се да је већ приступила НАТО програму Партнерство за мир и потписала Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ. Стратегијом је дефинисана основа за суштинску реформу система националне безбедности и одбране. Основни стратешки циљ Црне Горе је изградња интегрисаног, функционалног и ефикасног система безбедности који ће омогућити превенцију и решавање евентуалних криза и спорова у складу са међународним стандардима и принципима. Тиме се ствара повољан амбијент за ефикасну заштиту и одбрану виталних друштвених вредности и интереса. Документ има непуних седам страница, али садржи скоро све елементе као и документи других земаља у региону, мада безбедносно окружење није посебно анализирано већ се налази у склопу анализе изазова, ризика и претњи. У изради је примењена методологија којом су прво дефинисани националне вредности и интереси, а потом изазови, ризици и претње.

Стратегијски циљеви произилазе из постојних виталних и стратегијских интереса и вредности Црне Горе. Главни стратегијски циљеви и интереси националне безбедносне политике су усмерени према: одбрани суверенитета, независности и територијалног интегритета Црне Горе; заштиту живота и имовине грађана и економских добара; развој одбранбених капацитета, интеграција у НАТО и Европску унију, промовисање политике добросуседских односа и сарадње у региону и на глобалном нивоу; јачање демократије, правне државе и заштита људских и мањинских права; потпуна правна уређеност подручја националне безбедности у сагласности са Уставом, међународним правом и међународним обавезама које је прихватила Црна Гора; јачање капацитета Црне Горе у борби против тероризма, организованог криминала и корупције, као и јачање безбедности на граници; јачање капацитета и институција одговорних за управљање ванредним ситуацијама и допринос у међународним операцијама које предводе УН, НАТО и Европска унија.

На основу стратегијске процене међународне безбедносне средине, Црна Гора због умањених безбедносних ризика у региону који су резултат интеграција већине држава региона у НАТО - у ужива одређен степен безбедности, али се у будућности очекује изложеност асиметричних, безбедносних ризика и претњи. Према

идентификованим савременим ризицима и претњама могу да испоље утицај на безбедност Црне Горе наводе се: међународни тероризам и пролиферација оружја за масовно уништење, верски и етнички конфликти, међународни организовани криминал, нелегална миграција, криумчарење опојних дрога и трговина људима.²⁵⁹

Национални интереси представљају најважније потребе Црне Горе и њених грађана и произилазе из наведених вредности. Основни национални интереси су:

- одбрана суверенитета, независности и територијалног интегритета;
- заштита живота, имовине грађана и економских добара;
- развој одбрамбених капацитета;
- интеграција у НАТО и ЕУ;
- промовисање политике добросуседских односа и сарадње на регионалном и глобалном нивоу;
- јачање демократије, правне државе, пуна заштита људских и мањинских права;
- пуна правна уређеност на подручју националне безбедности у складу са Уставом и међународним нормама;
- јачање самосталности, независности и ефикасности правосудних органа;
- јачање капацитета за борбу против тероризма, организованог криминала и корупције, као и јачање безбедности граница;
- транспарентност сектора одбране и цивилна контрола оружаних снага;
- јачање капацитета институција одговорних за управљање у ванредним ситуацијама изазваних техничко - технолошким, биолошким, хемијским, нуклеарним и другим несрећама;
- исказивање међународне солидарности активним учешћем у борби против тероризма и пролиферације оружја за масовно уништење, учешћем у хуманитарним и мировним операцијама;
- подстицање одрживог економског развоја кроз растуће економске слободе и јачање улоге предузетништва;
- побољшање животног стандарда грађана кроз ефикасне системе образовања, здравства и социјалне заштите;
- подстицање истраживања, развоја и коришћења нових технологија;
- заштита традиције, културе, језика, националног идентитета и обичаја;

²⁵⁹ Стратегија одбране Црне Горе, Службени лист Црне Горе, бр. 79/08 од 23.12.2008.

- заштита информационих ресурса и
- очување и заштита природе и здраве животне средине.²⁶⁰

Иако обухватају све области друштвеног живота и у складу су са општеприхваћеним међународним стандардима, највећи део се односи на евроатлантске интеграције и ослонац на колективни систем безбедности. Заступљен је став да мале државе могу најбоље осигурати и решавати сопствену безбедност концептом колективне безбедности. Изражава се безрезервна приврженост евроатлантским вредностима. Може се закључити да су сви национални интереси и државне активности у функцији остваривања тих вредности. Црна Гора је активна чланица Уједињених нација, Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), Савета Европе и других. Таквом концепцијом остварује своје приоритетне спољнополитичке и безбедносне циљеве и промовише своју међународну улогу и значај.

5. Босна и Херцеговина

Дејтонским споразумом, којим је прекинут вишегодишњи крвави рат у БиХ је постигнут договор, који је преточен у Устав БиХ који је и данас на снази. Председништво Босне и Херцеговине је колективни, трипартитни орган, у коме сваки конститутиван народ у држави има свог представника. Као што је дато у члану 5. Устава БиХ, Председништво БиХ се састоји од три члана: један Бошњак и један Хрват који се непосредно бирају на територији Федерације и један Србин, који се непосредно бира на територији Републике Српске. Чланови Председништва именују председника по принципу ротације.

Општи тренд развоја унутрашњих односа у БиХ током примене Дејтонског споразума карактерисало је постепено преношење функција ентитета на институције централне власти, уз бројне арбитражне и неопозиве одлуке Високог представника УН - а у том смеру. Снажан отпор тим тенденцијама који је отпочео током 2006. године из Републике Српске, поводом настојања да се обављање полицијских послова, са ентитетског нивоа, пренесе у надлежност БиХ, блокирао је даље развлашћивање ентитета.

²⁶⁰ Стратегија националне безбедности Републике Црне Горе, Подгорица, 2008, стр. 2.

Основне вредности које проистичу из Устава Босне и Херцеговине су: државни континуитет, суверенитет, политичка независност, територијални интегритет и међународни субјективитет, људска права и основне слободе њених грађана по међународним стандардима, развој парламентарне демократије и слободних демократских избора, владавина права, национална равноправност и помирење народа, стабилан економски развој у условима слободе кретања роба, услуга и капитала, социјална правда и безбедност, природно и културно богатство, здравствена заштита њених становника, здрави и стабилни еколошки услови за живот човека и развој међународне регионалне сарадње. Актуелна административна подела БиХ, поред централизовано уређене Републике Српске, те Федерације БиХ коју чини 10 кантона, укључује и Дистрикт Брчко, који је под међународним надзором.

Према Уставу Босне и Херцеговине, чланови Председништва БиХ врше цивилну команду над оружаним снагама. Истим актом је предвиђен и Стални комитет за војна питања, у чијој је надлежности било разматрање тема, везаних за деловање оружаних снага у ентитетима БиХ. Те снаге су до преношења функције одбране на ниво БиХ, имале укупно око 12.000 припадника – 7.800 у Војсци Федерације БиХ и 4.200 у Војсци Републике Српске.

Законом о одбрани БиХ успостављена је јединствена одбрамбена структура Босне и Херцеговине и формирано Министарство одбране и оружаних снага БиХ, које је надлежно за вршење надзора над свим субјектима Оружаних снага БиХ. Нова одбрамбена структура укључује Заједнички штаб Босне и Херцеговине и Оперативну команду БиХ. Са 1. јануаром 2006. године укинута су војске ентитета, као и Министарство одбране Федерације БиХ, Заједничка команда Војске Федерације БиХ, Министарство одбране Републике Српске и Генералштаб Војске Републике Српске.

Законом, усвојеним 14. априла 2004. године у Парламентарној скупштини БиХ на иницијативу тадашњег Високог представника Педија Ешдауна, формирана је Обавјештајно - безбједносна агенција БиХ (ОБА). У надлежности Агенције је прикупљање, анализирање и дистрибуција обавештајних података у циљу заштите безбедности, суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Босне и Херцеговине. Поред питања безбедности, ОБА се бави и глобалним претњама, као што су тероризам, шпијунажа усмерена против БиХ, саботаже против виталне националне инфраструктуре, организовани криминалч укључујући трговину дрогом, људима и оружјем, незаконита производња оружја за масовно уништење, радње које су кажњиве

по међународном хуманитарном праву и дела организованог насиља или застрашивања националних или верских група у Босни и Херцеговини.

Сходно Уставу и Закону о унутрашњим пословима Федерације БиХ, Федерално министарство унутрашњих послова надлежно је за спречавање и откривање кривичних дела међународног криминала и тероризма, проналажење, хватање и предају извршилаца тих кривичних дела надлежним органима, обезбеђење одређених личности и објеката Федерације, послове држављанства Федерације, те за заштиту људских права и грађанских слобода у области унутрашњих послова. Полицијским пословима у Федералном министарству унутрашњих послова руководи директор Федералне управе полиције. Постојећи полицијски систем Федерације БиХ је децентрализован, тако да сваки од десет Кантона има свој Закон о унутрашњим пословима, министра унутрашњих послова и Комесара полиције. Кантони самостално успостављају, надзиру и делимично финансирају полицијске снаге на својим подручјима, с тим да припадници полиције носе јединствене федералне униформе са кантоналним ознакама. Основне организационе јединице у кантонима су Управа полиције и Управа за администрацију и подршку.

Војну компоненту обавештајно - безбедносног система Федерације БиХ је до успостављања јединствене одбрамбене структуре Босне и Херцеговине представљала Војна обавјештајно - сигурносна служба Федерације БиХ (VOSS), у чијој је надлежности било планирање, прикупљање, обрада и анализа обавештајно - безбедносних података о изворима претњи одбрамбеном систему Федерације БиХ, те предузимање мера и радњи ради откривања, идентификације и спречавања делатности појединаца, група и организација којима се угрожавају интереси одбране Федерације БиХ.

Дистрикт Брчко, као јединствена административна јединица локалне самоуправе под директним суверенитетом Босне и Херцеговине, има сопствену Полицију Дистрикта, задужену за одржавање јавног реда и мира и обезбеђење личне и имовинске сигурности грађана. На челу локалних полицијских снага Дистрикта је начелник Полиције, кога именује и разрешава Градоначелник Брчког, уз сагласност Скупштине Дистрикта.

Високи представник међународне заједнице у БиХ је крајем 2004. године иницирао радикалну реорганизацију полиције на нивоу Босне и Херцеговине, чија је

суштина њено измештање из МУП - ова ентитета и организовање на државном нивоу, у оквиру регионалних центара. Владе ентитета су у октобру 2005. године потписале Споразум о реструктуирању полицијских структура, а Савјет министара БиХ је донео Одлуку о формирању Дирекције за спровођење реструктуирања полиције. Реорганизација полицијских служби је означена као један од услова да Босна и Херцеговина потпише споразум о стабилизацији и придруживању ЕУ. Због непристајања институција Републике Српске да тај ентитет изгуби своју полицију, процес реорганизације полиције у БиХ је у дужем периоду блокиран.

Председништво Босне и Херцеговине је у фебруару 2006. године усвојило документ под називом „Сигурносна политика Босне и Херцеговине“ која у суштини представља Стратегију националне безбедности. Из разлога везаних за блиску прошлост БиХ, као и чињенице да је чине три национална ентитета, у документима се не користи префикс „национална“. Сходно томе се не наводе националне вредности и интереси, већ се дефинишу основне вредности у уводу и приоритетни интереси у завршном делу документа. Безбедносна политика БиХ се дефинише као документ који даје оквире и смернице за изградњу система, структуре и свих механизма неопходних за ефикасно деловање система безбедности. Својеврсна карактеристика овог документа је чињеница да га је усвојило Председништво, као орган извршне власти, а не Парламент. У изради Безбедносне политике БиХ примењен је исти методолошки приступ који примењују земље које се ослањају на колективни систем безбедности, дакле прво су дефинисане вредности, а потом ризици и претње.

Безбедносна политика је део државне политике и у суштини представља организовано спровођење мера и активности на успешној и дуготрајној заштити наведених вредности. Интересима се сматра заштита дефинисаних основних вредности и стварање услова за њихову реализацију. У завршном делу документа се као приоритетни интереси наводе:

- заштита независности, суверенитета и територијалног интегритета;
- заштита уставног поретка, људских права, слободе и безбедности грађана;
- стварање окружења и услова за даљи развој демократије, јачање парламентарног политичког система, као и остваривање владавине права;

- остварење бржег економског развоја, повећање животног стандарда и развоја функционалних механизма за остварење социјалне сигурности грађана;
- укључење у Европску унију, НАТО програм Партнерство за мир и НАТО.²⁶¹

Босна и Херцеговина је опредељена да искористи све инструменте који јој стоје на располагању у циљу одржања безбедности, стабилности, достизања и заштите прокламованих вредности и интереса. Констатује се да нарастајући глобални изазови ризици и претње усмеравају пажњу међународне заједнице на друге регионе света те да БиХ неће још дуго остати у фокусу међународне заједнице. Из тог разлога, БиХ предузима мере за изградњу и димензионисање таквог безбедносног система, који ће гарантовати адекватну заштиту и поштовање виталних вредности и могућности за промоцију и остваривање њених безбедносних интереса.

У протеклом периоду један од главних проблема у Босни и Херцеговини је чињеница да њену стабилност и безбедност практично зависи од међународног војног присуства које се смањује у континуитету. Краткорочно гледано, страно присуство ће се и даље умањивати, али се још не може са поузданошћу речи када ће државни органи и институције преузети одговорност за мир у Босни и Херцеговини. Посебно је питање да ли ће постојати политичка воља да се мир одржи и створи функционална и просперитетна држава.²⁶²

Да би БиХ могла да обезбеди мир и стабилност самостално, мора да има модеран, способан и ефикасан систем и снаге које ће бити гарант одбране државе и безбедности грађана. За остваривање тог циља, БиХ је напоре усмерила на реформу безбедносног сектора као једног од круцијалних аспеката политичке, социјалне и економске реформе у земљи. Да би била ефикасна реформа безбедносног сектора, она треба да се базира на јасно дефинисаној националној безбедносној стратегији, која може да се користи за грађење националног, а у овом случају више државног, консензуса. Национална безбедносна стратегија треба да одрази интересе и приоритете народа који живе у БиХ. Проблем је у томе што су њихови интереси дивергентни, те се морало прибећи компромисима и медијацији високог представника међународне заједнице у БиХ да би се он усагласио.

²⁶¹ *Сигурносна политика Босне и Херцеговине*, Сарајево, 2006, стр. 19, 20

²⁶² Турковић Бисера, Безбедност у Југоисточној Европи у наредних 10 - 15 година, у *Поглед унапред: безбедносни изазови на Балкану до 2010 године*, Istvan Gyarmati and Theodor Winkler (eds.), EastWest Institute New York и Женевски центар за демократску контролу оружаних снага, Београд, 2002, стр. 220.

Према Уставу и опредељењу безбедносне политике БиХ, заштита суверенитета и територијалног интегритета подразумева укупну организованост, припремљеност и функционисање свх снага и субјеката за заштиту њене територије. Организационо, заштита суверенитета и територијалног интегритета претставља збир институција и функција којима се остварује унутрашња и спољња безбедност, одвраћање потенцијалног агресора, спречавање стратегијског изненађења, успешно вођење рата и борба против тероризма.

Суштински Босна и Херцеговина се суочава са великим бројем изазова који се могу поделити на глобалне и унутрашње.

Глобални изазови са којима се суочава БиХ се могу сагледавати кроз призму свеукупних односа и процеса који представљају дате услове на међународној сцени и као такви су иманентни за већину субјеката међународних односа. Изазови се могу условно представити као свеукупност деловања: светске економске кризе, увећање јаза између богатих и сиромашних, међународног тероризма, организованог криминала, угрожавање животне средине, неовлашћена производња и пуштање у промет наркотика, трговина наоружањем и људима, етничка и верска нетолерантност и др.²⁶³

Унутрашњи изазови БиХ су последица догађаја из блиске историје углавном изазвани деловањем политичких фактора међу којима су посебно изражени: присуство политичких и друштвених анимозитета као последица рата, разни видови националистичког екстремизма, непостојање консензуса о примени Дејтонског мировног споразума, проблеми узроковани политичком транзицијом који су резултирали слабиим развојем ефикасних и делотворних извршних, законодавних и судских органа, проблеми економске природе као резултат ниског нивоа домаћих и страних инвестиција, лоше реализације приватизације, технолошког заостајања производних капацитета, порозност граница која омогућава трговину накроктицима наоружањем и људима, висок степен незапослености, велики број наоружања и муниције код становништва, велики број неочишћених минских поља и др.²⁶⁴

²⁶³ *ОС БиХ: Једна војна сила за 21 вијек*, Комисија за реформу одбране, Извјештај септембар 2005, стр. 15.

²⁶⁴ За шире видети: *Бијела књига одбране Босне и Херцеговине*, јун 2005, стр. 14.

6. Република Хрватска

Политика националне безбедности Републике Хрватске се базира на њеним интересима у контексту њихове мултирегионалне припадности, као и развоја одбрамбених способности и на унутрашњој безбедности државе.

Према Стратегији за националну безбедност, општи безбедносни циљ и интерес Републике Хрватске је изградња претпоставки за слободан, праведан и стабилан политички, економски и социјални развој. То ће се реализовати преко постизања следећих посебних безбедносних циљева: успостављање, развој и спровођење одговарајућих политика, мера, активности и институција на безбедносном подручју; изградња повољног међународног безбедносног окружења на регионалном и глобалном нивоу, са подршком међународних безбедносних интеграција и у сарадњи са другим демократским државама; развој стабилног и економски напредног друштва које ће бити дугорочно способно да изграђује и одржава безбедносне механизме и ресурсе који ће бити у стању са одговоре на безбедносне изазове, ризике и претње.²⁶⁵

Витални национални интереси Републике Хрватске су трајни и првенствено се односе на заштиту највиших вредности, дефинисаних Уставом. Ови интереси уједно представљају и темељне циљеве националне безбедности, схваћени и као стање и као организован систем националне безбедности. Првенствено, витални интереси Републике Хрватске су усмерени према обезбеђењу опстанка државе, заштита независности, суверенитета и територијалне целокупности, али и заштита живота и имовине њених грађана.²⁶⁶ Основне националне вредности, утврђене Уставом Републике Хрватске су: слобода, једнакост, национална равноправност и равноправност полова, миротворство, социјална правда, права човека, неповредивост власништва, очување природе и животне средине, владавина права и демократија.

Хрватски Сабор је марта 2002. године усвојио Стратегију националне сигурности, као концепцијски документ у којем се износе основни политички ставови о националној безбедности. У преамбули Стратегије дата је основа концепцијских решења изложених у Стратегији, дефинисан је појам и обим појма националне

²⁶⁵ Стратегија националне сигурности Републике Хрватске, Народне новине бр. 32/2002.

²⁶⁶ Стратешки преглед одбране, Министарство одбране, Загреб, рујан 2005, стр. 12.

безбедности као и циљеви изграђивања система националне безбедности. Анализом структуре Стратегије националне безбедности можемо увидети да је примењена иста методологија израде коју је применила и Румунија. Наиме, на почетку је дефинисано безбедносно окружење, потом националне вредности и интереси и на крају изазови, ризици и претње безбедности Републике Хрватске, што је карактеристично за моћније државе. С обзиром на величину, економску снагу и војну моћ земље, а имајући у виду да у тренутку усвајања Стратегије Хрватска није била чланица НАТО - а остаје нејасно на чему је утемељен такав методолошки приступ. Компаративном анализом стратегијско - доктринарних и нормативно - правних докумената Републике Хрватске из других друштвених области изводи се закључак да Република Хрватска претендује да има лидерску улогу у региону Балкана без обзира на контрадикторне ставове о припадности географском простору.

На основу Уставом утврђених основних националних вредности дефинишу се национални интереси, који представљају израз тежње за достизање националних вредности. Као витални национални интереси дефинисани су: опстанак суверене, независне и територијално целовите државе са властитим идентитетом и темељним вредностима, заштита живота и имовине њених грађана. Поред наведених, у Стратегији националне безбедности дати су и други важни интереси²⁶⁷ као што су:

- очување и развој демократије и демократских институција, владавина права, економски просперитет, социјална правда, слобода, људска права и једнакост;
- очување културног и историјског идентитета и добробит хрватског народа у другим државама;
- мирно и стабилно безбедносно окружење, развој демократије у ужем и ширем региону, као и ширење НАТО - а и ЕУ;
- очување и даљи развој међународног поретка на принципима правде, поштовање међународног права и политичка и привредна равноправност;
- очување и заштита животне средине, здравља и добробити свих грађана Хрватске.

²⁶⁷ Стратегија националне сигурности, Загреб, 2002, стр. 3,4.

На крају се истиче спремност употребе оружаних снага и свих расположивих ресурса ради заштите наведених националних интереса.

Анализом се може закључити да су основне карактеристике утврђених националних вредности и интереса Републике Хрватске, поред истицања стандардних и општеприхваћених друштвених вредности, пријем у НАТО и ЕУ и бригаа за своје сународнике у другим државама у смислу очувања културног и историјског идентитета. Хрватска је постала чланица НАТО - а 1. априла 2009. године, чиме је достигнут један од најважнијих националних циљева односно интереса.

Законом о сигурносно - обавјештајном саставу Републике Хрватске, који је ступио на снагу 17. августа 2006. године, прописана је нова организација хрватских безбедносних и обавештајних служби. Према одредбама тог закона, Протубавјештајна агенција – ПОА и Обавештајна агенција – ОА, спојиле су се у једну службу под називом Сигурносно – обавјештајна агенција – СОА. Решења у актуелном Закону имала су за циљ редуковање система обавештајне заједнице, давање већих овлашћења службама безбедности и увођење новог система контроле служби безбедности.

У надлежности Сигурносно – обавјештајне агенције је: загранично деловање на прикупљању и анализирању података политичког, економског, војног и безбедносног карактера; супротстављање тероризму и другим облицима организованог насиља; прикупљање, анализирање и процена података о деловању страних обавештајних служби према Републици Хрватској; праћење деловања појединих лица, група и организација на територији Хрватске која су усмерена против националне безбедности; сузбијање организованог и економског криминала; учешће у контраобавештајној заштити и обезбеђењуштићених лица, објеката и простора, као и важнијих скупова и састанака на захтев Владе Републике Хрватске. У седишту СОА у Загребу успостављене су следеће организационе јединице: Кабинет равнатеља, Управа за оперативни рад, Управа за протубавјештајну заштиту и надзор, Управа за аналитику, Управа за оперативну технику, Уред за сигурност, Управа за људске ресурсе, правне и финансијске послове. Сигурносно - обавјештајна агенција је територијално организована у оквиру 10 Регионалних центара.

Бивша Војна сигурносна агенција – ВСА, преименована је у Војну сигурносно - обавјештајну агенцију – ВСОА. У законској надлежности ове службе је прикупљање, анализа, обрада и оцењивање података о војскама и одбрамбеним системима других

земаља, о спољним притисцима који могу имати утицај на одбрамбену способност земље, те о активностима у иностранству које су усмерене уграђивање одбрамбене моћи. ВСОА на подручју Хрватске прикупља, анализира, обрађује и оцењује податке о намерама, могућностима и плановима деловања лица, група и организација у земљи којима је циљ угрожавање одбрамбене способности државе, те предузима мере откривања, параћења и супротстављања оваквим активностима, при чему нема репресивна овлашћења.

Вршење надзора над тајним службама поверено је Хрватском сабору, посредством његовог Одбора за унутарњу политику и националну сигурност, а грађанска контрола рада тих установа Вијећу за надзор сигурносних служби.

Према актуелном Закону о сигурносно - обавјештајном саставу, сарадња председника Републике и председника Владе у усмеравању рада ових агенција остварује се преко Вијећа за националну сигурност. У раду седница Вијећа учествују председник Републике, председник Владе, министри одбране, правосуђа, унутрашњих и спољних послова, члан владе задужен за питања националне безбедности, саветник председника Републике за националну безбедност, руководиоци служби СОА и ВСОА, начелник Главног стожера оружаних снага и председник Хрватског сабора. За оперативно усклађивање рада тих служби надлежан је Уред Вијећа за националну сигурност.

3.4. Упоредна анализа система националне безбедности земаља Западног Балкана

1. Република Србија

Република Србија, у јуну 2006. године, као независна држава, суверено уређује и обликује сопствени обавештајно - безбедносни систем. Систем националне безбедности Србије, схваћен у ужем смислу, поред уобичајених и општеприхваћених субјеката, као што су систем одбране, снаге Министарства унутрашњих послова - а, обавештајно - безбедносни систем и друго, познаје и институцију привремено формираних органа и координационих тела за поједине кризе. Најизраженији је пример Координационог тела за југ Србије који се бави специфичним аспектима локалних односа са Албанцима на југу Србије. То је последица нагомиланих проблема који су

проистекли из насилног распада бивше СФРЈ и интервенције НАТО - а из 1999. године на КиМ, као и деловања албанских екстремиста.

Перманентна криза током деведесетих година прошлог века, у којој се налазила тадашња СР Југославија, није обезбеђивала повољне услове за трансформацију система националне безбедности. Због тога је Република Србија започела са реформама система националне безбедности тек након демократских промена 2000. године, што представља значајно заостајање у односу на друге државе у региону. Демократским реформама су значајно побољшани цивилно - војни односи, демократска контрола над оружаним снагама, која се може уочити и у значајно повећаној улози Министарства одбране којим руководи цивилно лице. Војска Србије спроводи значајне организациске промене, али се суочава и са великим финансијским проблемима. Величину и организацију и бројно стање Војске Србије одређују надлежни државни органи на предлог Министарства одбране у зависности од степена угрожености, ресурса, мисија и задатака, као и међународних стандарда.

Органи и тела који су одговорни за координацију обавештајних и безбедносних институција, као и свеукупни безбедносни систем Републике Србије су Савет за националну безбедност и Биро за координацију безбедносних служби, где су по први пут на једном месту концентрисани сви сегменти националне безбедности.²⁶⁸

Савет за националну безбедност је под ингеренцијом председника Републике и он представља својеврстан форум у области политичких консултација за питања из области безбедности. Чињеница да се у његовом саставу у својству чланова јављају најоговорнији ауторитети у држави као што су: председник, премијер, министар одбране, министар унутрашњих послова, правде, начелник Генералштаба Војске Србије, директор Безбедносно информативне агенције, Војнобезбедносне агенције и Војнообавештајне агенције, указује да он има велику политичку моћ, а са тим и моћ утврђивања безбедносне политике. Републички јавни тужилац, директор Царинске

²⁶⁸ Савет за националну безбедност Републике Србије је формиран ступањем на снагу владине одлуке бр. 05: 02-2866/2007 од 31 маја 2007. године (Службени лист РС, бр. 50/2007). Истовремено је престала валидност претходне одлуке за формирање Савета за националну безбедност од 13. јануара 2006. године (Службени лист РС, бр. 3/2006).

управе и руководиоци других државних органа, организација и институција су такође део безбедносног система са својим специфичним обавезама и надлежностима.²⁶⁹

Безбедносно - информативна агенција Републике Србије (БИА), образована Законом о безбедносно - информативној агенцији од 27. јула 2002. године. Насупрот одређеној традицији ресорности, БИА је од 28. октобра 2002. године цивилна служба у статусу посебне организације, односно аутономна институција везана директно за Владу Републике Србије. На тај начин је послове националне (државне) безбедности Србије, по први пут у њеној историји преузела установа изван оквира одређеног министарства. На основу одговарајућих одредби Закона о Безбедносно - информативној агенцији, Влада Републике Србије је средином октобра 2002. године донела и неопходне подзаконске акте: Уредбу о дисциплинској одговорности припадника БИА, Уредбу о начину евидентирања, обраде, чувања, коришћења, заштите и достављања другим надлежним државним органима информација и докумената о пословима из надлежности БИА и Уредбу о службеним легитимацијама припадника БИА, а током 2004. године и Уредбу о корисницима екстерних информација Безбедносно - информативне агенције и врстама едиција. Новим Правилником о организацији и систематизацији радних места из 2004. године уведен је и институт Генералног инспектора, ради побољшања унутрашње контроле рада.

Безбедносно - информативна агенција има својство правног лица. Она је у целини преузела надлежност, послове и задатке дотадашњег Ресора државне безбедности, укључујући све просторије, предмете, комплетну архиву и други материјал, опрему, средства за рад и друга средства која је до тада користио Ресор државне безбедности. При томе је БИА формирана као посебна организација за:

а) заштиту безбедности Републике Србије и откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка,

б) истраживање, прикупљање, обраду и процену безбедносно - обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност Републике Србије и информисање надлежних државних органа, и

в) друге послове одређене Законом (сарадња са органима, организацијама и службама других земаља и сл).

²⁶⁹ Милошевић М.: *Савет за националну безбедност Републике Србије*, Правни информатор бр.9/2007, стр.68 -71.

Сходно томе, делокруг рада Безбедносно - информативне агенције обухвата контраобавештајне, обавештајне и друге послове безбедности.

У погледу унутрашње структуре, БИА је подељена на регионалне територијалне центре (ЦБИА) и одељења, те на централу, тј. организационе јединице – управе у седишту Агенције. Централу БИА чине Контраобавештајна управа, Обавештајна управа, Управа за аналитику, Управа за технику, Управа за заштиту државних органа, Управа за обезбеђење, Управа за систем веза и информатику, Управа за кадровске и финансијске послове и Управа за међународну сарадњу. У саставу БИА су и Институт безбедности, Образовно - истраживачки центар и Санитет. Радом Агенције руководи директор БИА кога поставља и разрешава Влада. Директор, између осталог, има и дужност да Народној скупштини и Влади Републике Србије два пута годишње подноси извештај о раду Агенције и стању безбедности Републике Србије. Директору у руковођењу помажу заменик, помоћници и саветници.

Надзор над радом БИА остварује првенствено Влада Републике Србије, чије смернице БИА спроводи приликом сарадње са органима, организацијама и службама других држава и међународних организација. Парламентарну контролу врши Одбор за одбрану и безбедност као стално тело Народне скупштине Републике Србије, а унутрашњу контролу води Генерални инспектор самостално или по налогу директора. Најзад, унутрашњу буџетску контролу врши Главни контролор буџетских средстава који, као и Генерални инспектор, за свој рад одговара директору БИА.

У обављању послова из своје надлежности БИА примењује одговарајуће оперативне методе, мере и радње, као и одговарајућа оперативна - техничка средства којима се обезбеђује прикупљање података и обавештења ради отклањања и спречавања делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка, угрожавање безбедности у земљи, и у вези с тим, предузима друге потребне мере и радње на основу Закона и прописа донетих у складу са Законом. Одлуку о примени одговарајућих мера и метода у конкретном случају доноси директор Агенције или лице које он овласти. О пословима из своје надлежности БИА обрађује, чува и користи прикупљене информације и документацију. О томе води одговарајуће евиденције и обезбеђује, по општеприхваћеним безбедносним стандардима, заштиту њихове тајности. Одступање од начела неповредивости тајности писама и других средстава општења, на предлог директора БИА одобрава се посебном Одлуком Врховног суда Србије, и то у року од 72 сата од подношења предлога. Када разлози

хитности то налажу, а посебно у случајевима унутрашњег и међународног тероризма, примену оперативно - техничких мера може својим Решењем наложити директор БИА, уз претходно прибављену писмену сагласност председника Врховног суда Србије, односно овлашћеног судије. У оваквим ситуацијама, писмени предлог за примену одговарајућих мера директор БИА доставља Врховном суду Србије, о коме се мора решити у року од 24 сата од подношења предлога. Одлука о наставку примене одговарајућих мера, односно њиховој обустави, доноси се у року од 72 сата од подношења предлога.

Војнообавештајна агенција (ВОА) је стручни орган Министарства одбране надлежан и одговоран за војнообавештајну делатност. Задаци Агенције су офанзивно прикупљање података и информација о свим облицима угрожавања суверенитета и територијалног интегритета и одбране Републике Србије, као и самог Министарства одбране и Војске Србије. У том смислу, ВОА прикупља, анализира, обрађује, процењује и доставља на коришћење податке и информације војног, војно - политичког, војно - економског и научно - техничког карактера о потенцијалним и реалним опасностима, активностима и намерама страних земаља и њихових оружаних снага, међународних и страних организација, група и појединаца Заједно са Управом за обавештајно - извиђачке послове, специјална и електронска дејства Војске Србије, ВОА чини војнообавештајни систем Републике Србије, с тим што у ту структуру улазе и организације по дубини, обавештајне, обавештајно - извиђачке и извиђачке јединице у оперативним и тактичким саставима војске Србије. Радом ВОА руководи директор, који је непосредно потчињен министру одбране Републике Србије. ВОА у свом седишту има четири одељења (за прикупљање података, за анализу и процену, за кадрове и за логистику), и један одсек (за унутрашњу контролу). У надлежности Управе за обавештајно - извиђачке послове, специјална и електронска дејства Генералштаба Војске Србије спадају: планирање, организовање, руковођење и контрола реализације обавештајно - извиђачких и специјалних задатака, као и електронских и противелектронских дејстава у Војсци Србије. Управа је такође надлежна за израду системских докумената, планирање, организовање, руковођење и реализацију обавештајног обезбеђења Војске; прикупљање и обраду података добијених извиђањем; израду и дистрибуцију обавештајних информација заинтересованим корисницима; планирање и организовање обавештајне и контраобавештајне обуке у Генералштабу и командама, јединицама и установама

Војске; обуку, борбену готовост, планирање развоја извиђачких и јединица за електронско извиђање и противелектронска дејства. Најзад, ова Управа је одговорна и за планирање, организовање и координацију рада са ВОА и другим сродним службама.

Војна безбедносна агенција (ВБА) је задужена за контраобавештајну заштиту укупног система одбране, укључујући и ВОА. У погледу надлежности и задатака прописано је да ВБА открива, прати, документује и пресеца: обавештајну и другу непријатељску делатност страних обавештајних служби у и према Војсци Србије; унутрашњи и међународни тероризам, илегални промет опасних материја, шверц наоружања и војне опреме и субверзивне активности усмерене према Војсци Србије и Министарству одбране, и кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, против човечности и међународног ратног и хуманитарног права и најтежих дела са елементима организованог криминала. ВБА такође врши истраживање и документовање паравојног организовања и илегалног наоружавања и контраобавештајно штити команде, установе, објекте и припаднике Министарства одбране, формацијска места, информације и податке од посебног значаја за одбрану земље и Министарство одбране у међународним и хуманитарним операцијама.

У процесу реформи Војске Србије извршене су одговарајуће промене и у смислу раздвајања контраобавештајне од опште безбедносне функције, коју сада поред ове агенције обавља и Управа за војну полицију Војске Србије. Надлежности и задаци ВБА и војне полиције прецизно су дефинисани, а међусобни односи су регулисани Упутвом о међусобној сарадњи и обавезама. Тако је у области откривања и спречавања кривичних дела ВБА надлежна за кривична дела против уставног уређења и безбедности и против међународног хуманитарног права, као и за најтежа дела са елементима организованог криминала, а војна полиција за остале облике криминалне делатности у војсци. Код заштите лица и објеката, војна полиција је надлежна за физичку и техничку заштиту, а ВБА за прикупљање остљивих података о могућим врстама и носиоцима угрожавања (КОЗ).

Радам ВБА руководи директор, који је непосредно потчињен министру одбране Републике Србије. Структуру ВБА чине Агенција (централа), извршни органи – центри ВБА, Центар за оперативну - техничку подршку и Центар за усавршавање кадрова. Парламентарни надзор над радом ВБА врши Одбор за безбедност и одбрану Народне скупштине Републике Србије.

Законом о основама уређења служби безбедности Републике Србије из 2007. године укинута је дотадашња Служба за истраживање и документацију (СИД) Министарства спољних послова, тако да у том министарству сада функционише само Служба безбедности у чијој су надлежности превентивно-безбедносна, контраобавештајна и противприслушна заштита запослених лица, објеката Министарства и ДКП мисија Републике Србије у иностранству. Те надлежности обухватају вршење безбедносних провера, непосредно обезбеђење објеката и запослених и сачињавање безбедносних процена.

Послови јавне безбедности, односно заштита личне и имовинске сигурности грађана, превенција криминала и откривање починилаца кривичних дела, одржавање јавног реда, безбедност саобраћаја на путевима, обезбеђење одређених личности и објеката, контрола прелажења државне границе, контрола кретања и боравка у граничном појасу, контрола кретања и боравка странаца, заштита од пожара, набављање, држање и ношење оружја и муниције, производња и промет експлозивних материја, запаљивих течности и гасова, држављанство и лична документа грађана, у надлежности су Дирекције полиције, односно Сектора за ванредне ситуације Министарства унутрашњих послова. У руковођењу Министарством, министру помажу државни секретар МУП - а и два помоћника министра.

Аутономну позицију унутар министарства има Дирекција полиције, успостављена Законом о полицији из 2005. године. У седишту Дирекције полиције успостављене су следеће организационе јединице: Управа криминалистичке полиције, Управа полиције, Управа за обезбеђење, Јединица за заштиту учесника у кривичном поступку, Управа саобраћајне полиције, Управа граничне полиције, Управа за управне послове, Оперативни центар, Управа за аналитику, Управа за информационе технологије, Управа за везу и криптозаштиту, Жандармерија, Специјална антитерористичка јединица, Противтерористичка јединица и Хеликоптерска јединица.

2. Република Албанија

Након пада комунистичке владе Рамиза Алије 1991. године, Албанија је започела дуг процес транзиције са циљем изградње просперитетне демократске државе. Јануара 1997. године бројне „пирамидалне инвестициске шеме довеле су до ненаданог застоја у држави. То се посебно манифестовало током јуна када је држава доведена до грађанских немира. Политички погрешно управљање и економски разлози били су повод за немире. Војска је требало да буде употребљена да заштити државну имовину, службене зграде и животе грађана од банди, односно непријатељских и неодговорних људи. Уместо тога, одлучено је да се употреби и полиција, при чему војне снаге добијају наредбу да се припреме за војне операције за очување реда у градовима, где су људи били оптужени за комунистичку побуну против демократије“.²⁷⁰ Ради откањања кризе, одржани су ванредни парламентарни избори који су донели стабилизацију прилика у држави, док је конкретан напредак друштва постао видан тек након парламентарних избора 2001. године, које је надгледала међународна заједница.

Актуелни безбедносно - обавештајни систем Републике Албаније чине Државна информативна служба, Војна обавештајна служба, полицијске снаге у оквиру Министарства унутрашњих послова, те Служба унутрашње контроле и граничне јединице које, такође, спадају у албанске безбедносно - обавештајне установе.

Државна информативна служба (Shërbimi Informativ i Shetit - SHISH) је успостављена 1999. године, реконструкцијом и преименовањем дотадашње Националне информативне службе (Shërbimi informativ kombetar - SHIK). Shërbimi Informativ i Shetit је централна аутономна албанска обавештајна и контраобавештајна установа, која је преко директора подређена председнику Владе. Та служба је у протеклом периоду остварила значајан напредак у техничкој опремљености и коришћењу легалних метода у обавештајном раду, уз подршку тима експерата CIA.

²⁷⁰ Bahja Zija, *Civil - military and Inter - Agency Cooperation in the Security Sector of Albania*, у Security Sector Reform Does it Work, Philipp Fluri and Velizar Shalamanov (eds.), Sofia: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/George C. Marshall – Bulgaria, 2003, pp.136-146.

Процењује се да SHISH има око 5.000 припадника, од којих је значајан број прошао обуку у службама земаља чланица НАТО - а.

У надлежности Државне информативне службе су загранично прикупљање обавештајних података од значаја за одбрану и националну безбедност, прикупљање података и информација о активностима међународних терористичких организација, о транснационалном организованом криминалу, кријумчарењу наркотика, пролиферацији и о еколошком криминалу. SHISH се састоји из следећих организационих целина: Главне дирекције за обавештајне послове; Дирекције за оперативне послове; Дирекције за информације и анализе; Дирекције за борбу против организованог криминала; Дирекције за борбу против тероризма; Дирекције за оперативну технику и Дирекције за персоналне послове.

Још је претходна служба SHIK наследила од некадашњег Сигуримија разгранату агентурну мрежу, што садашњој Државној информативној служби омогућава и олакшава континуирано обавештајно и субверзивно деловање, нарочито према Србији, односно Косову и Метохији, те осталим суседним земљама - Грчкој, Македонији и Црној Гори.

Војна информативна служба (Shërbimi Informativ Ushtarak – SHIU), са седиштем у Генералштабу оружаних снага, руководи радом војнообавештајних центара и пунктова. У Центри су организоване две основне линијске организационе јединице - Обавештајна управа и Контраобавештајна управа. Унутар њих су успостављена Одељења, са рефератима за поједине земље и регионе:

- Оперативно одељење, које припрема и врбује агентуру и руководи њоме. Практично, оно самостално, и у сарадњи са SHISH, планира и организује прикупљање података о оружаним снагама и војном потенцијалу других земаља (са тежиштем на суседним земљама);

- Одељење за трупно извиђање које планира, организује и координира рад и одређује задатке извиђачким јединицама копнене војске, ратне морнарице и ратног ваздухопловства. То одељење се стара о обуци кадра, набавља оперативну - техничка средства за потребе извиђачких снага и др.;

- Одељење радио - извиђачке и дешифровачке службе, које преко радио - извиђачких и радио - прислушних центара (Куксу и др.), спроводи електронско извиђање, тј. хватање и дешифровање порука.

- Аналитичко одељење које врши обраду, анализу и процену прикупљених података и информација, и доставља их на коришћење Генералштабу албанске армије и политичком руководству.

Послови из делокруга јавне безбедности – контрола и обезбеђење државне границе, одржавање јавног реда и мира, заштита личне и имовинске сигурности, спречавање криминала, откривање починилаца кривичних дела и контрола саобраћаја, врше се у организационим јединицама Албанске државне полиције (Policia e Shtetit), која је организационо смештена у Министарству унутрашњих послова (Ministria e Brendshme). Наведено министарство је задужено за спровођење општих смерница Владе у области јавне безбедности, полицијско школство, међународну сарадњу, надзор над законитошћу и комуникацију са другим државним институцијама. Министру унутрашњих послова у руковођењу помаже заменик министра, непосредно су му потчињени Генерални инспекторат, Дирекција унутрашње контроле и Служба финансијске контроле, а за свој рад му одговарају Државна полиција и Републиканска гарда.

У саставу Министарства унутрашњих послова су:

- Дирекција за кадрове,
- Дирекција за финансије и буџет,
- Дирекција за правне послове,
- Дирекција за међународну сарадњу,
- Дирекција за управне послове,
- Дирекција за односе са јавношћу,
- Дирекција за набавке и
- Дирекција за опште послове.

Организациону структуру Албанске државне полиције у њеном седишту, односно Генерални директорат државне полиције чине: Централна дирекција за јавну безбедност, коју чине Сектор за јавни ред и мир и општу безбедност, Сектор за обезбеђењештићених личности и објеката и Сектор за путне исправе и странце. Централна дирекција граничне полиције, надређена 21 подручном Одељењу граничне полиције, чији су припадници задужени за обезбеђење и контролу прелажења државне границе на 18 прелаза за друмски, железнички и поморски саобраћај и на једном међународном аеродрому, и врше послове спречавања илегалних миграција и

одобравања азила; Централна дирекција криминалистичке полиције, коју чине Сектор за сузбијање општег и имовинског криминалитета, Служба за борбу против тероризма, Национални централни Биро Интерпола, Служба за техничку подршку, те Сектор за архиву, статистику и истраживања. Посебну позицију унутар Policia Kriminale има Дирекција за борбу против организованог криминала и заштиту сведока, у чијем су саставу: Одељење за борбу против прања новца и привредно - финансијског криминала, Одељење за борбу против недозвољених облика трговине, Одељење за анализирање и информисање, Одељење за специјалне операције, Одељење за борбу против наркотика и Одељење за координацију истрага; Централна дирекција специјалних јединица и снага за брзе интервенције, коју чине Сектор за операције и координацију, Сектор за основну и посебну обуку, те Специјалне јединице за брзе интервенције; Централна дирекција саобраћајне полиције, која има инспекцијску и надзорну функцију у односу на подручне јединице саобраћајне полиције у седиштима срезова.

Албанска влада и данас, по пријему у НАТО, се не налази у једноставној ситуацији. Иако је усмерена у правом путу интеграције у ЕУ, у овој земљи још увек предстоји интензиван рад на уређењу полицијског апарата, законодавства, присутност политичког притиска, неискуство државних чиновника и корупција.²⁷¹

Парламент Републике Албаније је, као и у другим државама Западног Балкана, носилац законодавне власти, али се јавља и као централна институција у држави. Парламент има могућност да формира специјалне комитете чији је циљ да се независно испитају одређени догађаји и појаве у друштву. Њихови закључци нису правно обавезујући за судске органе, али су основа за деловање Јавног тужилаштва.

Председник Републике Албаније се бира тајним гласањем у Парламенту и то двотрећинском већином, те су његова овлашћења реалтивно мала и свODE на врховног команданта оружаних снага, протоколарне функције и верификовање предлога Владе за постављења на дужности у државним органима. То је једина држава Западног Балкана која нема непосредан избор председника.

²⁷¹ У извештају Европске комисије о стабилизацији и придруживању из 2003. године се наводи да је јавна администрација у Албанији још увек слаба и да није у могућности да обезбеди кључне елементе за имплементацију стабилизације и придруживања. Њихова опрема и инфраструктура је оскудна, људски ресурси су недоцвољни и слабо обучени. Преузето из: European Commission: Albania: Stabilisation and Association Report 2003, p.19. available at: <http://europa.eu.int/comm/externalrelations/see/sar/rep2/com03>.

3. Република Македонија

Македонија се од осамостаљивања суочава са великим проблемима у развоју државних институција. То су: непостојећа државна традиција и демократски капацитет, лоша економска ситуација, проблеми у међуетничким односима и углавном недобронамеран однос својих суседа.

Република Македонија има политички систем парламентарне демократије и законодавна власт је концентрисана у Парламенту, а Влада и председник су институције које имају ингеренције у извршној власти. Главна оријентација је да Парламент има формално најважнију улогу у систему власти, али су то суштински Влада и председник јер поседују највише директне контроле над најважнијим инструмената државне моћи. Због тога се председник бира на непосредним изборима.²⁷² Председник Републике под својом директном ингеренцијом има Обавештајну агенцију, док се у саставу Министарства унутрашњих послова налази Управа за контраобавештајне и безбедносне послове. Дакле, и на овом нивоу је заступљен избалансиран однос два најзначајнија извршна органа власти на државном нивоу, јер је једна специјализована служба у надлежности председника, а друга у надлежности Владе, преко министра унутрашњих послова.²⁷³

Република Македонија је чланица: УН - а, ОЕБС - а, Савета Европе, Партнерства за мир, Евроатланског партнерског савета (ЕАПС) и других организација. Међутим, њени приоритетни циљеви у евроатлантским интеграцијама, као што су прикључење НАТО - у и Европској унији за сада су неостварени. Као основни разлог томе се наводи став Грчке у вези са спором око уставног имена Републике Македоније и њихово противљење да прихвате Скопље као чланицу НАТО - а. Истоветај процес се одвија и у вези са Европском унијом. Кључни проблем је чињеница да је Македонија своје оружане снаге још 2007. године конципирала

²⁷² Република Македонија има двоструку извршну власт са председником који добија легитимитет на директним непосредним изборима, што значи да има висок ниво легитимитета и Влада која је у извесној мери зависна од политичке већине у Парламенту. Ради се о два носитеља извршане власти који добијају легитимитет по различитим основама. Јасно је да се ради о намери већинског народа да обезбеди да припадник мањинског народа веома тешко може бити изабран за председника државе.

²⁷³ За шире видети: Бакрески О., *Државни органи и одбрана*, Македонска ризница, Куманово, 2002, стр. 37.

организациски и бројчано као чланица колективног система безбедности, а нема назнака да ће то у догледно време и постати.

Имајући у виду све наведене чињенице, Македонија се значајно ангажује у правцу заштите територијалног интегритета и независности, развоју мултиетничког друштва, учешћу у мултинационалним операцијама ван националне територије које предводе НАТО и Европска унија, и одржавање унутрашње и регионалне стабилности.²⁷⁴

Савремено македонско друштво је веома променљиво и нестабилно, те су власти у Скопљу често у позицији да редефинишу своје приоритете и интересе са циљем да се одговори безбедносним ризицима, очува континуитет функционисања државних институција, стабилност територијални интегритет и независност.²⁷⁵

Председник Републике Македоније, као врховни командант оружаних снага, има прерогативе гаранта националне независности, интегритета и суверенитета земље и поштовања закључених међународних уговора. Председник у остваривању одбране лично врши следеће радње: доноси стратегијату одбране Републике; доноси план за одбрану Републике; прописује мере приправности и наређује нињово спровеђење; прописује организацију и формацију Армије Републике Македоније; доноси документа за употребу Армије и наређује њену употребу; даје сагласност на документа за развој Армије; доноси мере за повећање борбене готовности Армије и наређује њихово спровођење; наређује мобилизацију Армије; прописује командовање у Армији; донеси прописе у вези са борбеном готовошћу, оружану борбу и мобилизацију Армије; поставља на формацијска места генерала и унапређује и разрешава генерале и поставља и опозива војне представнике Републикe у иностранству.²⁷⁶

Македонским безбедносно - обавештајним системом руководе председник Републике и Савет за безбедност, који се бави питањима од значаја за одбрану и безбедност Републике и на основу тога даје одговарајуће предлоге Скупштини и Влади. Савет има искључиво саветодавну функцију, док је доношење одлука у области безбедности начелно у надлежности Скупштине. Савет за безбедност сачињавају

²⁷⁴ Бела книга на одбраната на Република Македонија, Министерство на одбрана, Скопје, 2005, стр.21.

²⁷⁵ Национална концепција за безбедност и одбрана, Службен весник на Република Македонија бр. 40/2003, стр.12-16.

²⁷⁶ Закон за одбрана, Службен весник РМ, бр. 8/92, 42/01.

председници Владе и Собраћа, министри одбране, унутрашњих и спољних послова, као и три члана које именује председник Републике. Постоје и одговарајући механизми парламентарног надзора над обавештајно - безбедносним установама, попут Комисије за надзор рада Агенције за обавештајни рад и Управа за безбедност и контраобавештајни рад.

Управа за безбедност и контраобавештајни рад (Управата за безбедност и контраразузнавање - УБК) је ресорска безбедносно - обавештајна служба и орган у саставу Министарства унутрашњих послова. Управа за безбедност и контраобавештајни рад извршава задатке који се односе на заштиту од шпијунаже, тероризма и других активности извршених насилним средствима, којима се угрожавају или подривају уставом утврђене демократске институције. Та служба је надлежна и за сузбијање тежих облика организованог криминалитета. На челу УБК је директор кога на предлог министра унутрашњих послова именује и разрешава Влада. Директор, чији мандат траје четири године, самосталан је у извршавању задатака из надлежности Управе, а за свој рад одговара министру и Влади. Према поменутом закону, радници УБК имају право да у склопу извршења задатака из своје надлежности прикупљају податке, извештаје и информације, а грађани, државни органи и друга правна лица су дужни да им омогуће несметано вршење послова и задатака. Управа за безбедност и контраобавештајни рад обједињава функције територијалне контраобавештајне службе, службе обезбеђења личности и објеката и службе за заштиту уставног поретка, с примарном оријентацијом на сузбијање албанског сепаратизма.

У организационом смислу, УБК сачињавају централа у седишту Министарства унутрашњих послова, центри, одељења, одсеци и детапмани. Централу у Скопљу чини руководство службе и шест оперативно - инструкторских сектора, који се линијски и територијално деле на одељења и одсеке, односно детапмане:

- Први сектор УБК реализује контраобавештајне послове на линијској основи, а преко одсека за супротстављање обавештајним службама Бугарске, Албаније, Србије, Црне Горе и Грчке, те осталих западних и источних земаља.
- Други сектор штити уставни поредак преко територијалних одељења и њихових одсека, с акцентом на албански и српски национализам, политички екстремизам и тероризам.

- Трећи сектор (“известителни“) делује обавештајно преко својих одсека за Бугарску, Албанију, Србију, Црну Гору и Грчку, те за остале западне и источне земље.
- Четврти сектор је централа аналитике УБК, док је
- Пети сектор, који чини седам одељења, надлежан за примену и развој оперативне технике.
- Шести сектор се бави контраобавештајном заштитом територије и дели се на одељења, односно деташмане.
- Најзад, у УБК постоје и нека самостална одељења, као што је Одељење за заштиту личности.²⁷⁷

Агенција за обавештајни рад (Агенција за разузнавање) је самостални државни централни орган. Од оснивања у априлу 1995. године непосредно је везана за председника Републике, без чијег одобрења ни Влада ни Министарство унутрашњих послова не могу да користе податке до којих та служба долази. Агенцијом руководи директор, кога на период од четири године именује и разрешава председник Републике, док Влада има могућност да покрене питање његове одговорности. Директор Агенције за обавештајни рад је дужан да омогући надлежној скупштинској комисији увид у извештаје и податке из домена њене надлежности, с тим што је законом одређено који извештаји и подаци разматрани на седници Комисије представљају државну тајну. У седишту Агенције за обавештајни рад у Скопљу су успостављене следеће организационе целине:

- Дирекција за оперативни рад,
- Дирекција за контраобавештајну заштиту,
- Дирекција за аналитичке послове,
- Дирекција за електронско извиђање,
- Дирекција за системска питања.

Агенција за разузнавање је надлежна за прикупљање података и информација од значаја за безбедност и одбрану Републике, као и за политичке, економске и друге интересе државе. У том смислу врши истраживања и израђује анализе и процене у области делокруга свога рада, а дужна је да обавештава председника Републике,

²⁷⁷ Види: *Закон за полиција*, Службен весник на Република македонија, бр.114, Скопље, 2006, чланови 15, 16 и 17.

председника Владе и друге државне органе о проблемима који су значајни за њихов рад. Са другим државним органима, Агенција сарађује у пословима који су од заједничког интереса, при чему су дужни да међусобно размењују податке, извештаје и информације и да координирају акције које су у надлежности Агенције. Најзад, Скупштина врши надзор над делатношћу Агенције преко посебне Комисије. Директор Агенције је дужан да омогући Комисији увид у извештаје и податке из домена њене надлежности, с тим што је законом одређено који извештаји и подаци разматрани на седници Комисије представљају државну тајну. Комисија је обавезна да најмање једном годишње подноси Скупштини извештај о свом раду. Закључке који су садржани у извештају Комисије Скупштина доставља председнику Републике и председнику Владе.²⁷⁸

Војну компоненту обавештајно - безбедносног система Македоније представља *Сектор за координацију обавештајног и контраобавештајног рада и контролу поверљивих докумената*. Та служба је до 2003. године имала назив Обавештајно - безбедносна управа Генералштаба АРМ и обједињавала је рад војнообавештајних и ресорних контраобавештајних органа. Обавештајно одељење је деловало преко обавештајних одсека у бригадама у Скопљу, Кичеву и Штипу, обавештајних органа батаљона, диверзантско - извиђачког батаљона, обавештајног центра у Скопљу и обавештајних подцентара у Куманову, Тетову и Кривој Паланци. Безбедносно одељење је деловало преко контраобавештајне групе АРМ у Скопљу, затим преко одсека безбедности бригада лоцираних у Скопљу, Штипу и Кичеву, органа безбедности батаљона.

Реорганизацијом Министарства одбране по НАТО стандардима основан је Сектор за координацију обавештајног и контраобавештајног рада и контролу поверљивих докумената, који се тежишно бави контраобавештајном заштитом јединица и установа Армије РМ и прикупљањем обавештајних података о армијама суседних земаља и безбедносној ситуацији у региону, а за потребе МО и Генералштаба АРМ. Руководилац Сектора је надређен Обавештајно - безбедносној служби ГШ АРМ (Г-2), а као извршне органе има батаљон војне полиције, централну евиденцију и картотеку, одељење за реципрочну безбедност са НАТО - ом и помоћника начелника Сектора, који руководи одељењима за координацију

²⁷⁸ Види: <http://www.ia.gov.mk/maked/ar.htm> /25/01/2010.

обавештајног и контраобавештајног рада, оперативно - техничку подршку, планирање, сарадњу са НАТО - ом и подршку војних изасланика, аналитику, контролу поверљивих докумената и подршку штабовима, и опште послове.²⁷⁹

Послови из делокруга јавне безбедности, који се односе на заштиту личне и имовинске сигурности, спречавање криминала, откривање починилаца кривичних дела, обезбеђење државне границе, одржавање јавног реда и контрола саобраћаја, врше се у организационим јединицама *Бироа за јавну безбедност (БЈБ)*, као органа у саставу Министарства унутрашњих послова. Наведено министарство је, у складу са одредбама Закона о полицији, задужено за спровођење смерница Владе у области јавне безбедности, полицијско школство, међународну сарадњу, надзор над законитошћу рада полиције и за комуникацију са другим државним институцијама.

На челу Бироа за јавну безбедност је директор, кога на предлог министра унутрашњих послова именује Влада, на период од четири године. Директор је самосталан у извршавању задатака из надлежности Бироа, а за свој рад одговара министру и влади. Организациону структуру Бироа за јавну безбедност у седишту Министарства чине:

- Сектор за јавни ред,
- Сектор за безбедност саобраћаја,
- Сектор за сузбијање криминалитета,
- Сектор граничне полиције,
- Сектор за аналитику и истраживање и
- Оперативни центар.

Поред тих служби, које у односу на подручне организационе јединице Министарства имају координирајућу улогу, Бироу за јавну безбедност су потчињене и Централне полицијске службе, које су надлежне за непосредно поступање на целој територији Македоније:

- Одељење за борбу против организованог криминала;
- Одељење за криминалистичку технику;
- Одељење за посебне јединице (Јединица за брзе интервенције и антитерористичка јединица „Тигрови“) и
- Одељење за информационе и телекомуникационе системе.

²⁷⁹ Види: <http://www.morm.gov.mk/morm/mk/ARM/KLP.html> 26/01/2010.

Гранична полиција има аутономан статус у оквиру Бироа за јавну безбедност Министарства унутрашњих послова. Сектор граничне полиције у седишту је, преко четири Регионална центра, надређен подручним Станицама граничне полиције, чији су припадници задужени за обезбеђење и контролу прелажења државне границе на 22 гранична прелаза за друмски и железнички саобраћај и на једном међународном аеродрому.

Ради превазилажења проблема наглог повећања броја кривичних дела са елементима насиља у урбаним срединама, 2004. године су формиране мобилне јединице које чине припадници посебних јединица, криминалистичке и локалне полиције. Те јединице делују у цивилу, по принципу тројки, у седам македонских градова. У оквиру реализације пројекта „Полиција у локалној заједници“, у национално мешовитим подручјима су формиран савети на нивоу општина који имају одређене ингеренције у поступку избора локалних полицијских руководиоца. У Републици Македонији су се, према споразуму са Владом те земље, у својству посматрача и консултанта македонских полицијских снага, налазиле полицијске мисије ЕУ „Proxima“ и саветодавни тим ЕУ у периоду од 2003. до 2006. године. Наведене мисије су пружале помоћ у реформама безбедносног сектора у Македонији, које су биле у застоју током кризе 2001. године, посебно у крајевима са већинским албанским становништвом.²⁸⁰

4. Република Црна Гора

На челу земље је председник Републике који се бира на општим изборима сваке пете године. Надлежности председника Црне Горе нису толико широке као што је то случај са Македонијом, иако се такође бира на непостедним тајним изборима. Поред репрезентативних функција, председник Републике има одређене ингеренције у области одбране и безбедности, а у његовој надлежности је и именовање мандатара за састав Владе. Унутрашњу и спољну политику земље води Влада, чије чланове предлаже мандатар, а бира Парламент.

²⁸⁰ Милошевић М. и Срећковић З.: *Обавештајне службе*, НИЦ Војска, Београд, 2009, стр. 240.

С друге стране, Влада према члану 100. Устава Републике Црне Горе има значајна овлашћења од који су посебно значајни: вођење унутрашње и спољне политике, доноси уредбе и друге правне акте у вези са спровођењем закона, потписује међународне уговоре, предлаже просторни план и план развоја Црне Горе, предлаже стратегију националне безбедности и стратегију одбране, одлучује о признању држава и успостављању дипломатских и конзуларних односа са другим државама, предлаже именовање амбасадора и других шефова дипломатских претставништава Црне Горе у иностранству.

У вези са системом одбране Влада доноси план одбране Црне Горе, утврђује организациско - формациску структуру и величину војске, утврђује организацију послова органа државне управе у случају рата или ванредног стања, поставља и разрешава начелника Генералштаба на предлог на министра одбране, доноси одлуку за предузимање мера за стављање, употребу, обнављање, чување и размештање материјалних средстава за потребе одбране у ванредним условима или ратном стању. За време ванредног или ратног стања, Влада обезбеђује: спровођење мера за приправност на територији Црне Горе, прелаз субјеката одбране са мирнодопског на ратну организацију и функционисање према плановима за одбрану, као и спровођење преузетих међународних обавеза у вези са поступањем са ратним заробљеницима, страним држављанима и њиховој имовини. Законодавну власт у Црној Гори врши једнодомна Скупштина, чији се 81 посланик бира на непосредним изборима сваке четврте године.

Агенција за националну безбједност (АНБ) је аутономно - централна безбедносно - обавештајна институција која је настала трансформацијом бивше Службе државне безбедности МУП - а Републике Црне Горе. За свој рад, АНБ је одговорна Влади Републике Црне Горе. Директора Агенције за националну безбједност именује и разрешава Влада, уз прибављено мишљење Скупштине. Унутрашњу контролу рада АНБ врши генерални инспектор, кога поставља и разрешава Влада.

Безбедносно - обавештајни послови у Војсци Црне Горе се планирају и координирају из Генералштаба Војске Црне Горе. За обавештајне послове, односно за гранично прикупљање података о армијама у окружењу и другим изворима угрожавања независности и суверености Црне Горе задужено је *Одјељење за обавјештајно - извиђачке послове (Ј-2)*. Контраобавештајну и безбедносну заштиту

јединица и установа ВЦГ врше Одсјек за војно - полицијске послове и Чета војне полиције.

У Републици Црној Гори је од септембра 2006. године званично укинута редовно служење војног рока, а Војска Црне Горе је сведена на око 2.500 професионалних припадника са амбицијама постепеног достизања стандарда НАТО - а. Најелитнијом јединицом ВЦГ се сматра Бригада за специјалне операције, која је стационирана у Даниловграду.

Послови из делокруга јавне безбедности – заштита безбедности грађана и Уставом утврђених слобода и права, заштита имовине, спречавање вршења и откривање кривичних дела и прекршаја, проналажење и хватање починилаца кривичних дела и прекршаја и њихово привођење надлежним органима, надзор и обезбеђење државне границе и вршење граничне контроле, контрола кретања и боравка странаца, одржавање јавног реда и мира, обезбеђивање одређених личности и објеката, надзор и контрола безбедности у саобраћају - врше се у организационим јединицама *Управе полиције*, основане Уредбом о изменама и допунама Уредбе о организацији и начину рада државне управе, коју је Влада Републике Црне Горе донела 19. октобра 2005. године. Према том акту, Управа полиције је успостављена као самостални орган државне управе. У седишту Управе полиције су успостављене следеће организационе јединице: Кабинет директора; Сектор криминалистичке полиције; Сектор граничне полиције; Сектор полиције опште надлежности; Сектор за обезбеђење личности и објеката; Сектор за људске ресурсе, правна питања, телекомуникационе и информационе системе; Оперативно комуникациони центар; Одјељење за унутрашњу контролу и примјену овлашћења; Специјална антитерористичка јединица; Посебна јединица полиције; Одјељење за међународну полицијску сарадњу и европске интеграције и Одјељење за планирање, развој и аналитику.

Правилником о организацији и систематизацији Управе полиције, који је ступио на снагу у јануару 2007. године, измењена је територијална организација црногорске полиције, тако што су уместо дотадашњих Центара и Одјељења безбједности успостављене Подручне јединице (Бар, Беране, Бијело Поље, Будва, Херцег - Нови, Никшић, Пљевља и Подгорица) и Испоставе полиције (Андријевица, Даниловград,

Жабљак, Колашин, Котор, Мојковац, Плав, Плужине, Рожаје, Тиват, Улцињ, Цетиње и Шавник).²⁸¹

Надзор над целисходношћу и законитошћу рада Управе полиције врши Министарство за унутрашње послове и јавну управу. У Министарству се за потребе Управе полиције обављају и заједнички, општи, управни, материјално - финансијски, нормативно - правни и персонални послови. У руковођењу МУП - ом, министру помажу секретар Министарства и четири помоћника министра. Процењује се да у организационим јединицама Министарства за унутрашње послове и јавну управу има око 600 запослених. Управа полиције има око 4.800 припадника, од чега око 3.000 униформисаних и криминалистичких полицајаца, 1.200 припадника граничне полиције и око 600 цивилних и административних службеника.

Можемо да констатујемо да је Црна Гора последних година успела да изгради савремен концепт националне безбедности који, са аспекта обезбеђења мира и безбедности у земљи и у међународној заједници, може да одговори на изазове и претње нове безбедносне средине. Концепт је одбацио наглашени или готово искључиви милитаризовани приступ,²⁸² и уместо њега у првом плану је наглашен значај и улога спољне политике и дипломатије, па затим одбрамбена политика и сарадња државе са цивилним друштвом при пружању безбедности људима и материјалним добрима.

5. Босна и Херцеговина

На челу Босне и Херцеговине је трочлано Председништво, које чине представници бошњачког, српског и хрватског народа. Чланови Председништва се бирају на општим изборима, са мандатом од четири године. Функција председника Председништва је ротирајућа, на сваких осам месеци. Извршну власт представља Савет министара, чијег председавајућег именује Председништво БиХ. И за ту функцију важи принцип ротације на сваких осам месеци.²⁸³ Законодавну власт на нивоу БиХ

²⁸¹ Бакрески О.: *Координација на безбедносниот сектор: Искуства и практики*, Филозофски факултет, Скопје, 2006, стр. 185-188.

²⁸² Истину за вољу, Црна Гора и нема одбрамбене капацитете који би били разматрани за самостално ангажовање те не треба чудити њихово опредељење за друге спољнополитичке инструменте.

²⁸³ Види: http://www.vijeceministara.gov.ba/ured_predsjedavajuceg/nadleznosti12

врши дводомна Парламентарна скупштина. Представнички дом чини по 14 посланика сва три конститутивна народа, који се бирају на општим изборима са четворогодишњим мандатом. Дом народа има 15 посланика - по пет Срба, Бошњака и Хрвата који се бирају из редова посланика скупштина ентитета.

На челу Федерације БиХ су председник и потпредседник из редова бошњачког и хрватског народа, који се на функцијама ротирају сваких годину дана. Председника и потпредседника има и Република Српска. Наведени функционери се бирају на непосредним изборима. Највише законодавно тело у Федерацији БиХ је дводомна Скупштина, сачињена од Представничког дома²⁸⁴ и Дома народа, за који важи национални кључ.²⁸⁵ Република Српска има Народну скупштину, коју чине 83 посланика, изабрана на општим изборима са четворогодишњим мандатом, уз примену принципа позитивне дискриминације мањинских народа. Федерација БиХ и Република Српска имају сопствене владе, са четворогодишњим мандатом.

У Министарству одбране БиХ је формиран *Сектор за сигурносне и Војне обавјештајне послове*, у чијој је надлежности координација обавештајних, контраобавештајних и безбедносних послова унутар система одбране чија је основа јединствена безбедносна политика БиХ.

На нивоу Босне и Херцеговине је у току 2003. године формирано Министарство безбједности БиХ, које у организационом смислу сачињавају:

- Гранична полиција БиХ;
- Национални централни биро Интерпола и
- Агенција за истраживање и заштиту (СИПА).

Тиме је на ниво БиХ пренет део надлежности Министарства унутрашњих послова - оба ентитета, које укључују: контролу прелажења и безбедност државне границе; супротстављање међународном тероризму; сузбијање прекограничног и организованог криминала; борбу против трговине људима илегалних миграција; истраживање ратних злочина; међународну полицијску сарадњу; спровођење политике усељавања и азила у БиХ. Тадашњи министар безбједности БиХ је 6. децембра 2005.

²⁸⁴ Представнички дом чини 98 посланика који се бирају на општим изборима по пропорционалном систему сваке четврте године.

²⁸⁵ Дом народа чини 58 посланика, од чега су са по 17 лица заступљени Бошњаци, Срби и Хрвати и седам осталих етничких заједница.

године са министрима унутрашњих послова кантона Федерације БиХ, МУП - а Републике Српске и шефом полиције Дистрикта Брчко потписао Протокол о начину преузимања кадрова, документације, опреме и смештајног простора за потребе успостављања јединствене Службе за послове са странцима у саставу Министарства безбједности БиХ. Нова служба је почела да функционише крајем 2006. године.

Конституисањем *Обавјештајно - безбједносне агенције БиХ* забрањено је деловање било каквих других цивилних обавештајно - безбедносних структура у БиХ, тако да су ступањем на снагу овог закона престале са радом обавештајне службе ентитета – Обавјештајно - сигурносна служба Федерације БиХ (OSS) и Обавјештајно - безбједносна служба (ОБС) Републике Српске.

Парламентарни надзор над радом ОБА врши Безбедносно - обавештајна комисија, коју чини по шест чланова из Представничког дома и Дома народа Парламентарне скупштине БиХ, и то из редова сва три конститутивна народа. Спољно руковођење овом службом врше Председништво и Савет министара БиХ. Председавајући Савета министара, ради консултација и олакшавања координације стручних питања, има овлашћења да формира Извршни обавештајни одбор. У оквиру Савета министара БиХ делује и Министарство цивилних послова, у чијој су надлежности послови држављанства, упис и евиденција грађана, пријављивање пребивалишта и боравишта, личне исправе, поступак евиденције регистрације возила, као и разминирање.

Одбор за унутрашњу политику Савета министара БиХ надлежан је за координацију послова из делокруга рада Министарства безбједности, Министарства одбране, Министарства цивилних послова и Министарства за људска права и избеглице.²⁸⁶

У Федерацији БиХ послове координирања и усмеравања рада институција обавештајно - безбедносног система врши Стални радни орган, чији су чланови председник и потпредседник Федерације БиХ, председавајући домова Скупштине, премијер и заменик премијера Владе Федерације БиХ. За послове непосредног координирања рада служби у Федерацији БиХ надлежна је Интерресорна радна група

²⁸⁶ Види: <http://www.parlament.ba/sadrzaj/1/64/29.html>

за обавештајно - безбедносне послове при Влади овог ентитета, коју чине министри унутрашњих послова, одбране и финансија, те њихови заменици.

До формирања Обавјештајно - безбједносне агенције БиХ (ОБА) 2004. године, за заштиту институција ФБиХ од неуставних и терористичких претњи, прикупљање података о ратним злочинима, контраобавештајну заштиту одређених личности и објеката, те за супротстављање организованом криминалу, била је надлежна Обавјештајно - сигурносна служба Федерације БиХ (OSS).

Цивилни део обавештајно - безбедносног система Републике Српске је пролазио кроз више трансформација, укључујући успостављање Обавјештајно - безбједносне службе (ОБС) јуна 1998. године, уместо дотадашњег РДБ МУП Републике Српске. У надлежности те службе је било прикупљање, анализирање и достављање надлежним институцијама података о: обавештајним активностима и делатностима које су усмерене на рушење уставног уређења Републике Српске и БиХ; тероризму и другим кривичним делима којима се угрожава безбедност Републике Српске, илегалном међународном промету наркотика и покушајима уношења радиоактивних и нуклеарних материја; покушајима стварања илегалних оружаних формација у Републици Српској или изван ње, које имају за циљ угрожавање безбедности РС; организованом међународном криминалу; активностима које представљају кривична дела против међународног и хуманитарног права; илегалним делатностима од значаја за безбедност личности и институција Републике Српске и БиХ. Формирањем Обавјештајно - безбједносне агенције (ОБА), на ниво Босне и Херцеговине су пренете и ингеренције ОБС.²⁸⁷

Министарство унутрашњих послова Републике Српске надлежно је за заштиту живота, личне безбедности, људских права и грађанских слобода, заштиту уставног поретка, заштиту свих облика својине, спречавање вршења кривичних дела, откривање кривичних дела, проналажење, хватање и предаја извршилаца кривичних дела надлежним органима, одржавање јавног реда и мира, заштиту одређених личности и објеката, безбедност и контрола саобраћаја на путевима, одређене послове заштите од пожара и друге активности на заштити грађана и имовине. Координацију и руковођење радом полицијских служби у Министарству (а то су: Управа полиције, Управа

²⁸⁷ Види: http://www.sipa.gov.ba/bs/struktura/organizzazione_jedinice.php

криминалистичке полиције, Дежурни оперативни центар, Инспекторат за унутрашњу контролу, Центри јавне безбедности) врши директор полиције.

У саставу Управе полиције су:

- Одјељење полиције опште надлежности,
- Одјељење за послове обезбјеђења личности и објеката и
- Одјељење за безбједност саобраћаја.

У саставу Управе криминалистичке полиције су Одјељење за спречавање организованог криминала, Одјељење за спречавање привредног криминалитета, Одјељење за спречавање општег криминалитета, Одјељење за криминалистичко - обавјештајне анализе, Одјељење за спречавање производње и промета опојних дрога, Одјељење за посебне оперативне послове и Криминалистичко - технички центар.²⁸⁸

Служба специјалне полиције, коју чине Команда, Антитерористички тим и Тим за подршку, ангажује се по наређењу министра унутрашњих послова. Школовање полицијског састава Републике Српске се врши на Полицијској академији у Бањалуци и Високој школи унутрашњих послова, на којој је до сада више од 400 припадника МУП - а стекло звање правника унутрашњих послова.

Војну компоненту обавештајно - безбедносног система Републике Српске су до преношења тих ингеренција на БиХ чиниле Војна обавјештајна служба (ВОС), потчињена Генералштабу Војске Републике Српске, те Контраобавјештајна служба (КОС) при Министарству одбране Републике Српске. Координацију рада ВОС и КОС спроводио је Врховни савјет одбране и председник Републике Српске. Те службе су биле под перманентним надзором обавештајних структура међународних мировних снага у БиХ, што је у више наврата резултирало применом репресивних мера према Војсци Републике Српске.

²⁸⁸ Види: www.vijeceministara.gov.ba/srpski/stalna_tijela/unutrasnja_politika24

6. Република Хрватска

Република Хрватска је унитарна држава, чије је политичко уређење комбинација председничког система и парламентарне демократије. Шеф државе је председник Републике који се бира на општим изборима сваке пете године. Поред репрезентативних функција, председник Републике има одређене ингеренције и у области одбране и безбедности, а у његовој надлежности је и именовање мандатара за састав владе. Унутрашњу и спољну политику земље води Влада, чије чланове предлаже мандатар, а бира парламент. Законодавну власт врши једнодомни парламент – Сабор (Жупанијски дом је укинут марта 2001. Године) чији се чланови – заступници, бирају на општим изборима по пропорционалном систему сваке четврте године. Према уставним одредбама, Сабор може имати најмање 100, а највише 160 заступника, укључујући осам гарантованих места за припаднике националних мањина. Актуелни сазив Сабора има 153 члана.

У Републици Хрватској је успостављен јединствен систем безбедности, на основу дефинисане одбранбене политике и стратегије за националну безбедност. У том контексту, основни задатак система за безбедност Републике Хрватске је обезбеђивање способности за самоодбрану, при чему нова безбедносна реалност тражи развој тог система у смеру обезбеђивања способности за широк спектар задатака.²⁸⁹

За Републику Хрватску опасност од међународног војног сукоба у блиској будућности не постоји. Међутим, неке транснационалне претње у региону представљају недвосмислене и постојане изазове безбедности.²⁹⁰ Интензивирање транснационалних претњи у региону и изван њега као: глобални тероризам, организовани криминал, пролиферација оружја за масовно уништење, непосредно или посредно ће утицати на националну безбедност Републике Хрватске. Као значајан безбедносни ризик треба да се истакне и проблем са кријумчарења оружја, дроге и организована трговина наркотицима и људима.²⁹¹ Ова чињеница је важна и због тога што се Хрватска налази на важним комуникацијским правцима који из Азије, Африке и

²⁸⁹ За шире видети: *Стратегија обране Републике Хрватске*, Народне новине, годиште 2002. број 33, Загреб, 29.3.2002.

²⁹⁰ *Улога парламента у реформи сектора безбедности у државама Западног Балкана*, Мирослав Хацић, Центар за цивилно - војне односе, Београд, 2004, стр.23.

²⁹¹ *Стратешки преглед одбране*, Министарство обране, Загреб, рујан 2005., стр. 13.

Источне Европе према Западној Европи. Наведени ризици носе велики дестабилизирајући потенцијал и за саму Хрватску. Ефикасна контрола државне границе, али и сарадња на плану унутрашњих послова као и сарадња у борби за отклањање ових опасности је заједнички интерес и спада у ред хрватских приоритета.²⁹²

Безбедносно окружење, изазови и ризици, као и динамика њихових промена, претстављају задатке и много ангажовања сваке државе. Мали број земаља могу самостално и продуктивно да одговоре на ове изазове, па гаранције за безбедност се све чешће траже у заједничком деловању.²⁹³ У овом контексту, Хрватска своју спољну и безбедносну политику усаглашава са напорима и деловањима Европске уније по свим питањима глобалног, европског и регионалног карактера. Хрватска показује спремност и интерес за учешће у мировним и хуманитарним мисијама ЕУ, такозваним Петербуршки задаци Европске уније, дефинисани у Амстердамском уговору из 1997. Године. Значи, учешће у мисијама под вођством ЕУ и НАТО – а, су приоритети Републике Хрватске на плану учествовања у међународним мировним и хуманитарним мисијама.²⁹⁴

Безбедносно – обавештајни систем Републике Хрватске је у периоду након проглашења независности пролазио кроз више етапа, током којих је неколико пута реконструисан и дограђиван. До 2002. Године тај систем су чинили: Уред за националну сигурност – УНС, Хрватска извјештајна служба – ХИС; Национална служба електроничког извиђања – НСЕИ; Управа сигурносно – информативне службе – СИС; Управа за обавјештајно – аналитичке просудбе Министарства обране; Војнообавештајна служба (Управа за обавјештајне послове Главног стожера Хрватске Војске, односно V Управа Министарства обране); Служба за заштиту уставног поретка – СЗУП Министарства унутарњих послова, те VII Управа Министарства вањских послова. Овим системом политички је руководило Вијеће за одбрану и националну сигурност којим је председавао председник Републике, а сачињавали су га председник Владе, председник Сабора, министри одбране, унутрашњих и спољних послова,

²⁹² Стратегија националне безбедности Р.Хрватске, видети у: *Збирка прописа и стратешких докумената из подручја обране*, МОРХ, Загреб, 2004, стр. 237-238.

²⁹³ *Међународне студије*, Центар за међународне студије, Политиска култура, Загреб, год.III, бр.3/2003, стр.104.

²⁹⁴ Таталовић С., Гризолд А., и Цвртила В., *Сувремене сигурносне политике*, Голден маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2008, стр.102.

начелник Главног стожера ХВ, као и руководиоци неких обавештајних институција (УНС, ХИС и др.). То тело је одређивало опште оквире деловања државе на плану одбране и националне безбедности, а контролу законитости деловања свих служби обављао је Саборски одбор за унутарњу политику и националну сигурност.

После смрти првог председника Фрање Туђмана и победе опозиционе коалиције на изборима, стекли су се услови за обимну реконструкцију безбедносно – обавештајног система, делимично и због бројних неправилности и злоупотреба у раду појединих служби које су у међувремену откривене. Целовита реформа тог система спроведена је истовремено са доношењем Стратегије националне безбедности и Закона о службама безбедности марта 2002. Године. Тим актима су формиране нове обавештајне и безбедносне институције, као и тела координације и парламентарног надзора, а престале су са радом дотадашње ресорне обавештајне и безбедносне службе. Тада успостављени хрватски безбедносно – обавештајни систем, до нових реформи 2006. Године, чинили су:

- *Протубавјештајна агенција (ПОА)*, надлежна за планирање и спровођење контраобавештајне активности унутар Хрватске. Та служба је успостављена као аутономна безбедносно – обавештајна институција, која је била подједнако одговорна председнику Владе и председнику Републике у оквиру Уреда Вијећа националне сигурности. Протубавјештајној агенцији је била поверена и реализација целокупне тајне примене прислушних средстава на хрватској територији.

- *Обавјештајна агенција (ОА)*, спољна обавештајна служба, овлашћена да обавештајно истражује стране државе, међународне владине и невладине организације, међудржавне војне савезе и друге факторе од интереса за националну безбедност, и да у сарадњи са одговарајућим службама ресора спољних послова, врши контраобавештајно обезбеђење држављана и институција Хрватске у иностранству.

- *Војна сигурносна агенција (ВСА)*, као организациона јединица Министарства одбране, формирана је као јединствена обавештајна и безбедносна институција у том министарству и оружаним снагама Хрватске, са задацима анализирања, обраде и оцене података о оружаним снагама и одбрамбеним системима других земаља, те о активностима у иностранству које су усмерене на угрожавање безбедности и одбрамбене моћи Хрватске. Као обавештајна служба, ВСА је била овлашћена да у иностранству самостално прикупља податке везане за стране војске и општа

обавештајна сазнања војне природе – али само у рату и у стању непосредне угрожености суверенитета и територијалне целовитости Хрватске, пошто је у миру прикупљање тих података било у надлежности ОА

- *Обавештајна управа (Ј-2)* у Главном стожеру Оружаних снага, са задатком прикупљања података за потребе оперативних јединица војске (трупно извиђање). У оперативни део безбедносно – обавештајног система је спадао и Батаљон за специјална дејства КоВ – а намењен за специјалне операције и брзо реаговање, формиран од професионалних војника октобра 2000. Године. Стратегијско електронско извиђање за потребе ОА и ВСА, спроводила је Средишњица електроничког извиђања Главног стожера Оружаних снага.²⁹⁵

Ради остваривања координације и сарадње Председника и Владе Републике Хрватске у усмеравању рада безбедносних и обавештајних служби, основано је Вијеће за националну сигурност, а за оперативно усклађивање њиховог рада ових служби формиран су Савјет за координацију сигурносних служби, те Уред Вијећа за националну сигурност, који обавља стручне и административне послове за оба новоформирана тела. Парламентарни надзор над обавештајним и безбедносним службама по овом закону вршио Хрватски сабор, и то непосредно и путем Одбора за унутарњу политику и националну сигурност. Ради остваривања цивилног надзора над радом обавештајних и безбедносних служби основано је Вијеће за надзор сигурносних служби.

Министарство унутарњих послова, задужено је за спровођење општих смерница Владе у области јавне безбедности, полицијско школство, међународну сарадњу, односе са јавношћу, надзор над законитошћу и комуникацију са другим државним институцијама. Министру унутарњих послова је у формалном смислу одговорно Равнатељство полиције. У руковођењу Министарством, министру помаже државни тајник, а непосредно су му потчињени Кабинет министра, Управа за материјално – финансијске послове, Управа за правне послове и људске потенцијале, Управа за развој, опремање и потпору, Управа за управне и инспекцијске послове и Управа за европске интеграције и међународне односе. Унутрашњу организациону структуру Равнатељства полиције у седишту те службе чине:

²⁹⁵ Види: *Закон о сигурносним службама Републике Хрватске*, Народне новине, број 32, Загреб, 28.3.2002 и *Закон о сигурносно - обавештајном саставу* из 2006 године.

- *Уред равнатеља полиције*;
- *Управа полиције*, која обједињава рад Одјела за јавни ред, Заповједништва интервентне полиције, Одјела за сигурност цестовног промета, Протуексплозијског одјела и Мобилне јединице прометне полиције;
- *Управа криминалистичке полиције*, у чијем су саставу Сектор опћег криминалитета, тероризма и ратних злочина, Полицијски национални уред за сузбијање корупције и организираног криминалитета, Одјел криминалитета дрога, Одјел посебних криминалистичких послова, Одјел криминалистичке аналитике, Одјел криминалистичке технике Одјел за међународну полицијску сурадњу и Одјел за заштиту сведока;
- *Управа за границу*, у којој се организује и усклађује рад Одјела за заштиту државне границе, Одјела за суседне земље, Одјела за незаконите миграције, Одјела поморске и аеродромске полиције, Прихватног центра за странце, Мобилне јединице за provedбу надзора државне границе и Центра за обуку водича и дресуру службених паса.
- *Специјална полиција*, надлежно је за планирање и спровођење антитерористичких мера и акција, хапшење опасних криминалаца и сузбијање најтежих облика нарушавања јавног реда и мира. Под његовом командом су Антитерористичка јединица Лучко, Зракопловна јединица, те Специјалне јединице полиције у Загребу, Сплиту, Ријеци и Осијеку;
- *Оперативно – комуникацијски центар полиције*,
- *Полицијска академија* коју чине Полицијска школа, Висока полицијска школа и Одјел за стручно усавршавање и специјализацију.²⁹⁶

Оцена хрватског државног врха је да МУП Републике Хрватске не располаже довољним бројем полицајаца (сада око 19.700) за ефикасно извршавање задатака из законског делокруга надлежности, посебно за имплементацију Шенгенског режима управљања границом.

При Државном одвјетништву Републике Хрватске је 2001. Године успостављен Уред за сузбијање корупције и организираног криминала – УСКОК. УСКОК је надлежан за послове тужилаштва у предметима везаним за кривична дела корупције,

²⁹⁶ Види: <http://www.mup.hr/main.aspx?id=158>

злоупотребе положаја од стране државних службеника, противправног лишења слободе, трговине људима, прања новца и злочиначког удруживања.

3.5. Заједничке карактеристике система националне безбедности земаља Западног Балкана

Већина земаља Западног Балкана је, уз уважавање специфичности, структуру основног документа из области националне безбедности дефинисала на сличан начин. Описано је безбедносно окружење, идентификовани изазови, ризици и претње безбедности и промовисани национални интереси и циљеви. Редослед навођења зависи од методологије која је коришћена током израде Стратегија националне безбедности, Концепција националне безбедности или Сигурносне политике, документа који су само по називу различити док им је суштина иста. Компаративном анализом Стратегија националне безбедности земаља Западног Балкана могу се идентификовати три методолошка приступа.

Први приступ, који подразумева дефинисање националних вредности, интереса и циљева на првом месту, а потом перцепцију безбедносног окружења и идентификацију изазова, ризика и претњи. Према литератури, овакав приступ је карактеристичан за економски, политички и војно моћне земље. У креирању Стратегије националне безбедности њега су примениле Република Црна Гора и Република Македонија.

Други приступ је својствен малим, недовољно развијеним земљама које своје националне интересе и циљеве дефинишу тек пошто изврше детаљну анализу безбедносног окружења и идентификацију безбедносних изазова, ризика и претњи. Такав приступ је примењен од стране Републике Албаније и Републике Србије.

Трећи приступ је у суштини комбинација прва два и подразумева перцепцију безбедносног окружења на првом месту, а потом дефинисање националних вредности и интереса. На крају се идентификују безбедносни изазови ризици и претње. Овакав, помало неубичајен, приступ примењен је од стране Републике Хрватске и Босне и Херцеговине.

За све земље се може наћи одређено оправдање за избор примењене методологије, изузев за Републику Црну Гору и Републику Македонију, које су економски, политички и војно слабе, а притом нису ни чланице НАТО - а нити ЕУ.

Даља компаративна анализа Стратегија националне безбедности земаља Западног Балкана подразумеваће анализу њихових структурних елемената, односно уочавања специфичности, сличности и разлика у начину перцепције и дефинисања националних вредности, интереса и циљева.

Велики број земаља Западног Балкана се у својим уставима и стратегијама националне безбедности приликом дефинисања националних интереса позивао на националне вредности које су у ствари општеприхваћене вредности засноване на европској историји, култури и традицији. У следећој табели приказане су вредности које су као своје препознале и најчешће дефинисале државе Западног Балкана.

Табела бр. 17: Вредности које као своје препознају државе Западног Балкана

Земља Национална вредност	Хрватска	БиХ	Црна Гора	Албанија	Македонија	Србија
Демократија	+	+	+		+	+
Слобода	+		+			+
Равноправност	+	+	+			+
владавина права	+	+	+		+	+
основна људска права и слободе	+	+	+		+	+
приватно власништво	+		+		+	+
Суверенитет		+				+
социјална правда	+	+	+			+
очување животне средине	+		+		+	+

Као израз достизања прокламованих националних вредности, земље Западног Балкана су дефинисале одређене националне интересе. У наредној табели приказани су национални интереси који су заједнички већину држава региона.

Табела бр. 18: Национални интереси држава Западног Балкана

Земља Национални интерес	Хрватска	БиХ	Црна Гора	Албанија	Македонија	Србија
чланство у ЕУ	+	+	+	+	+	+
чланство у НАТО	+	+	+	+	+	
територијални интегритет	+	+	+	+	+	+
независност	+	+	+	+		+
суверенитет	+	+	+	+		+
национални идентитет	+		+		+	+
стабилност и економски развој	+		+	+	+	+
мир и безбедност	+	+	+		+	+
демократија	+	+	+		+	+
очување и заштита жив. средине	+		+	+	+	+
заштита живота и имовине грађана			+	+	+	+

Из наведене табеле се може закључити да су све земље региона привржене демократији, миру и безбедности. Очување територијалног интегритета представља јединствен национални интерес, уз јавно декларисање да не постоје територијалне претензије према суседима. Поштовању националног идентитета, суверенитета и независности, без обзира на незнатне разлике у формулацијама, је посвећена посебна пажња као круцијалним националним интересима. Такође, све земље, изузев Републике Србије, дефинисале су чланство у ЕУ и НАТО - у, као свој примарни национални интерес и циљ.

Поред наведених националних вредности и интереса који су заједнички за већину земаља, одређене земље су јасно исказале одређене специфичности у дефинисању националних интереса и виђењу свог места и улоге у међународној заједници. Република Хрватска исказује уочљиву забринутост за сопствене сународнике у суседним државама. Република Црна Гора пренаглашава залагање за чланство у ЕУ и НАТО - у. Република Албанија заступа тезу да је албански фактор од примарног значаја у региону, чиме се промовише у незаобилазан фактор у стварању хармоничне атмосфере суживота. Као највећи ризик по безбедност Републике Македоније назначена је могућност исказивања екстремног национализма, расне и верске мржње који могу битно утицати и на опстанак државе.

Веома је интересантно да се у Стратегији националне безбедности Републике Србије ниједном речју не помиње војна неутралност, чак се у преамбули исказује спремност Републике Србије да у оквиру УН - а, европских и других међународних организација и регионалних структура, доприноси изградњи и унапређењу сопствене, регионалне и глобалне безбедности.²⁹⁷ Такође истиче се и следећи став да полазећи од уверења да је национална безбедност Републике Србије уско повезана са безбедношћу региона југоисточне Европе и континента у целини, Република Србија ће унапређивати односе са чланицама ЕУ, као и чланицама и партнерима НАТО - а на основама непосредне, блиске и дугорочне сарадње и заједничког деловања.²⁹⁸

На основу свестране анализе може се закључити да су национални интереси земаља Западног Балкана у великој мери усаглашени, што представља битан квалитет у смислу отклањања потенцијалних неспоразума и сукоба у региону. То је вероватно резултат чињенице да су све земље чланице НАТО - а или програма Партнерство за мир, односно чланице Европске Уније или кандидати за чланство. Томе у прилог говори важна и неспорна чињеница да свим земљама региона управљају демократски изабране власти, што у великој мери поспешује сваки вид сарадње укључујући и сарадњу на пољу безбедности.

²⁹⁷ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, 2009, страна 2.

²⁹⁸ Ibid, стр. 15. и 16.

4. Могуће последице безбедносних интеграција земаља Западног Балкана у међународне безбедносне организације на систем националне безбедности

У данашњем односу снага и моћи, у процесу глобализације и стварања „новог светског поретка“, у смислу постизања потребног нивоа одбране и безбедности у целини, свака земља, па и земље Западног Балкана, разматрају актуелне облике колективне безбедности.

Реално гледајући на геополитичко и геостратешко окружење овог региона и изазове који угрожавају безбедност његових држава, намеће се закључак да се ослонцем на сопствене снаге не може остварити жељени степен безбедности и успешног развоја, те да је *савезништво* начин да се сачувају витални национални и државни интереси и повећа укупн друштвена и одбрамбена моћ. Оваква оријентација није спорна када се има у виду укупна одбрамбена моћ малих земаља и чињеница да у савременом свету безбедност више не може бити дефинисана у смислу искључиво војних интереса, већ је треба схватити у смислу енергије, хране, животне средине и људске безбедности.

Са друге стране, Народна скупштина Републике Србије усвојила је 26. децембра 2007. године Резолуцију о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка, према којој је Република Србија војно неутрална у односу на постојеће војне савезе. „Посматрано са становишта одбране државе, неутралност подразумева ослањање на сопствене снаге, настојање да се самостално граде односи са другим државама и да се сопствена безбедност штити властитим снагама, без помоћи са стране.“²⁹⁹ То наравно не значи да се Република Србија одрекла права на одбрану и оваква одлука свакако је не ограничава у погледу развијања односа сарадње са међународним безбедносним субјектима. Посебно што поменута Резолуција даје могућност да се опредељење о војној неутралности може променити поновним референдумом. „Опредељење Републике Србије да буде војно неутрална првенствено се односи на војну, односно одбрамбену функцију државе, односно на незаинтересованост државе за приступање постојећим војним савезима, а не на

²⁹⁹ Ковач Митар: *Политика или војна неутралност Републике Србије*, Публикација Економија и безбедност, ИЦВО, Београд, 2009, стр. 149-160.

политички аспект неуралности. У савременим међународним односима политичка неутралност је више теоријска могућност, него што је реалност.³⁰⁰

Западни Балкан је данас окружен чланицама Европске уније и Северноатлантског пакта и на политичкој карти Европе једно је од ретких подручја која нису у потпуности укључена у европске и евроатланске интеграције. Земље овог подручја и данас су оптерећене многобројним проблемима, који су у већој мери последица ратних сукоба и економске неразвијености, тако да је вероватноћа њихове скоре интеграције у ЕУ различита и углавном мало вероватна. Поред наслеђа рата и недовршене транзиције њихових привредних и политичких система ове земље и даље оптерећују етничке напетости, нерешени територијални спорови, миграторни проблеми, неразвијена инфраструктура, корупција и организовани криминал и др. Посебан проблем су подручја која су даље под међународним протекторатом.

Процес изградње безбедносне заједнице у региону Западног Балкана и њена интеграција у оквиру међународне безбедности одвија се под снажним утицајем међународне заједнице. Међутим, регион је још увек осетљив на низ нерешених проблема: будући статус Косова нико не може да се предвиди, опстанак Босне и Херцеговине као јединствене државе је неизvestан, као и исход спора који Македонија води са Грчком око имена државе. Када разматрамо безбедносну интеграцију региона Западног Балкана, ситуација није тако јасна као у случају интеграционих процеса прикључења ЕУ. Албанија и Хрватска су постале чланице НАТО - а, Македонија је спречена да постане чланица на самиту НАТО - а 2009. године у Букурешту од стране Грчке, док је Србија прогласила војну неутралност. Црна Гора и Босна и Херцеговина испољавају велику вољу да постану чланице НАТО - а, али је њихов демократски потенцијал веома слаб за остваривање националног циља. Имајући све ово на уму, не можемо рећи да регион Западног Балкана красе уједначене политике безбедности, иако је садржај стратегијских докумената углавном усаглашен. Управо зато, јачањем регионалних веза (као предуслов прикључења ЕУ), државе Западног Балкана ће морати ојачати спољну и унутрашњу стабилност државе и унапредити сарадњу, чиме ће створити потребне услове за приступање у „глобалну мрежу безбедности“.

³⁰⁰ Ibid.

Анализа ефеката настојања ЕУ и НАТО - а да подстакну регионалну сарадњу на Балкану током последње деценије говори да, поред постигнутих резултата, она има и неке неочекиване последице. Опредељење свих држава Западног Балкана да постану чланови Уније не утиче аутоматски на побољшање њихових међусобних односа. Као и деведесетих година, свака од ових земаља заинтересована је за властити улазак у Унију, чак и уколико то не повећава изгледе суседа да постигну исто. Поједини истраживачи процењују да „напори појединих земаља да убрзају процес своје интеграције у ЕУ доводи до слабљења регионалне сарадње³⁰¹.

С друге стране, сведоци смо чињенице да међународна заједница не примењује уједначену стратегију према Западном Балкану. Њен наступ варира од блиске сарадње до условљавања и стварања напетости према неким земљама, чиме повећава регионални конфликтни потенцијал. Оваква ситуација представља тест зрелости држава Западног Балкана, који им намеће потребу да дефинишу и спроводе јаснију и самосталнију спољну и безбедносну политику, с обзиром да ће међународно присуство у одређеном тренутку бити знатно смањено. Да би испуниле постављене стратегијско - доктринарне циљеве који се односе на развој регионалне сарадње у области безбедности и да би политике безбедности биле недвосмислене, државе Западног Балкана мораће да користе поред државног и регионални потенцијал, развијајући културе мира и међусобне сарадње.

4.1. Интеграција у НАТО

Организација северноатлантског уговора - Северноатлантска алијанса (енг. North Atlantic Treaty Organization – NATO), је динамична политичко - војна организација, која се стално трансформише у складу са проценама нових безбедносних изазова, ризика и претњи, са тежњом да обезбеди унапређење и изградњу оних способности које највише могу допринети безбедности свих чланица савеза.

Нестанком биполарне поделе света, НАТО је преузео одговорност за безбедност у целој Европи, са циљем да државама у транзицији помогне у прилагођавању системе националне безбедности новој европској безбедносној архитектури, при чему је

³⁰¹ East - West Parliamentary Practice Project (EWPPP): *Lagislatures and Citizens: strengthening democratic institutions and civil society in the Western Balkans*, [http : //www.ewppp.org/programmes/western Balkans.php](http://www.ewppp.org/programmes/western%20Balkans.php)

свакако преузео примат над свим осталим колективним системима безбедности на евроатлантском простору.³⁰²

Данас су земље Западног Балкана или чланице НАТО - а или Програма Партнерство за мир. Овакво опредељење проистекло је свакако из прихватања идеје да овај вид савезништва доприноси политичкој стабилности и знатно јача сопствени имиџ и утицај у међународној заједници. Наравно, на тај начин се стварају добри услови за реализацију властитих националних циљева и интереса, уз њихово максимално поштовање, јер :

- мобилизација националних оружаних снага држава чланица НАТО - а и њихово учешће у међународним операцијама не могу се реализовати без одлуке државних институција њених чланица.
- Државе чланице НАТО - а имају једнака права и обавезе унутар савеза. Главне одлуке се доносе консензусом, чиме се елиминише неадекватан однос између држава, без обзира на њихову величину и економску моћ.³⁰³
- Национална безбедност сваке државе има увек високу цену. Без обзира на то што улазак у НАТО пред државе поставља и одређене финансијске захтеве, они су свакако мањи од оних које би држава морала да издвоји у случају изградње самосталног одбрамбеног система.
- Чланство у НАТО - у омогућава државама боље услове за трансформацију оружаних снага у складу са савременим захтевима и потребама.
- Улазак у НАТО не означава и аутоматски долазак нуклеарног наоружања на територију нових чланица. Нови концепт НАТО - а у потпуности подржава процес редукције нуклераниог потенцијала и истиче важност еколошке безбедности, као и заштите од биолошког и хемијског оружја.
- Чланство у НАТО - у не подразумева обавезу размештања страних војника на националној територији ни изградњу нових војних база, јер конвенционални сукоб више није у фокусу стратегије савеза. У том смислу треба посматрати и

³⁰² Дејан Јанковић: *Евроатлантске интеграције као могуће безбедносно опредељење Републике Србије*, Војно дело 4/2007, стр. 34.

³⁰³ Наравно, не смео занемарити чињеницу да НАТО инсистира на имплементацији западних вредности као предуслову за улазак у овај савез.

одлуку САД да у току фазе „GATE-3“ се „ослободи“ базе „Бондстил“ на Косову и Метохији.

- Такође, анализа политичког, економског и безбедносног утицаја, намеће закључак да чланство у НАТО савезу има глобалне геополитичке односно геоекономске импликације на економију једне земље јер пружа снажан подстицај страним директним инвестицијама, повећава поверење у политичку и економску будућност државе и утиче на пораст међудржавне трговине између нових и старих чланица.

Евидентно је да новим стратешким концептом НАТО - а Западни Балкан више није у фокусу збивања, али се никако не занемарује напредак земаља из региона које су чланови Програма Партнерство за мир, док се од чланова очекује веће учешће у мисијама за стабилизацију и реконструкцију нестабилних територија у свету. Истовремено, НАТО преко својих програма, као што су Акциони план чланства (Membership Action Plan, скраћено MAP) и Индивидуални партнерски акциони план (Individual Partner Action Plans, скраћено IPAP), и институција ЕАРС - а и PfP - а, даје могућност за сталну комуникацију и консултације са Алијансом у смеру одређивања индивидуално профилисаних политичких, економских и војних реформских циљева држава - партнера.

НАТО се неретко промовише као ефикасан инструмент за промоцију демократије у такозваним новим демократијама. Међутим, овакви ставови су се показали као крајње проблематични, јер је чињеница да демократизација и даљи напредак земаља Западног Балкана ипак највише зависе од унутрашњих чинилаца.³⁰⁴ Истовремено, процес ширења НАТО - а неминовно проузрокује раздвојеност између земаља чланица и оних које то нису. Такав тренд итекако може довести до озбиљнијих безбедносних проблема, доводи до нове линије раздвајања између чланова и оних који то нису, што такође може представљати озбиљан безбедносни проблем у региону.³⁰⁵

С друге стране, коначна одлука нпр. Републике Србије у вези са чланством у НАТО - у сигурно зависи од „специфичног“³⁰⁶ искуства које наша земља има са Алијансом и чињенице да, и поред комплементарности два процеса, уласком у НАТО

³⁰⁴ Reiter D: *Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy*, International Security, 25(4), 2001., p. 41.

³⁰⁵ Види шире у Kenneth Waltz: *NATO Expansion: A Realist's View*

³⁰⁶ Још увек свеже и трауматично искуство НАТО бомбардовања 1999. године.

се засигурно убрзавају европске аспирације Србије³⁰⁷. Подршка јавног мњења у Србији за овакав аранжман је још увек врло скромна јер су односи између НАТО - а и Србије током последње две деценије били више него тешке природе. Такође, не сме се занемарити ни историјски амбивалентан однос НАТО - а према Србији, као и неминовно повећање безбедносне осетљивости наше земље на терористичке претње.³⁰⁸

4.2. Интеграција у ЕУ

У условима деловања савремених безбедносних изазова, ризика и претњи, већина европских држава полази од становишта да имају исте или сличне заједничке и опште вредности: демократија, тржишна економија и владавина права, укључујући поштовање људских права и слобода.

У условима деловања савремених безбедносних изазова, ризика и претњи, све чланице ЕУ заступају став да је европска безбедност недељива, односно, да безбедност сваке државе појединачно зависи од безбедности окружења. Такође, став је да Европа није усамљено острво и да европска безбедност зависи од ширег трансрегионалног и глобалног окружења. Управо зато је изражен интерес земаља чланица ЕУ за ширењем сарадње и очување безбедности и изван европског континента.³⁰⁹ Дакле, са аспекта унутрашње европске безбедности чланице су опредељене да у оквиру ЕУ развијају модел кооперативне безбедности.

³⁰⁷ Постоји велико поклапање између услова за пријем у НАТО и Копенхашких услова за учлањење у Европску унију. Највећу разлику, заправо, представља војни критеријум који је НАТО предвидео Студијом о проширењу, као и то што ЕУ већи значај даје економским критеријумима. Због ових подударности теза о постојању Копенхашког услова има основа. Уколико испуњавање услова за пријем у НАТО истовремено значи и испуњавање дела услова за учлањење у ЕУ и уколико то испуњавање добије своју потврду у виду позива за учлањење у НАТО, онда се може очекивати да такав вид потврде представља додатну гаранцију ЕУ да је та држава поуздан савезник. То, свакако не значи да постоји аутоматизам, односно не значи да би пријем у НАТО сигурно довео и до пријема у ЕУ, јер и један и други пријем, поред самог испуњавања услова, највише зависе од политичке воље чланица, као и од одлуке о пријему коју оне треба да донесу.

³⁰⁸ Коначна одлука у вези са чланством Србије у НАТО - у не сме бити исхитрена, него креирана постепено, корак по корак, уз сталну едукацију становништва и стручну јавну расправу о свим аспектима таквог чина. За нас је, за сада, приоритет да искористимо све механизме на располагању из програма Партнерство за мир, што свакако не представља негацију актуелне војне неутралности.

³⁰⁹ За европску безбедност је од кључне важности партнерство са НАТО - ом у целини и појединачно са САД, али и јачање безбедносне сарадње са актерима из других региона света. У приступу глобалној безбедности и другим глобалним питањима у међународним односима ЕУ се залаже за поштовање Повеље и ауторитета УН - а, принципа завршних аката ОЕБС - а из Хелсинкија и Париза, међународног права и за успостављање делотворног мултилатерализма.

Током приступног процеса, као и самог чланства у Европску унију на сваку државу се одражавају одређени непосредни и посредни утицаји, који могу бити краткорочни или дугорочни:

1. на политички приступ – политику безбедности и одбране (стратегију националне безбедности, одбране, детерминанте спољне политике);
2. на процес доношења одлука;
3. на организацију система или сектора безбедности и одбране;
4. на безбедносно - одбрамбене способности;
5. на економисање и буџетирање у систему безбедности и одбране;
6. на систем војног здравства, регрутни систем и попуну, на војно школство, обуку, вежбе итд.
7. на одбрамбене технологије, опремање и развој војно - безбедносних снага.

Земље Западног Балкана су делом постале чланице ЕУ, а неке од њих се налазе на том путу. Квалитативна и квантитативна анализа свих утицаја интеграције у ЕУ ових земаља била би преобимна за изношење, али у овом раду покушаће се изнети само део утицаја на основу сепаратних резултата истраживања заснованих на критеријуму интуитивне вредносне скале самих истраживача:

- утицај на политику безбедности и одбране сваке државе подразумева измену њених основних концептуалних докумената: Устава, Националне стратегије безбедности, Стратегије одбране и, последично, низа законских и подзаконских аката. У суштини те измене би биле у правцу: конкретизације одредбе ЕУ као субјекта безбедности и одбране; конкретизације ширења безбедносне одговорности појединачне земље на заједничку европску безбедност, редефинисање надлежности доносиоца одлука о ангажовању националних војних и безбедносних снага изван националних граница; елиминација одредби о било којој врсти претњи од држава из окружења; учешће националних војно - безбедносних снага и других капацитета у заједничкој безбедности ЕУ; дефинисање националних војно - безбедносних капацитета за каталог снага на располагању ЕУ и њихово обавезујуће учешће у заједничким акцијама у оквиру ЗБОП ЕУ у свету; и сл.

- Транснационални карактер изазова, ризика и претњи који изискују наднационално супростављање. Управо чланство у ЕУ и заједничко деловање увећава ефикасност држава у супротстављању савременим изазовима, ризицима и претњама: као што су тероризам, организовани криминал, различити видови угрожавања животне средине, климатске промене, природне и техничко - технолошке катастрофе, угрожавање енергетске безбедности, и сл.
- Усклађивање националне буџетске политике за сектор безбедности и одбране са одговарајућом политиком/механизмом финансирања заједничких акција ЕУ, познатом под називом „ATHENA“³¹⁰, путем које свака чланица партиципира у финансирању операција и мисија ЕУ.
- Успостављање регионалне сарадње, добросуседских односа и пуне сарадње са Међународним кривичним судом за бившу Југославију (ICTY). Њихово испуњавање само по себи подразумева елиминацију критичне количине нерешених регионалних безбедносних питања.
- дефинисање мисије на националном нивоу (састав, улога, задаци, везе са ресорним националним институцијама и органима итд.) у органима и телима ЗБОП ЕУ.
- успостављање и/или ојачавање већ успостављених сегмената делотворне демократске цивилне контроле безбедности и одбране („ресорних министарстава силе“) у складу са општим начелима цивилног демократског друштва развијеног у државама „старе демократије“, чланицама ЕУ.
- Могућности за развој националног војно - индустријског комплекса кроз ефикасно отклањање недостатака војних и безбедносних способности снага стављених на располагање ЕУ и учешће у развоју заједничких европских програма о војној опреми и наоружању у оквиру Европске одбрамбене агенције.
- Развијање европске безбедносне културе, кроз осећај припадности европској породици народа и одговорности за очување европских вредности.

³¹⁰ Décision 2004/197/PESC du Conseil du 23. février 2004 créant un mécanisme de gestion du financement des coûts communs des opérations de l'Union européenne ayant des implications militaires ou dans le domaine de la défense, *Journal Officiel de l'Union européenne*, No L 63, du 28 février 2004, p.68.

Овај пут наведени су само неки облици утицаја чланства земаља Западног Балкана у ЕУ на њену политику и праксу у области безбедности и одбране на општем, државном нивоу. Током операционализације могу се очекивати још бројни други задаци и последице које ће се првенствено односити на обуку, опремање, вежбе и ангажовање војних и других безбедносних састава. Свакако, чланство у ЕУ за земље Западног Балкана може имати веома позитиван одраз и на њихове политике безбедности и одбране и на укупну спољну безбедност и унутрашњу стабилност сваке понаособ.

Једна од, свакако најефикаснијих полуга за унапређење европских одбрамбених способности у области управљања кризом је Европска одбрамбена агенција (European Defence Agency – EDA). Основана је 2004. године заједничким напором Савета министара, са циљем да се Заједничка спољна и безбедносна политика одржи на достигнутом нивоу, али и да се стално делује у правцу њеног унапређења у будућности.

Кључне области деловања Европске одбрамбене агенције су:

1. развој одбрамбених способности (Development of defence capabilities),
2. промовисање истраживања и технологија у области одбране (Promotion of defence research and Technology – R&T),
3. промовисање сарадње у области опремања наоружањем и војном опремом (Promotion of armament cooperation) и
4. стварање конкурентног тржишта наоружања и војне опреме и јачање технолошке и индустријске базе Европске уније (Creation of a competitive European Defence Equipment Market and strengthen the EDTIB).

Ове четири области деловања окосница су за формирање ланца у развоју потребних одбрамбених способности, почев од дефинисања захтева, преко истраживања и сарадње, до испоруке наоружања и војне опреме из индустријских капацитета. Већа сарадња и међусобна повезаност држава чланица ЕУ треба да обезбеди успешно реструктурирање индустријских капацитета, унапређење механизма понуде и тражње наоружања и војне опреме у европским размерама, што је и примарна потреба индустрије.

Од укупно двадесет и осам држава чланица Европске уније, њих двадесет и седам учествује у раду и функционисању EDA – све осим Краљевине Данске.³¹¹ У Управљачком комитету EDA су министри одбране држава чланица ЕУ које финансирају годишњи буџет EDA, обезбеђују учешће националних експерата у пројектима и програмима EDA, те финансирају део пројеката од националног интереса ради унапређења својих одбрамбених способности. Преко Агенције, развија се сарадња са међународним организацијама и трећим државама, односно са свим субјектима који на неки начин користе услуге EDA.

Министар одбране Републике Србије је 13. децембра 2013. године у Бриселу потписао Административни уговор о сарадњи између Министарства одбране Републике Србије и Европске одбрамбене агенције (EDA). На тај начин Република Србија је постала прва земља у региону Западног Балкана која је обезбедила конкретне предуслове за унапређење интеоперабилности са државама чланицама ЕУ али и јачање домаће наменске индустрије и истаживачких потенцијала, и на тај начин, унапређење војних и одбрамбених способности.

4.3. Јачање регионалне сарадње као прелазни период или алтернатива интеграцијама у међународне безбедносне организације

Први покушаји регионалне сарадње на Балкану нису новијег датума, јер их налазимо крајем XIX века (Балкански споразум, Балкански пакт, предлози о балканској федерацији и слично). Најновији период регионалних иницијатива и организација коинцидира са процесом „консолидације“ политичких и економских односа између нових земаља Западног Балкана, с једне стране, што је праћено и подстицано процесом проширења Европске уније на регион централне и југоисточне Европе средином прве деценије XXI века.

Регионална сарадња није само услов уласка у ЕУ и европских интеграција Западног Балкана већ и насушна потреба ових држава³¹². Сарадња допуњује, јача и помаже, али не може да замени пут ка учлањењу у ЕУ. Добросуседски односи, плодан

³¹¹ Данска се определила да не учествује у дефинисању и спровођењу одлука ЕУ које имају одбрамбене импликације, па самим тим и у раду EDA, позивајући се на тзв. opt - out клезузулу.

³¹² О Стратегији ЕУ за остваривање регионалне сарадње видети у: *Evropska komisija, Regional Cooperation in the Western Balkans: a policy priority for the European Union*, EUR-OP, Luksemburg, 2006

политички дијалог у региону, примена заједничке стратегије у решавању проблема који су заједнички за регион су циљеви који, ако се остваре, јачају поверење ЕУ према овим државама. Привредни развој ових земаља зависи и од њихове способности да „реконструишу“ овај регион који је расцепкан и дубоко подељен због догађаја у претходном периоду. Успешна регионална сарадња показује степен помирења различитих етничких заједница после жестоких сукоба у прошлости. Практично, ЕУ пружа политички оквир, односно поставља услове и подстиче регионалну сарадњу.

Пакт за стабилност земаља Југоисточне Европе имао је кључну улогу у регионалној сарадњи. Поред тога, Пакт се старао о бројним иницијативама и програмима остваривања регионалне сарадње, а основан је на предлог Немачке са задатком да усклађује и помаже спровођењу регионалних пројекта својих партнера (земље југоисточне Европе, Европска комисија, НАТО, ОЕБС, Међународне финансијске институције, чланице ЕУ, САД, Русија и други). Оснивачким документом је уређено да Пакт има три велика „радна стола“: за демократију и људска права, за економску обнову, сарадњу и развој као и за питања безбедности и одбране. У оквиру неколико десетина области и више десетина регионалних пројеката, Пакт је посебно подстакао кључне облике сарадње, попут слободне трговине, сарадње у области безбедности и изградње поверења, сарадње цивилног друштва и друго.

Европска унија је у време председавања Француске иницирала самит земаља ЕУ са једне стране, и земаља Западног Балкана који је имао основни циљ да отвори пут за регионалну сарадњу и помирење земаља са простора бивше Југославије. Усвојена је заједничка декларација, а пет земаља из региона су се обавезале да између себе закључе регионалне споразуме о сарадњи који ће бити основа за политички дијалог, регионалну зону слободне трговине и блиску сарадњу у области правосуђа и унутрашњих послова. Ови споразуми ће представљати елеменат процеса стабилизације и придруживања, а продубљење регионалне сарадње ићи ће паралелно са придруживањем ЕУ. У том циљу, шефови држава и влада ЕУ су потврдили европску перспективу земаља које учествују у Процесу стабилизације и придруживања, и њихов статус потенцијалних кандидата за чланство.

У јуну 2003. године одржан је у Солуну други самит шефова држава или влада земаља чланица ЕУ и пет земаља Западног Балкана (Албанија, БиХ, Србија и Црна Гора, Хрватска и Македонија). На наведеном скупу усвојена су два документа која су од кључног значаја за даљи развој односа између ЕУ и региона, и то Заједничка

декларација и Солунска агенда за Западни Балкан³¹³. У декларацији се наглашава да је будућност Балкана унутар ЕУ, али се подвлачи да брзина процеса интеграције зависи првенствено од земаља Западног Балкана. Поред тога, за државе Западног Балкана и њихове интеграције, важан је документ који је усвојио Европски савет ЕУ, под називом „Солунска агенда за Западни Балкан - напредак ка европској интеграцији“. Документ садржи стратешке основе за развој сарадње према земљама нашег региона. Његови основни елементи су следећи:

- потврђује се европска перспектива земаља Западног Балкана, уз чврсто наглашавање свих обавеза и услова које би земље требало да испуне у процесу уласка у ЕУ,
- најављује се јачање процеса стабилизације и придруживања, путем следећих мера:
 - развој политичког дијалога,
 - развој сарадње парламената,
 - увођење инструмента „европског партнерства“
 - отварање неких интерних програма ЕУ и за земље Западног Балкана,
 - развој сарадње у областима унутрашњих послова и правосуђа, посебно у борби против организованог криминала,
 - подршка економском развоју и
 - подршка регионалној сарадњи.

Чињеница да је Солунски самит био други, али за сада и последњи самит одржан између Европске уније и земаља Западног Балкана у периоду од 2003 до 2010. године, јасно илуструје одређени политички пад интереса Европске уније за овај регион. Након неколико иницијатива за одржавање састанка на вишем нивоу, тек је Шпанија у првој половини 2010. године успела да одржи симболични састанак министара иностраних послова ЕУ и земаља Западног Балкана. Овај састанак је представљао више симболичан скуп, на коме чак нису ни учествовали сви министри, при чему нису донесени оперативни закључци. Због тога, Солунски самит и даље остаје главна референца за стратешку политику ЕУ према региону.

³¹³ Видети: www.europa.eu.org или www.stabilitypact.org

Поред наведених, и многе друге различите иницијативе у овом делу Европе позитивно утичу на нове облике понашања, на превазилажење ускогрудог национализма и свести о самодовољности држава. Иницијативе подстичу сарадњу администрација, привредних и других кругова земаља региона, смањују разне врсте препрека и олакшавају комуникацију у региону, стварају мреже контаката самим својим постојањем и активностима, утичу на јавно мњење и на стварање свести о заједничким циљевима свих држава региона. Оне олакшавају процесе припремања прекограничних пројеката и ангажовања међународних финансијских средстава. И поред позитивне оцјене у погледу „микроефеката“ регионалних иницијатива, такође треба констатовати да ове иницијативе и облици мултилатералне сарадње до сада нису заиста биле пресудне у напорима држава региона да се обезбеди интеграција у ЕУ или да се промени политички и економско - социјални амбијент региона.

Анализа структуре и начина формирања регионалних иницијатива које су активне на Балкану указују да је мало њих представљало аутохтони производ самих балканских земаља. Велики број иницијатива су или формиране изван региона Балкана, па се прошириле и на државе Западног Балкана, или је њихов настанак последица подстицаја развијених земаља. Поред тога, већина, ако не и све регионалне иницијативе, су од самог почетка замишљене као комплементаран облик процесу интеграција чији се главни токови одвијају у оквиру Европске уније. Оне представљају допуну европској архитектури, а не замену за укључивање земаља Западног Балкана у ЕУ и друге паневропске организације. Због тога, евентуално кашњење, заостајање региона Западног Балкана у процесу интеграције у ЕУ повратно делује и на улогу и на резултате регионалних иницијатива и њихов утицај на стање у региону. Питање регулисања безбедности у ужем и ширем смислу (soft security issues), борба против криминала и корупције показују се као кључна питања на Балкану који захтевају специфичне методе и решења на регионалном нивоу.

IV ЗАКЉУЧАК

Резултати теоријског истраживања показали су да се нови концепти безбедносне сарадње заснивају управо на „промени карактера претње“ који се уместо опасности од класичног оружаног сукоба појављују кроз економске и социјалне неједнакости, прекограничног и организованог криминала, међународног тероризма, опасног нарушавања животне средине, као и природних непогода и катастрофа. Постављене хипотезе су омогућиле да се приликом истраживања дође до жељених сазнања.

Савремене међународне односе све више карактерише глобална узбурканост, са све израженијим поларизацијама, социјалним и политичким тензијама, верским и етничким сукобима, односно са ризиком у најширем смислу те речи. Већ је поменуто да неизграђеност демократских система и економска неразвијеност директно утичу на даљи развој ресурса, а традиционалне претње безбедности ће бити само повод за фундаменталистичке покрете и ширење тероризма и организованог криминала, као тренутно највеће претње за стабилност међународном миру.

Стални процес преобликовања безбедности, детерминисан савременим безбедносним претњама, одразио се на промене замисли и концепта безбедности, при чему држава више није главни предмет интересовања изучавања науке о безбедности, а савремено схватање безбедности све више се усмерава на проширивање сарадње и успостављање заједничке безбедности засноване на усаглашеним интересима и вредностима држава укључених у безбедносну заједницу.

Проучавајући стратегијска документа већине савремених држава, долазимо до закључка да се безбедност све чешће прелива из претежно војне сфере и на друге области, првенствено економску, енергетску, социјалну и еколошку безбедност, при чему ће све више расти значај безбедности појединца. Јачање интеграционих процеса у области безбедности, интензивирање економске и културне сарадње и међузависности, јачање демократских процеса и стварање мултиполарног света ствараће услове који ће умањивати могућност великих сукоба и оружаних конфликта.

Данас се систем безбедности посматра као комбинација свих карактеристика или делова система безбедности. Зато можемо рећи да је безбедност једна недељива (интегрална) друштвена појава која настаје у времену и простору, без обзира да ли

је схватамо као стање, функцију, организацију, политику или нешто друго. Национална безбедност је и даље веома значајна, али се све мање остварује само кроз јачање појединачне безбедносне способности државе. Достижање жељеног степена националне безбедности, у савременим условима, остварљиво је пре свега сарадњом у оквиру региона, који сада посматрамо као примарни простор појединачне и глобалне безбедности.

Сматра се да систем безбедности, између осталог, служи и за успостављање унутрашње и спољашње равнотеже у оквиру међународне заједнице. Као најважније вредности које се чувају и унапређују деловањем система националне безбедности најчешће се убрајају: идентитет, опстанак у најширем значењу те речи, опстанак државе, национални опстанак, физичко самоодржање, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота и др. Неретко, национална безбедност се доводи у везу или се поистовећује са државном безбедношћу, јер се објашњава као скуп свих безбедносних функција одређене политичке заједнице, са циљем организоване заштите виталних националних интереса. Савремена национална безбедност треба да деловањем државе омогући владавину закона ради стварања опште климе погодне за друштвено - економски, социјални и културни развој грађана и заједнице у целини.³¹⁴

Систем националне безбедности у ширем смислу чине највиши органи законодавне, извршне и судске власти: Парламент, председник државе, односно монарх, Савет за националну безбедност, Влада, судови и тужилаштва. У ужем смислу, систем националне безбедности чине: систем одбране, снаге Министарства унутрашњих послова, безбедносно - обавештајни систем и привремено формирани органи и координациона тела за поједине кризе.

Степен остваривања задатака унутар одбрамбене делатности различит је од земље до земље, зависно од правног оквира и поимања безбедносне ситуације.

Тако, на пример, у условима нових ризика и претњи за унутрашњу безбедност, попут пролиферације оружја за масовно унуштавање, организованог криминала, трговине дрогом, илегалних миграција, међународног тероризма, добри обавештајни подаци сматрају се подацима од суштинске вжности за сваку државу. Отуда су многе

³¹⁴ Симић, Драган: *Наука о безбедности: Савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.

земље доделиле шира овлашћења обавештајним службама, што са друге стране изискује повећавање улоге парламента у уравнотеживању нарастајуће моћи обавештајно - безбедносне делатности са грађанским слободама и људским правима.

Нове претње безбедности довеле су до одређене измене у приступу њеном очувању, што је довело до заузимања заједничких ставова УН - а, НАТО – а, ЕУ, као најутицајнијих међународних субјеката безбедности да је евроатлантска безбедност недељива и да слобода, демократија, људска права и либерална економија представљају заједничке вредности и заједничке интересе. Управо таква промишљања довела су до развијања различитих концепата безбедности, које слободно можемо сврстати у три најзначајније групе: концепт колективне безбедности, концепт сарадње у безбедности и концепт колективне одбране.

Западни Балкан свакако није само географска одредница, већ и политички појам препознат за регион који се налази на сложеном путу изградње демократских вредности друштва и који још није у потпуности укључен у евроатлантске интеграције. Земље овог региона повезују заједничка историја, степен економског развоја, као и испреплетени безбедносни изазови, ризици и претње. Упркос постојећим разликама, уочава се да су све земље Западног Балкана у својим стратегијским документима донеле исправан закључак да се саме не могу супроставити савременим изазовима, ризицима и претњама и да су међусобна сарадња и координирано деловање у оквиру међународних организација и система колективне безбедности једино могуће решење. При томе, само постојање стратешко - доктринарних докумената код свих држава Западног Балкана може се сматрати великим искорак ка већој стабилности региона, који неминовно води ка стварном усвајању неопходних вредности и увођењу категорија дефинисаних норми .

У безбедносном смислу Западни Балкан се у последња два века најчешће најчешће повезује са политичком нестабилношћу, коју готово увек прате оружани сукоби. Политички нестабилан, овај део Европе, економски и културно заостао, представља изузетно погодно тле за ескалацију веома сложених безбедносних изазова, ризика и претњи који се огледају кроз јачање организованог криминала, опасности од тероризма, нерешена питања граница и оптужби за геноцид, повећање незапослености, недовољну имплементацију норми у области људских права и права националних

мањина, неизграђеност тржишта, представљају и даље озбиљне чиниоце нестабилности у региону.

Веома важан предуслов за заједничко, координирано деловање држава Западног Балкана ради достизања повољног безбедносног окружења је правилно идентификовање безбедносних изазова, ризика и претњи.

Стратегијска анализа изазова, ризика и претњи по националну безбедност држава Западног Балкана истиче транснационални, асиметрични карактер и међузависност савремених ризика и претњи по међународну безбедност. Они сами по себи намећу суштинску и географску недељивост безбедности и актуелизују потребу изградње кооперативног приступа безбедности, односно адекватних капацитета и способности земаља Западног Балкана за самостално и заједничко супростављање регионалним безбедносним претњама и можемо их сврстати у две групе: *класични безбедносни изазови и претње* који се огледају у сукобима међу државама, односно сукобима различитих ентитета унутар једне државе. Опасност од оружаног сукоба у овом региону је данас битно је смањена, али, на жалост, не и потпуно искључена, нарочито не на локалним нивоима. Другу групу безбедносних изазова чине *асиметричне претње*, чији су носиоци недржавни субјекти који делују на простору Балкана и шире. Организовани криминал, тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење и његова употреба у терористичке сврхе, неравномеран економски развој, могућност ескалације националних, верских и економских супротности, миграције изазване локалним кризама и сукобима, кријумчарење људи, дрога и оружја, недовољно и недоследно уређење питања заштите животне средине, идентификовани су као најозбиљније асиметричне безбедносне претње региона Западног Балкана.

Изазови који угрожавају безбедност држава овог региона, али и њихово геополитичко и геостратешко окружење, практично искључују могућност достизања жељеног степена безбедности и успешног развоја, ослоном на сопствене снаге. Због тога *савезништво* представља начин да се сачувају витални национални и државни интереси и повећа укупна друштвена и одбрамбена моћ.

Сасвим је извесно да је због међусобне условљености безбедности региона Западног Балкана неопходно успоставити заједничку стратегију, односно регионалне и националне механизме који ће успешно савладавати актуелне изазове, ризике и претње безбедности.

Оваква испреплетеност и међузависност безбедносних изазова, ризика и претњи превазилази способности самосталног одговора земаља у региону, односно не могу се ограничавати административним границама. Зато се све више намеће потреба за прихватањем тзв. „свеобухватног приступа“ којим се опасности смањују и отклањају међудржавном и регионалном сарадњом и тражењем заједничких одговора и решења, пре свега кроз дијалог, партнерство и усклађивање законске регулативе.

Савремени изазови, ризици и претње захтевају сагледавање новог места и улоге Западног Балкана, а пре свега Босне и Херцеговине, Републике Македоније, Републике Србије и Црне Горе, у контексту међународних интеграционих процеса. О проблему укључења наведених земаља Западног Балкана у евроатлантске интеграције постоје многе економске, политичке, социјалне, војне и друге расправе и схватања на различитим нивоима и са различитих аспеката разматрања овог питања, али њиховом дубљом анализом уочавамо да нигде нема јединственог става о начину укључења у интеграционе процесе.

Сведоци смо чињенице да међународна заједница не примењује уједначену стратегију према Западном Балкану. Њен наступ варира од блиске сарадње до условљавања и стварања напетости према неким земљама, чиме повећава опасност од регионалних конфликта. Оваква ситуација намеће државама Западног Балкана потребу да дефинишу и спровode јаснију и самосталнију спољну и безбедносну политику. Са друге стране, да би испуниле постављене стратегијско - доктринарне циљеве који се односе на развој регионалне сарадње у области безбедности и да би политике безбедности биле недвосмислене, државе Западног Балкана мораће да користе поред државног и регионални потенцијал, развијајући културе мира и међусобне сарадње.

Све ово указује неопходност прихватања новог безбедносног обрасца и потребе координације између земаља Западног Балкана ради супротстављања савременим безбедносним изазовима, ризицима и претњама, што се најбоље постиже чланством у регионалним иницијативама, укључивањем у колективне системе безбедности.

Чланице Европске уније и Северноатлантског пакта данас окружују регион Западног Балкана и на политичкој карти Европе једно је од ретких подручја која нису у потпуности укључена у европске и евроатлантске интеграције. Земље овог подручја и данас су оптерећене многобројним проблемима, који су у већој мери последића ратних

сукоба и економске неразвијености, тако да је вероватноћа њихове скоре интеграције у ЕУ различита и углавном мало вероватна. Поред наслеђа рата и недовршене транзиције њихових привредних и политичких система ове земље и даље оптерећују етничке напетости, нерешени територијални спорови, миграторни проблеми, неразвијена инфраструктура, корупција и организовани криминал и др. Посебан проблем су подручја која су даље под међународним протекторатом.

Процес изградње безбедносне заједнице у региону Западног Балкана и њена интеграција у оквиру међународне безбедности одвија се под снажним утицајем међународне заједнице. Међутим, регион је још увек осетљив на низ нерешених проблема: будући непредвидив статус Косова и Метохије, неизвесност опстанка Босне и Херцеговине као јединствене државе, као и исход спора који Македонија води са Грчком око имена државе. Када разматрамо безбедносну интеграцију региона Западног Балкана, ситуација није тако јасна као у случају интеграционих процеса прикључења ЕУ. Албанија и Хрватска су постале чланице НАТО - а, Македонија је спречена да постане чланица на самиту НАТО - а 2009. године у Букурешту од стране Грчке. Црна Гора и Босна и Херцеговина испољавају велику вољу да постану чланице НАТО - а, али је њихов демократски потенцијал веома слаб за остваривање националног циља. Резолуцијом о заштити суверинитета, територијалног интегритета и уставног поретка коју је усвојила Народна скупштина Републике Србије, 26. децембра 2007. године, Република Србија је постала војно неутрална у односу на постојеће војне савезе.³¹⁵ То свакако не значи одбацивање могућности сарадње са међународним субјектима безбедности, укључујући и НАТО. Као доказ томе говори постојање различитих билатералних споразума са државама чланицама савремених војних савеза у области одбране и безбедности, као и сарадња у оквиру програма Партнерство за мир.

Овакво стање указује да регион Западног Балкана карактеришу прилично неуједначене политике безбедности, иако је садржај стратегијских докумената углавном усаглашен и у великој мери компатибилан. Сагледавајући овакво стање безбедности на простору Западног Балкана, међународни субјекти безбедности упућују на регионалну сарадњу, као ефикасну алтернативу стању нестабилности. Регионална

³¹⁵ Истом одлуком Народне скупштине Републике Србије је регулисано да се овакво опредељење може променити републичким референдумом.

сарадња земљама Западног Балкана служи као катализатор њихових тежњи да се, пре свега, интегришу у европске и евроатлантске структуре и створе потребне услове за приступање у „глобалну мрежу безбедности“.

Приликом евалуације улоге и резултата регионалних иницијатива у којима учествују земље Западног Балкана дошло се до закључка да је управо таква сарадња дала велики допринос стабилности регионалне политичко - безбедносне ситуације. Међутим, не сме се занемарити чињеница да, због неимања довољно снажних националних капацитета за самостално успостављање механизма сарадње, овакве процесе најчешће иницирају „спољни актери“ са жељом да саме земље постепено преузму „власништво“ над успостављеним иницијативама. Услед тога, још увек немамо снажну промену политичког и економско - социјалног амбијента региона, већ се и даље тежиште промена налази јачању ове форме сарадње, пре свега као инструмента спољне политике.

Национална одбрана у симетричном сукобу остаје најважнији задатак, мада је извесно да различити сценарији савременог угрожавања безбедности и одбране захтевају различите врсте одбрамбених снага и успостављање безбедносне заједнице.

Опредељење ових држава је улазак у ЕУ али, у већини случајева и у НАТО, што отвара могућности изградње нове безбедносне архитектуре региона, не само Западног Балкана, него и Балкана у целини. Поред наставка и продубљивања економске интеграције региона као циљ се истиче стварање безбедносне заједнице на Балкану као оквира за решавање међудржавних спорова и интеграције у ЕУ и НАТО.

Питања од стратегијског значаја која ове земље морају хитно да реше су како се поставити у новом геополитичком окружењу, диктираном савременим безбедносним изазовима и претњама, и који је најбољи начин укључивања у интеграције као одговор на те изазове и претње, без губљења националног идентитета.

Компаративном анализом стратегијских докумената долазимо до закључка да су политике одбране земаља Западног Балкана засноване на интегралном и свеобухватном приступу питањима безбедности. У складу са тим, њихове стратегије националне безбедности усмерене су на развој политичких и војних способности неопходних за очување националних интереса али и давање доприноса међународној безбедности, кроз стварање услова за њихову интероперабилност са системима

одбране држава укључених у евроатлантске интеграције. Самим тим, можемо рећи да су безбедносни трендови земаља Западног Балкана:

1) обезбеђење пуног спектра одговора на садашње и будуће безбедносне изазове, војне и невојне природе;

2) демократски развој и унутрашња стабилност и безбедност свих земаља региона;

3) допринос у изградњи стабилног и безбедног окружења;

4) развијање партнерства и сарадње са земљама региона;

5) даље прикључење земаља региона Европској Унији али и НАТО - у.

Подизање укупног нивоа развијености земаља Западног Балкана, успешно спровођење процеса демократизације и транзиције, заштита људских права унутар државних граница и изван њих, као и изналагање прихватљивих начина за превазилажење, у првом реду, политичких и економских проблема, доприноси стабилности, а тиме и већој безбедности у региону, а истовремено и у свету. Чињеница да у свим државама региона постоје демократски изабране власти које имају јако политичко опредељење да што брже уђу у основне евроатлантске интегративне процесе, а пре свега у Партнерство за мир, Европску унију и НАТО, представља снажну гаранцију стабилности региона Западног Балкана.

V СКРАЋЕНИЦЕ

оригиналне скраћенице	оригинални израз	значење на српском	скраћенице на српском
ASEAN	Association of SoutheastAsian Nations	Асоцијација нација Југоисточне Азије	АСЕАН
BGr EU	Battle Group EU	Борбена група ЕУ	БГ ЕУ
CFSP	Common Foreign and Security Policy	Заједничка спољна и безбедносна политика	ЗСБП
CIS	Communication and Information System	Систем комуникација и информисања	
CSTO	Collective Security Treaty Organization	Организација договора колективне безбедности	ОДКБ
CSCE	Conference for Security and Cooperation in Europe	Конференција за европску безбедност и сарадњу	КЕБС
CSDP	Common Security and Defence Policy	Заједничка безбедносна и одбрамбена политика	ЗБОП
EAPC	Euro-Atlantic Partnership Council	Евроатлантски Савет за партнерство	ЕАСП
EDA	European Defence Agency	Европска агенција за одбрану	ЕАО
EEC	European Economic Community	Европска економска заједница	ЕЕЗ
ESDP	European Security and Defence Policy	Европска безбедносна и одбрамбена политика	ЕБОП
EU	European Union	Европска унија	ЕУ
EUMS	EU Military Staff	Европски војни штаб	ВШ ЕУ
EUROATO М	European Atomic Energy Community	Европска заједница за атомску енергију	ЕУРОАТО М

GNI	gross national income	Бруто национални доходак	БНД
HELBROC	<u>European Union battlegroup led by Greece</u> consists of military units from <u>Greece</u> , <u>Bulgaria</u> , <u>Romania</u> , and <u>Cyprus</u> .	Брбена група ЕУ за брзе реакције коју чине јединице из Грчке (водећа нација), Бугарске, Румуније и Кипра	
ICSID	International Centre for Settlement of Investment Disputes	Међународни центар за решавање инвестиционих спорова	
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development	Међународна банка за обнову и развој	
IDA	International Development Association	Међународно удружење за развој	
IMF	International Monetary Fund	Међународни монетарни фонд	ММФ
IRF	Immediate Response Force	Снаге за хитан одговор	
IFOR	The Implementation Force	Снага за имплементацију	
IFC	International Financial Corporation	Међународна финансијска корпорација	
KFOR	Kosovo Force	Снаге НАТО на Косову	
MIGA	Multilateral Investment Guarantee Agency	Мултилатерална агенција за гарантовање инвестиција	
MERCOSUR or MERCOSUL	Southern Common Market	Заједничко тржиште Јужне Америке	МЕРКОСУР
MF	Military Forces	Оружане снаге	ОС
NAC	North Atlantic Council	Северноатлантски савет	
NACC	North-Atlantic Cooperative Council	Северноатлантски савет за сарадњу	

NATO	North Atlantic Treaty Organization	Организација Северноатлантског уговора (Северноатлантски савез)	НАТО
NGO	Non Governmental Organisation	Невладина организација	НВО
OHQ	Operations Headquarters	Штаб операција	
OSCE	Organization for Security and Cooperation in Europe	Организација за европску безбедност и сарадњу	ОЕБС
PfP	Partnership for Peace	Партнерство за мир	ПЗМ
PSC	Political and Security Committee	Политички и безбедносни комитет	ПБК
PSO	Peace support operations	Операције подршке миру	
RCC	Regional Cooperation Council	Регионални савет за сарадњу	
RRF	Rapid Reaction Force	Снаге за брзо реаговање	
SAP	Stabilisation and Association Process	Процес стабилизације и придруживања	ПСП
SEDM	South - Eastern Europe Defence Ministerial	Процес сарадње министара одбране земаља југоисточне Европе	
SEECF	The South East European Cooperation Process	Процес сарадње у југоисточној Европи	ПСЈИ
SEESIM	South Eastern Simulation Network	Програм симулацијских вежби цивилно војне сарадње за југоисточну Европу	
SMEPC CEE	Civil-Military Emergency Management Planning Council for South East Europe	Веће југоисточне Европе за цивилно-војно планирање у кризним ситуацијама	
SFOR	Stabilisation Force	Стабилизационе снаге НАТО	
SG/HR	Secretary General/High	Генерални секретар/Високи	ГС/ВП

	Representative	представник	
SHAPE	Supreme Headquarter Allied Powers in Europe	Врховни штаб команде савезничких снага у Европи	
SEEBRIG	South - Eastern Europe Brigade	Бригада групе земаља Југоисточне Европе	
TEU	Treaty of European Union	Уговор о Европској унији	УЕУ
UN	United Nations	Уједињене нације (Организација Уједињених нација)	УН (ОУН)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees	Високи комесаријат ОУН за избеглице	
UNSC	UN Security Council	Савет безбедности УН - а	СБ УН
WEU	Western European Union	Западноевропска унија	ЗЕУ
WBG	World Bank Group	Групација светске банке	
ВУ	Варшавски пакт или Варшавски уговор		ВУ
РФ	Российская Федерация	Руска Федерација (Русија)	РФ
СССР	СОЮЗ СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК	Савез Совјетских Социјалистичких Република (Совјетски Савез)	СССР
СФРЈ	Социјалистичка Федеративна Република Југославија		
СРЈ	Савезна Република Југославија		
ЗКП	Закон о кривичном поступку		

ЗОНДОСО
КК

Закон о организацији и надлежности државних органа у
сузбијању организованог криминала, корупције и других
посебно тешких кривичних дела

VI ЛИТЕРАТУРА

Књиге:

1. Agnieszka Nowak, "Civilian crisis management within ESDP", in Agnieszka Nowak (ed.), *Civilian crisis management: the EU way*, Chaillot Paper no. 90, EU Institute for Security Studies, Paris, June 2006.
2. Álvaro de Vasconcelos, ed, *The Agenda for EU-US Strategic Partnership*, European Union Institute for Security Studies, Paris, 2011.
3. Andrew Rettman, *EU diplomats to benefit from new intelligence hub*, EU Observer, 22 February, 2010.
4. *A New Military Framework for NATO*, eds, Hans Binnendijk, David C. Gompert and Richard L. Kugler, Defense Horizons No 48, Center for Technology and National Security Policy National Defense University, May, 2005.
5. Анри Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968.
6. Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge, and Stanford University press, Stanford, 1990.
7. Antonio Missiroli, *Turkey and EU/NATO Cooperation*, Security Dialogue No 33, March 2002.
8. Antonio Missiroli, *From Copenhagen to Brussels. European defence: core documents, Volume IV*, Chaillot Paper 67, ISS EU, December 2003.
9. Ashton Carter, John Steinbruner, William Perry, *A New Concept of Cooperative Security*, Washington DC: The Brookings Institution Press, 1993.
10. Barry Buzan, *People, States and Fear*, ECPR Press Classics, Second edition, London, 1991.
11. Bertelsen J. S. (ed.), *Nonstate Actors in International Politics*, Praeger, New York, 1977.
12. *Борбене групе Европске уније*, Појмовник, Центар за цивилно војне односе, Београд, 2009.
13. Carl Hallergård, *The ESDP has developed in response to challenges in the Balkans*, ESDP newsletter, General Secretariat of the Council of the European Union (DG Press), special issue, October 2009.
14. Celso Lafer, EUISS Newsletter no. 24, November 2007.
15. Colin S. Gray, *Geography and Grand Strategy*, Comparative Strategy, No. 4, 1991.
16. Charles W. Keggle Jr., Gregory A. Raymond, *The Global Future: A Brief Introduction to World Politics, Part I: Trend and Transformation in World Politics*, Thompson, Wadsworth, Belmont, USA, 2005.
17. Charles W. Keggle, Jr., Eugene R. Wittkopf, *Svetska politika: trend i transformacija*, Centar za studije j/i Evrope, FPN, Diplomatska Akademija, Beograd, 2004.
18. Cheney Dick: *NATO must be intact*, The Washington Times, October 22, 1991.

19. Christopher J. Fettweis, *Sir Harlford Mackinder - Geopolitics and Policymaking in the 21st Century*, Parameters, Summer 2000.
20. David Armitage, *The European Gendarmerie Force: An American Perspective*, Euro Future, Summer 2005.
21. Danish Institute of International Affairs, *Humanitarian Intervention: Legal and Political Aspects*, Copenhagen, 1999.
22. *Dictionary of United States Army Terms* (short title: AD), AR 320 – 5, Washington, DC, 1965.
23. Douglas Hurd, *No European defense identity without NATO*, Financial Times, April 15, 1991.
24. Donald Rumsfeld, *Soalition and Missions*, The Washington Post, 21 Oct., 2001.
25. Драган Р. Симић, *Наука о безбедности – савремени приступ безбедности*, СЛ СРЈ, Београд, 2002.
26. Драган Р. Симић, ур., *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд 2011.
27. Duke Simon, *The Lynchpin COPS. Assessing the workings and institutional relations of the Political and Security Committee*, Working Paper 2005/W/05, European Institute of Public Administration, Maastricht, 2005.
28. Душко Лопандић, *Регионалне иницијативе у југоисточној Европи: институционални облици и програми мултилатералне сарадње на Балкану*, Институт за међународну политику и привреду, Европски покрет у Србији, Београд, 2001.
29. *EC Chief calls for Common European Defense Policy*, The Christian Science Monitor, March 11, 1991.
30. *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
31. *Europe – A great Idea, Up to a Point*, The Washington Post, April 25, 1991.
32. *Europe's security reduces U.S. role*, The Washington Times, June 24, 1991.
33. Esther Brimmer, ed., *The EU's Search for a Strategic Role: ESDP and Its Implications for Transatlantic Relation*, Center for Transatlantic Relation, Washington, 2002.
34. Flournoy A. Michèle and Smith Julianne, *European Defense Integration: Bridging the Gap between Strategy and Capabilities*, Center for Strategic and International Studies, Washington, Oktober 2005.
35. *European External Action service – Preparing for Success*, Clingendael paper No 1, Netherlands Institute of International relations "Clingendael", Hague, december 2010.
36. *European Security and Defence Policy: The first ten years (1999-2009)*, Edited by Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane, Institute for Security Studies European Union, Paris, October 2009.
37. *EU: Civilian Crisis Management: Preparing for Flexible and Rapid Response*, European Security Review, ISIS Europe. No 25, March 2005.
38. Felipe Fernandez Armesto, *Civilizations*, Macmillan, 2000.

39. Frances Fitzgerald, *Bush and World*, The New York Review of Books, 26 September 2002.
40. Fukuyama Francis, *The End of History and the Last Man*, Free press, New York, 1992
41. Fursdon V. Edward, *The European Defence Community: A History*, Macmillan Press, 1980.
42. Glenn H. Reynolds, *Mearsheimer's Realism and the Struggle for Security*, International Security, Vol 27, No. 1, Summer 2002.
43. Graham Avery, *The EU's External Action Service: new actor on the scene*, Commentary, 2011 (www.epc.eu).
44. *Handbook on CSDP/The Common Security and defence Policy of The European Union*, ed. Jochen Rehl and Hans-Bernhard Weissert, The Federal Ministry of Defence and Sports of The Republic of Austria, Vienna, 2010.
45. Heinz Gurtner (ed.), *Europe's New Security Challenges*, London: Adrian Hyde-Price and Erich Reiter, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2001.
46. Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, ВЕРЗАЛ прес, Београд, 1999.
47. Хенри Кисинџер, *Да ли је Америци потребна спољна политика*, БМГ, Београд 2003.
48. Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*, 6th ed. rev. by Kenneth W., Thompson, Knopf, New York, 1985.
49. Javier Solana, *Security in the Twenty first Century*, The Olof Palme Memorial lecture, Stockholm, 2001.
50. Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London, Macmillan, 1995.
51. Иблер Владимир, *Међународни односи*, "Напријед", Загреб, 1971, стр. 10.
52. International Herald Tribune, December 17, 1998.
53. Impetus, bulletin of the EU Military Staff, Spring/Summer 2010, Issue no 9, 2010.
54. James N. Rosenau, V. Davis, M. East, *The Analysis of International politics*, The Free Press, New York, 1972.
55. James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton: Princeton University Press, 1990.
56. Jane's Defense Weekly, 1. December 1999.
57. Jane's Defense Weekly, No 14, 8. March 2000.
58. John Baylis, Steve Smith, *Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, sec.ed. University press Oxford, 2002.
59. John Baylis, Wirtz James, Cohen Eliot and Gray Colin, *Strategy in the Contemporary World - Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, 2002
60. John J. Mearsheimer, *Back to the Future*, International Security 15, No 1, Summer, 1990.
61. John J. Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001.

62. John L. Gaddis, *International Relations Theory and the End of the Cold War*, International Security, Vol. 17, 1992/1993.
63. Joseph S. Nye, *Soft Power*, Foreign Policy, Fall, 1990.
64. Џозеф С. Нај, *Како разумевати међународне односе – увод у теорију и историју*, Стубови културе, Београд, 2006.
65. Јурај Андраши (Juraj Andrassy), *Међународно право*, седмо издање, Загреб 1978.
66. Kenneth N. Waltz, *Theory Of International Politics*, Adison Wesley, Massacushets, 1979.
67. Kirsten Soder, *EU crisis management: an assessment of member states' - contributions and positions*, IES, April 2010 (<http://www.ies.be/files/Soder-D1-NOT4WEB.pdf>).
68. Kjell A. Eliassen (ed.), *Foreign and Security Policy in the European Union*, SAGE Publications, London, 1998.
69. Klare T. Michael, Chandrani Yogesh, *Security: Challenges for a New century World* (Third edition), St. Martin's Press, New York 1998.
70. Klaus-Dieter Borchardt, *The ABC of European Union law*, Publications Office of the European Union, European Commission Media Library, Brussels, 2010.
71. Lester Thurow, *Head to Head: The Coming Economic Battle Among Japan, Europe and America*, Warner Books, New York, 1993.
72. Лидл Харт, *Стратегија посредног прилажења*, ВИЗ, Београд, 1952.
73. Љубивоје Аћимовић, *Наука о међународним односима: теорије и истраживачки правци*, Научна књига, Београд, 1987.
74. Љубомир Стајић, *Основи безбедности*, Полицијска Академија, Београд, 1999.
75. Madeleine K. Albright, *The right balance will secure NATO's future*, Financial Times, December 7, 1998.
76. Mansbach R.W., *The Web of World Politics: Nonstate Actors in the Global System*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1976.
77. *Мала политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1966.
78. Michael J. Brenner, *Europe's New Security Vocation*, National Defence, University USA, 2002.
79. Милинковић Бранислав, Теокаревић Јован, *Безбедност Европе и ширење НАТО*, ИЕС, Београд, 1998.
80. Митар Ковач, *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности*, Свет књиге, Београд, 2003.
81. *NATO Transformation and Challenges*, RUSI Journal, Vol. 150, No. 2, April 2005.
82. Nicole Gnesotto, ed, *EU Security and Defence Policy - The First Five Years (1999-2004)*, Institute for Security Studies European Union, Paris, 2004.
83. Nicole Gnesotto, Jean Yves-Haine, Andre Dumoulin, Tomas Reis, Jan Foghelin, Lothar Ruhl, Francois Heisbourg, Stefano Silvestri, William Hopkinson, Hans-Bernhard Weissert, Marc Otte i Rob de Wijk, *European Defence - A Proposal for a White Papers*, EU ISS, Paris, 2004.

84. Оксфордски речник енглеског језика, том IX , Кларендон штампа, Оксфорд 1933.
85. Обрад Рачић, Војин Димитријевић, *Међународне организације*, Савремена администрација, Београд, 1988.
86. Philip Gordon, *Their Own Army? Making European Defense Work*, Foreign Affairs, Vol. 79, no. 4, July/August 2000.
87. Pierre Hassner, *The United States: the empire of force or the force of empire?*, Chaillot Paper 54, ISS EU, Paris, 2002.
88. Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила*, СЛ CPJ, Београд, 1999.
89. *Political Estimate of Soviet Policy for Use in Connection with Military Studies*, Foreign Relations, USA, 1. April, 1946.
90. Paul T.V., Hall A. John, eds., *International Order and the Future of World Politics*, New York, Cambridge University Press, 1999.
91. *Речник српскохрватског књижевног језика*, књига прва (А-Е), Матица Српска и Матица Хрватска, Нови Сад, Загреб, 1967.
92. Richard Coen, Michael Mihalka, *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, The Marshall Center Papers, No 3, Garmisch-Partenkirchen, 2001.
93. Richard Gowan, *The Battle groups: A Concept in Search of a Strategy Military Integration in the European Union*, Sven Biscop, ed. Academia Press, June 2005.
94. Richard Ulman, *Redefining Security*, International Security, No. 8, Summer, 1983.
95. Robert Hunter, *The European Security and Defence Policy: NATO's Companion or Competitor?*, RAND, 2002.
96. Schmitt Burkard, *European Capabilities Action Plan*, ISS, September 2005.
97. Смиља Аврамов, *Безбедност у 21. веку*, у Зборник радова СИМБОН, Београд, 2001.
98. Larrabee F. Steven, *The European Security and Defense Identity and American Interests*, RAND, March, 2000.
99. Sven Biscop, *Permanent Structured Cooperation and the future of ESDP*, Egmont – Royal Institute for International Relations, Belgium, 2008.
100. Sven Biscop, *European Military Integration: Beyond the Headline Goal*, ed. Academia Press. June 2005.
101. Тања Мишчевић, *Придруживање Европској унији*, Службени гласник, Београд, 2009.
102. Terry L. Heyns, ed, *Understanding U.S. Strategy*, National Defense University, Washington, 1983.
103. Terry Terriff, Stuart Croft, James Lucy, Patrick M. Morgan, *Security Study Today*, Cambridge, Polity Press, 1999.
104. *The Military Balance*, The International Institute for Strategic Studies, University Pres, Oxford, ed. 1998/1999; 2004; 2007; 2008; 2009; 2010.

105. Vanhoonacker Sophie, Hylke Dijkstra and Heidi Maurer (eds), *Understanding the Role of Bureaucracy in the European Security and Defence Policy*, European Integration online Papers (EIoP), Special Issue 1, Vol. 14, 2010, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2010-009a.htm>.
106. Весна Кнежевић-Предић, *Како делује правни поредак Европске уније?*, Центар за антиратну акцију, Београд, 2001.
107. Водич кроз Споразум о стабилизацији и придруживању, друго допуњено издање, ISAC Fond, Београд, 2008.
108. Војин Димитријевић, *Појам безбедности у међународним односима*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1973.
109. Војин Димитријевић, Радослав Стојановић, *Међународни односи* (IV измењено и допуњено издање), СЛ СРЈ, Београд, 1996.
110. Војна енциклопедија, књига 1 (А-Б), издање редакције Војне енциклопедије Београд, 1958.
111. Војни лексикон, Војноиздавачки завод Београд, 1981.
112. Webster's Third New International Dictionary of The English Language Unabridged, Mass Merriam; Springfield, 1961.
113. Wells H., *How Can ESDI Be Strengthened? The Proposals of the British Government and the Anglo-French St.- Malo Initiative*, CICERO Paper No 5. CICERO Foundation Press, 1999
114. Willem Van Ekel, *Debating European Security: 1948-1998*, Centre for European Policy Studies, Brussels, 1998.
115. Збигњев Бжежински, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999.

Чланци:

1. Walt M. Stephen, *Alliance Formation and the Balance of World Power*, International Security, Vol. 9, No. 4, 1985,
2. Rose Gideon, *Review: Neoclassical realism and theories of foreign policy*, World Politics, Vol. 51, No. 1, 1998
3. Ulman H. Richard, *Redefining Security*, International Security, Vol. 8, No 1, 1983,
4. Snyder H. Glenn, *Mearsheimer's Realism and the Struggle for Security*, in: International Security, Vol 27, No. 1, Summer 2002.,.
5. Mearsheimer J. John, *Back to the Future*, International Security 15, No 1, Summer, 1990
6. Inis L. Claude, *Swords Into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*, 4th ed. New York, Random House, 1971
7. Inis L. Claude, *Swords Into Powshares: The Problems and Progress of International Organization*, 4thed. , New York Random House, 1971

8. Arnold Wolfers, *National Security as an Ambiguous Symbol*, Political Science Quarterly, Volume LXVII, број 4, децембар 1952,
9. Радловић, Б. Р.: *Људска права и демократија*, Дневник, Нови Сад, 1993
10. *Евроатлантска ревија*, број 1, зима 2005/06, Београд, 2005,
11. Schulte-Bockholt, A. (2001), *A Neo - Marxist Explanation of Organized Crime*, Critical Criminology, vol. 10.,
12. Albanese, J., *The Causes of Organized Crime*, Journal of Contemporary Criminal Justice, Thousand Oaks, no. 4, 2000.
13. Koply G., *The Coming New Surge in European Islamist Terrorism: The Momentum Has Begun*, Defense and Foreign Affairs Strategic Policy, 2003,
14. Новичић Ж., *Новине у спољној и безбедносној политици ЕУ након Лисабонског споразума*, Расправе и чланци, Август 2010,
15. Београдски центар за безбедносну политику: *Различите димензије европске безбедности*, април --- јун 2010.
16. *Међународне студије*, Центар за међународне студије, Политичка култура, Загреб, год.III, бр.3/2003,
17. *Стратегија обране Републике Хрватске*, Народне новине, година 2002. број 33, Загреб, 29.3.2002.
18. Starova A., *Albania: National Trends in Security Sector Reform, vo Security Sector Governance in the Western Balkans*, Istvan Gyarmati and Scott Vesel (eds.), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2004,
19. Zija Bahja, *Civil-military and Inter - Agency Cooperation in the Security Sector of Albania*, у *Security Sector Reform Does it Work*, Philipp Fluri and Velizar Shalamanov (eds.), Sofia: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/George C. Marshall – Bulgaria, 2003.
20. Јанковић Д., *Евроатлантске интеграције као могуће безбедносно опредељење Републике Србије* (Војно дело 4/2007),
21. Милошевић М., *Савет за националну безбедност Републике Србије*, Правни информатор, бр.9/2007,
22. Јовановић Б., часопис: *Полиција и сигурност*, бр. 1-2, Загреб, 1997. године.

Интернет извори:

- http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm
- <http://eubezbednost.ccmr-bg.org/pdf/03.%20Evropska%20bezbednosna%20strategija.pdf>
- <http://www.serbianna.com>, М. Божиновић, Погледи и анализе, 12.12.2004.
- http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2004top100_en.pdf
- http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2010_anxtab26.xls
- <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.ATLS.CD?page=1>
- <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.ATLS.CD>
- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2010/fm1001.pdf>.
- www.gks.ru/bgd/reg/b09_65/Iss .
- http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm.
- http://ec.europa.eu/budget/index_en.htm
- <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>
- http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm
- <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>
- Albania: Stabilisation and Association Report 2003:
<http://europa.eu.int/comm/externalrelations/see/sar/rep2/com03>
- <http://www.ifrc.org/what/disasters/idrl/resources/guidelines.asp>
- <http://www.mod.gov.ba/files/file/zakoni/Zakon-o-odbrani-bs.pdf> 12/01/2010.
- сајтови свих МО држава Западног Балкана

БИОГРАФИЈА

СНЕЖАНА Саво ВАСИЋ

Рођена 25. јула 1965. године у Врбасу, Србија

Дипломирала на Факултету општенородне одбране у Београду 1988. године, са просеком 8,24, а магистрирала на истом факултету у марту 2007. године на тему *"Перспективе учешћа државне заједнице Србија и Црна Гора у евроатлантским интеграционим процесима са аспекта савремених безбедносних изазова, ризика и претњи"*, чиме је стекла звање магистра наука одбране, безбедности и заштите, смер наука безбедности.

Ступила у активну војну службу 1989. године и тренутно је у чину потпуковника.

У периоду од 2004. до 2010. године радила на следећим пословима:

- Шеф Одсека за сарадњу са међународним организацијама и регионалним иницијативама у Управи за међународну војну сарадњу, МО Р. Србије
- Шеф Групе за сарадњу МО са Народном скупштином Р. Србије, МО Р. Србије
- Шеф Одсека за међународну војно-образовну сарадњу у Управи за међународну војну сарадњу.

Од маја 2010. године, налази се на дужности руководиоца Групе за планирање, школовање и усавршавање кадра МО и ВС у иностранству у Управи за кадрове, МО Р. Србије.

У протеклом периоду учествовала на више међународних и регионалних семинара, курсева и конференција чије су теме биле међународна безбедност, контрола наоружања, регионална сарадња, родна равноправност у сектору безбедности и сл.

Активно је учествовала:

- у ради експертских тимова Центра за међународну сарадњу RACVIAC, Загреб, Хрватска (2005 – 2009)
- на семинару о питањима Кодеса понашања ОЕБС у области контроле наоружања, Женева, 2007. године
- у организацији и реализацији семинара о заједничкој безбедносној и одбрамбеној политици ЕУ (Београд, 2008),
- на састанцима регионалних иницијатива Америчко-Јадранске повеље и иницијативе SEEC (Тирана, Скопље, Београд 2005 – 2008),
- изради и спровођењу Националног акционог плана за имплементацију Р СБ УН 1325 у Р. Србији
- на више домаћих и међународних семинара и округлих столова везаних за увођење родне равноправности оружане снаге Р. Србије,
- на међународној конференцији „Интеграције и допринос држава Југоисточне Европе заједничкој безбедносној и одбрамбеној политици ЕУ“ (Београд, 2011. године).

У припреми је објављивање стручног рада у часопису „Војно дело“ из области међународних односа у савременом безбедносном окружењу.

Изјава о ауторству

Потписани _____ Снежана С. Васић _____

број уписа _____ 151 _____

Изјављујем

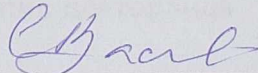
да је докторска дисертација под насловом

Утицај међународних субјеката безбедности на редефинисање националне
безбедности земаља Западног Балкана

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 20. 01. 2017.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Снежана С. Васић

Број уписа: 151

Студијски програм: Науке о безбедности.

Наслов рада: Утицај међународних субјеката безбедности на редефинисање националне безбедности земаља Западног Балкана

Ментор: Др Жељко Иваниш, ванредни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

Потписани: Снежана С. Васић

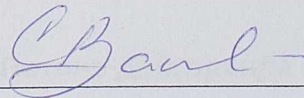
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 20. 05. 2014.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Утицај међународних субјеката безбедности на редефинисање националне безбедности земаља Западног Балкана

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

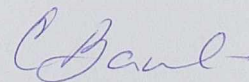
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
- ☒ 4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 20. 05. 2014.

1. Ауторство - Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.

М

РД 24028

300180095

COBISS e